Kriminalitet og rettsvesen 2009

Lotte Rustad Thorsen, Stian Lid og Reid J. Stene

Statistisk sentralbyrå • Statistics Norway
Oslo–Kongsvinger

Statistiske analyser

I denne serien publiseres analyser av statistikk om sosiale, demografiske og økonomiske forhold til en bredere leserkrets. Fremstillingsformen er slik at publikasjonene kan leses også av personer uten spesialkunnskaper om statistikk eller bearbeidingsmetoder.

© Statistisk sentralbyrå, september 2009
Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.

ISBN 978-82-537-7639-2 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7640-8 Elektronisk versjon
ISSN 0804-3221

Emnegruppe
03.05

Design: Siri Boquist
Trykk: Statistisk sentralbyrå

Standardtegn i tabeller	**Symbol**
Tall kan ikke forekomme	.
Oppgave mangler	..
Oppgave mangler foreløpig	...
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	-
Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
Foreløpig tall	*
Brudd i den loddrette serien	—
Brudd i den vannrette serien	I

Forord

I denne publikasjonen har Statistisk sentralbyrå (SSB) samlet og strukturert de statistiske kunnskapskildene vi har om kriminalitet og rettsvesen. Det er lagt vekt på å presentere allerede publisert statistikk i en forståelig og tematisk ramme – slik at den kan tjene som en nyttig og praktisk kilde for Justis- og politidepartementet og dens underliggende etater, forsknings- og undervisningsinstitusjoner og andre som er interessert i tilstanden og utviklingen på kriminalitetsområdet.

Publikasjonen omhandler mange av de samme tema som Kriminalitet og rettsvesen 2001 (Ellingsen 2001). Etter den forrige utgaven er det kommet til mange nye sentrale kilder og statistikker, slik at vi i dag har mer og bredere kunnskap innenfor feltet – og blant annet derfor er det meste av innholdet enten nyskrevet eller svært utvidet og omarbeidet i Kriminalitet og rettsvesen 2009. En del av de tema som tas opp – spesielt i kapittel 4, 5, 6, 11 og 12 – er tidligere presentert i en mer komprimert form i de årlige artiklene om sosiale indikatorer i Samfunnsspeilet, jamfør Stene, Thorsen og Lid (2008), og fremtidige utgaver av disse artiklene vil kunne inneholde oppdaterte versjoner av de mest sentrale analyser og illustrasjoner som presenteres her. Det er en utstrakt bruk av kildehenvisninger og lenker til grunnlagstallene for analysene og figurene. I den elektroniske utgaven vil disse kildene fungere som aktive lenker, hvor noen av disse er til sider som vil bli oppdatert med nye statistikker også etter at denne rapporten er publisert.

Publikasjonen er finansiert av Justis- og politidepartementet, med delfinansiering fra SSB, og utarbeidet ved Seksjon for levekårsstatistikk, Gruppe for kriminalstatistikk. Lotte Rustad Thorsen har vært prosjektleder.

Publikasjonen er utarbeidet av Stian Lid, Reid J. Stene og Lotte Rustad Thorsen – gjennom et utstrakt samarbeid om helheten og mange av de enkelte delene og kapitlene. Samtidig har forfatterne hatt en relativt klar fordeling av hovedansvar for de enkelte kapitlene.

Lotte Rustad Thorsen har hatt hovedansvaret for innholdet i kapittel 2, og kapittel 3 er utarbeidet i fellesskap – med Reid J. Stene som hovedansvarlig. Kapittel 4, 5 og 6 er skrevet av Stian Lid og Reid J. Stene, og kapittel 7 er skrevet av Reid J. Stene. Kapittel 8 og 9 er skrevet av Lotte Rustad Thorsen, og kapittel 10 av Reid J. Stene. Kapittel 11 og 12 er skrevet av Lotte Rustad Thorsen. Kapittel 13 er skrevet av Reid J. Stene.

Elisabeth Nørgaard har lest og kommentert alle kapitlene. Kirsten Aanerud og Liv G. Hansen har tilrettelagt figurene. Gunn Bredevang har lest korrektur, og Kirsten Aanerud har redigert publikasjonen.

Statistisk sentralbyrå
Oslo/Kongsvinger, 24. juli 2009

Øystein Olsen

Innhold

1. Innledning 7

2. Strafferettssystemet – organisering og oppgaver 9
2.1. Politiet 9
2.2. Påtalemyndigheten 10
2.3. Domstolene 11
2.4. Kriminalomsorgen 13
2.5. Betingelser for straffeforfølging og gjennomføring 15

3. Kriminalstatistikkens virkelighet 17
3.1. SSB-statistikker om kriminalitet og rettsvesen 17
3.2. Lovbrudd og rettsprosess 18
3.3. Mørketall – tall i mørke? 20
3.4. Anmeldelsestilbøyelighet 20
3.5. Myndighetenes kontrollutøvelse 21
3.6. Når lover, register og statistikker endres 22
3.7. Sentrale begrep og klassifiseringer i kriminalstatistikken 25
3.8. Kriminalstatistikk og helhet 28

4. Lovbrudd og ofre 31
4.1. Lovbrudd uten registrerte ofre 32
4.2. Foretak som ofre for kriminalitet 33
4.3. Personer som ofre for lovbrudd 34
4.4. Flest utsatt for tyveri 36
4.5. Unge mest utsatt for vold 36
4.6. Ikke flere personofre for lovbrudd 40
4.7. Frykt for lovbrudd 41

5. Det registrerte lovbruddsbildet og utviklingen 43
5.1. Vinningskriminalitet 43
5.2. Voldskriminalitet 46
5.3. Seksualforbrytelser 47
5.4. Narkotikakriminalitet 48
5.5. Skadeverk 49
5.6. Økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet 50
5.7. Trafikkriminalitet 50

6. Regionale forskjeller 53
6.1. Flere folk – enda flere tyverier 54
6.2. Mest vold i byer, men ikke kun et urbant problem 56
6.3. Lovbrudd skjedd i utlandet 56

7. Fra anmeldt lovbrudd til lovbryter 59
7.1. Mange veier etter anmeldelse 59
7.2. Påtaleavgjørelser og lovbruddstyper 62

7.3. Færre forbrytelsessaker å etterforske 65
7.4. Flere oppklart og høyere oppklaringsprosent 65
7.5. Politiet er mest avgjørende i rettssystemet 67
7.6. Tid for anmeldelse, påtale og dom 68
7.7. Siktelser – lovbrudd med gjerningspersoner etter etterforskning 70
7.8. Siktede – gjerningspersonene etter etterforskning 74

8. Straffereaksjoner 79
8.1. Mange kjører for fort 80
8.2. Pengestraffer mer dominerende i det nye århundret 82
8.3. Hver tredje straffereaksjon er en fengselsdom 83
8.4. Nye straffemetoder 87

9. Gjennomføring av straff – innenfor og utenfor anstalt 91
9.1. Straff i fengsel 91
9.2. Varetektsopphold 95
9.3. Bruk av tvang i fengslene 97
9.4. Straff utenfor fengsel 97

10. Tilbakefall 101
10.1. Alle tilbakefall kan ikke måles 101
10.2. Tilbakefall i rettssystemet 102
10.3. Flere lovbrudd på kort tid 102
10.4. Flere lovbrudd over lengre tid – tilbakefallsundersøkelsene 103
10.5. Mange individuelle lovbruddshistorier, men noen stier følges av flere 109

11. Alder og kjønn 113
11.1. Kriminalitet – et ungdomsfenomen? 113
11.2. Flere – men fremdeles langt færre – kvinner 120

12. Sosial bakgrunn, levekår og livssituasjon 125
12.1. Sosial arv? 125
12.2. Kriminalitet, levekår og livssituasjon 127
12.3. Innvandrere, demografi og levekår 129

13. Flernasjonale kriminalstatistikker 133
13.1. Et mangfold, uten sammenliknbare mål for nivå 133
13.2. Nasjonale trender i internasjonale illustrasjoner 135
13.3. Noen lovbruddstrender i Europa 137
13.4. Fangeutviklingen i Europa 141

Vedleggstabeller 145

Referanser 169

Referanser – tabeller 177

Figurregister 179

Tabellregister 183

Boksregister 185

1. Innledning

Kriminalitet og rettsvesen 2009 er en fremstilling av kriminalstatistikk ut fra de mest sentrale statistikker og analyser som er publisert av SSB, og de fleste er tilgjengelig i elektronisk utgave på områdesiden Kriminalitet og rettsvesen. I tillegg er det en utstrakt bruk av andre kilder der disse utfyller de tema som her blir presentert.

Publikasjonen vil i stor grad kunne brukes som et oppslagsverk og en inngangsport til de kvantitative kunnskapsdata vi har i Norge om kriminalitet og rettsvesen – selv om den ikke inneholder referanser til alle de primærkilder med statistikk som i dag finnes tilgjengelig innenfor fagområdet. Publikasjonen foreligger både i en papirutgave og en egen elektronisk versjon på SSBs hjemmeside, http://www.ssb.no/kriminalitet/. I den elektroniske utgaven vil både den tekstlige fremstillingen og de aller fleste figurer ha en direkte lenke til de statistikkgrunnlagene som er anvendt. I den trykte utgaven vil en gjennom de samme henvisningene kunne finne hvilke kilder og statistikker som er brukt – og det vil bakerst i publikasjonen være en oversikt over alle kilder og tabeller.

Kriminalitet og rettsvesen 2009 inneholder en stor bredde av tema som presenteres med varierende dybde. Publikasjonen er strukturert slik at den i stor grad har den samme oppbygningen som de mest sentrale grunnlagsdataene og kriminalstatistikkene til SSB. Utgangspunktet er at handlinger blir begått, og definert som lovbrudd (jamfør kapittel 2 og 3). Videre følges straffesaksgangen, via anmeldelsene (jamfør kapittel 4-6 og deler av 7) og at gjerningspersoner blir identifisert (jamfør kapittel 7-12), inntil en eventuell straff for det opprinnelige lovbruddet er gjennomført.

I *kapittel 2* beskrives organiseringen og oppgavene til de mest sentrale aktørene innenfor strafferettssystemet i Norge – det vil si politi, påtalemyndighet, domstol og kriminalomsorgen – og de generelle betingelser for straffeforfølgning.

I *kapittel 3* gir vi en oversikt over straffesaksprosessen og hvilken type informasjon fra denne som SSB lager statistikk om. Videre presenteres noen av de mest sentrale bakenforliggende forhold som påvirker, og kan være helt avgjørende, for bruksmåtene og tolkningene av innholdet i kriminalstatistikkene.

Kapittel 4 gir en oversikt over ofrene for lovbrudd. Vi beskiver her hvem som er utsatt for lovbrudd, enten det er personer eller foretak – og hva slags typer lovbrudd de er usatt for.

I *kapittel 5* beskrives kriminalitetsutviklingen for de ulike lovbruddsgruppene, og i *kapittel 6* gir vi ulike geografiske fremstil-

linger av hvordan noen typer lovbrudd fordeler seg.

I *kapittel 7* viser vi hva som skjer etter at et lovbrudd blir anmeldt. Her ser vi på hvilke avgjørelser politi- og påtalemyndighet tar, og hvor mange og hvilke typer lovbrudd som blir oppklart. Hvem som begår de ulike typene av oppklarte lovbrudd, lovbruddssammensetningen til gjerningspersonene samt utviklingen i oppklaringsprosent og siktede for forbrytelser – er blant de tema som presenteres med statistikk.

Kapittel 8 beskriver hvordan vi straffer gjerningspersoner. Vi har sett på hvordan utviklingen for de ulike straffealternativene er over tid, og hvilke typer lovbrudd som er begrunnelsen for straffen.

I *kapittel 9* ser vi på gjennomføring av straffen. Her beskrives fengselsbefolkningens omfang og hvilke typer lovbrudd man soner for. I tillegg har vi også sett på gjennomføring av straff utenfor anstalt.

Kapittel 10 er en gjennomgang av tilgjengelige statistikker og undersøkelser om tilbakefall til kriminalitet. Her blir ulike måter å måle tilbakefall, utviklingen og de enkelte undersøkelsenes hovedresultat presentert.

I *kapittel 11* beskriver vi alders- og kjønnsfordelingen til gjerningspersonene i den registrerte kriminalstatistikken. Her ser vi på utviklingen over tid, med spesiell vekt på hvilke typer lovbrudd ungdom og kvinner blir tatt for.

I *kapittel 12* har vi sammenstilt ulike kilder som beskriver sosial bakgrunn, levekår og livssituasjon. Her ser vi på hvilken betydning oppvekstkår og egne levekår- og livssituasjon har for lovbruddsaktivitet. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldres kontakt med rettsvesenet er også beskrevet.

I *kapittel 13* gis det eksempler på hvilke problemstillinger man kan stå overfor når man bruker kriminalstatistikk på tvers av landegrensene. Ut fra noen metodiske kriterier og statistikk fra de siste årene presenteres noen trendillustrasjoner for enkelte typer lovbrudd og innsatte i fengsel i Europa.

I de komprimerte fremstillingene av kriminalitetsbildet i kapittel 4-12 er det tatt høyde for mange bakenforliggende hensyn som påvirker innholdet av kriminalstatistikkene, blant annet de som er beskrevet i kapittel 3. Å synliggjøre alle de vurderingene som er lagt til grunn for hvilke bilder og analyser vi har valgt å presentere, er derimot ikke mulig innenfor prosjektets ressursrammer eller formatet til denne type publikasjon[1]. I flernasjonale sammenlikninger er imidlertid disse forholdene særlig avgjørende, og vi har i kapittel 13 derfor i større grad tatt frem og eksemplifisert noen av de mest sentrale bakenforliggende fenomenene som har hatt betydning for innholdet i den norske – og andre lands – kriminalstatistikker.

Noter til kapittel 1

[1] Tematisk finnes det flere paralleller til rapporten «Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007» (BRÅ 2008), men disse to oversiktspublikasjonene har også noen betydelige forskjeller både med hensyn til form og innhold.

2. Strafferettssystemet – organisering og oppgaver

I dette kapittelet beskrives organiseringen og oppgavene til de ulike aktørene innenfor strafferettssystemet i Norge. Justissektoren omfatter i hovedsak politiet, påtalemyndigheten, domstolene og kriminalomsorgen[1] – og innehar dermed både den utøvende og dømmende makt.

Ansvaret for straffesaksbehandlingen på sentralt nivå er delt mellom Justisdepartementet og Riksadvokaten. Dette omtales som det tosporede system. Riksadvokaten har det overordnede ansvar for straffesaksbehandlingen, mens Justisdepartementet og Politidirektoratet har ansvar for resten av politiets virksomhet. Domstolene er uavhengige i sin dømmende virksomhet, og ingen kan gi domstolene instruks om hvordan de skal behandle en sak (Domstoladministrasjonen, Den høyere påtalemyndighet, Justisdepartementet og Politidirektoratet).

2.1. Politiet

Politiets oppgaver er blant annet å ivareta samfunnets interesser i opprettholdelse av ro, orden og sikkerhet. De skal påse at lover og andre rettsforskrifter opprettholdes, og de skal etterforske og påtale rettsforstyrrelser.

Politiet skal sette i gang etterforskning umiddelbart når de oppdager eller har mistanke om straffbare forhold, eller når et lovbrudd blir anmeldt til politiet. Hovedregelen i norsk strafferett er at det er offentlig påtale for alle straffbare forhold, med mindre noe annet er bestemt (strl. § 77). Forbrytelser som ikke er underlagt offentlig påtale, skal altså ikke etterforskes uten at det foreligger anmeldelse og påtalebegjæring fra fornærmede. Der den offentlige påtalen ikke gjelder, er dette beskrevet enten i det enkelte lov budet, eller for hele kapitler i straffeloven.

Flertallet av forbrytelsene er imidlertid underlagt offentlig påtale, og det kreves dermed ikke offerets anmeldelse. I slike tilfeller skal dermed politiet, dersom det får kjennskap til at en straffbar handling er begått, foreta etterforskning. Den tid som går med til etterforskning av et lovbrudd, varierer. Særlig de groveste forbrytelsene krever grundig og langvarig etterforskning. Formålet med etterforskningen er å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for å avgjøre spørsmål om tiltale og å forberede saken for behandling ved retten. Er en bestemt person mistenkt, skal etterforskningen søke å kartlegge både det som taler mot ham, og det som taler til fordel for ham. Etterforskningen består blant annet i at politiet gjør undersøkelse på åstedet og foretar avhør av vitner og mulige mistenkte.

Etterforskningen kan ende med at en eller flere mistenkte siktes, eller at etterforskningen blir avsluttet ved at saken blir henlagt av ulike grunner. De vanligste begrunnelsene for henleggelse er at det ikke er funnet noen mistenkte, eller at saken blir henlagt fordi bevisene mot mistenkte ikke anses som sterke nok til å anlegge sak.

En person som er mistenkt for å ha begått et lovbrudd, kan få juridisk status som siktet på forskjellige tidspunkt under etterforskningen. Siktelser kan imidlertid frafalles under etterforskningen slik at personer ikke lenger regnes som siktet ved avsluttet etterforskning. Siktede ut fra SSBs definisjon er imidlertid personer som har fått en rettskraftig avgjørelse mot seg. Det vil si de som av politiet og påtalemyndigheten er blitt ansett som gjerningsperson ved avsluttet etterforskning. På denne måten vil personer som har vært siktet i løpet av etterforskningen, men ikke er det ved endt etterforskning, ikke være en del av statistikken.

2.2. Påtalemyndigheten

Kongen i statsråd er øverste leder av påtalemyndigheten, deretter Riksadvokaten, statsadvokatene og politiet. Det er politiet og statsadvokatene som treffer de fleste av påtalemyndighetens beslutninger.

Påtalemyndighetens oppgave er å lede etterforskningen av straffbare forhold og videre avgjøre om det skal reises tiltale eller ikke. Påtalemyndigheten kan også avgjøre en straffesak selv, gjennom påtaleunnlatelse, overføring til konfliktrådsbehandling, forelegg eller henleggelse. Påtalemyndigheten opptrer videre som aktor når en straffesak er brakt inn for retten og gir

Boks 2.1. Politiet

Den sentrale politiledelsen i Norge består (fra og med 1. januar 2001) av Justisdepartementet (JD) og Politidirektoratet (POD). Politi- og lensmannsetaten er delt inn i 27 politidistrikt (fra og med 1. januar 2002). Politidistriktene er videre inndelt i funksjonelle og geografiske driftsenheter, med tilhørende politistasjonsdistrikter og lensmannsdistrikter. Politi- og lensmannsetatene omfatter flere sentrale særorgan som: Politiets sikkerhetstjeneste (PST), Kripos, Utrykningspolitiet (UP), Økokrim, Politiets utlendingsenhet (PU), Politiets data- og materielltjeneste (PDMT), Grensekommissariatet og Politihøgskolen (PHS). PST er administrativt og faglig underlagt Justisdepartementet, og rapporterer i alle viktige saker til departementet.

Ressurser i politi- og påtalemyndighet 2007

Totalt var det 12 400 årsverk i politi- og påtalemyndigheten, hvorav 7 500 årsverk var politiutdannet personell. De totale driftsutgiftene var 10,3 milliarder, hvorav 7,1 milliarder var lønnskostnader. (StatRes – Politi og påtale)

Boks 2.2. Spesialenheten for politisaker

Spesialenheten for politisaker ble opprettet 1. januar 2005 og erstattet tidligere ordningen med SEFO (De særskilte etterforskningsorganene). Enheten foretar og leder etterforskningen i saker som gjelder spørsmålet om en ansatt i politiet eller påtalemyndigheten har begått en straffbar handling i tjenesten. Spesialenheten skal være uavhengig av politiet og deltar dermed ikke i etterforskningen av kollegaer slik de gjorde under tidligere SEFO. Spesialenheten for politisaker er fra 1. januar 2008 organisert i tre avdelinger (tidligere fem) med fast tilsatt personale og har selvstendig påtalemyndighet.

Saksomfang hos Spesialenheten for politisaker 2007

Det ble registrert 980 nye anmeldelser. Av de 1 400 anmeldelsene som ble avgjort, ble 700 henlagt på grunn av at man fant at det ikke var rimelig grunn til å iverksette etterforskning (strpl. § 224. 1.ledd). 84 anmeldelser førte til positiv påtaleavgjørelse – det vil si enten forelegg, siktelse, tiltalebeslutning eller påtaleunnlatelse.

ordre om at den eventuelle dommen skal fullbyrdes (Den høyere påtalemyndighet).

I noen tilfeller henlegger påtalemyndigheten saken fordi bevisene mot den mistenkte ikke er gode nok. Saker kan også bli henlagt på grunn av manglende opplysninger om gjerningspersonen, foreldelse, at man finner at det ikke er skjedd noe straffbart, eller at siktede er under kriminell lavalder.

Påtaleunnlatelse kan brukes når påtalemyndigheten mener de kan bevise straffskyld, men når overveiende grunner taler for ikke å reise straffesak. Dersom den siktede mener han er uskyldig i det straffbare forholdet, kan han kreve at påtalemyndigheten bringer saken inn for retten. Påtaleunnlatelsen kan gjøres betinget ved at siktede i en prøvetid aksepterer bestemte vilkår. Oftest er betingelsen at man ikke skal gjøre seg skyldig i noen ny straffbar handling. En betinget påtaleunnlatelse for en forbrytelse blir registrert i strafferegisteret.

Hvis saken etter rettspraksis ikke ligger an til ubetinget fengselsstraff eller samfunnsstraff, kan påtalemyndigheten i politiet overføre straffesaken til megling i konfliktråd (se også tekstboks 2.4). Det må finnes en fornærmet eller skadelidt for at saken skal kunne sendes til konfliktrådet. Dette medfører at eksempelvis narkotikalovbrudd eller vegtrafikkovertredelser som ikke har rammet noen enkeltperson, ikke kan overføres til konfliktrådsbehandling (Rundskriv nr. 4/2008).

Politiet kan også overføre saker som ellers ikke ville bli straffeforfulgt, til konfliktrådet dersom vilkårene for øvrig er til stede, for eksempel i saker hvor straffskyld ikke anses bevist, eller i saker med gjerningsperson under den kriminelle lavalder. En vellykket konfliktrådsmegling med oppfylt avtale innebærer at saken anses avsluttet.[2] Avgjørelser i konfliktråd skal kun vises på en uttømmende politiattest i to år fra godkjent avtale, men ikke i straffe- eller bøteregisteret.

Boks 2.3. Den høyere påtalemyndighet

Påtalemakten i Norge er delt i tre nivå: Riksadvokaten, ti regionale statsadvokatembeter og påtalemakten i politiet. Riksadvokatembetet og statsadvokatembeter kalles under ett for Den høyere påtalemyndighet. Riksadvokaten har både fagansvaret og det administrative ansvar for Den høyere påtalemyndighet. Økokrim er både et statsadvokatembete og en sentral politienhet (se også tekstboks 2.1 om Politiet).

Boks 2.4. Konfliktrådene

Konfliktrådsordningen er regulert i lov om megling i konfliktråd (konfliktrådsloven). Det er etablert 22 konfliktråd som dekker alle landets kommuner.

Konfliktrådsbehandling betyr at partene i en konflikt (eventuelt gjerningsperson og fornærmet) kan komme til en akseptabel løsning på konflikten ved hjelp av en nøytral megler. Partene skal komme frem til en felles skriftlig avtale. Konfliktrådene behandler også, i tillegg til de straffesaker som mottas via politiet, saker som henvises direkte fra partene eller fra andre i lokalsamfunnet. For at en sak kan tas opp i konfliktrådet, må både fornærmede, gjerningspersonen og eventuelt verge samtykke i meglingen.

I 2008 mottok konfliktrådene om lag 9 000 saker, hvorav omtrent halvparten var straffesaker mottatt fra politiet (Konfliktrådet. Statistikk 2008).

Påtalemyndigheten kan gi forelegg i stedet for å reise tiltale når den finner at en sak bør avgjøres med bot. Forelegg brukes i mindre alvorlige saker. Hvis den siktede vedtar forelegget, blir det ingen rettssak. Tjenestemenn i politiet og tollvesenet har dessuten myndighet til å utstede forenklede forelegg for mindre alvorlige

forseelser mot eksempelvis vegtrafikkloven og tolloven.[3] Dette brukes ofte i mindre trafikkforseelser, eller når noen blir tatt for smugling av mindre mengder alkohol.

Ordningen med overføring til barnevernet for siktede under 18 år som et særlig strafferettslig tiltak, er opphevet. Påtalemyndigheten etterforsker og påtaler lovbruddet på ordinær måte. Påtalemyndigheten skal imidlertid underrette barneverntjenesten om igangsatt etterforskning mot person under 18 år når saken ikke er av bagatellmessig art. Det er da opp til barnevernstjenesten hvilke tiltak de vil iverksette, i tillegg til de eventuelle strafferettslige tiltak.

Etter straffeprosessloven (strpl. § 59 a.) har alle rett til å klage på avgjørelser tatt av påtalemyndigheten. Avgjørelser som kan påklages, er henleggelser, påtaleunnlatelser, forelegg, tiltalebeslutninger, fullbyrdingsordrer og soningsutsettelser. Fristen for å klage er tre uker fra det tidspunkt underretning om vedtaket kom frem til klageren.

2.3. Domstolene

Domstolene skal løse rettslige tvister både i straffesaker og i sivile saker (se tekstboks 2.6). Domstolene dømmer etter lov og rett og de bevis som foreligger i hver enkelt sak. De har en uavhengig stilling. Verken storting eller regjering kan bestemme hvordan domstolene skal dømme i en konkret sak.

Domstolenes endelige avgjørelse i en sak blir vanligvis kalt en dom. I en straffesak vil det fremgå av dommen om tiltalte er funnet skyldig i de lovbruddene han er tiltalt for, og hvor streng straff han skal få. Den endelige avgjørelsen i en sivil sak blir også normalt kalt en dom. Andre rettslige avgjørelser, både i sivile saker og straffesaker, blir kalt kjennelser eller beslutninger. Dette kan gjelde spørsmål om selve behandlingen av saken, som for eksempel om den skal avvises, eller om et vitne skal nektes ført. For eksempel er avgjørelsen av om en siktet skal varetektsfengsles, en kjennelse.

Dersom en av partene er uenig i den avgjørelsen som er truffet, kan saken bringes inn for en høyere domstol ved anke.

Når påtalemyndigheten beslutter å reise tiltale mot en person i en straffesak, skal saken oversendes domstolen for behandling. Alle straffesaker starter i tingretten, hvor de enten blir behandlet som meddomsrettssaker eller enedommersaker. I meddomsrettssaker består retten av en fagdommer (juridisk dommer) og to legdommere. Påtalemyndigheten fører saken på vegne av det offentlige. Tiltalte har adgang til å ha forsvarer. I de fleste saker vil utgifter til forsvarer dekkes av det offentlige.

Dersom siktede har avgitt det som kalles en uforbeholden tilståelse, kan saken behandles som en enedommersak. Dette innebærer at saken, etter påtalemyndighetens begjæring og med samtykke fra siktede, behandles på en forenklet måte av en fagdommer. En dom i en slik sak kalles en tilståelsesdom.

I tillegg til å dømme i straffesaker behandler tingretten også blant annet begjæringer fra politiet om samtykke til ransaking og beslag, og tar stilling til om en siktet skal varetektsfengsles. Tingretten foretar også rettslige avhør og avholder bevisopptak i saker som skal gå for en annen domstol.

Domstolens oppgave er å avgjøre skyldspørsmålet, og hvis tiltalte finnes skyldig, utmåle en straff. Det er fire hovedgrupper straff: fengselsstraff (som både kan være betinget eller ubetinget), samfunnsstraff,

Boks 2.5. De alminnelige domstolene

- Tingrettene
- Lagmannsrettene
- Høyesterett og Høyesteretts kjæremålsutvalg

Tingrett
Som hovedregel starter domstolsbehandlingen av alle straffesaker i tingretten, som er den ordinære domstol i første instans. Per 1. januar 2009 var det 67 tingretter. Ut fra Stortingets vedtak i 2001 om strukturendring av førsteinstansdomstolene skal antallet tingretter bli redusert til 66

Lagmannsrett
Lagmannsrettene er den ordinære andre instans. Det vil si at de avgjør anker over tingrettens dommer og kjennelser. Landet er delt inn i seks lagdømmer.

Høyesterett
Høyesterett er den øverste domstol og dømmer i siste instans. Avgjørelsene som treffes her, er endelige dommer; de kan ikke ankes videre. Høyesteretts ankeutvalg er en del av Høyesterett og avløser det tidligere Høyesteretts kjæremålsutvalg (som også var en egen domstol). Alle saker til høyesterett blir først behandlet av ankeutvalget, som i visse saker også kan treffe endelige avgjørelser.

Boks 2.6. Domstolsbehandling i sivile saker
Domstolsbehandlingen av sivile saker er annerledes enn behandlingen av straffesaker. I straffesaker har det offentlige plikt til å reise sak og legge frem bevis for at den mistenkte er skyldig. Rettighetene til den mistenkte ivaretas også av det offentlige. I sivile saker stiller det offentlige domstolene til disposisjon for å løse tvister som er oppstått mellom parter. Det kan for eksempel dreie seg om tvister som gjelder avtaler, erstatning, ekteskap, kjøp og salg. Her er det opp til partene selv å trekke frem det de mener har betydning for saken. De fleste sivile saker starter i forliksrådet med obligatorisk megling. Hvis meglingen ikke fører frem, kan forliksrådet avsi dom i tvisten. Denne dommen kan videre ankes til tingretten av de involverte partene (Domstoladministrasjonen).

Forliksrådene
Forliksrådet er det laveste leddet i rettssystemet for sivile saker. Forliksrådet er både meglingsinstans og kan avsi dom i visse saker. Både forlik og dom i forliksrådet har rettskraft og kan bli tvangsfullbyrdet hos namsmannen.

Alle kommuner har forliksråd. Forliksrådet er satt sammen av tre forliksrådmedlemmer og like mange varamedlemmer. Medlemmene er ikke jurister. De blir valgt av kommunestyret for fire år om gangen, og plukkes ut av kommunenes innbyggere. Forliksrådets sekretariat er fra og med 1. januar 2006 lagt til politiet som en sivil oppgave. I lensmannsdistrikt er lensmannen sekretær, i politistasjonsdistrikt med sivile rettspleieoppgaver er politistasjonen sekretariat, og i namsfogddistrikt er namsfogden sekretariat for forliksrådet (Ot.prp. nr. 43 (2003-2004)).

Ifølge SSBs statistikk over Forliksrådenes virksomhet ferdigbehandlet forliksrådene mer enn 218 000 saker i løpet av 2004, hvorav 3 800 ble henvist videre til retten uten en pådømmelse eller annen avklaring i forliksrådene.

forvaring og bøter. Domstolen har adgang til å kombinere forskjellige straffer, for eksempel bot sammen med fengselsstraff. Videre kan domstolene idømme tap av rettigheter som også er å regne som straff, i tillegg til inndragning og tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg som etter straffeloven ikke er å regne som en straff (Domstoladministrasjonen).

2.4. Kriminalomsorgen

Kriminalomsorgen skal fullbyrde de reaksjoner som påtalemyndighet eller domstol har besluttet, det vil si gjennomføre fengselsstraff, strafferettslige særreaksjoner, samfunnsstraff og varetekstfengsel.

I fengslene gjennomføres frihetsberøvelse i forbindelse med varetektsfengsling og soning av idømt fengselsstraff. Dette skal bidra til sikkerhet og trygghet for samfunnet som helhet. Hensikten er også at frihetsstraffen skal fungere individualpreventivt, slik at den straffedømte etter løslatelsen kan føre et lovlydig liv. På den annen side kan fengselsstraff virke negativt både på den innsattes helse, selvbilde, og evne og vilje til å klare seg selv. Tap av arbeid, bolig, sosial tilhørighet og den stigmatiserende virkning straffen har, er også belastninger som kan være til hinder for en individualpreventiv virkning av straff.

Innsatte kan løslates på prøve når vedkommende har gjennomført to tredeler av fengselsstraffen, og minst 60 dager med mindre det fremstår som sikkerhetsmessig uforsvarlig. Det skal foretas en konkret og individuell vurdering av om prøveløslatelse bør innvilges. Det skal særlig legges vekt på domfeltes atferd under straffegjennomføringen og om det er grunn til å anta at domfelte vil begå nye straffbare handlinger i prøvetiden. Hvis prøveløslatte bryter prøveløslatelsesvilkår, kan det gis muntlig advarsel, innkalles til innskjerpingssamtale, pålegges nye vilkår, eller saken kan bringes inn for retten med begjæring om gjeninnsettelse med sikte på fullbyrding av den resterende fengselsstraffen.

Vi har fengsel med ulikt sikkerhetsnivå. I fengsel med høyt sikkerhetsnivå er det fysiske hindringer som begrenser den enkelts bevegelses- og handlingsfrihet. Fengsel med lavere sikkerhetsnivå (tidligere betegnet som åpent fengsel) er innrettet med færre fysiske sikkerhetstiltak enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Innsatte som har sonet deler av straffen i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, kan overføres til fengsel med lavere sikkerhetsnivå.

I utgangspunktet har domfelte og innsatte i varetekt de samme rettigheter og plikter som borgerne i samfunnet for øvrig. Kriminalomsorgen samarbeider med andre offentlige etater for at innsatte og domfelte skal kunne få de tjenestene de har behov for. De viktigste samarbeidspartnerne er helsetjenesten, skoleverket og Nav, men også fengselspresttjenesten og bibliotektjenesten er viktige bidragsytere.

Innsatte i fengsel har en aktivitetsplikt. Innenfor aktivitetsplikten sidestilles arbeid, opplæring og programdeltakelse. Disse aktivitetene skal samordnes, slik at ressursene utnyttes best mulig og innsatte får et mest mulig helhetlig tilbud. Arbeidet består i stor grad av trevare- og metallverkstedsarbeid, vedlikeholdsarbeid, montering og pakking.

Opplæringstilbud til domfelte er organisert under skoleverket. I fengslene er opplæring en viktig del av aktivitetstilbudet til de innsatte på dagtid, og innsatte får dagpenger ved å gå på skole, på lik linje med arbeid. Tilbudet som gis, er både grunnskole- og videregående opplæring samt kortere kurs innenfor for eksempel IKT og livsmestring (Fylkesmannen i Hordaland).

Boks 2.7. Kriminalomsorgen
Kriminalomsorgen er organisert med tre nivåer: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), seks regionadministrasjoner og de lokale fengsler og friomsorgskontorer. De sentrale organene Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) og Kriminalomsorgens It-tjeneste (KITT) inngår også i etaten. KSF har den faglige og administrative ledelse av kriminalomsorgen og er integrert i Kriminalomsorgsavdelingen i Justisdepartementet.

Ressurser i kriminalomsorgen 2007
Totalt var det 3 821 årsverk i kriminalomsorgen (som også inkluderer aspiranter på KRUS). De totale driftsutgiftene var drøyt 2,7 milliarder, hvorav 1,9 milliarder var lønnskostnader. (StatRes – Kriminalomsorgen)

Friomsorgskontorene har som hovedoppgave å gjennomføre samfunnsstraff, som i 2002 erstattet den tidligere samfunnstjenesten. Samfunnsstraff er en hovedstraff på lik linje med ubetinget fengsel. I tillegg utarbeider friomsorgskontorene personundersøkelser på oppdrag fra påtalemyndigheten og domstoler, har ansvar for gjennomføringen av ulike typer betinget dom, fører kontroll med forvaringsdømte og prøveløslatte som er pålagt meldeplikt. I kapittel 8 og 9 gis en nærmere beskrivelse av de enkelte typene av straffreaksjoner og straffegjennomføring.

2.5. Betingelser for straffeforfølging og gjennomføring

En ofte brukt definisjon på straff er: «… et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertredelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde» (Andenæs mfl. 2004). I straffeloven er straff definert mer presist til å være fengsel, forvaring, bøter (inkludert forelegg), rettighetstap (i særlige tilfeller) og samfunnsstraff (strl. § 15). Annet er ikke straff i lovens forstand. Varetektsfengsling, tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg er ikke straff. Heller ikke erstatning, straffeskatt for uriktig selvangivelse og gebyr for feil bilparkering regnes som straff. De er ment å sikre at fornærmede får dekket sitt tap eller som oppreisende eller oppdragende tiltak. Varetektsfengsling skal brukes som ledd i etterforskning. Likefullt oppleves slike «inngrep» oftest som straff. Varetektsoppholdet kan strekke seg over lengre tid og ha store konsekvenser for den fengslede. Ved en fellende dom, vil likevel tiden utholdt i varetekt bli fratrukket den utmålte straffen.

Loven stiller bestemte betingelser for at en handling kan anses for straffbar, såkalte *straffbarhetsbetingelser* (strl. kap. 3). Først og fremst må det finnes et straffebud som rammer den bestemte handlingen. Grunnloven sier at ingen skal dømmes uten hjemmel i lov, og ingen skal kunne straffes uten dom. Det skal videre ikke foreligge omstendigheter ved handlingen som gjør den forsvarlig eller lovlig, ellers kalt straffefrihetsgrunner. Det er to slike straffefrihetsgrunner: nødverge og nødrett.

Loven stiller også krav om at det skal foreligge subjektiv skyld hos gjerningspersonen. Kravet er oftest at det skal være handlet med forsett. Handlingen må ha vært tilsiktet, eller gjerningsmannen må ha regnet det uønskede utfallet som sikkert eller mest sannsynlig, eller følgen av handlingen var tilsiktet. Også uaktsomme handlinger kan være straffbare, når gjerningsperson har tilsidesatt den hensynsfullhet og oppmerksomhet som kreves.

Handlingen må være foretatt av en tilregnelig person, det vil si personen må ikke ha vært bevisstløs eller psykotisk i gjerningsøyeblikket. Bevisstløshet forårsaket av selvforskyldt rus utelukker imidlertid ikke straffskyld. Personer som på handlingstidspunktet er psykisk utviklingshemmet regnes ikke som tilregnelige og kan dermed ikke straffes. Personer under

kriminell lavalder, 15 år, er også fritatt for straff.

Selv om betingelser for straff er oppfylt, kan straff senere bortfalle som følge av *straffopphørsgrunner*, som benådning, foreldelse og tiltaltes død (strl. kap. 6). Ifølge Grunnloven kan lovbrytere benådes etter at dom er falt. Dette innebærer enten at straffen blir fullstendig ettergitt og vedkommende helt slipper straff, eller at fengselsstraffen blir avkortet eller gjort delvis betinget. Sykdom, særlige familieproblemer eller nye omstendigheter som er kommet til etter at dom er falt, kan gi grunnlag for benådning. Foreldelse av en sak medfører at straffansvaret faller bort fordi det er gått for lang tid siden lovbruddet ble begått. Foreldelsesfristen varierer fra 2 til 25 år fra den dagen det straffbare forholdet opphører og avhenger av lovbruddets strafferamme. Jo strengere straff et lovbrudd kan medføre, desto lengre er foreldelsesfristen.

Noter til kapittel 2

[1] For en mer utømmende beskrivelse av justissektoren, se http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dep/underliggende-etater.html?id=115202

[2] Fra og med statistikken over etterforskede lovbrudd 2002 er det kun avsluttede saker med gjerningspersoner fra 15 år og over som inngår i kategorien «Overført til konfliktråd».

[3] Andre eksempler på lover hvor det er mulig å avgjøre med forenklet forelegg er: lov om fritids- og småbåter og matloven.

3. Kriminalstatistikkens virkelighet

Hva måler de ulike kriminalstatistikkene, egentlig? Er det andre momenter enn endringer i befolkningens handlinger som påvirker statistikken? Hvordan tolker man de ulike statistikkene, alene og i forhold til hverandre?

Kriminalstatistikker – enten de er utarbeidet av SSB, etater innenfor justissektoren eller andre formidlere – sier noe om ulike sider ved rettssystemet og kriminalitetsbildet i Norge. For å kunne bruke disse statistikkene og si noe om feltet må man blant annet ha kunnskap om hvordan de ulike statistikkene er bygd opp. Det kan for eksempel være svært ulike enheter som telles, på ulike steder i strafferettsprosessen og med forskjellige metoder i statistikken. I tillegg til de særlige egenskaper ved de enkelte typene av kriminalstatistikker er det også flere andre mer generelle momenter som har betydning for anvendelsen og tolkningen.

Vi gir her en oversikt over straffesaksprosessen og hvilken type informasjon fra denne som presenteres i statistikkene (kapittel 3.1 og 3.2). Endringer i den faktiske kriminaliteten er bare en av flere mulige årsaker til at innholdet i kriminalstatistikkene viser en utvikling over tid, og i kapittel 3.3-3.7 presenteres noen av disse. Omfanget av såkalte «mørketall» er vesentlig for bruken av alle kriminalstatistikkene, og presenteres i kapittel 3.3-3.5. I kapittel 3.6 og 3.7 skal vi vise noen eksempler på andre forhold som har betydning, det vil si endringer i lovgivning og grunnlagsregister – samt endringer i rutiner for bearbeiding og strukturering av uttrekksdata og de publiserte statistikkene.

3.1. SSB-statistikker om kriminalitet og rettsvesen

Kriminalitet og rettsvesen er et eget fagområde i SSB, hvor de aller fleste publiseringer av periodiske statistikker og andre analyser er samlet under en egen områdeside.

Statistikkene publisert i årgangsserien Norges offisielle statistikk (NOS Kriminalstatistikk) viser hvilke sider ved rettsforfølgelsen av lovbrudd SSB ønsker å formidle en langsiktig, kvalitetssikret, allmenn og uavhengig kunnskap om. Disse statistikkområdene danner hovedgrunnlagene til beskrivelser av Anmeldte lovbrudd (kapittel 4, 5, 6 og 13), Etterforskede lovbrudd (kapittel 7, 10, 11 og 12), Strafferaksjoner (kapittel 8, 10, 11 og 12) og Fengslinger (kapittel 9, 11 og 13). I tillegg utarbeider SSB i dag også to periodiske statistikker over Ofre for lovbrudd anmeldt og Ofre og lovbrudd, levekårsundersøkelse (kapittel 4 og 6).

De enkelte statistikkene, og deres kildegrunnlag, presenteres mer inngående i de

kapitlene hvor disse er sentrale. Her vil vi synliggjøre noen mer generelle og bakenforliggende sider som har betydning for innholdet og tolkningene av dem.

3.2. Lovbrudd og rettsprosess

Alle SSBs periodiske kriminalstatistikker, foruten Ofre og lovbrudd (LKU), har ulike saksregister i justissektoren som sine datakilder. Selv om statistikk også er viktig, er straffesaksregistrenes primære funksjon å være saksbehandlingsverktøy. I et saksregister er det sentralt å ha informasjon strukturert i funksjonelle *saker*. De ulike etatene i justissektoren systematiserer i dag straffesakskompleksene på ulike måter, ut fra deres individuelle saksbehandlingshensyn. Det er for eksempel minst tre forskjellige typer sakskonstruksjoner, med egne saksnummer og tilhørende lokale arkivnummer, bare i politi og påtalemyndighetens straffesaksregister (BL/STRASAK/PAL). Informasjonen som legges inn, og struktureringen av registrene på de forskjellige stadier i straffeprosessen, er da ikke nødvendigvis gjort på en måte som ivaretar hensynene til en mest mulig holdbar, relevant og sammenliknbar statistikk. I en viss forstand kan man si at SSB også teller saker, men ikke i noen av de kriminalstatistikkene SSB utarbeider, er dette å regne som en sentral enhet eller egenskap ved det som telles.

Grovt sagt teller SSBs kriminalstatistikk *hendelser* og *personer*.

Den straffbare handlingen, *lovbruddet*, er da den mest sentrale hendelsen i alle statistikkene. Lovbruddene kan beskrives og grupperes på mange måter, og SSB har etablert standardiserte metoder for hvordan dette skal gjøres – også når lovbrudd og andre hendelser eller personer beskrives samtidig (se kapittel 3.7). Andre viktige hendelser som beskrives, er knyttet til strafferettssystemets oppfølging av lovbruddene – som for eksempel påtaleavgjørelser, ileggelse av straffereaksjoner og innsettelser i fengsel.

I dagens kriminalstatistikker beskrives *gjerningspersoner* i særlig stor grad. Hvem som er å regne som gjerningspersoner, og kjennetegnene ved disse, er da forskjellig i for eksempel statistikkene over siktede, straffede og innsatte i fengsel. De fornærmede, *ofrene*, for lovbruddene er en gruppe personer som først i de siste årene er kartlagt – og da ut fra andre kriterier enn i statistikkene over gjerningspersoner. Foretak og andre juridiske enheter kan også være involvert i lovbrudd, og inkluderes til en viss grad – men er ikke en egen telleenhet i noen av statistikkene.

De straffbare handlingene, lovbruddene, er selve grunnlaget for all kriminalstatistikk og aktivitet i rettssystemet. Figur 3.1 viser hvordan et lovbrudd kan bli behandlet fra det oppdages og anmeldes, til det eventuelt ender i en fellende dom – og i siste instans kan være grunnlag for gjennomføring av en straff, for eksempel soning i fengsel. Lovbruddet kan gjennom hele strafferettsprosessen få alternative utfall, og SSB lager statistikk som tar sikte på å beskrive disse.

Rettssystemet oppdager og mottar meldinger om et svært variert utvalg av straffbare handlinger i løpet av et år. Hvordan disse handlingene følges opp av rettssystemet varierer også svært mye – og har ofte sammenheng med hvilken type handling som er anmeldt. I, og i tilknytning til, de mange lovene som beskriver straffbare handlinger, finnes det ulike rammer for hva politiet, påtalemyndigheten og domstolene *skal* gjøre når de blir kjent med at lovbrudd har skjedd. I tillegg til rammene i loven er det en rekke andre forhold som har betydning for hva de ulike aktørene i rettssystemet *kan* gjøre etter en anmel-

Figur 3.1. **Et lovbrudds gang gjennom rettssystemet**

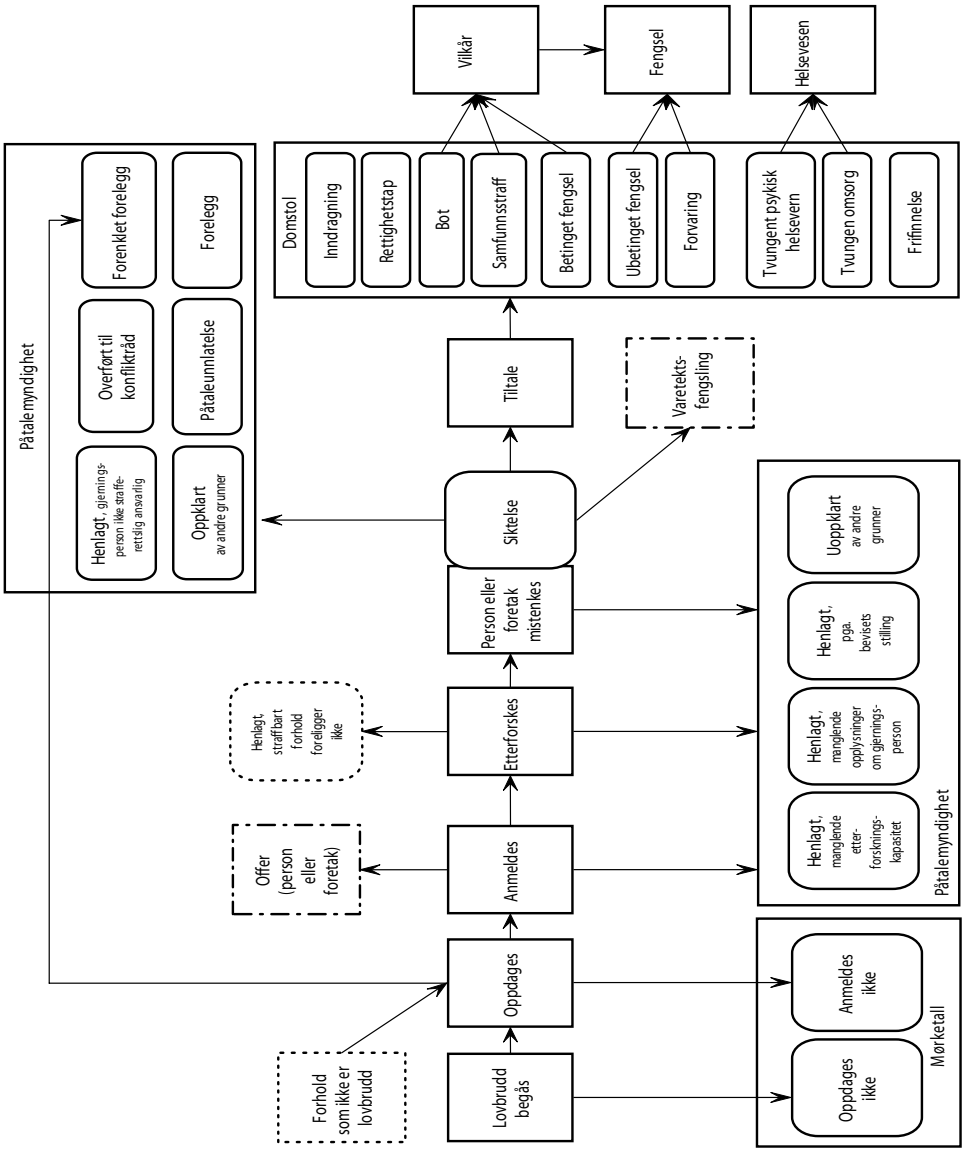

delse av lovbrudd. Blant annet er det helt avgjørende for domstolene at politiet og påtalemyndigheten finner ut hvem som – juridisk sett – har gjort hva.

Lovbrudd kan grovt sagt avgjøres på to måter, enten med en henleggelse eller med en ileggelse av en reaksjon. I straffesaksregisteret (BL/STRASAK/PAL) er det om lag 150 forskjellige kategorier av avgjørelser som politiet, påtalemyndigheten eller domstolene kan bruke når de avslutter rettsforfølgelsen av lovbrudd. I tillegg til disse finnes det ytterligere noen kategorier av avgjørelser som anvendes i andre strafferegister (se boks 8.1). Til statistiske

formål – spesielt i statistikkene over etterforskede lovbrudd og straffereaksjoner – grupperes disse avgjørelsene i et mindre antall typer (jamfør figur 3.1).

3.3. Mørketall – tall i mørke?

Kriminalstatistikkene til SSB er oversikter over lovbrudd som de statlige myndigheter – først og fremst politi, tollvesen og påtalemyndigheten – registrerer. Det begås imidlertid mange lovbrudd som aldri blir oppdaget, eller som oppdages uten å bli registrert anmeldt hos politiet. Ofrene for disse lovbruddene blir da heller ikke registrert, og i tillegg forblir mange gjerningspersoner ukjent etter at en sak er anmeldt og ferdig etterforsket. Slike uregistrerte lovbrudd, ofre og gjerningspersoner omtales ofte som «mørketall» (for lovbrudd, jamfør figur 3.1).

Men det er ikke nødvendigvis slik at vi ikke vet noe om disse hendelsene og personene. Spørreundersøkelser og andre type kartleggende metoder gir oss mye kunnskap om det som ikke anmeldes. Ut fra disse kildene får vi et relativt godt bilde av mange lovbruddsepisoder som tradisjonelt omtales å være en del av mørketallene. Alle undersøkelsene som er gjennomført de siste årene, viser også at omfanget av lovbruddsepisoder som ikke anmeldes, varierer mye for de ulike typene lovbrudd (Levekårsundersøkelsene, Olaussen 2006a, POD 2009a, Ellingsen og Sky 2005 og andre undersøkelser omtalt i kapittel 4).

En stor del av de lovbrudd som anmeldes, har en fornærmet part, enten en person eller et foretak (Ofre 1), som er et direkte offer for en eller flere handlinger. For at politiet skal få kjennskap til at denne typen lovbrudd har funnet sted, er de ofte avhengig av at enten ofrene selv eller andre vitner anmelder lovbruddet. Andelen av denne type lovbruddsepisoder som de utsatte eller andre berørte faktisk anmelder, eller «anmeldelsesprosenten», brukes som målenhet for befolkningens «anmeldelsestilbøyelighet». For lovbrudd som ikke påfører andre en direkte offeropplevelse, er myndighetenes kontrollvirksomhet og prioriteringer i større grad avgjørende for om de oppdages og anmeldes. Instanser i det offentlige og private foretak har egne rettingslinjer og praksiser for når de anmelder lovbrudd til politiet, noe som også kan betegnes som ulikheter i anmeldelsestilbøyelighet.

3.4. Anmeldelsestilbøyelighet

Ved de typer lovbrudd som har et direkte offer, er anmeldelsestilbøyeligheten avgjørende for hvor stor del av lovbruddene som anmeldes – og dermed også havner i kriminalstatistikkene.

Den siste Levekårsundersøkelsen (2007) viser at mer enn hvert femte tilfelle av vold og trusler (LKU 04876 og 04877), og over halvparten av alle tyverier og skadeverk (LKU 0484 og 0485), blir anmeldt til politiet. For de tyveriene der det er et betydelig omfang av skader og tap (jamfør LKU 04871 og 04883), er anmeldelsestilbøyeligheten enda høyere. I tillegg til de mer objektive kriteriene for alvorlighetsgrad viser andre undersøkelser at også ofrenes opplevelse av lovbruddets alvorlighet har betydning for anmeldelsesprosenten (Olaussen 2006b).

Det er også andre forhold som har betydning for hvorvidt ofrene anmelder. Den forholdsvis høye andelen anmeldelser for tyverier, spesielt de grove, har antakelig sammenheng med forsikringsselskapenes krav til politianmeldelse før de utbetaler erstatning. Dette ser vi også ut fra årsakene til at noen tyveri ikke anmeldes, hvor en firedel av de ikke-anmeldte tyveriene i den siste levekårsundersøkelsen begrun-

nes med at de ikke var forsikret, eller at egenandelen var for stor.

I nesten halvparten av alle ikke-anmeldte tyveritilfeller var den oppgitte årsaken at «politiet kunne ikke gjøre noe, eller ikke bryet verdt» (LKU 04887). Den samme begrunnelsen oppgis for en like stor andel av de ikke-anmeldte tilfellene av vold (LKU 04878). I en kartlegging av virksomheters utsatthet for økonomisk kriminalitet er en drøy femdel av sakene anmeldt. Også for disse ofrene er det ofte nytteorienterte begrunnelser for å la være å anmelde (Ellingsen og Sky 2005). Egennytten for ofrene, i ulike former, påvirker med andre ord anmeldelsestilbøyeligheten til svært forskjellige former for lovbrudd.

Ved tilfeller av vold og trusler kan også offerets relasjon til gjerningspersonen være relevant. Av de volds- og trusseltilfellene i levekårsundersøkelsene som ikke var anmeldt til politiet, oppgav offeret i mer enn hvert tredje tilfelle at grunnen var at de «kjente personen, ville eller våget ikke».

Tilbøyeligheten til å anmelde kan endre seg over tid, og med det påvirke omfanget av den registrerte kriminaliteten og mørketallene. Ut fra levekårsundersøkelsene ser det ut til at anmeldelsesprosenten for de fleste formene for tyveri og skadeverk har blitt noe redusert siden begynnelsen av 1990-tallet. For voldsepisoder – spesielt trusler, men også vold – ser det derimot ut til at tilbøyeligheten til å anmelde har økt noe de siste årene. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og fysisk vold, spesielt legemsfornærmelser, også har vært økende tidligere (jamfør Stene, Thorsen og Lid 2008 og kapittel 5.1 og 5.2).

Hvor tabubelagt og krenkende et overgrep oppleves, og hvor belastende det føles å anmelde og straffeforfølge forholdet, kan være betydningsfullt for om lovbrudd anmeldes. At vi i dag har langt flere anmeldte seksualforbrytelser enn det som var tilfelle før midten av 1980-tallet, kan ha sammenheng med at en høyere andel av ofrene anmelder slike overgrep. Fokusering på denne typen kriminalitet i massemedier og den offentlige debatt ellers – sammen med oppfordringer om å anmelde lovbruddene, etablering av krise- og støttesentre, erstatningsordning for voldtatte og mishandlede og lovhjemlet rett til advokat i slike saker – har antakelig medført økt anmeldelsestilbøyelighet (jamfør Ellingsen og Lilleaas 1999 og kapittel 5.3).

3.5. Myndighetenes kontrollutøvelse

Spesielt for lovbrudd som ikke påfører andre en direkte offeropplevelse, er offentlige myndigheters kontrollutøvelse i stor grad avgjørende for hva slags – og hvor mye – kriminalitet som ender opp i de registerbaserte kriminalstatistikkene. Dette gjelder i særlig grad narkotikalovbrudd og mer alvorlige trafikklovbrudd, som i hovedsak blir oppdaget og anmeldt av politiet selv, og noen former for økonomisk og miljøkriminalitet, hvor andre instansers kontrollinnsats ofte ligger bak en anmeldelse. For lovbrudd som ikke påfører andre en direkte offeropplevelse vil lovbruddets synlighet, og hvor lett de er å oppdage, også være sentralt for hvor mange tilfeller som blir anmeldt. At det kan være vanskelig å oppdage eller bevise at det er begått kriminalitet, for eksempel fordi lovbruddene er fordekt i et omfattende handlingskompleks, er en av grunnene til at vi har spesialiserte kontrollorganer til å avdekke straffbare forhold – blant andre Økokrim og Tollvesenet.

Endringer i utøvelsen av myndighetskontroll har for eksempel vært av stor betydning for utviklingen til narkotika- og

trafikkriminalitet i kriminalstatistikkene de siste 15 årene. Selv om det også ser ut til å ha vært en økning i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler, er det grunn til å tro at politiets fokusering på ungdom – og prioriteringer overfor narkomane – er av de viktigste forklaringene på de siste tiårenes store endringer i antallet anmeldte narkotikaforbrytelser (jamfør kapittel 5.4). For trafikkriminalitet har utbredelsen og teknologiskiftet til automatisk trafikkontroll bidratt sterkt til økningen av registrerte trafikkforseelser (jamfør kapittel 5.7).

De offentlige myndigheters, og da særlig politi og påtalemyndighetenes, prioriteringer og ressursbruk har med andre ord stor betydning for om denne type lovbrudd blir en del av det registrerte kriminalitetsbildet.

3.6. Når lover, register og statistikker endres

Det er spesielt tre forhold, i tillegg til den faktiske kriminaliteten og anmeldelsesfrekvensen, som kan påvirke innholdet og utviklingen i kriminalstatistikkene. Vi tenker her på endringer i lovverket, endringer i opphavsregisteret til den enkelte statistikk og endring i innsamlings- og bearbeidingsrutiner når man lager statistikken.

Dette er forhold som kan påvirke nivåene i statistikkene fra år til år, og være helt avgjørende for virkelighetsforståelsen av kriminalitetsbildet. Om en økning i kriminalstatistikken skyldes mer kriminalitet i samfunnet – eller kun en utvidelse, forbedring eller omfordeling i straffelovene eller statistikkene – kan være avgjørende for både befolkningens trygghetsoppfatning og hvilke strafferettslige tiltak som iverksettes overfor det sivile samfunnet.

Lovendringer

Nye lovbestemmelser om straffbare handlinger og straffeforfølgelsen kommer til, og gamle omformuleres eller oppheves. Dette medfører endringer av kriminalitetsbegrepet og kriminalstatistikkenes innhold.

Kriminalitet er handlinger som er i strid med gjeldende lov, og som er belagt med straff. De fleste av de straffbare handlingene som skal omtales her, finner vi i straffeloven. Men også andre typer lovgivning inneholder viktige straffebud – og vegtrafikkloven, tolloven, arbeidsmiljøloven og lov om legemidler er alle eksempler på spesiallover som er grunnlag for mange anmeldelser og straffereaksjoner.

Ser vi lenger tilbake i tid, finner vi historiske eksempler på at endringer i synet på handlinger, og nye sosiale fenomen, medfører betydelige forandringer i straffelovgivningen (se blant annet Andenæs mfl. 2004 og Ellingsen 2001). Denne type skifter kan lovfestes på forskjellige måter, og kan innebære:

1. Avkriminalisering, det vil si at handlingene som tidligere var straffbare, blir legalisert og ikke lenger har et straffebud i lovgivningen.
2. Nedkriminalisering, det vil si at straffeforfølgelsen, enten i bestemmelsene om strafferammene eller type straff, reduseres.
3. Oppkriminalisering, det vil si straffeforfølgelsen, enten i bestemmelsene om strafferammene eller type straff, økes.
4. Omkriminalisering, det vil si at selve handlingens straffbarhet er uendret, men beskrivelsen er omformulert eller omplassert i lovgivningen.
5. Nykriminalisering, det vil si at tidligere legale handlinger, eller lovbud uten straffebestemmelser, blir gjort straffbare.

Avkriminaliseringer av seksuelt samvær, og det å få barn, utenfor ekteskap – er historiske eksempler som gjenspeiles i statistikkene over kvinner som er straffet for sedelighetsforbrytelser. Nedkriminaliseringen av naskeri, fra forbrytelse til forseelse, har en relativt stor betydning for innholdet og tolkninger av utviklingen i mange av kriminalstatistikkene før og etter første halvdel av 1970-tallet. Oppkriminaliseringene av befatning med narkotika er svært synlig i tidsseriene til alle kriminalstatistikkene fra midten av 1970-tallet og fremover.

Spørsmål om nykriminalisering og omkriminalisering har vært særlig aktuelle i løpet av de siste årene, blant annet på grunn av innføringen av den nye straffeloven (jamfør Ot.prp.nr.22 (2008-2009)). Det er også flere eksempler på gjennomførte ny- og omkriminaliseringer – som allerede har hatt en direkte betydning for innholdet i de siste årenes registerbaserte kriminalstatistikker.

Et eksempel på en lovreform som innebar flere typer av endringer i kriminalisering, er revideringen av kapittelet om seksualforbrytelser i 2000. Straffelovens kapittel om «Forbrytelser mot Sædeligheten» ble endret til «Seksualforbrytelser» (jamfør strl. kap. 19). Dette innebar både en nykriminalisering, ved at voldtektsbegrepet ble utvidet (blant annet med grov uaktsom voldtekt), en oppkriminalisering, ved at flere lovbruddstyper fikk høyere straferammer, og en omkriminalisering, ved at beskrivelser av lovbruddshandlinger ble omformulert. Disse endringene fikk da en nesten umiddelbar betydning for både kategoriseringene og omfanget av denne type lovbrudd i kriminalstatistikkene (se blant annet Anmeldte lovbrudd 2001, og kapittel 5.3).

Et annet eksempel på en, for kriminalstatistikkene, betydningsfull omkriminalisering skjedde i forbindelse med opphevingen av løsgjengerloven i 2006. Denne loven var tidligere en egen kategori, og med frafallet av denne loven forsvant alle lovbruddene og gjerningspersonene i statistikkene. Samtidig ble det imidlertid gjort en tilføyelse om «den som i selvforskyldt rus forulemper eller volder fare for andre» i straffeloven (strl. § 350 2. ledd). I dette tilfellet ble en lov opphevet, uten at de fleste handlingene som var regulert gjennom den ble avkriminalisert, eller at straffeforfølgelsen ble nevneverdig endret. I kriminalstatistikkene medførte dette en betydelig omfordeling, hvor de tilsvarende handlingene endte i kategorien for straffelovens bestemmelser om forseelser mot den alminnelige orden og fred (se tekstboks 3.1).

Et annet eksempel på en delvis om- og oppkriminalisering er innføringen av de nye bestemmelsene om mishandling i familieforhold i 2006 (jamfør strl. § 219). Den nye bestemmelsen erstatter til en viss grad andre liknende bestemmelser om vold og trusler (jamfør strl. kap. 21 og 22, samt Anmeldte lovbrudd 2006). Skal man derfor se på hele utviklingen i registrerte voldslovbrudd, må man ta mishandling i familieforhold med i analysen (se kapittel 5.2).

Nye handlinger kan også bli kriminalisert. Et eksempel er at det å ikke møte til soning ble gjort straffbart i 2007 (straffegjennomføringsloven § 40 7. ledd). Tidligere var det kun straffbart å rømme eller ikke møte opp etter permisjon under påbegynt soning. Et annet eksempel på nykriminalisering av handlinger er det nye straffebudet fra 2009 mot kjøp av seksuelle tjenester fra personer over myndighetsaldere (jamfør strl. § 202a).

Boks 3.1. Oppheving av løsgjengerloven og utvidelse av straffeloven
I 2005 ble i overkant av 6 200 forseelser mot løsgjengerloven anmeldt. I 2006, det første året uten løsgjengerloven, var antall forseelser mot den alminnelige orden og fred 7 100 flere enn året før. Dette innebar også en økning på hele 21 prosent i det totale antallet anmeldte forseelser mot straffeloven (fra 33 500 til 40 600). Nesten hele denne økningen har sammenheng med opphevingen av løsgjengerloven, og at tidligere brudd på løsgjengerloven etter lovendringen ble anmeldt som brudd på straffelovens bestemmelser om forseelser mot den alminnelige orden og fred.

Ser vi brudd på løsgjengerloven og den alminnelige orden og fred samlet, ble mer enn 12 800 forseelser anmeldt i 2006. Dette er nesten 8 prosent flere enn året før, og det er kun i 2002 vi finner et tilsvarende høyt antall forut for lovendringen – når vi ser på de 13 foregående årene med sammenliknbar statistikk (se figur 3.2 og Anmeldte lovbrudd 2006).

Figur 3.2. **Lovbrudd anmeldt, etter utvalgte typer forseelser. 1993-2008. Antall**

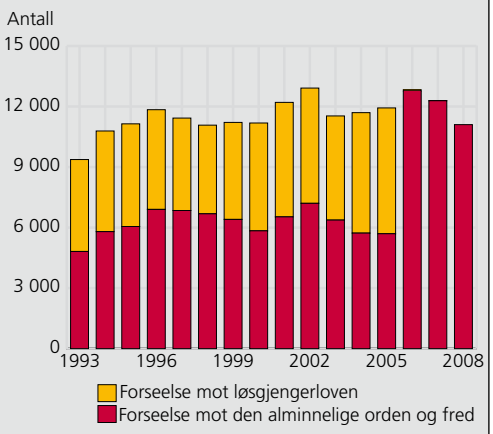

Kilde: Lovbrudd anmeldt, NOS Kriminalstatistikk, tabell 4, Statistisk Sentralbyrå.

Ikke bare endrer synet på *hva* som er kriminelt seg, men lovens bestemmelser om *hvem* og *hvordan* man skal straffe, endrer seg også. I 2002 ble eksempelvis det tidligere sikringsinstituttet opphevet til fordel for ulike særreaksjoner (jamfør strl. §§ 39-39h). Innføringen av samfunnstjeneste i 1991, nå utvidet til samfunnsstraff, er også et senere eksempel på innføring av nye typer reaksjonsformer (jamfør strl. § 28a). Hevingen av den kriminelle lavalder, hvor 14 åringer ikke lenger var straffbare fra og med 1990, er et annet sentralt eksempel på en lovendring som innebar en faktisk endring av hvem og hvordan man straffer. Alle disse lovreformene har medført betydelige endringer i innholdet, og hvordan vi kan tolke utviklingen, i flere av kriminalstatistikkene (jamfør kapittel 7 og 8).

Endring i register og registreringspraksis

Tidligere måtte politiet rapportere lovbrudd til SSB på spesielle skjema som en tilleggsoppgave. Fra begynnelsen av 1980-tallet og frem til utgangen av 1990 gikk rapporteringen over til å bli en del av den ordinære politivirksomheten, ved at SSB baserer sin anmeldelses- og etterforskningsstatistikk på politidistriktenes egne elektroniske straffesaksregistre (i dag omtalt som BL/STRASAK/PAL). Dette er et viktig arbeidsredskap for politiet, og omfanget og kvaliteten til den registrerte informasjonen ble på mange måter bedre enn i de gamle skjemaene til SSB. Innføringen og utviklingen av politiets elektroniske strafferegister kan i seg selv tillegges å ha medført en betydelig økning av registrerte lovbrudd på 1980- og 1990-tallet. SSBs anvendelse av dette som datagrunnlag gjorde at denne økningen også gav store utslag i lovbruddsstatistikkene (Olaussen 1996 og Olaussen 2004, jamfør blant annet kapittel 5 og 7 samt eksempel i kapittel 13.1).

En viktig endring av registreringspraksis kom på bakgrunn av et nytt direktiv i 1994 om hvordan politi og påtalemyndigheten

skal registrere straffbare handlinger. Dette direktivet sier at når flere lovbrudd er begått ved én hendelse, skal alle lovbrudd som kan medføre en siktelse eller tiltale, registreres. Denne registreringsendringen har i ettertid medført at betydelig flere lovbrudd ble registrert, og kom med i statistikkene over anmeldte og etterforskede lovbrudd (Olaussen 1996 og Olaussen 2004, jamfør kapittel 5, 7 og 13 med eksempel i 13.1).

I 2002 ble det gjennomført omfattende konverteringer og endringer av straffesaksregisteret til politiet og påtalemyndigheten, og i tillegg ble registeret utvidet med blant annet den nye databaseløsningen PAL (jamfør også Sætre 2007). Denne reformen fikk stor betydning for både registreringspraksisen og innholdet i de data SSB innhenter til statistikkformål. Dette medførte større endringer i statistikkene fra og med Anmeldte lovbrudd 2002 og Etterforskede lovbrudd 2002, og var også en sentral årsak til at SSB foretok en revisjon – og i praksis en nedjustering av kriminalitetsnivået i Norge – for alle sine tidligere årganger av Anmeldte lovbrudd 1993-2001.

Endring i bearbeidingsrutiner og statistikk

Det er flere forhold som knytter seg til statistikk- og bearbeidingsrutiner, som har betydning for statistikken. Når, og etter hvilke kriterier, man trekker *utvalget* – det vil si datagrunnlaget – for statistikken, er et slikt forhold som har betydning for sluttresultatet.

Eksempelvis endret man uttrekkskriteriet for straffereaksjonsstatistikken i 1997. I årene forut for endringen var statistikkenheten avsagt straffereaksjon (domsdato) i løpet av statistikkåret. Fra en endelig dom er avgjort i domstolen tar det noe tid før dommen er registrert inn i registrene som er grunnlaget for statistikken. Denne tidsforskyvningen i registreringen førte til at SSB måtte vente lenge før statistikkmaterialet kunne innhentes – og resultatet ble en lite aktuell statistikk som likevel ikke omfattet alle avsagte reaksjoner i statistikkåret. SSB valgte derfor å endre utrekkskriteriet til å omfatte alle straffereaksjoner som var registrert inn i registeret i løpet av statistikkåret. Ved å bruke dette som datagrunnlag ble statistikkproduksjonen fremskyndet, og alle historiske reaksjoner vil over tid bli inkludert (se Straffereaksjoner – Om statistikken og Thorsen og Haslund 2008). Statistikkene for de enkelte år vil imidlertid bli mer sårbare for endringer i registreringsrutiner hos de som legger inn informasjonen i registeret. Hvis man eksempelvis registrerer ekstra mye ett år, for å ta igjen et etterslep av uregistrerte dommer, vil dette føre til en økning i statistikken (se Straffereaksjoner 2002 og kapittel 8).

Slettinger av dobbeltregistrerte saker i Anmeldte lovbrudd 1993-2001, ny identifisering av siktede og siktelser fra og med Etterforskede lovbrudd 2002 og utvidet revisjon av opplysninger om lovbrudd fra og med Fengslinger 2005 er andre eksempler på endringer i bearbeidingsrutinene som har betydning for innholdet og kvaliteten til de siste årenes kriminalstatistikker. For noen analyser av tidsserier er disse nye bearbeidingsrutinene helt avgjørende for hvordan man kan beskrive og tolke utviklingen i kriminalitetsbildet (se blant annet kapittel 7 og 9).

3.7. Sentrale begrep og klassifiseringer i kriminalstatistikken

Statistikker inneholder gruppering av individuelle data. Hvordan disse data klassifiseres og fremstilles, er som regel helt avgjørende for bruksverdien og meningsinnholdet til den enkelte tabell. Skal man for eksempel anvende flere statistikker på

tvers eller over tid, er det helt avgjørende at dataene er gruppert ut fra de samme prinsippene – og kun små endringer i de detaljerte sorteringene i de ulike kategoriene kan medføre store endringer i statistikkene og anvendelsene av dem. Med denne bakgrunn legger SSB mye arbeid i å standardisere og dokumentere de mest brukte klassifiseringene, og offentliggjøre endringer som medfører nye versjoner av disse og innholdet i statistikkene (blant annet i SSB-standard). Nedenfor skal vi presentere noen standarder og grupperinger som er sentrale og definerer begrepsinnholdet i mange av kriminalstatistikkene.

De *aldersgrupperingene* som ofte anvendes i kriminalstatistikkene er en egen offisiell standard for aldersklassifisering, og skiller seg fra de standardene som anvendes i andre statistikker fra SSB. Aldersgruppene følger da, til dels historiske men først og fremst dagens, sentrale skillelinjer i strafferettsforfølgelsen – hvor alderen 15 og 18 år er svært avgjørende. Når de forskjellige aldersgrensene i straffeloven endres, vil dette kunne medføre forandringer i både innholdet og grupperingen i kriminalstatistikkene – slik for eksempel hevingen av den kriminelle lavalder gjorde etter 1990 (jamfør kapittel 11.1).

Kriminalstatistikkene har også egne offisielle *regionale standarder*, blant annet inndelingen etter politidistrikt. For å kunne se hendelser og personer i de enkelte kriminalstatistikkene opp mot hverandre, eller i forhold til andre regionale statistikker om demografi og levekår, er hovedvekten lagt på de mer vanlige geografiske grupperinger – som for eksempel fylke.

Mange regionale standarder er svært stabile over lang tid, men det skjer også omgrupperinger av disse – som i enkelte tilfeller blir helt avgjørende for innholdet i statistikkene. Et eksempel på en direkte synlig forandring kom etter omorganiseringen og halveringen av politidistrikt i 2002. For de aller fleste distriktene er det nye navn og geografiske avgrensninger, og det er stort sett umulig å sammenlikne innholdet i både datagrunnlagene og statistikkene som fordeles etter de tidligere og nye geografiske områdene (se blant annet Etterforskede lovbrudd 2002). Endringer i regionale standarder som ikke er direkte synlige, skjer for eksempel når en kommune bytter fylke, ved en kommunesammenslåing, eller når en kommune har endringer i befolkningsmengden som medfører en annen gruppering etter kommunestørrelse (jamfør kapittel 6).

Standarder for lovbrudd

En mest mulig lik systematisering av lovbrudd på tvers av statistikkområder og over tid er spesielt viktig i kriminalstatistikkene. Vi har i kapittel 3.6 sett eksempler på at endringer i lovgivningen medfører endringer i statistikkene. Blant annet at innholdet av lovbruddstypen «voldtekt» er ulik før og etter år 2000. Dette er et eksempel på en endring av innholdet i klassifisering av lovbrudd som ikke er direkte synlig, mens skiftet fra «sedelighetsforbrytelse» til «seksualforbrytelse» er et eksempel på en synlig endring. I det følgende presenteres de standarder for gruppering av lovbrudd, og versjonene av disse, som SSB anvender.

Vi har i dag mer enn 600 forskjellige (STRASAK) koder for klassifisering av lovbrudd, og denne klassifiseringen er brukt i alle de registerbaserte statistikkene. Det er Politidirektoratet som har det overordnede ansvaret for dette kodeverket, men SSB deltar i arbeidet med denne klassifiseringen gjennom deltagelse i Rådet for elektronisk straffesaksbehandling i politiet og den høyere påtalemyndighet (RESP).

På anmeldelsestidspunktet er det politiet som vurderer hvilket lovbrudd som kan ha skjedd, ut fra deres egen eller andre anmelderes gjerningsbeskrivelse og juridiske forståelse. Lovbruddskoden som da registreres, kan senere bli endret, når ny informasjon kommer frem under politiets etterforskning, eller når en annen juridisk vurdering gjøres av en påtalejurist. Lovbruddskoden som er registrert i grunnlagene til statistikken over straffereaksjoner og fengslinger, baseres på beskrivelsen av de straffbare handlingene i dommen. Lovbruddene, og dermed kriminalitetsbildet i statistikkene, kan med andre ord være noe ulikt beskrevet på forskjellige tidspunkt og av de ulike instanser i straffesakskjeden.

Både «lovbrudd», «straffbare handlinger» og «kriminalitet» brukes som samlebetegnelse for forseelser og forbrytelser. I mange av dagens kriminalstatistikker er begge disse *lovbruddskategoriene* inkludert. Standarden brukes blant annet av hensyn til historikk, og for å synliggjøre skiller i alvorlighetsgrad av lovbrudd og straffesaksbehandlingen. Denne todelingen av alle straffbare handlinger er angitt i dagens norske straffelovgivning, og dette lovbestemte skillet anvendes i stor grad til statistikkformål også av andre enn SSB.

Ut fra loven er en forbrytelse en straffbar handling av grovere karakter enn en forseelse. Forbrytelser og forseelser mot straffeloven er omtalt i henholdsvis 2. og 3. del av loven. Straffbare handlinger beskrevet i andre lover er ifølge straffelovens § 2 forbrytelser dersom de har en straferamme på mer enn tre måneders fengsel, med mindre noe annet er bestemt. Øvrige straffbare handlinger er forseelser. Ved siden av denne strafferettslige gradsforskjell på forseelser og forbrytelser er ofte behandlingsmåten enklere for forseelser enn for forbrytelser. I forseelsessaker kan politiet avgjøre om det skal reises tiltale eller ikke, mens det i forbrytelsessaker i hovedregel er statsadvokaten som avgjør hvorvidt tiltale skal reises. Forseelser kan i større utstrekning enn forbrytelser avgjøres ved forelegg uten dom.

Standard for *lovbruddsgruppe* er en inndeling av alle lovbrudd i ti hovedgrupper (jamfør blant annet kapittel 5). Lovbruddsgruppe er en offisiell standard som anvendes og utvikles av flere etater i justissektoren. I noen statistikker kombineres standardene lovbruddskategori og lovbruddsgruppe, og da vil *forbrytelses*gruppene og *forseelses*gruppene inneholde færre lovbrudd og grupperinger. For en fullstendig oversikt over alle lovbrudd som inngår i de ulike lovbruddsgruppene, se NOS Kriminalstatistikk, vedlegg B (liste med alle lover og paragrafer) og kapittel 9.3 i Thorsen og Haslund 2008 (liste med alle lovbruddskoder).

SSBs standardinndeling i *type lovbrudd* følger stor sett kapitlene og paragrafene i straffeloven – og skiller også ut forbrytelser og forseelser mot spesiallovgivningen. I SSBs kriminalstatistikk er type lovbrudd den mest detaljerte klassifikasjonen av lovbrudd, og avhengig av blant annet omfanget til statistikkenhetene brukes den mest spesifiserte (4) eller den mindre spesifiserte (Statistisk årbok 2008) versjonen av standarden. Type lovbrudd fordeler alle lovbrudd etter en standard utarbeidet av SSB, og er ikke i særlig omfang, eller på like strukturert måte, anvendt til statistikkformål av andre – selv om det i enkelte tilfeller er samsvar mellom SSB og for eksempel politiets definisjoner av noen typer lovbrudd. For en oversikt over hvordan type lovbrudd er klassifisert, se NOS Kriminalstatistikk, vedlegg A (liste med alle lover og paragrafer) og kapittel 9.3 i Thorsen og Haslund 2008 (liste med alle lovbruddskoder).

Hovedlovbrudd

Ved analyser av hva slags typer lovbrudd som havner i rettssystemet, er det viktig å være klar over betydningen av begrepet hovedlovbrudd. Når et offer, en siktet eller straffet person, straffereaksjon eller fengsling skal fordeles etter type lovbrudd, vil det ofte være flere lovbrudd tilknyttet telleenheten. Personen, straffereaksjonen og fengslingen blir i slike tilfeller fordelt etter det såkalte *hovedlovbruddet*, det vil si det lovbruddet som etter loven kan ilegges strengest straff.

I og med at det er strafferammen som brukes til å rangere de ulike lovbruddene, vil lovbrudd med høye strafferammer bli dominante over lovbrudd med lavere strafferammer. Dette medfører at statistikker som er systematisert etter hovedlovbruddet, gir en mer fullstendig beskrivelse av de grove lovbruddene enn av de mindre grove lovbruddene. Effekten av denne sorteringen er imidlertid svært ulik for de forskjellige statistikkene, når for eksempel ofrene i de aller fleste tilfeller kun er registrert utsatt for ett lovbrudd (Ofre 2) – mens andelen gjerningspersoner med flere lovbrudd er langt høyere (19).

Dette gjelder ikke for statistikkene over anmeldte lovbrudd, etterforskede lovbrudd og siktelser – som gir en fullstendig oversikt over alle lovbrudd som anmeldes, etterforskes eller resulterer i en siktelse. I statistikkene over ofrene for de anmeldte lovbruddene er det utviklet spesielle versjoner, hvor det er laget egne utvalg og tabeller for alle ofrene innenfor den enkelte lovbruddsgruppen – uavhengig av om de har vært utsatt for eventuelle andre former for lovbrudd som har høyere strafferamme. På denne måten telles alle ofre for blant annet voldskriminalitet (jamfør kapittel 4.5), men skal vi vise hvilke typer av voldslovbrudd disse har vært utsatt for, må vi fremdeles klassifisere disse etter hoved*vold*slovbruddet. Tilsvarende metode for å beskrive alle personer og et utvalg av lovbrudd er anvendt i statistikkene over narkotikasiktede (jamfør kapittel 7.7).

3.8. Kriminalstatistikk og helhet

I de årlige publiseringer av den enkelte type kriminalstatistikk – og også til dels i denne publikasjonen – gis det separate beskrivelser av lovbruddsbilde (kapittel 5, 6 og 13), oppklaring (kapittel 7), gjerningspersoner (kapittel 7-12), sakskompleks (kapittel 7, 8 og 10) og type straff (kapittel 8, 9 og 13). Når man på denne måten ser isolert på de ulike typene kriminalstatistikk og de ulike delene under det enkelte statistikkområdet, fanger man ikke alltid opp sammenhenger og den helheten som en enkelt tabell eller et statistikkområde bør forstås i.

For å forstå de enkelte delene er det nesten alltid nødvendig å supplere med opplysninger fra andre deler av kriminalstatistikken, da det ofte er sentrale sammenhenger som forklarer de enkelte delenes størrelser og utvikling – enten dette gjelder sider ved lovbrudds- eller lovbryterbildet. For eksempel er statistikkene over anmeldelser og oppklaring av lovbrudd helt sentralt for å forstå omfanget av straff og hvem som straffes.

Når man skal anvende kriminalstatistikkene, på tvers eller enkeltvis, må man også være klar over at de ulike delene ikke nødvendigvis refererer til den samme populasjon av lovbrudd og personer. For eksempel er ikke de lovbruddene som blir oppklart et år, nødvendigvis anmeldt i det samme året. Det kan også ta lang tid fra en eventuell tiltale og til dommen er endelig avgjort i domstolen. I løpet av straffesaksgangen kan også en og samme episode bli registrert med et ulikt antall og typer av lovbrudd. På denne måten kan man ikke direkte følge en enkelt episode, sak eller

lovbrudd gjennom hele rettsprosessen ved hjelp av de ulike kriminalstatistikkene (jamfør Straffesakskjeden 1997-2001 og kapittel 7).

I tillegg til graden av statistisk helhetsanalyse vil den mer kvalitative forståelsen og kompetansen om de fenomen som behandles, ha betydning for hvordan kriminalstatistikkene anvendes. Moralske eller politiske sympatier, samt media- eller andre partsinteresser, kan også være avgjørende for hvilke deler av den tilgjengelige kriminalstatistiske kunnskapen som brukes i forhold til ulike tema og tidsperioder. Ut fra disse forhold kan det være en utfordring å analysere den kvantitative kunnskap vi har, og ikke har, i et helhetlig eller proporsjonert perspektiv.

Vi har i dette kapittelet sett på noen vesentlige forhold som kan være avgjørende i analyser av de enkelte kriminalstatistikkene, lengre tidsserier eller kombinasjoner av flere typer statistikker. Denne gjennomgangen er langt fra uttømmende, men ut fra de forhold som her er redegjort for, vil man kunne være mer bevisstgjort om kriminalstatistikkenes virkelighet – og hva som kan ha betydning for de virkelighetsbeskrivelsene som bruker kriminalstatistikk.

4. Lovbrudd og ofre

Hvem blir utsatt for lovbrudd? Er det noen grupper som er mer utsatt for lovbrudd enn andre, og hva slags type lovbrudd er det ofrene blir utsatt for? Har det blitt flere ofre enn tidligere? Hvor mange og hvem frykter for å bli utsatt for kriminalitet?

Det er flere typer kilder som gir kunnskap om ofrene for lovbrudd. Informasjon fra offentlige registre og ulike spørreundersøkelser er kilder som kan være både overlappende og utfyllende overfor hverandre, og SSB publiserer løpende statistikk over Ofre for lovbrudd anmeldt og Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd (se presentasjon i tekstboksene 4.1 og 4.3). Politiets register begrenser seg til å gi kunnskap om ofrene for lovbrudd som er anmeldt til politiet. Offerundersøkelser om utsatthet for lovbrudd favner også lovbrudd som ikke er anmeldt, men er ofte avgrenset med hensyn til hvem og hva slags type lovbrudd som kartlegges i undersøkelsen. Noen grupper og typer lovbrudd vil det også være vanskelig å fange opp i offerundersøkelser, som for eksempel ofre blant barn og lovbrudd som ofre opplever det kan være vanskelig å fortelle om at de har vært utsatt for. Det totale bildet av ofre for lovbrudd er derfor vanskelig å fange, men de ulike kildene kan til sammen gi betydelig kunnskap om ofrene i Norge.

Kriminalitetsbildet i Norge inneholder ulike typer ofre. Politianmeldelsene i 2007 viser at personer er registrert som ofre i mindre enn halvparten av alle anmeldte lovbrudd. 16 prosent er registrert begått mot foretak eller andre juridiske enheter, mens 37 prosent er uten et registrert offer (se figur 4.1). For de mer alvorlige tilfellene, forbrytelsene, er 62 prosent av alle anmeldelsene registrert med en person som fornærmet (Ofre 1).

Figur 4.1. **Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet. 2007. Antall**

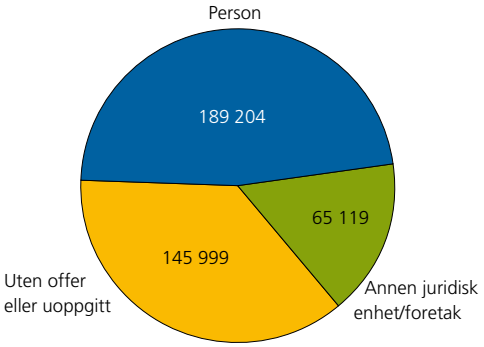

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 1, Statistisk sentralbyrå.

4.1. Lovbrudd uten registrerte ofre

Av alle anmeldte lovbrudd i 2007 uten et registrert offer utgjorde narkotika- og trafikklovbrudd to tredeler (se figur 4.2). En god del anmeldte miljølovbrudd, men også arbeidsmiljø- og økonomilovbrudd,

Boks 4.1. Statistikk over ofre for lovbrudd, anmeldt
Statistikken kartlegger hvem som er utsatt for de registrerte lovbruddene, etter ulike demografiske bakgrunnsvariabler og type lovbrudd. Statistikken ble første gang publisert i 2006, og inneholder nå årganger fra og med 2004.

Statistikken inneholder alle med rollen «fornærmet» i alle anmeldte lovbrudd som er registrert i statistikkåret og baserer seg på opplysninger fra politiets straffesaksregister (BL/STRASAK/PAL). Datagrunnlaget er det samme som for statistikken over Anmeldte lovbrudd (se også kapittel 5), og antall og type anmeldte lovbrudd skal være identiske i de to statistikkene. Prinsippene for registrering av lovbrudd tilsier at hvert offer skal registreres som utsatt for hvert sitt lovbrudd.

Alle anmeldte lovbrudd fordeles etter hvilken «type fornærmet» som er registrert i saken. Et lovbrudd kan da enten ha en person, en annen juridisk enhet (oftest et foretak) eller være uten et offer – enten fordi det ikke finnes en part som er direkte fornærmet, eller at registreringen av offeret er mangelfull. Statistikken fokuserer særlig på personer som ofre og de typer lovbrudd personer utsettes for (spesielt volds- og vinningslovbrudd), men også noe om foretak og andre juridiske enheter. De årlige statistikkene inneholder opplysninger om type fornærmet, lovbruddsgruppe og type lovbrudd. For personofrene er det i tillegg opplysninger om offerets alder, kjønn, bosted og antall lovbrudd offeret har blitt utsatt for. I tabellene over personofre for volds- og vinningskriminalitet telles alle personer som har vært ofre for minst ett tilfelle av disse lovbruddene, mens de andre tabellene over personofre grupperes etter det lovbruddet som etter loven kan ilegges strengest straff – det såkalte hovedlovbruddet (jamfør kapittel 3.7).

Statistikken er utviklet, produsert og publisert på oppdrag fra Justisdepartementet. Mer om utvalg og definisjoner i Ofre for lovbrudd anmeldt – Om statistikken.

Tidligere statistikker over ofre for lovbrudd anmeldt
SSB har også tidligere publisert statistikk over anmeldte lovbrudd (1995-1998) med opplysninger om ofre. De to statistikkene er imidlertid ikke direkte sammenliknbare – da det er betydelige ulikheter i både datagrunnlaget, bearbeidingen og definisjonene av statistikkenhetene. Det tidligere prosjektet er en spesialstudie av de fornærmedes innvandrerbakgrunn – hvor blant annet lovbruddstyper, alder, kjønn og bosted er analysert. Dette prosjektet kombinerer også flere typer kriminalstatistikker, og viser blant annet at sannsynligheten for å bli et registrert voldsoffer er langt høyere for dem som også har hatt status som gjerningsperson i en straffesak. De endelige resultatene fra dette prosjektet er publisert i Gundersen mfl. (2000). En enda tidligere versjon av liknende statistikker over type fornærmet og ofre, basert på et noe mindre sikkert datagrunnlag (1993-1997), er publisert i Gundersen (1998, internettversjon).

er heller ikke registrert med offer (Ofre 1). Dette er en type lovbrudd som i mange tilfeller ikke nødvendigvis påfører andre en direkte offeropplevelse, selv om skadene ved lovbruddene kan være betydelige for befolkningen som helhet, for eksempel ved ødeleggelse av naturen eller tapte skatteinntekter.

4.2. Foretak som ofre for kriminalitet

Ut fra anmeldelsene til politiet i 2007 utgjorde vinningskriminalitet nesten to tredeler av de registrerte lovbruddene som ble begått mot foretak, mens skadeverk utgjorde nest flest (16 prosent, se figur 4.2). Omtrent 5 prosent av de registrerte lovbruddene som ble begått mot foretak, var for økonomisk kriminalitet (Ofre 1).

En offerundersøkelse av private og offentlige virksomheter med fem eller flere ansatte viser at hvert femte foretak årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet. Flest virksomheter er utsatt for grovt bedrageri eller underslag, færrest er utsatt for unndragelser av skatter og avgifter eller regnskapsover-

Boks 4.2. Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet
I 2003/2004 gjennomførte SSB en landsomfattende undersøkelse om bedrifters utsatthet for økonomisk kriminalitet. Utvalget besto av 2 000 private og offentlige virksomheter med fem eller flere ansatte, trukket på bedriftsnivå fra SSBs bedrifts- og foretaksregister (BoF, hvor trekkgrunnlaget i alt var 75 845 bedrifter). Nesten alle i utvalget responderte på undersøkelsen (svarprosent på 92), og resultatene er presentert i Ellingsen og Sky 2005 og som artikkel i Samfunnsspeilet. Denne undersøkelsen gjennomføres også i 2009, og resultatene vil bli publisert på SSBs hjemmeside når de foreligger.

Figur 4.2. **Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet og lovbruddsgruppe. 2007. Antall**

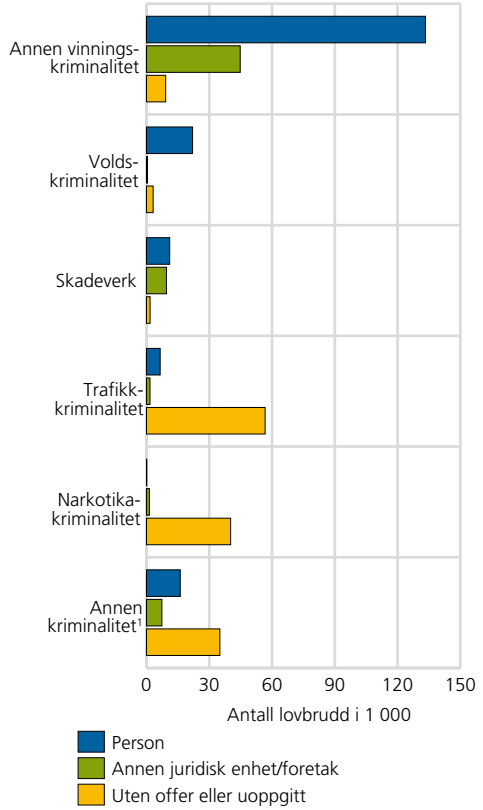

[1] Inneholder også økonomisk-, seksual-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 1, Statistisk sentralbyrå.

tredelser. Det er flest utsatte virksomheter innenfor varehandel, hotell- og restaurantbransjen. Mange av de utsatte er ofre for få lovbrudd, noen veldig få er utsatt for svært mange lovbrudd (Ellingsen og Sky 2005, og se tekstboks 4.2).

4.3. Personer som ofre for lovbrudd

I alt 15 prosent av den voksne befolkningen, som tilsvarer i overkant av 540 000 personer, oppga i Levekårsundersøkelsen 2007 at de var blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste tolv månedene. Drøyt 10 prosent ble utsatt for tyveri eller skadeverk, og 5,5 prosent ble utsatt for vold eller trusler om vold (LKU 04621).

Anmeldelsene til politiet i 2007 viser derimot at totalt 3,6 prosent av den bosatte befolkningen i Norge var offer for ett eller flere anmeldte lovbrudd. Personofre er sjelden registrert som fornærmet for flere lovbrudd i løpet av et år, og i 2007 var mindre enn en av ti registrert utsatt for flere enn ett lovbrudd.[1] For de aller fleste

Figur 4.3. **Personoffer, etter hovedlovbruddsgruppe. 2007. Prosent**

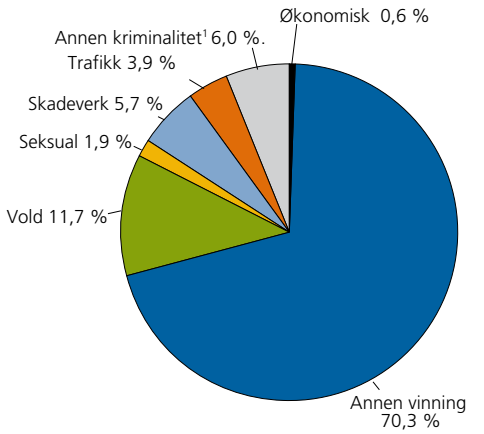

[1] Inneholder også narkotika-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 4, Statistisk sentralbyrå.

personofrene er tyveri og annen vinningskriminalitet det mest alvorlige lovbruddet de er utsatt for, men nesten 12 prosent av personofrene var i 2007 utsatt for voldslovbrudd, mens 2 prosent var utsatt for seksualforbrytelser (se figur 4.3).

Ulike aldersgrupper er ofre for ulike typer lovbrudd

Hvor mange som blir utsatt for lovbrudd, og hvilken type lovbrudd man blir utsatt for, varierer med kjønn – men i enda større grad med alder. Den siste levekårsundersøkelsen viser at mer enn hver fjerde ungdom i alderen 16-24 år hadde opplevd å bli utsatt for ett eller flere lovbrudd i løpet av det siste året – og andelen utsatte i denne aldersgruppen er nesten dobbelt så stor som i hele den voksne befolkningen. Risikoen for å bli offer for lovbrudd reduseres deretter med stigende alder. Blant de eldste personene, aldersgruppen 67 år og over, oppga i overkant 5 prosent å være utsatt for lovbrudd (LKU 04621).

Ser vi på hvilken type lovbrudd personer blir utsatt for ifølge anmeldelsene til politiet, finner vi noen relativt klare mønster

Figur 4.4. **Personoffer, etter alder og hovedlovbruddsgruppe. 2007. Prosent**

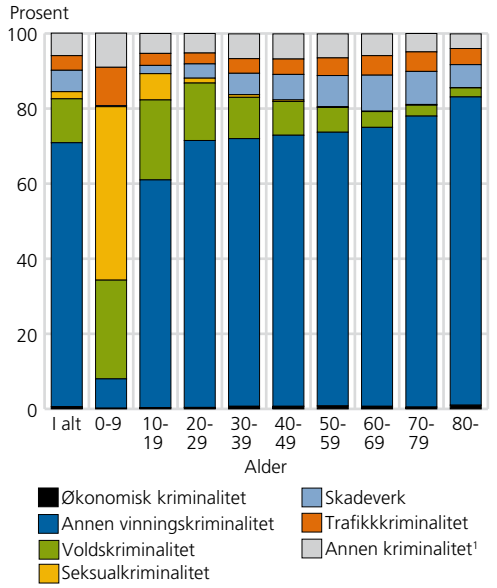

[1] Inneholder også narkotika-, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.
Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 4, Statistisk sentrabyrå.

Boks 4.3. Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd

Levekårsundersøkelsene (LKU) i 1983, 1987, 1991, 1995, 1997, 2001, 2004 og 2007 inneholdt spørsmål om befolkningens utsatthet og uro for lovbrudd i løpet av ett år. Hver av disse åtte undersøkelsene hadde et representativt bruttoutvalg på 5 000 personer i befolkningen 16 år og over (svarprosenten i de fire første undersøkelsene var mellom 75 og 78 prosent, og i de fire siste mellom 66 og 70 prosent).

I alle undersøkelsene er befolkningen spurt om deres utsatthet og uro for vold og trusler. Alle ofre for vold og trusler har i fem av undersøkelsene fått tilleggsspørsmål om ulike forhold knyttet til de enkelte volds- og trusseltilfellene: type gjerningssted og tidspunkt, kontakt med politi og helsepersonell, samt relasjon og ruspåvirkning til gjerningspersonen. I den siste undersøkelsen (2007) er også kjønn og alder til gjerningspersonen kartlagt.

I de fire siste undersøkelsene, og i 1991, er alle spurt om deres utsatthet for tyveri og skadeverk i løpet av det foregående året. Ofrene er fulgt opp med flere spørsmål om ulike forhold ved tilfellene de har vært utsatt for: type gjerningssted, tidspunkt på året, skadeverdi og anmeldelse til politiet. I de fire siste undersøkelsene er befolkningen også spurt om deres uro for å bli utsatt for tyveri og skadeverk.

Resultater fra alle LKU om utsatthet og uro for lovbrudd er blant annet fordelt etter kjønn, alder og bostedsstrøk, og er tilgjengelig i Statistikkbanken. For mer utfyllende analyser av resultatene fra tidligere undersøkelser, se artikler i Samfunnsspeilet. Mer om innhold og definisjoner i Levekårsundersøkelsene – Om statistikken og om datainnsamlingen til de enkelte undersøkelsene i egne dokumentasjonsnotat.

og ulikheter, hvis vi ser på de enkelte aldersgruppene og fordelingen etter hovedlovbruddsgruppe. Mer enn 70 prosent av ofrene i aldersgruppen 0-9 år har vært utsatt for seksual- eller voldslovbrudd. Tilsvarende andel i de andre aldersgruppene reduseres med økende alder. For eksempel har 28 prosent av ofrene i aldersgruppen 10-19 år volds- eller seksualkriminalitet som hovedlovbrudd, mens den tilsvarende andelen er 3 prosent blant ofre i alderen 80 år eller eldre. Det motsatte mønsteret ser vi i forhold til annen vinningskriminalitet, og til en viss grad skadeverk, økonomisk kriminalitet og trafikkriminalitet (se figur 4.4).

Innvandreres utsatthet

Ut fra en undersøkelse av anmeldelsene til politiet (i 1995-1998) er ikke-vestlige innvandrere[2] betydelig mer utsatt for lovbrudd enn andre. Spesielt stor forskjell er det i utsatthet for voldslovbrudd, hvor andelen er nesten tre ganger høyere enn blant personer uten innvandrerbakgrunn. I oppklarte voldssaker med ikke-innvandrere som ofre er det i ni av ti tilfeller en gjerningsperson med norsk bakgrunn som har begått overgrepet. I saker med ikke-vestlige innvandrere var imidlertid halvparten utsatt for vold og trusler av personer med tilsvarende innvandringsbakgrunn (Gundersen mfl. 2000).

I 2005/2006 gjennomførte SSB undersøkelsen Levekår blant innvandrere (LKI). Utvalget var innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre som har landbakgrunn fra ti av de største innvandrergruppene i Norge. Resultatene er vektet ut fra forskjeller i befolkningssammensetning, og sammenliknet med resultatene fra tilsvarende spørsmål i den ordinære levekårsundersøkelsen (LKU i 2004). De som inngår i LKI, er da samlet sett noe mer utsatt for vold, omtrent like utsatt for trusler og i mindre grad utsatt for tyveri og skadeverk – enn befolkningen i alt (i LKU). Det er imidlertid betydelige forskjeller i utsatthet for både vold, trusler, tyveri og skadeverk når man ser på de enkelte landene som innvandrerne og deres norskfødte barn har bakgrunn fra. De som inngår i LKI, er samlet sett ikke mer urolige for å bli utsatt for vold eller trusler når de går alene på stedet der de bor, enn befolkningen i alt (Blom og Henriksen 2008).

Boks 4.4. POD- og ICVS/Olaussen-undersøkelsen om befolkningens utsatthet for lovbrudd

Politidirektoratet har i 2004, 2006 og 2008 gjennomført innbyggerundersøkelser, og i den siste (POD 2009a) kartlegges også befolkningens utsatthet for bestemte lovbruddstyper. I 2008-undersøkelsen ble det innhentet svar fra 7 190 personer i alderen 18 år og eldre. Utvalget er trukket ut fra fordelinger i de enkelte politidistrikt, og i tillegg til de regionale fordelingene er det publisert samlede resultater for alle politidistriktene i alt.

I 2004 ble det gjennomført en undersøkelse om folks oppfatning av kriminalitet og politiservice, hvor også befolkningens utsatthet for ulike typer lovbrudd ble kartlagt. I alt ble det innhentet svar fra 3 996 personer. En tilsvarende undersøkelse ble gjennomført i 1989, og disse to datakildene blir anvendt som den norske delen av den internasjonale offerundersøkelsen International Crime Victims Survey (ICVS, se også kapitel 13.1). Resultater fra undersøkelsene er presentert i flere artikler, og i «Norske husstanders utsatthet for boliginnbrudd og enkelte andre former for tyveri» (Olaussen 2006a) presenteres, i tillegg til omfanget av ofre, også husholdningenes tilbøyelighet til å anmelde vinningslovbrudd. I artikkelen «Politianmeldelse – handlingers alvorlighet og sosial avstand» (Olaussen 2006b) er formålet å forklare personers varierende tilbøyelighet til å anmelde kriminalitet til politiet. I en tredje artikkel som baserer seg på disse datagrunnlagene, «Mer utbredt aksept for fengselsstraff i den norske befolkningen» (Olaussen 2006c), presenteres folks oppfatning av straff, og om holdningene har endret seg de senere år.

4.4. Flest utsatt for tyveri

Tyveri er den typen lovbrudd klart flest personer blir utsatt for. I levekårsundersøkelsen 2007 oppga mer enn 8 prosent, tilsvarende mer enn 300 000 i den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året. De aller fleste (7 prosent) ble utsatt for tyverier som ikke medførte andre materielle skader enn de tapte eiendelene. De fleste tyverier skjer nå andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler (se også kapitel 5.1, samt LKU 04621 og 04879).

Av alle anmeldte lovbrudd personofre ble utsatt for, utgjør vinningslovbrudd om lag to tredeler i 2007 (se figur 4.2). I og med at ofrene for vinningskriminalitet utgjør så stor andel av alle personofre, er det alders- og kjønnsfordelingen til ofrene for disse lovbruddene som dominerer den registrerte offerstatistikken i Norge.

Unge voksne mest utsatt for vinningslovbrudd

Risikoen for å bli utsatt for tyveri har en klar sammenheng med alder. Anmeldelsene til politiet viser at personer i alderen 20-29 år er mest utsatt for vinningskriminalitet. I 2007 ble 5 prosent av alle i denne aldersgruppen registrert som offer for denne type lovbrudd. Risikoen reduseres deretter med stigende alder, og blant dem i alderen 80 år og eldre var 1 prosent registrert som offer for vinningskriminalitet (se figur 4.5). Nesten halvparten av alle ofre for tyveri og annen vinningskriminalitet er i aldersgruppen 20-39 år (Ofre 10).

Figur 4.5. **Personoffer for vinningslovbrudd, etter alder. 2007. Per 1 000 innbyggere**

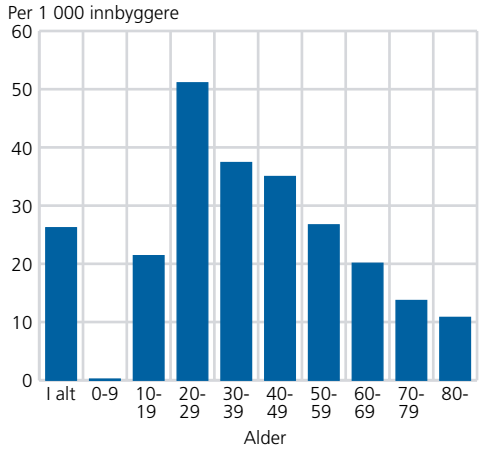

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 10, Statistisk Sentralbyrå.

I den siste levekårsundersøkelsen oppga omtrent like mange menn som kvinner å være utsatt for tyveri. Anmeldelsene til politiet viser imidlertid at fra starten av 20-årene er menn i noe større grad enn kvinner registrert som offer for tyveri og andre vinningslovbrudd. Menn er i langt større grad enn kvinner registrert som offer for de alvorligste tyveriene fra husholdningene (grovt tyveri fra boliger og hytter, og biltyveri, se Ofre 8). Når en husstand med flere personer blir utsatt for tyveri eller skadeverk er det kanskje mannen, oftere enn kvinnen, som tar kontakt med politiet. Dette kan muligens være en av grunnene til kjønnsforskjellene i anmeldelsene av tyveri og annen vinningskriminalitet. Det kan imidlertid se ut til at kvinner i større grad er utsatt for tyveri når de beveger seg ute i det offentlige rom.

4.5. Unge mest utsatt for vold

I levekårsundersøkelsen i 2007 oppga 3 prosent av den voksne befolkningen at de hadde blitt utsatt for vold det siste året, men å bli utsatt for vold har en klar sammenheng med alder. Det viser både levekårsundersøkelsene og anmeldelsene til politiet. I alle levekårsundersøkelsene er andelen voldsofre langt høyere blant de yngste enn blant de eldre – både for menn og kvinner. Den siste undersøkelsen fra 2007 viser at mer enn 10 prosent av alle i aldersgruppen 16-24 år, med en klar overvekt av menn, hadde opplevd å bli utsatt for vold i løpet av det siste året. Jo

Figur 4.6. **Personoffer for voldskriminalitet, etter kjønn og alder. 2007. Per 1 000 innbyggere**

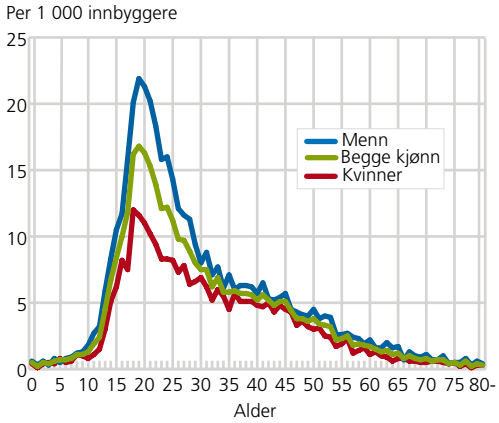

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 12, Statistisk sentralbyrå.

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 12, Statistisk sentralbyrå.

eldre man er, jo mindre risiko er det for å bli voldsoffer – og blant dem i alderen 67 år og over var den tilsvarende andelen 1 prosent (LKU 04621).

Anmeldelsene til politiet viser at risikoen for å bli utsatt for voldskriminalitet er aller høyest i løpet av de første årene etter at man er blitt myndig, og dette gjelder for både menn og kvinner, men i alderen 19-24 år er voldsrisikoen nesten dobbelt så stor for menn som for kvinner. Fra midten av 20-årene blir man mindre utsatt med stigende alder, og dette gjelder for begge kjønn (se figur 4.6). Mer enn halvparten av alle ofre for vold og trusler er under 30 år, og tre av fire er under 40 år. Andelen ofre under 30 år er noe lavere blant kvinner enn blant menn (henholdsvis 50 og 58 prosent).

Vold og familiefase

En undersøkelse, basert på levekårsundersøkelsene 1997-2004, av de voldsutsattes familiefase viser at blant dem som er 24 år og eldre, er det de enslige, også de med forsørgeransvar for barn, som er mest utsatt for vold (se figur 4.7). De enslige i aldersgruppen 16-66 år var blitt utsatt for mer enn halvparten av alle tilfeller av vold og trusler, selv om de kun utgjorde en tredel av alle i denne aldersgruppen. Etter ungdomstiden er det med andre ord

Figur 4.7. **Utsatthet for vold, etter familiefase og kjønn. 1997-2004. Prosent av personer 16 år og over**

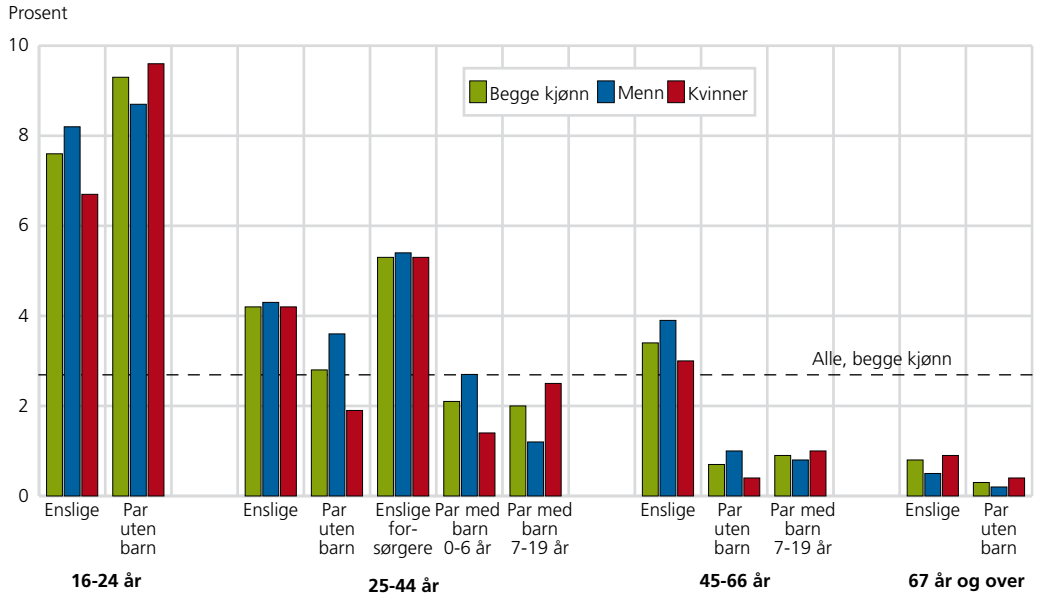

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd, Stene 2005, Statistisk sentralbyrå.

ikke økende alder, men snarere spørsmålet om man går over i en annen familiefase med partner eller barn som er avgjørende for om risikoen for vold reduseres (Stene 2005).

Vold på ulike arenaer

Levekårsundersøkelsene viser, samlet sett, at kvinner og menn er omtrent like utsatt for vold og trusler. Kvinner er imidlertid mer utsatt for trusler, mens menn er mest utsatt for vold. Det er også tydelige forskjeller når det gjelder på hvilken arena menn og kvinner utsettes for vold.

Kvinner opplever i større grad å bli utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold på kveldstid og i helgene, fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder. Ifølge den siste levekårsundersøkelsen skjedde over 40 prosent av alle voldshandlinger mot kvinner, og mindre enn hvert tiende voldsovergrep mot menn, i tilknytning til private boliger. Det motsatte gjelder for utelivet, da nesten halvparten av alle voldstilfeller mot menn

Figur 4.8. **Utsatthet for vold, etter sted og kjønn. 2007. Prosent**

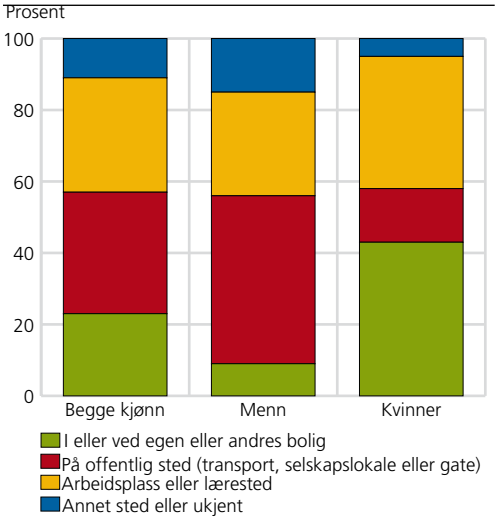

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd, Statistikkbanken 04867, Statistisk sentralbyrå.

Boks 4.5. Vold og mishandling i parforhold, to sentrale spørreundersøkelser

«Undersøkelsen om trygghet i hverdagen» ble gjennomført (av SSB) i 2003/2004, på oppdrag fra NIBR og NTNU (dokumentasjon av datainnsamlingen i Flåte 2004). I alt ble det innhentet svar fra 4 618 personer i alderen 20-54 år (av et utvalg på 7 600). Av disse var det 4 005 personer med erfaring fra ekteskap eller andre samlivsforhold som inngikk i kartleggingen av vold og mishandling i parforhold.

Resultatene viser blant annet at 39 prosent har blitt utsatt for fysisk vold minst en gang etter at de fylte 15 år. Av de med erfaring fra parforhold var det 27 prosent av kvinnene og 22 prosent av mennene som en eller flere ganger hadde opplevd trusler, maktmisbruk og/eller vold fra partner. Om lag 5,5 prosent av begge kjønn hadde opplevd dette i løpet av det siste året. Fra denne omfattende undersøkelsen av vold i parforhold i Norge presenteres en rekke opplysninger om hendelsene og ofrene, spesielt blant kvinner, i Haaland, Clausen og Schei (2005).

I en undersøkelse av oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep ble det i 2003 innhentet svar fra 4 284 personer i alderen 24-55 år (av et utvalg på 8 000). I kartleggingen av partnervold var det 4 137 personer med erfaring fra parforhold.

Resultatene viser blant annet at 56 prosent av mennene og 38 prosent av kvinnene hadde blitt utsatt for trusler og/eller vold en eller flere ganger etter fylte 16 år. Av de med erfaring fra parforhold var det 12 prosent av kvinnene og 3 prosent av mennene som en eller flere ganger hadde vært utsatt for grove former for fysisk vold fra daværende eller tidligere partner. Om lag 2 prosent av begge kjønn oppgav at de minst en gang i løpet av det siste året hadde blitt utsatt for fysisk partnervold, slik de selv definerte dette. Fra denne omfattende undersøkelsen av vold i Oslo presenteres en rekke opplysninger om hendelsene og ofrene, blant annet om seksuell vold, i Pape og Stefansen (2004).

og 15 prosent av alle tilfeller av vold mot kvinner skjedde på offentlige steder. Kvinner (37 prosent) rapporterte i noe større grad enn menn (29 prosent) om vold på arbeidsplassen (se figur 4.8).

Enkelte yrkesgrupper har store andeler av sysselsatte som ofte opplever overgrep. I Levekårsundersøkelsen om arbeidsmiljø 2006 oppga blant annet hver femte arbeidstaker innenfor helsevesenet og hver sjette sysselsatt innenfor personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid at de hadde vært utsatt for vold eller trusler om vold et par ganger i måneden eller oftere (se også Normann og Rønning 2007).

Grov vold

Av alle som oppga at de hadde opplevd å bli voldsofre minst en gang i løpet av de siste tolv månedene, var det i den siste levekårsundersøkelsen mer enn halvparten som hadde fått synlige merker på kroppen eller andre kroppsskader. I fire av fem voldstilfeller hadde ikke ofrene oppsøkt behandling hos helsepersonell (LKU 04621 og 04871).

Figur 4.9. **Personoffer, etter kjønn og utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Antall**

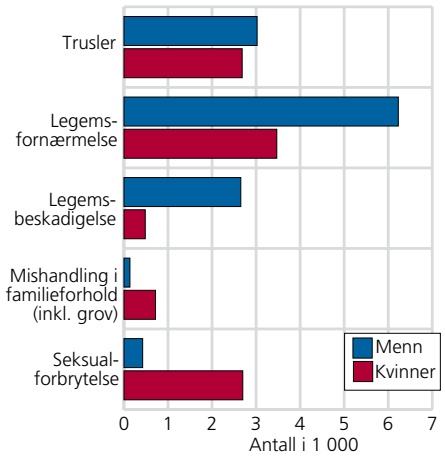

Kilde: Ofre for lovbrudd anmeldt, tabell 8, Statistisk Sentralbyrå.

Ofrene for voldslovbruddene som er anmeldt til politiet, ser ut til å være noe eldre jo grovere vold de er utsatt for. I 2007 var, ut fra hovedlovbruddet, 69 prosent av alle ofrene for legemsfornærmelse, 77 prosent for legemsbeskadigelse og 93 prosent for grov legemsbeskadigelse over 20 år (Ofre 8).

Ut fra statistikken over ofre for anmeldte lovbrudd utgjør menn en langt større andel av de utsatte for legemsbeskadigelse (85 prosent) enn for de mindre grove legemsfornærmelsene (64 prosent) og truslene (53 prosent). Kvinner er på den annen side svært overrepresentert blant ofrene for seksualforbrytelser (86 prosent). Ut fra anmeldelsene er menn med andre ord nesten like mye overrepresentert blant ofrene for grov fysisk vold – som kvinner er overrepresentert blant ofrene for seksualforbrytelser (se figur 4.9).

Mishandling i familieforhold (inklusiv grov mishandling, 84 prosent kvinner) og drap er imidlertid unntak fra denne sammenhengen (Ofre 8). Samlet for hele tiårsperioden 1999-2008 er nesten halvparten (46 prosent) av drapsofrene kvinner. Som regel har offer for drap og gjerningsperson en kjent relasjon, og gjerningsstedet er i halvparten av tilfellene offerets eller felles bosted (Kripos 2009).

Vold mot barn

Det er relativt sjelden at barn registreres som fornærmede i straffesaker. Dette har delvis en sammenheng med at barn ikke er direkte eiere av ting – og derigjennom sjeldent blir regnet som fornærmet for tyveri og skadeverk. Barn i alderen 0-9 år er, som figur 4.3 viste, oftest utsatt for seksual- eller voldslovbrudd. I løpet av hele 2007 registrerte politiet i underkant av 700 ofre for seksuallovbrudd og færre enn 400 ofre for vold og trusler i alderen 0-9 år (Ofre 4).

Blant ofrene for alle anmeldte seksualforbrytelser er barn og ungdom betydelig overrepresentert. I 2007 ble det registrert 1 700 barn under 16 år som ofre for seksualforbrytelser, og det er mer enn halvparten av alle anmeldte ofre for denne typen lovbrudd (Ofre 5). En femdel av barna som er registrert utsatt for seksuell omgang, er gutter.

4.6. Ikke flere personofre for lovbrudd

Levekårsundersøkelsene har kartlagt den voksne befolkningens utsatthet for vold og trusler siden 1983, og tyveri og skadeverk siden 1991. Ifølge undersøkelsene er vi ikke blitt mer utsatt for vold i løpet av de siste 25 årene, trusler de siste 21 årene eller tyveri de siste 17 årene. Andelen av den voksne befolkningen som samlet sett blir utsatt for disse lovbruddene, har vært relativt stabil over lang tid. For skadeverk er andelen blitt mer enn halvert siden 1991 (se figur 4.10).

Ut fra anmeldelsene til politiet av lovbruddstyper som rammer personer, spesielt tyverier fra boenheter og biler, kan det til og med se ut til å ha blitt en mindre andel av den totale befolkningen som utsettes for kriminalitet (jamfør kapittel 5.-5.1).

Figur 4.10. **Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over**

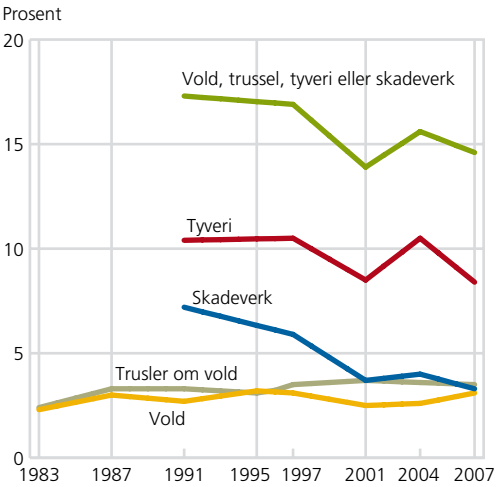

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd, Statistikkbanken 04621, Statistisk sentralbyrå.

Boks 4.6. Vold og overgrep mot barn, NOVA-undersøkelse

I en undersøkelse av vold og overgrep i oppveksten ble det i 2007 innhentet svar fra 7 033 avgangselever på videregående skole (av et ideelt utvalg på 10 000). Deltakerne var hovedsakelig i alderen 18-19 år, og de ble blant annet spurt om utsatthet for fysisk vold fra foreldre, vitneerfaringer fra vold mellom foreldre og seksuelle overgrep.

Resultatene viser blant annet at 26 prosent hadde opplevd minst ett tilfelle av fysisk krenkelse fra en av foreldrene, og 7 prosent fra begge foreldrene. Jenter og gutter var omtrent like utsatt for grovere fysiske krenkelser fra både mor og far, samt mildere krenkelser fra far. Jenter var, spesielt i tenårene, noe mer utsatt for mildere typer av fysiske krenkelser fra mor. Samlet sett hadde 8 prosent en eller flere ganger i oppveksten opplevd det som ble kategorisert som grov vold fra minst en forelder.

De aller fleste av de rapporterte seksuelle overgrepene hadde ikke skjedd innenfor den nære familien, og halvparten av krenkelsene foregikk mellom unge i tenårene. 15 prosent av jentene og 7 prosent av guttene hadde en eller flere ganger opplevd mer alvorlige typer seksuell krenkelser, hvor jenter også rapporterte om flere og mer alvorlige tilfeller enn gutter.

Fra denne omfattende undersøkelsen av vold og overgrep i oppveksten, presenteres en rekke opplysninger om hendelsene og ofrene, blant annet i forhold til kjønn og levekår, i Mossige og Stefansen (2007). Se også resultater fra NOVAs mer generelle Ung i Norge-undersøkelser, hvor en kartlegging av blant annet psykososiale problemer og atferdsproblemer inngår.

Figur 4.11. **Urolig for vold og trusler i nærmiljøet, etter kjønn. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over**

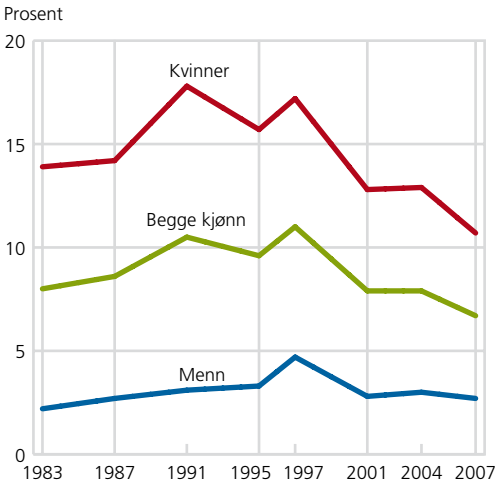

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd, Statistikkbanken 04621, Statistisk sentralbyrå.

4.7. Frykt for lovbrudd

I tillegg til at levekårsundersøkelsene har kartlagt befolkningens utsatthet for lovbrudd, har undersøkelsene også kartlagt den voksne befolkningens uro for å bli utsatt for vold eller trusler i sitt nærmiljø siden 1983, og frykt for tyveri eller skadeverk siden 1997 (LKU 04621). Ut fra resultatene fra de etterfølgende undersøkelsene ser det ut til at en mindre andel av befolkningen opplever uro for å bli utsatt for disse typene kriminalitet.

Mindre frykt for vold i nærmiljøet

I alle levekårsundersøkelsene er det langt flere kvinner enn menn som opplever frykt for vold eller trusler om vold i sitt nærmiljø. Kvinner er imidlertid mindre urolig for vold og trusler etter tusenårsskiftet enn på 1980- og særlig 1990-tallet (se figur 4.11). Langt flere av de eldste kvinnene ser ut til å føle seg tryggere, og det er nå kvinner mellom 16 og 24 år som opplever mest frykt. 15 prosent av kvinner i denne aldersgruppen hadde, når de i løpet av den siste tiden forut for undersøkelsen i 2007 hadde gått alene på stedet der de bor, opplevd å være noe eller svært urolig for å bli utsatt for vold eller trusler om vold.

Samlet sett var det i 2007 under 7 prosent av alle personer fra 16 år og over som hadde opplevd å være urolige for vold eller trusler om vold – den laveste andelen som noen gang er målt i disse undersøkelsene. Det ser med andre ord ut til at de aller fleste, og flere enn tidligere, føler seg trygge i sitt nærmiljø (LKU 04621).

Frykt for å bli utsatt for lovbrudd har ikke nødvendigvis sammenheng med sannsynligheten for å bli et offer for kriminalitet, noe som er tydeligst for de eldste. Forskjellene mellom kjønnene er svært store (se figur 4.11), og andelen kvinner som er urolig for vold og trusler er langt høyere enn andelen kvinner som er utsatt for dette. Kvinner blir imidlertid også utsatt for vold i sine nærmeste omgivelser i større grad enn menn, noe som kan forklare at langt flere kvinner sier at de har følt seg truet i sitt nærmiljø.

Det er også en klar sammenheng mellom uro og utsatthet etter hvilken familiesituasjon man er i. Det er store forskjeller mellom andelen med uro og andel utsatte, men det er stort sett de mest utsatte gruppene som er mest urolige – hvis vi ser menn og kvinner hver for seg og sammenlikner de ulike familiefasene og aldersgruppene. Andelene utsatte og urolige er høyere blant de unge som lever i par, enn for de enslige, som igjen er høyere enn for de mer voksne par, og de som lever i barnefamilier. Enslige kvinnelige forsørgere er ett unntak fra denne sammenhengen, da de relativt sett er mer utsatt enn de er urolige for å bli utsatt for vold (Stene 2005).

Langt færre urolig for tyveri eller skadeverk

Fra 1997 til 2007 har andelen som har vært urolig for å bli utsatt for tyveri eller skadeverk blitt halvert. I 2007 var det 11 prosent som hadde vært svært eller noe urolig for tyveri eller skadeverk den siste tiden forut for undersøkelsen. Kvinner er i noe større grad enn menn urolige, men forskjellene er beskjedne sammenliknet med uro for vold. Det er de eldste kvinnene som opplever mest frykt, selv om de er minst utsatt for tyveri eller skadeverk. Frykt for å bli offer for tyveri eller skadeverk følger, som for vold, med andre ord ikke alltid risikoen for å bli utsatt (LKU 04621).

Noter til kapittel 4

[1] Andelen personofre som er utsatt for flere registrerte lovbrudd, er antakelig noe høyere enn det den nye statistikken Ofre for lovbrudd anmeldt viser for perioden 2004-2007, jamfør omfanget av blant annet volds- og seksuallovbrudd uten registrerte offer i tabellen Ofre 1.

[2] Slik denne gruppen var definert da denne undersøkelsen ble gjennomført, før SSB endret definisjonen i 2008. For nærmere beskrivelse av endringene og innholdet i nye grupperinger, se tekstboks 12.5 i kapittel 12.3.

5. Det registrerte lovbruddsbildet og utviklingen

Det registrerte kriminalitetsbildet vil være påvirket av vår deltakelse på ulike arenaer – og vår oppfatning av, og reaksjon mot, ulike former for normbrudd. Trendene og andre utviklingstrekk kan indikere reelle endringer i befolkningens lovbruddsatferd, tilbøyelighet til å anmelde eller rettssystemets kontrollutøvelse.

I løpet av de siste 50 årene har det samlet sett vært en betydelig økning i antallet registrerte lovbrudd. Tar vi høyde for befolkningsutviklingen, viser kriminalstatistikken at politiet etterforsker seks ganger så mange forbrytelser i dag sammenliknet med begynnelsen av 1960-tallet (5). Størst økning var det på 1980-tallet da antall etterforskede forbrytelser nesten ble doblet.

Figur 5.1. **Etterforskede (1980-1992) og anmeldte (1993-2008) forbrytelser, etter forbrytelsesgruppe. Per 1 000 innbyggere**

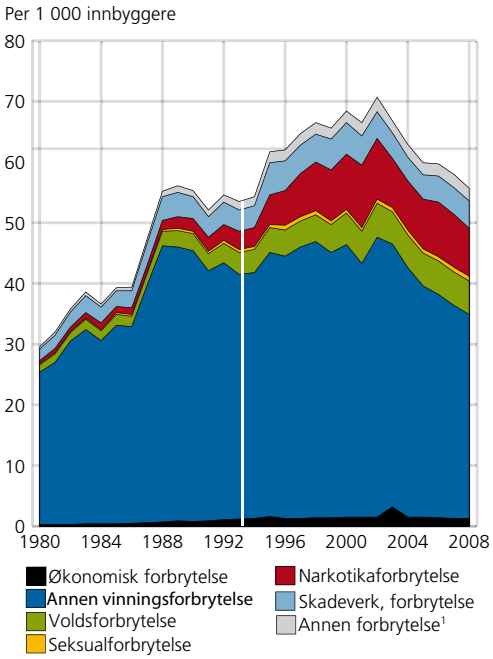

[1] Inneholder også miljøforbrytelser.
Kilde: Etterforskede lovbrudd, SSP nr. 5-6/2008 vedleggstabell 10.4 og Anmeldte lovbrudd, spesialkjøring, Statistisk sentralbyrå.

I 2008 ble 386 000 lovbrudd anmeldt. Antall forbrytelser har blitt færre de siste årene, og de 264 000 anmeldte forbrytelsene i 2008 var det laveste antallet siden 1994 (se figur 5.1). De siste tre årene (2006-2008) har det blitt registrert over 120 000 forseelser, som er noen flere enn tidligere år.

Frem til slutten av 1980-tallet er det først og fremst økningen i antall registrerte tyverier og andre vinningsforbrytelser som har fått den registrerte kriminalitetskurven til å stige. Omfanget av vinningslovbrudd var derimot relativt stabilt fra midten av 1990-tallet og frem til begynnelsen av 2000-tallet. I denne perioden var det andre typer lovbrudd som preget endringene i det registrerte kriminalitetsbildet, og spesielt narkotikaforbrytelsene var vesentlig for økningen i det totale antallet registrerte lovbrudd (1). I løpet av

Boks 5.1. Historisk statistikk, kilder til beskrivelse av kriminalitetsutviklingen
I Norge har vi ikke statistikk over anmeldte lovbrudd fra før 1993, eller etterforskede forseelser fra før 1992. Statistikken over etterforskede forbrytelser strekker seg tilbake til 1957 og er derfor den mest sentrale kilden til å beskrive utviklingen i den registrerte kriminaliteten de siste 50 årene. Utviklingen i omfanget av etterforskede lovbrudd følger, med en viss tidsforskyvning, de anmeldte lovbruddene. Vil man se på utviklingen enda lenger tilbake, må man anvende statistikken over straffereaksjoner og fengslinger, jamfør Historisk statistikk. Ser man på utviklingen over tid er det mange forhold utover den faktiske kriminaliteten som kan ha betydning, jamfør kapittel 3 og 13.

Boks 5.2. Statistikken over anmeldte lovbrudd
Statistikken omfatter alle lovbrudd som ble anmeldt til politiet i løpet av statistikkåret. De fleste lovbruddene anmeldes samme år de har hendt, men noen lovbrudd blir imidlertid ikke oppdaget eller anmeldt før etter lang tid.

Statistikken publiseres årlig med opplysninger om lovbruddenes art (lovbruddsgruppe og lovbruddstype), gjerningssted (fylke) og politidistrikt (hvilket politidistrikt som har ansvaret for etterforskningen). Trafikk- og tollovforseelser som avgjøres med forenklede forelegg, regnes ikke som anmeldte, og er derfor ikke med i statistikken over anmeldte lovbrudd, men er med i statistikken over Straffereaksjoner (se også kapittel 5.7).

Hvert registrerte lovbrudd utgjør vanligvis én enhet i materialet. Når anmeldelsen omfatter flere lovovertredelser, skal – som hovedregel (fra og med 1994/1995) – alle forhold som kan komme til å utgjøre et eget punkt i siktelsen, registreres (jamfør kapittel 3.6).

Første året med gjeldende statistikk over anmeldte lovbrudd er 1993. Datagrunnlaget til og med 2001 er fra politiets sentrale registreringssystem, BL/STRASAK. Etter dette er grunnlaget hentet fra Politiets analyse og ledelsesverktøy (PAL), et register som får saker og statistikkopplysninger fra BL/STRASAK.

Statistikken ble i sin helhet revidert i 2005 på grunn av at en del saker var dobbeltregistrert i STRASAK/PAL. Ved overføringer av saker fra et politidistrikt til et annet var anmeldelsen blitt registrert i begge politidistrikter, og i revisjonen ble kun den første registreringen beholdt (se også kapittel 3.6). Fra og med statistikkåret 2005/2006 blir alle drapssaker kontrollert og revidert (sak for sak) mot informasjon fra Kripos og registeropplysninger fra PDMT. Drapstallene blir derfor noe lavere enn tidligere år (se også kapittel 13.1). Mer om utvalg, definisjoner og feilkilder i Anmeldte lovbrudd – Om statistikken.

de aller siste årene er det totale omfanget av anmeldelser blitt noe mindre, og igjen mer påvirket av utviklingen for tyverier. Økningen i antall forseelser har hatt sammenheng med flere registrerte trafikkforseelser.

5.1. Vinningskriminalitet

Vi må mer enn 20 år tilbake, ifølge statistikker over etterforskede forbrytelser, for å finne et år hvor politiet og påtalemyndigheten avsluttet et tilsvarende eller mindre omfang av tyverisaker (Stene, Thorsen og Lid 2008, vedleggstabell 10.4).

I første halvdel av 1990-tallet var det registrert flere grove enn simple tyverier. Etter dette har det vært en kraftig nedgang i antall grove tyverier, og fra tusenårsskiftet har det også blitt færre simple tyverier og naskeri. I 2008 ble det anmeldt 76 800 simple og 49 400 grove tyverier, samt 12 800 naskeri (se figur 5.2 og tekstboks 5.3). I tillegg til disse utgjør brukstyveri av motorkjøretøy, bedrageri, utpressing og ran de mest sentrale type lovbrudd i kategorien annen vinningskriminalitet. Nedgangen i det totale antallet vinningskriminalitet kom etter tusenårsskiftet, og

ble i perioden 2000-2008 redusert med en femdel. I 2008 ble det anmeldt 175 000 vinningslovbrudd som, til tross for den store nedgangen, utgjør nesten halvparten av alle anmeldte lovbrudd (1).

Den høye tilbøyeligheten til å anmelde tyverier gjør at kriminalstatistikker som er basert på politiets register, er forholdsvis velegnet til å beskrive enkelte typer tyverier som befolkningen faktisk blir utsatt for (jamfør kapittel 3.4 og 4.4). Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus. Antall anmeldte grove tyverier i tilknytning til boliger og hytter er halvert sammenliknet med midten av 1990-tallet (se figur 5.3).

Figur 5.2. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (simpelt og grovt, og naskeri). 1993-2008. Antall**

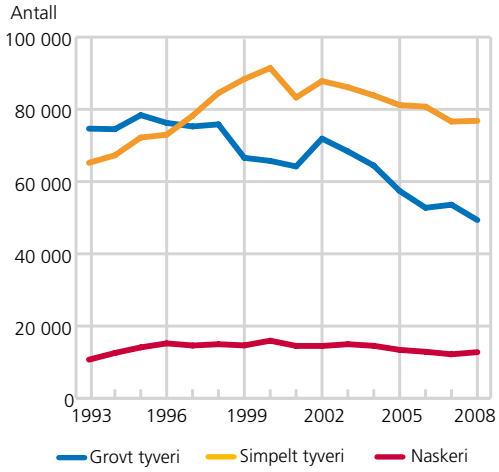

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 4, Statistisk sentralbyrå.

5.3. Grovt og simpelt tyveri og naskeri

Kriminalstatistikken skiller mellom grove og simple tyverier, og naskeri. Hvorvidt et tyveri er grovt, beror på en helhetsvurdering, men ifølge loven skal det særlig vektlegges om tyveriet er utført ved innbrudd (forsere en hindring) eller fra person på offentlig sted (lommetyveri, veskenapping), om gjerningspersonen er forsynt med våpen eller stjeler et betydelig beløp. Simple tyverier, og i enda større grad naskeriforseelser, gjelder mindre verdier som blir stjålet uten at for eksempel vinduer, dører eller låser brytes opp.

Figur 5.3. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2008. Antall**

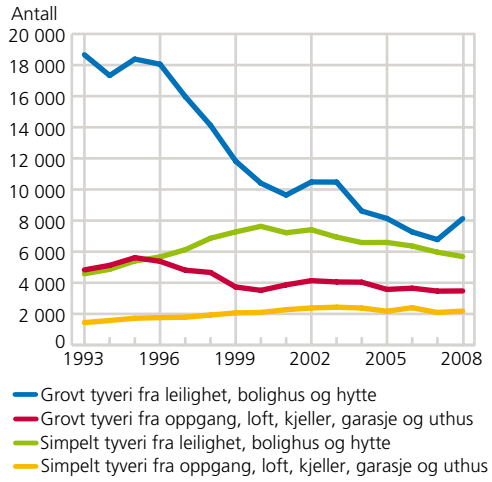

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 4, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.4. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (motorkjøretøy). 1993-2008. Antall**

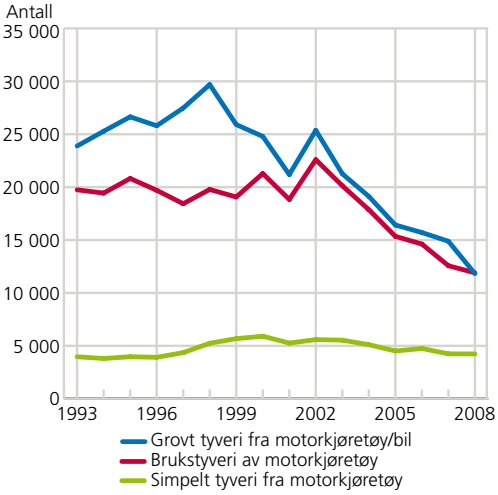

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 4 og spesialkjøring, Statistisk sentralbyrå.

Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem. I 2008 ble det anmeldt i underkant av 12 000 tilfeller av både grove tyverier fra – og brukstyverier av – motorkjøretøy. Antall registrerte anmeldelser av begge disse typene tyverier har de siste fire-fem årene vært betydelig lavere enn de foregående tolv årene (se figur 5.4). Antall anmeldte sykkeltyverier er også kraftig redusert, og de 13 000 tilfellene i 2008 er en halvering i forhold til i 1995.

Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier, og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. I dag anmeldes det for eksempel flere grove tyverier fra personer på offentlig sted – og simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – sammenliknet med det som var tilfellet for 15 år siden. Ut fra den siste Levekårsundersøkelsen om utsatthet og uro for lovbrudd kan det se ut til at noen flere blir utsatt for rene tyverier – det vil si at ting stjeles uten at andre ting skades samtidig. De fleste tyverier skjer nå også andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler.

Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av vinningslovbrudd fortsatt er stort, medfører det reduserte omfanget av innbrudd i biler og hjem til at det samlet sett har vært en positiv utvikling for folk flest.

5.2. Voldskriminalitet

I 1960 ble om lag 2 000 voldsforbrytelser ferdig etterforsket, og i 1980 var det over 4 000. Antallet fortsatte deretter å øke enda sterkere, og i 1993 ble det registrert 16 100 anmeldte tilfeller av voldskriminalitet. I 2008 var det totale antallet anmeldte voldslovbrudd 26 200.

Antall anmeldte trusler ble mer enn doblet fra 1993 og frem til begynnelsen av 2000-tallet. Legemsfornærmelser økte samtidig med nesten 50 prosent. Legemsbeskadigelser økte også noe, men i denne perioden var det de mindre alvorlige voldslovbruddene som medførte den store økningen i den registrerte voldskriminaliteten. Antall anmeldte voldslovbrudd har i de aller siste årene ikke fortsatt å øke like mye som før, og tar vi høyde for befolkningsøkningen, har det totale omfanget av anmeldt voldskriminalitet vært relativt stabilt i perioden 2000-2008 – på rundt 5,5 per 1 000 innbyggere (se figur 5.6).

Figur 5.5. **Anmeldt voldskriminalitet, etter type voldslovbrudd. 1993-2008. Antall**

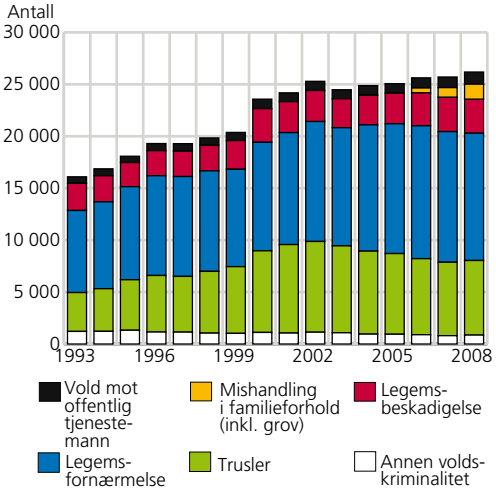

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 4,Statistisk sentralbyrå.

Fordelingen av type voldskriminalitet har imidlertid endret seg noe de aller siste årene. Det har vært en nedgang i anmeldte trusler, men en oppgang i tilfeller av fysisk vold – når vi ser forbrytelser mot liv, legeme og helbred, vold mot offentlig tjenestemann og fysisk mishandling i familieforhold samlet (jamfør figur 5.5). I 2008 ble det anmeldt 7 200 trusler og 18 400 tilfeller av fysisk vold, hvorav 12 300 legemsfornærmelser og 3 300 legemsbeskadigelser. I tillegg ble det anmeldt 1 200 tilfeller av vold mot offentlig tjenestemann

og mer enn 1 400 tilfeller av mishandling i familieforhold (se tekstboks 5.4 og 4).

De svært grove tilfellene av vold har hatt en annen utvikling enn de fleste andre typer voldslovbrudd. I 2008 ble det anmeldt 20 tilfeller av grov legemsbeskadigelse, 49 drapsforsøk og 34 drap – og kun i 2007 var det samlet sett færre i løpet av de femten foregående årene med anmeldelsesstatistikk (4). Antallet drap varierer fra år til år, men ut fra drapsstatistikkene kan vi ikke si at det er blitt flere drap i løpet av de siste 25 årene (5, Kripos 2009).

Boks 5.4. Mishandling i familieforhold
Ny lov om mishandling i familieforhold (strl. kap. 20, § 219) trådte i kraft 1. januar 2006. Den nye bestemmelsen erstatter til en viss grad andre liknende bestemmelser om vold og trusler (strl. kap. 21 og 22). De nye staffebestemmelsene medførte enkelte endringer i SSBs standard for Type lovbrudd, men har i mindre grad betydning for innholdet i standarden Lovbruddsgruppe.

I årene 2006-2008 skjedde det derfor en omfordeling i kriminalstatistikkene, som bidro til en økning i anmeldte tilfeller av mishandling i familieforhold og færre registreringer av de andre typene voldslovbrudd (se også kapittel 3.6 og 3.7).

Boks 5.5. Mer, eller like mye, vold?
Den registrerte voldskriminaliteten har vist en klar økning de siste 25 årene, men om en større andel av befolkningen utsettes for vold, er imidlertid usikkert. Levekårsundersøkelsene viser at andelen av den voksne befolkningen som har vært utsatt for vold og trusler, har vært relativt stabil i samme periode (se kapittel 4.6). I tillegg vet vi at anmeldte voldssaker registreres mer omfattende i dag, tilbøyeligheten til å anmelde ser ut til å ha økt noe, og politiet kommer i kontakt med flere i utsatte grupper (se kapittel 3.3-3.6, Stene, Thorsen og Lid (2008), og drøftelsene av denne «diskrepansen» i Johansen (2008)).

5.3. Seksualforbrytelser

Vi vet antakelig mindre om hvor mye befolkningen er utsatt for seksualisert vold enn det vi vet om andre former for vold. Levekårsundersøkelsene og eldre kriminalstatistikker sier oss lite eller ingenting om omfanget av dette problemet. Den økte offentlige oppmerksomheten har imidlertid medført at denne typen overgrep i mindre grad er et privat anliggende (jamfør kapittel 3.4).

Årlig ble i underkant av 1 000 seksualforbrytelser ferdig etterforsket i perioden 1960 og frem til midten av 1980-tallet. Etter dette økte imidlertid registreringen av alle typer seksuallovbrudd. Bare i løpet av 1989 avgjorde rettssystemet flere anmeldte incestlovbrudd enn i hele 15-årsperioden fra 1970 til og med 1984 til sammen. I løpet av 1980-tallet ble antallet etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 14 år nesten firedoblet, og antall etterforskede voldtektsanmeldelser ble nesten tredoblet (5).

Antallet anmeldte voldtekter har etter dette, spesielt fra midten av 1990-tallet, økt ytterligere. I løpet av de tre siste årene ble det anmeldt mer enn dobbelt så mange voldtekter som i 1993-1995, og tas det ikke høyde for utvidelsen av voldtektsbestemmelsen (endret i 2000, jamfør kapittel 3.6 og SSB 2005), er økningen enda større. Antallet anmeldte tilfeller av seksuell omgang med barn økte ikke på tilsvarende måte i løpet av 1990-tallet, men etter tusenårsskiftet er det blitt en betydelig økning i anmeldelsene av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna.

Totalt ble 3 900 seksuallovbrudd anmeldt i 2008, hvorav nesten halvparten var

voldtekt (940), seksuell omgang med barn (810) eller incest (93). Det ble også anmeldt 840 tilfeller av seksuelt krenkende atferd og 340 tilfeller av seksuell handling med barn under 16 år (4).

5.4. Narkotikakriminalitet

Narkotikalovbrudd er et relativt nytt fenomen, når vi ser på den historiske kriminalstatistikken over lang tid. Første gangen «narkotika» som begrep kom inn i kriminalstatistikken var på slutten av 1960-tallet (Haslund 2000a). Økningen i antall narkotikaforbrytelser (og deres gjerningspersoner) fra 1980-årene til i dag utgjør den mest markante endringen i kriminalitetsbildet de siste 25 årene (se også kapittel 7-12). Sett i forhold til innbyggertallet etterforsket politiet mer enn 17 ganger så mange narkotikaforbrytelser i 2005 som i 1980.

Den største økningen i omfanget av registrerte narkotikalovbrudd var fra midten av 1990-tallet til begynnelsen av 2000-tallet, hvor antallet anmeldte narkotikaforbrytelser ble tredoblet når man tar hensyn til befolkningsutviklingen. Narkotikaforbrytelser er dermed den lovbruddsgruppen som har hatt kraftigst vekst, både i antall og

Boks 5.6. Narkotika reguleres i to lover

Statistikken over narkotikakriminalitet følger lovgivningen, og skiller mellom forbrytelser mot straffeloven (narkotikaforbrytelser og grov narkotikaforbrytelser, strl § 162) og forbrytelser mot legemiddelloven (bruk og besittelse av narkotiske stoffer).

Straffeloven inneholder et forbud mot de fleste former for befatning med narkotika, med unntak av bruk som faller inn under legemiddelloven. Straffeloven inneholder også egne bestemmelser for de spesielt grove narkotikaforbrytelsene. I tillegg til forbudet mot bruk inneholder også legemiddelloven forbud mot besittelse av mindre mengder narkotisk stoff. Når en person blir tatt med en viss mengde narkotika, gjøres det en avveining ut fra mengde og type om det er brudd på straffeloven eller legemiddelloven. Statistikk over utviklingen av narkotikakriminalitet over lengre tidsepoker kan være påvirket av endringer i kriterier for denne avveiningen.

Figur 5.6. **Anmeldte lovbrudd, etter utvalgte typer lovbruddsgrupper. 1993-2008. Per 1 000 innbyggere**

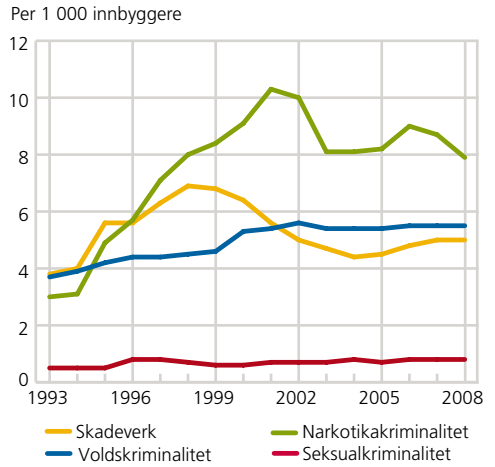

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 1, Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.7. **Anmeldte lovbrudd, etter type narkotikalovbrudd. 1993-2008. Antall**

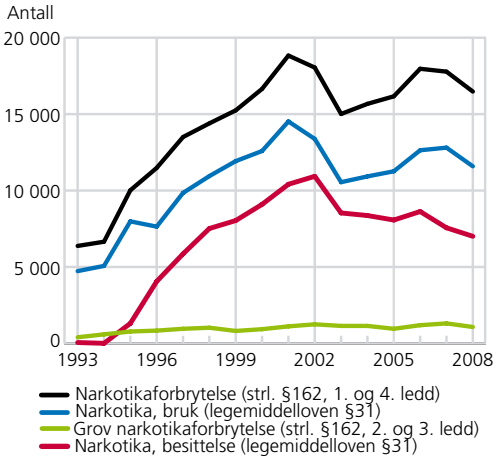

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 4, Statistisk sentralbyrå.

andel, i løpet av de 16 årene med anmeldelsesstatistikk (se figur 5.6). På landsbasis utgjør narkotikaforbrytelser 14 prosent av alle anmeldte forbrytelser i 2008 og er den nest største forbrytelsesgruppen (se figur 5.1).

Økningen fra midten av 1990-tallet til 2002 gjaldt alle de mindre alvorlige typene narkotikaforbrytelser, og brudd på legemiddelloven (bruk og besittelse av mindre mengder) økte samlet sett mer enn narkotikaforbrytelsene regulert av straffeloven (jamfør Stene 2003a). Fra 1997 har over halvparten av de registrerte narkotikaforbrytelsene vært for brudd på legemiddelloven.

Etter mange år med stigende antall anmeldelser ble en nedgang i narkotikakriminaliteten for første gang registrert i 2002. De etterfølgende årene har omfanget variert på et noe lavere nivå, da det er blitt registrert færre brudd på legemiddellovens bestemmelser – spesielt for besittelse. I 2008 ble 37 500 narkotikaforbrytelser anmeldt, hvorav 19 200 for brudd på legemiddelloven og 18 300 for brudd på straffeloven. Nesten 1 100 tilfeller av de aller groveste narkotikaforbrytelsene ble registrert i 2008, og det er på samme nivå som i årene etter tusenårsskiftet (se figur 5.7).

5.5. Skadeverk

Skadeverk har som de fleste andre lovbruddsgrupper hatt en kraftig økning de siste 50 årene, og sammenliknet med 1960 etterforsker politiet nå ti ganger så mange tilfeller av skadeverk. Den kraftigste økningen kom i siste halvdel av 1990 tallet, og i 1998-1999 ble det anmeldt over 30 000 tilfeller. Økningen disse årene kan være påvirket av endret kontroll- og registreringspraksis (se kapittel 3.6). Antall anmeldte tilfeller av skadeverk ved tagging/graffiti ble imidlertid også langt flere i denne perioden (jamfør Høigård 2002 og Stene 2003b).

De siste syv årene har anmeldte tilfeller vært noe lavere enn det høye nivået rundt tusenårsskiftet, og i gjennomsnitt har det årlig blitt anmeldt 22 200 skadeverk. Av disse utgjør simpelt skadeverk 84 prosent (4). I 2008 ble det, sett i forhold til befolkningstallet, anmeldt 5,0 lovbrudd per 1 000 innbyggere (se figur 5.6).

Boks 5.7. Narkotika, kontroll og bruk

Indikerer økningen og de siste års nedgang i registrert narkotikakriminalitet reelle endringer i befolkningens befatning med narkotika, eller henger utviklingen sammen med forandringer i narkotikakontrollen?

En del av økningen, og de siste års lavere nivå, kan ha sammenheng med en faktisk endring i befolkningens befatning med ulovlige rusmidler. Undersøkelser om befolkningens rusbruk gjort av Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) viser blant annet at andelen unge som rapporterer om bruk av illegale stoffer, økte siste halvdel av 1990-tallet og frem til tusenårsskiftet. I de senere årene har det imidlertid vært en utflating eller en viss nedgang (Vedøy og Skretting 2009 og Lund, Skretting og Lund 2007). Antall narkotikadødsfall og anslått aktive sprøytemisbrukere har hatt liknede utviklingstrekk: økning frem til 2001, mens etter det har antallet vært noe lavere enn det høye nivået rundt tusenårsskiftet (Bretteville-Jensen og Amundsen 2006 og SIRUS/RusStat 2008).

Selv om det har vært endringer i befolkningens bruk og befatning med narkotika, er det grunn til å tro at politiets og andre institusjoners kontrollutøvelse er den viktigste forklaringen på endringene i antall registrerte narkotikaforbrytelser. Narkotikalovbrudd anmeldes i hovedsak av politi og andre kontrollinstitusjoner, og omfanget av anmeldelser vil i stor grad påvirkes av disse institusjonenes prioriteringer og ressursbruk (jamfør kapittel 3.5). I tillegg har endring i politiets registrering av lovbrudd også hatt betydning for økningen (se Stene 2003a og kapittel 3.6).

Nesten halvparten av alle ofre for skadeverk er foretak, viser statistikken over ofre for anmeldte lovbrudd (se figur 4.2). Andelen av den voksne befolkningen som i levekårsundersøkelsene oppgir at de har vært utsatt for skadeverk, har blitt halvert siden 1991 (se figur 4.10). Levekårsundersøkelsene spør imidlertid kun personer om deres utsatthet for lovbrudd, og undersøkelsene viser dermed utviklingen i utsatthet for skadeverk for kun en del av ofrene. Det kan være med å forklare noe av forskjellen mellom resultatene fra levekårsundersøkelsene og kriminalstatistikkene når det gjelder skadeverk.

5.6. Økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet

Lovbrudd som faller inn under samlebegrepet økonomisk kriminalitet, reguleres av straffeloven og flere spesiallover som regulerer virksomheten i offentlige eller private foretak. I 2008 ble det anmeldt 7 100 lovbrudd innenfor kategorien økonomisk kriminalitet, og det er på nivå med de to foregående årene, men noen færre enn i perioden 2000-2005. Av alle tilfellene i 2008 var 88 prosent forbrytelser.

Miljøkriminalitet er i hovedsak regulert etter en rekke spesiallover og i de aller fleste tilfeller kategorisert som forseelser. I perioden 2002-2008 har det årlig vært anmeldt under 3 000 miljølovbrudd, som er noe lavere enn nivået på nittitallet og rundt tusenårsskiftet (1). Av de 2 900 anmeldte tilfellene i 2008 var over halvparten for brudd på bestemmelser som regulerer fiske.

5.7. Trafikkriminalitet

I 2008 ble det anmeldt 65 200 trafikklovbrudd, som er mer enn 30 prosent flere enn i 1993 – og kun i 2007 var det anmeldt flere. Overtredelser av vegtrafikkloven er kategorisert som forseelser, og antallet i 2008 utgjør mer enn halvparten av alle anmeldte forseelser.

Anmeldte trafikklovbrudd inneholder langt fra alle registrerte brudd på vegtrafikkloven. For de mindre alvorlige trafikkforseelsene har politi og påtalemyndigheten mulighet til å gjøre opp på stedet ved å gi forenklet forelegg. Ved ileggelse av forenklet forelegg anmeldes ikke overtredelsen, men disse inkluderes i statistikken over Straffereaksjoner. Totalt ble det gitt 256 000 forenklede forelegg for brudd på vegtrafikkloven i 2007, og 90 prosent av disse skyldtes ulovlig høy hastighet (28).

Figur 5.8. **Forenklede forelegg for forseelser mot vegtrafikkloven. 1998-2007. Antall**

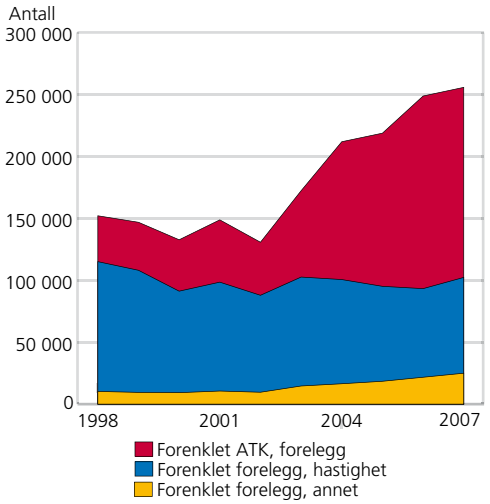

Kilde: Straffereaksjoner, spesialkjøring, Statistisk sentralbyrå.

Det totale antall ilagte forenklede forelegg for brudd på vegtrafikkloven har økt markant fra begynnelsen av 2000-tallet. Antall ilagte forenklede forelegg for ulovlig hastighet har totalt sett økt kraftig, og som det fremgår av figur 5.8, er det utbredelsen og teknologiskiftet til automatisk trafikkontroll (ATK) som har bidratt sterkt til økningen (jamfør kapittel 3.5). Antall

ilagte forenklede forelegg basert på ATK er mer enn tredoblet fra 2002 til 2007. De siste årene er det imidlertid ilagt færre forenklede forelegg etter kontroll av ulovlig hastighet på annen måte enn ved ATK, enn på slutten av 1990-tallet.

Antall anmeldte tilfeller av promillekjøring (som også omfatter andre rusmidler enn alkohol) har de siste 10-15 årene vært relativt stabilt, med i overkant 8 000 tilfeller årlig. Ved årsskiftet 2000-2001 ble promillegrensen endret fra 0,5 til 0,2, og rundt disse årene ble det anmeldt noen flere tilfeller av promillekjøring (4).

6. Regionale forskjeller

Hvordan fordeler den registrerte kriminaliteten seg i Norge? Begås det flere lovbrudd i byer enn i spredtbygde strøk, og er det forskjell på hva slags type lovbrudd som begås ulike steder i landet? Har befolkningstetthet betydning for risikoen for å bli utsatt for lovbrudd?

Det er store variasjoner i hvordan den registrerte kriminaliteten fordeler seg i landet – både når det gjelder omfang og type lovbrudd.

Oslo er det fylket der det er registrert klart flest lovbrudd både i antall og når vi tar hensyn til innbyggertallet. Hvert femte lovbrudd skjer i Oslo, til tross for at drøyt kun en av ti er bosatt der – og i 2008 ble det anmeldt 148 lovbrudd per 1 000 innbyggere i Oslo. Det er tre ganger så mange som i Sogn og Fjordane eller Møre og Romsdal, som er fylkene med minst kriminalitet. Ser vi hele landet samlet, ble 80 lovbrudd per 1 000 innbyggere anmeldt (se figur 6.1).

Ser vi på sammenhengen mellom anmeldte lovbrudd og antall innbyggere i alle landets kommuner, finner vi en relativt klar sammenheng mellom hvor tett folk bor og omfanget av kriminalitet. Relativt til innbyggertallet stiger den registrerte kriminaliteten med økende antall innbyggere, og de tretten mest befolkede kommunene, med mer enn 50 000 innbyggere, har gjennomsnittlig mer enn dobbelt så mange registrerte lovbrudd som kommuner med mindre enn 5 000 innbyggere (se vedleggstabell 6.1). Selv med noen unntak, som oftest gjelder steder med mange besøkende, kan vi si at som regel anmeldes det flere lovbrudd der folk bor

Figur 6.1. **Lovbrudd anmeldt, etter gjerningssted (fylke) og lovbruddsgruppe. 2008. Per 1 000 innbyggere**

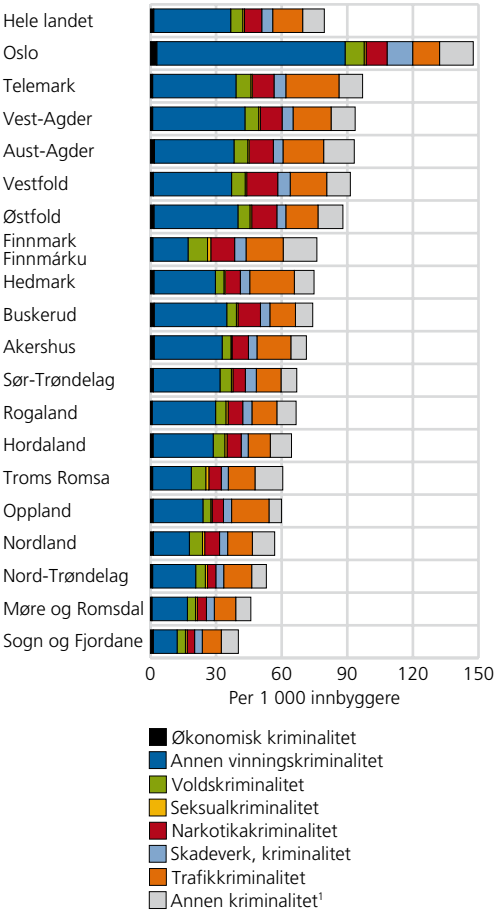

[1] Inkludert miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 3, Statistisk sentralbyrå.

Boks 6.1. Faste geografiske kriminalstatistikker fra SSB
I SSBs årlige kriminalstatistikker (se tabelloversikt) inngår det i dag ulike tabeller med beskrivelse av hvordan den registrerte kriminaliteten, og de involverte personer i straffesaker, fordeler seg geografisk i landet.

Statistikkene over Anmeldte lovbrudd, Etterforskede lovbrudd og Straffereaksjoner har tabeller for lovbruddets *gjerningssted (fylke)*. I tillegg er det publisert tabeller over lovbruddets *gjerningssted på kommunenivå* for utvalgte typer anmeldte lovbrudd i Styrings- og informasjonshjulet. Statistikkene over anmeldte lovbrudd og etterforskede lovbrudd er også fordelt etter hvilke *politidistrikt* som er eiere (har ansvaret for oppfølgingen) av saken. Både ofrene for de anmeldte lovbruddene, siktede (i statistikken over etterforskede lovbrudd) og straffede (i statistikken over straffereaksjoner) er fordelt etter personens *bosted (fylke)*. Også personene som er kartlagt i Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd fordeles geografisk ut fra ofrenes bosted (bostedsstrøk og landsdeler). *Bostedsstrøk* er en gruppering av ofrene etter om de bor i spredtbygd eller i tettbygd strøk, og det skilles mellom fire bestemte størrelsesgrupper – til forskjell fra *landsdeler* hvor hele landet deles i seks.

tett, sammenliknet med områder hvor de bor mer spredt.

Hvilke typer lovbrudd som anmeldes, varierer en del mellom ulike steder i landet. Figur 6.1 viser, i tillegg til det totale omfanget av kriminalitet i fylkene sett i forhold til befolkningsmengden, fordelingen av lovbruddsgruppene i det enkelte fylke. Det totalt sett høye antallet lovbrudd som blir begått i Oslo, har sterk sammenheng med det store omfanget av vinningslovbrudd. Mer enn hvert fjerde tyveri i Norge begås i Oslo. Sett i forhold til innbyggertallet er det de siste årene registrert flest narkotikaforbrytelser i Vestfold, mens flest trafikkforseelser blir registrert i Telemark. Omfanget av anmeldt voldskriminalitet varierer også en god del mellom de enkelte fylkene, og forskjellene vil bli beskrevet senere i dette kapittelet.

6.1. Flere folk – enda flere tyverier

Både levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikken viser at det er en sterk sammenheng mellom omfang av tyverier og hvor tett folk bor. I alle levekårsundersøkelsene som har kartlagt dette, finner vi at risikoen for å bli bestjålet, øker med størrelsen på bostedsstrøket til offeret. I 2007 var det drøyt 5 prosent av alle bosatte i de mest spredtbygde strøkene som hadde blitt ofre for et eller flere tyverier i løpet av det siste året. Den tilsvarende andelen i de mest tettbygde områdene, i bostedsstrøk med mer enn 100 000 innbyggere, var nesten 14 prosent (LKU 04622).

Det skjer – relativt til innbyggertallet – tre og en halv gang så mange vinningslovbrudd i de største kommunene som i de minst befolkede kommunene, ifølge anmeldelsene til politiet (se figur 6.2). Denne statistiske sammenhengen har enkelte synlige unntak, men det er da som regel snakk om steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner og sentrumskjernene i de største byene har langt høyere tyveritall sammenliknet med andre små kommuner eller andre bydeler. Selv om ikke alle tyverier skjer der ofrene bor, viser også anmeldelsene at de mer befolkede områdene er mer utsatt enn mindre befolkede steder. Andelen av befolkningen i Oslo som årlig anmelder tyveri og annen vinningskriminalitet, er fire ganger større enn den tilsvarende andelen i Sogn og Fjordane (Ofre 10). Hvis mengden av mennesker rundt deg øker, vil med

Figur 6.2. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter gjerningskommune og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2007 og 2008. Per 1 000 innbyggere**

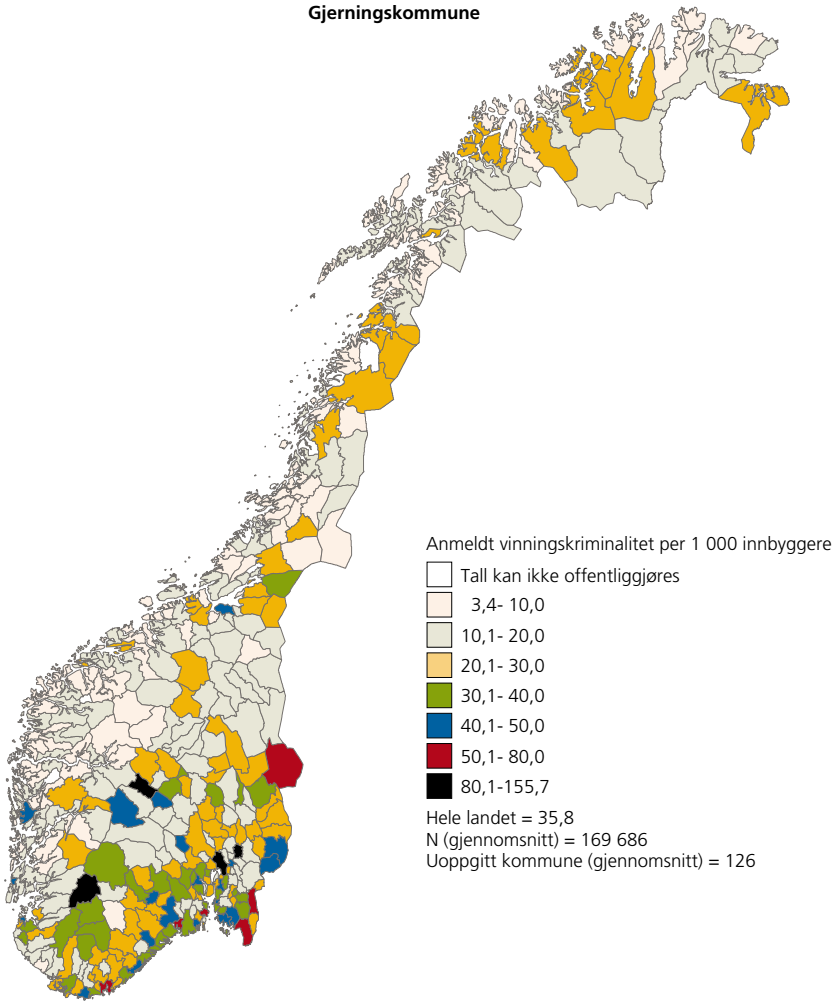

Kilde: Anmeldte lovbrudd, spesialkjøring, jamfør Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

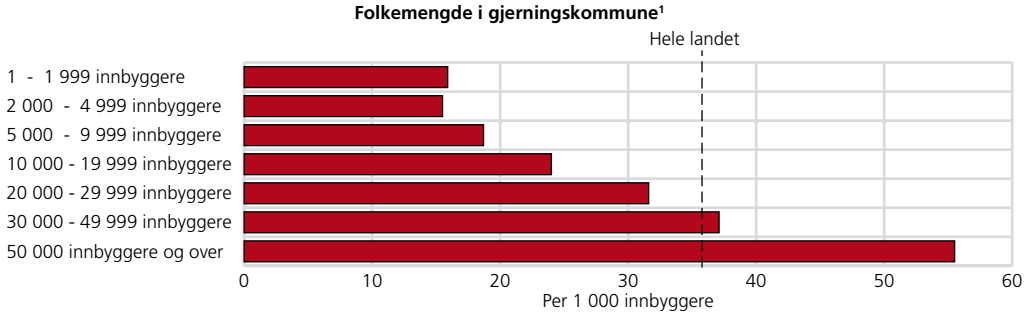

[1] N (gjennomsnitt) = 169 686, uoppgitt kommune (gjennomsnitt) = 126.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, vedleggstabell 6.1, jamfør Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

andre ord risikoen for at du blir utsatt for tyveri, øke enda mer.

Færre vinningslovbrudd i alle fylker
Det totale antallet anmeldte vinningslovbrudd har siden tusenårsskiftet blitt betydelig redusert (se kapittel 5.-5.1). I perioden 2002-2008 har alle fylker hatt en nedgang, og i de aller fleste fylkene har nedgangen vært relativt stor. Sett i forhold til innbyggertallet har reduksjonen vært størst i Troms, Finnmark og Rogaland der omfanget er om lag halvert, mens reduksjonen i Oslo utgjør nesten en femdel av den totale nedgangen i hele landet.

6.2. Mest vold i byer, men ikke kun et urbant problem

Vi finner også en klar statistisk sammenheng mellom hvor vold skjer og befolkningstetthet. Det er mer enn dobbelt så stor risiko for å bli utsatt for vold blant folk som bor i tettsteder med mer enn 20 000 innbyggere – sammenliknet med dem som bor i de mest spredtbygde strøkene. Dette fremkommer av gjennomsnittet til alle levekårsundersøkelsene i perioden 1983-2007 (LKU 04622). Anmeldelsene til politiet viser også en slik sammenheng. I forhold til befolkningsmengden er det nesten dobbelt så mange voldslovbrudd i kommuner med mer enn 30 000 innbyggere – sammenliknet med de minst befolkede kommunene med færre enn 5 000 innbyggere.

Det finnes imidlertid noen klare unntak, der en del mindre urbane distrikter har vel så mye vold som byene. Dette blir for eksempel illustrert ved at Finnmark og Oslo er de gjerningsfylkene, relativt til folkemengden, som i alle år har hatt mest anmeldt voldskriminalitet (se figur 6.3). Dette gjelder også når vi undersøker hvor ofrene for disse lovbruddene bor, men da skiller finnmarkingene – både menn og kvinner – seg i større grad ut som de mest utsatte for vold og trusler.

Til tross for den relativt klare statistiske sammenhengen mellom utbredelsen av vold og steder hvor mange mennesker bor og møtes, kan vi altså ikke entydig si at vold øker med urbanitet. Dette fordi både offerundersøkelser og anmeldelsene til politiet antyder at en del mellomstore byer har vel så stort omfang av voldsproblematikk som de aller største byene i Norge. Det samme gjelder en del mindre kommuner, spesielt i nord. Byfolk blir heller ikke tatt for å utøve vold i betydelig større grad enn andre (Stene 2003a, Skarðhamar 2007). Ulike statistikker fra de siste årene viser med andre ord at vold og trusler verken er et særskilt eller et utpreget urbant levekårsproblem.

6.3. Lovbrudd skjedd i utlandet

Et ikke ubetydelig antall lovbrudd som har skjedd i utlandet, blir anmeldt i Norge. Vinningslovbrudd utgjør 90 prosent av de nesten 10 000 lovbruddene som ble anmeldt i 2008 (3). Klart flest lovbrudd ble anmeldt av bosatte personer i Norge, etter at de hadde blitt utsatt for kriminalitet i Spania (1 600), Sverige (800) og Danmark (800).

Boks 6.2. SSB-prosjekt om geografisk spredning, noen eksempler
I tillegg til de faste publiseringene av kriminalstatistikk har SSB i flere av sine tidligere prosjekter offentliggjort andre statistikker og analyser hvor geografiske avgrensninger og fordelinger er synliggjort.

Eksempel på spesielle kriminalstatistikker etter gjerningssted finnes i Gundersen og Hustad (1997, sammendrag), og bosted til ofre er en sentral avgrensning i Gundersen (2000). Det finnes flere varianter av statistikker hvor gjerningspersoner er fordelt etter bosted, blant annet for siktede i Stene (2003a) og Skarðhamar (2006a og 2007), straffede i Haslund (2003 og 2004) og fengslede i Bergh (2003).

Figur 6.3. **Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2007 og 2008. Per 1 000 innbyggere**

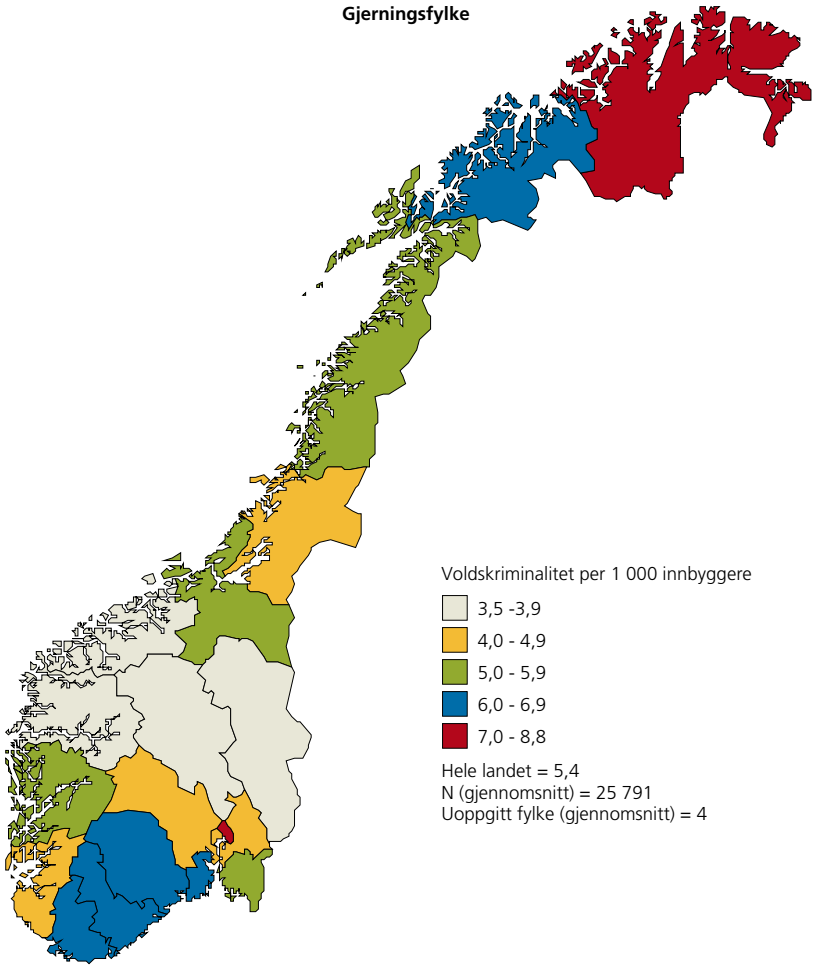

Kilde: Anmeldte lovbrudd, vedleggstabell 6.1, jamfør Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

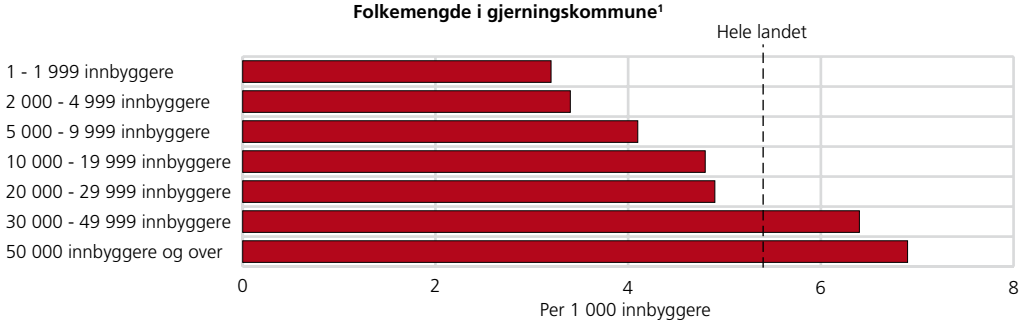

[1] N (gjennomsnitt) = 169 686, uoppgitt kommune (gjennomsnitt) = 126.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, vedleggstabell 6.1, jamfør Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

7. Fra anmeldt lovbrudd til lovbryter

Hva skjer når et lovbrudd er anmeldt? Hvor mange og hvilke typer lovbrudd blir egentlig oppklart? Og hvilke gjerningspersoner har politiet og påtalemyndigheten utpekt når etterforskningen er avsluttet?

I statistikken over Etterforskede lovbrudd gis det en oversikt over de lovbrudd som er avsluttet fra politi og påtalemyndigheten sin side. SSB har også laget en statistikk som viser alle avgjørelsene til alle anmeldte lovbrudd i hele Straffesakskjeden, også de som er behandlet av domstolene (se egne tekstbokser, spesielt boks 7.1 og 7.3, som beskriver disse to statistikkene). I tillegg er det publisert flere type statistikker og analyser hvor andre sider ved de oppklarte lovbruddene og deres gjerningspersoner er belyst.

7.1. Mange veier etter anmeldelse

Etter at et lovbrudd, eller sakskompleks med mange lovbrudd, er anmeldt – gjennomfører politiet en etterforskning av saken. Når videre etterforskning ikke er aktuelt, vil saken bli endelig eller midlertidig avgjort av en påtalejurist i politiet. I saker som omfatter grovere lovbrudd, er

Figur 7.1. **Lovbrudd og påtaleavgjørelser**

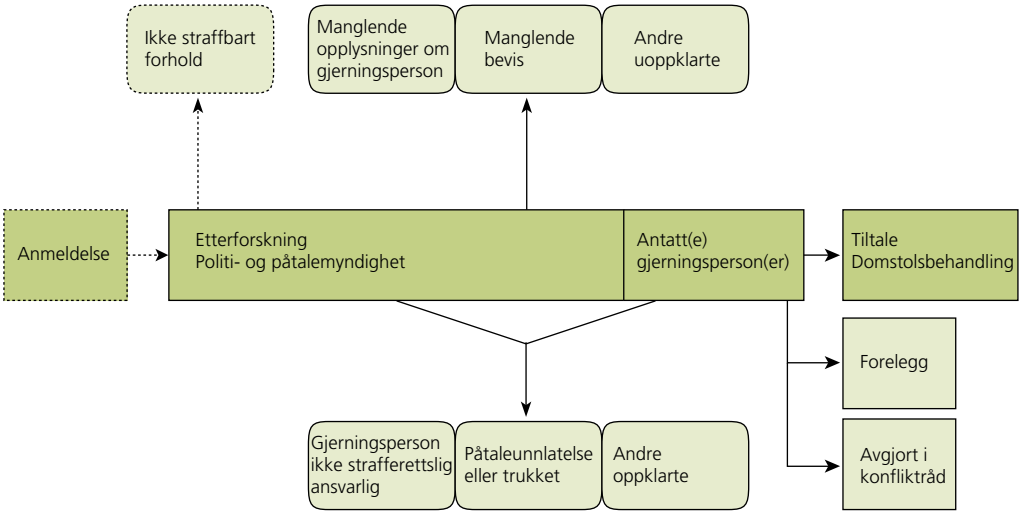

Kilde: Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

det den høyere påtalemyndighet som foretar den endelige påtaleavgjørelsen (jamfør kapittel 2).

En avgjørelse tatt av politiet og påtalemyndigheten vil i de fleste tilfeller innebære en henleggelse, et tilbud om å vedta et forelegg eller en tiltalebeslutning. Slike påtalemessige avgjørelser vil, når klagefristen er utgått, i de aller fleste tilfeller være de endelige avgjørelsene i straffesakene – med mindre de er beslutning om å ta ut tiltale.

Hvis politiet og påtalemyndigheten vurderer at tiltale for domstolene er uaktuelt, står de igjen med nesten 60 ulike avgjørelsesmåter for de anmeldte forholdene. I de forskjellige statistikker som anvender ferdig etterforskede saker som datagrunnlag, grupperes disse avgjørelsene i seks til ti kategorier, hvor de mest sentrale fremgår av figur 7.1 (jamfør figur 3.1 for hele straffesakskjeden).

Politiet og påtalemyndigheten kan blant annet avgjøre at de anmeldte hendelsene ikke er å anse som straffbare forhold (og dermed ikke blir en del av statistikken over etterforskede lovbrudd). Ut fra kartleggingen av alle anmeldelser i 1997 ble 4,4 prosent av forseelsene og 2 prosent av forbrytelsene avgjort på denne måten. Til sammen var det mer enn 11 000 handlinger som først ble registrert av politiet som lovbrudd – men hvor etterforskningen konkluderer med at det ikke har skjedd et straffbart forhold. Dette skjer i etterkant av mange ulike typer av anmeldelser – men særlig ofte etter anmeldelser av forbrytelser i den offentlige tjeneste, ærekrenkelse, samt falsk anklage og forklaring. Slike avgjørelser er også noe oftere enn ellers resultatet etter anmeldelser av seksuallovbrudd (Straffesakskjeden).

Boks 7.1. Statistikk over etterforskede lovbrudd

Statistikken omfatter lovbrudd som ble ferdig etterforsket i løpet av statistikkåret. For at et lovbrudd skal regnes som ferdig etterforsket, må det være registrert anmeldt hos politiet, og saken må ha fått en rettskraftig avgjørelse av politiet, påtalemyndigheten eller domstolsapparatet. Noen av lovbruddene vil være begått opp til flere år forut for statistikkåret, spesielt blant enkelte typer alvorlige forbrytelser. Det er også en del lovbrudd som ikke blir oppdaget eller anmeldt før etter lang tid.

Statistikken gir opplysninger om lovbruddenes art, politidistrikt, gjerningssted, politiets avgjørelse etter endt etterforskning og antall medskyldige. Den gir videre opplysninger om de siktedes antall lovbrudd, alder, kjønn, statsborgerskap og bosted. I tillegg til ferdig etterforskede lovbrudd og siktede personer inneholder statistikken også tabeller over oppklaringsprosent (se senere) og tilbakefallsstatistikk (se kapittel 10).

Statistikken omfatter ikke forseelser mot vegtrafikkloven og tolloven hvor reaksjonen forenklet forelegg er ilagt (se kapittel 5 og 8). Enkelte avgjørelser foretatt av politiet og påtalemyndigheten konkluderer med at anmeldelsen ikke beviselig inneholder et lovbrudd, og disse blir da utelukket fra statistikken over etterforskede lovbrudd.

Statistikken over ferdig etterforskede lovbrudd er publisert årlig fra 1957. Etter en gradvis overgang fra rapportering i skjema til elektronisk rapportering fra register (i årene omkring 1990) har materiale fra politiets sentrale straffesaksregister (BL/STRASAK) vært grunnlaget for statistikken. Fra og med 1992 inneholder statistikken både forbrytelser og forseelser, for tidligere år er statistikken kun forbrytelser. Fra og med årgang 2002 er grunnlaget hentet fra Politiets analyse- og ledelsesverktøy (PAL), et register som får saker og statistikkopplysningene fra BL/STRASAK.

Se også tekstbokser om oppklaringsprosent (7.2), siktelse (7.5), siktede (7.6) og tilbakefallsstatistikk (10.1), samt Etterforskede lovbrudd – Om statistikken.

7.2. Påtaleavgjørelser og lovbruddstyper

I 2005 ble 399 000 lovbrudd ferdig etterforsket. Av disse ble halvparten henlagt på grunn av manglende opplysninger om gjerningspersonen eller manglende bevis. 40 prosent av alle lovbruddene endte med forelegg eller en tiltale i domstolene (alle tall om påtaleavgjørelser er fra tabell 7 og frifinnelser fra Stene 2002, hvor tilsvarende gjennomgang er gjort ut fra statistikken over straffesakskjeden).

Som det fremgår av figur 7.2, er det til dels store forskjeller i hvordan forbrytelsene og de mindre alvorlige forseelsene blir avgjort. Hele 54 prosent av forbrytelsene avsluttes uten at gjerningspersonen er identifisert, mot kun 6 prosent av forseelsene. Forseelser ender langt oftere med forelegg (41 prosent) enn forbrytelsene (7,5 prosent), og det er også en større andel som ender i domstolene. Om lag hver fjerde forseelse og om lag hver femte forbrytelse ender med tiltale.

Når vi snakker om mindre alvorlige lovbrudd, er dette med andre ord ikke synonymt med at disse handlingene ikke blir møtt med en reaksjon. Når en for seelse først blir anmeldt og registrert, vil dette i de aller fleste tilfeller medføre en sanksjon fra rettssystemets side, mens dette kun er tilfelle for om lag en tredel av de anmeldte forbrytelsene. Resultatene av etterforskningen til politiet og de juridiske vurderingene til påtalemyndigheten varierer imidlertid svært mye for de ulike lovbruddsgruppene, også for typer av forbrytelser og forseelser under disse.

Hvem begår tyveriene …

På grunn av det store antallet preger tyverier og andre typer vinningskriminalitet det totale bildet, og er samtidig de minst oppklarte lovbruddene vi har.

Politiets register kan i veldig liten grad fortelle oss hvem som begår de anmeldte tyveriene. At 80-90 prosent henlegges på grunn av manglende opplysninger om gjerningspersonen, gjelder for de fleste typer av vinningskriminalitet. Sykkeltyver vet vi minst om, og i 2005 ble 96 prosent av de nesten 15 000 tilfellene henlagt uten noen mistenkte.

Statistikken over etterforskede lovbrudd viser at det er drøyt 20 prosent sjanse for at politiet finner frem til en mistenkt person etter at et boligtyveri er anmeldt, og av de 10 400 ferdig etterforskede biltyveriene hadde politiet utpekt en mistenkt i 30 prosent av tilfellene (se figur 7.2).

Ferdig etterforskede butikktyverier skiller seg klart fra de aller fleste andre typer tyverier, da de ofte har en siktet person. Dette gjelder både simple tyveriforbrytelser etter straffeloven og naskeriforseelser, hvor henholdsvis 31 og 5 prosent i 2005 ble henlagt på grunn av manglende opplysninger om gjerningsperson. Sett i forhold til alle andre typer vinningslovbrudd ender naskeri ofte med forelegg, påtaleunnlatelse, overføring til konfliktråd og – fordi barn under den kriminelle lavalder relativt oftere blir tatt for denne typen vinningslovbrudd – henleggelse på grunn av at mistenkte ikke er strafferettslig ansvarlig. At en så stor andel som en tredel av de simple butikktyveriene ender med tiltale i domstolene, kan se ut til å ha en sammenheng med sakskompleksene og antall lovbrudd som butikktyver blir tatt for.

Statistikken forteller oss at de fleste som anmelder ran, er ranet av fremmede – og at de fleste ranerne også forblir fremmede etter at politiet og påtalemyndigheten er ferdig med etterforskningen. Ran ble henlagt uten en mistenkt gjerningsperson i 57 prosent av tilfellene i 2005, i tillegg til

Figur 7.2. **Lovbrudd etterforsket, etter påtaleavgjørelse, lovbruddsgruppe og utvalgte typer lovbrudd. 2005. Prosent**

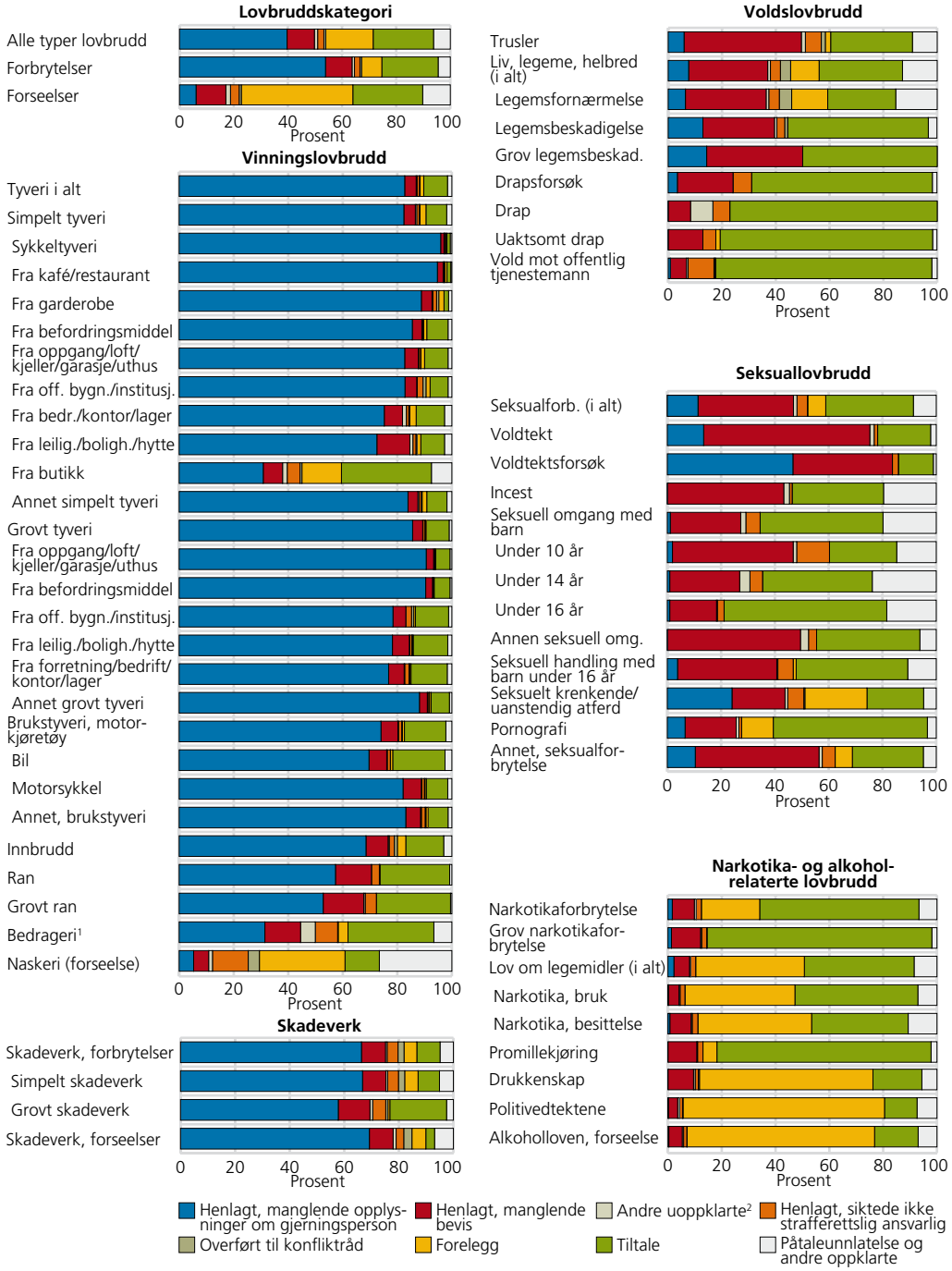

[1] Om lag 1 prosent av «bedrageri» inngår ikke i lovbruddsgruppen Annen vinningskriminalitet, men Økonomisk kriminalitet.
[2] Inkludert «Henlagt, manglende saksbehandlingskapasitet».
Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 7, Statistisk sentralbyrå.

de 13 prosent som ble henlagt på grunn av manglende bevis. Ett av fire ran endte med tiltale og domstolsbehandling. De grove ranene ble oppklart noe oftere, men også flertallet av disse ble avsluttet uten en siktet person – og under 30 prosent endte i domstolene.

... og skadeverkene?

Etterforskningen av skadeverk, enten de omfatter ødeleggelser for større verdier eller er mindre forseelser i form av for eksempel tagging, avsluttes også i de fleste tilfeller uten at politiet har funnet gjerningspersonen. Dette var resultatet av etterforskningen for to tredeler av alle skadeverk, og i tillegg ble 9 prosent henlagt på grunn av manglende bevis i 2005 (se figur 7.2).

Det er kun 2-3 prosent av alle ferdig etterforskede skadeverk som blir overført til, og avsluttet, i konfliktrådene (mer om konfliktråd i kapittel 2). Skadeverk er likevel en av de typer saker som oftest blir overført til konfliktrådene, når vi avgrenser oss til de tilfellene hvor politiet og påtalemyndigheten faktisk har muligheten til å foreta en slik avgjørelse. Av alle oppklarte skadeverk med en straffbar gjerningsperson ble 11 prosent av forbrytelsene og 17 prosent av forseelsene overført og avsluttet i konfliktråd.

Vold, seksuallovbrudd og bevis

Seksualforbrytelsene er skilt ut som en egen gruppe forbrytelser ved siden av voldsforbrytelsene. Selv om det også finnes klare skiller, har disse handlingene mange likhetstrekk ved seg. I lys av andre typer anmeldte lovbrudd ser vi at det også finnes likheter i rettssystemets behandling av de to gruppene forbrytelser. Spørsmålet om bevis er sentralt – og mange saker henlegges, eller ender med frifinnelse i domstolene, på grunn av dette.

Det er kun i saker med voldtektsforsøk, og til dels mindre alvorlig seksuelt krenkende atferd (i hovedsak blotting), hvor det er en betydelig andel som henlegges uten at en mistenkt gjerningsperson er identifisert. Andelen voldtektsforsøk som ble avsluttet på denne måten, var spesielt stor i 2005 (47 prosent), men ut fra statistikken fra de fire foregående årene blir om lag en tredel henlagt på grunn av manglende opplysninger om gjerningsperson. I alle andre type volds- og seksualforbrytelser er dette en relativt sjeldent brukt avgjørelse. I 2005 ble mindre enn en tidel av alle voldslovbruddene, og 11 prosent av alle seksualforbrytelsene, henlagt uten en mistenkt gjerningsperson.

Den viktigste årsaken til at rettssystemet ikke gir sanksjoner i volds- og seksualsaker, er med andre ord ikke at personene som har vært involvert i saken er ukjente – men at politiet og påtalemyndigheten har problemer med å bevise skyld. Av alle trusler var det over 40 prosent, og blant legemsfornærmelsene og legemsbeskadigelsene rundt 30 prosent, som blir henlagt på grunn av manglende bevis. Dette gjelder i enda større grad for mange av seksualforbrytelsene, hvor mer enn en tredel av alle – og hele 62 prosent av voldtektene – ble henlagt av samme grunn. Spørsmålet om bevis ser også ut til å være betydelig mer problematisk i saker om seksuell omgang med de yngste barna enn i saker med barn som er noe eldre. Av alle ferdig etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn under 10 år ble 45 prosent henlagt på grunn av manglende bevis i 2005, mens den tilsvarende andelen i saker med barn i alderen 10-13 år og 14-15 år var henholdsvis 26 og 17 prosent (se figur 7.2).

Forholdsmessig mange rettsprosesser overfor voldsforbrytelser og seksualforbrytelser blir avbrutt av politiet og påtalemyndigheten gjennom en påtaleunnlatelse,

eller fordi den som anmeldte forholdet trakk sin påtalebegjæring. Blant voldslovbruddene blir etterforskningen avsluttet på denne måten overfor spesielt mange legemsfornærmelser og trusler – men i enda større grad skjer dette for de anmeldte tilfellene av seksuell omgang med barn, og for incest.

Det kan være flere grunner til at det er vanskelig å bevise skyld i voldssaker. Tette relasjonene mellom offer og gjerningsperson, lukkede arenaer, et sterkt innslag av rus, medvirkning fra flere parter og en manglende offentlig påtaleplikt for mindre grove voldsforbrytelser – er antakelig av de mest sentrale faktorer som bidrar til at så mange voldsforbrytelser med kjent gjerningsperson henlegges eller på annen måte avsluttes uten sanksjon (jamfør kapittel 4, Stene 2001 og Stene 2002).

Samlet sett er det en betydelig større andel av de grove voldsforbrytelsene som ender i domstolene, sammenliknet med de grove seksualforbrytelsene. Dette ser vi klart hvis vi sammenlikner legemsbeskadigelsene med voldtektene. Omtrent like stor andel av disse sakene har mistenkte gjerningspersoner, men over halvparten av legemsbeskadigelsene og kun en femdel av voldtektene endte med tiltale i domstolene (henholdsvis 52 og 20 prosent i 2005). På den annen side, når sakene først var overført til domstolene, var det en større andel av de tiltalte voldtektene som endte med frifinnelse – sammenliknet med legemsbeskadigelsene (for voldtekt, jamfør også Riksadvokaten 2007).

Fire av fem tilfeller av vold mot offentlig tjenestemann ender med tiltale i domstolene, og resultatet av rettsprosessene for disse anmeldelsene skiller seg dermed markant fra de aller fleste andre typer volds- og seksualsaker.[1] Ut fra de påtalemessige avgjørelsene blir denne type voldssaker, i likhet med de svært grove voldsforbrytelsene, oppklart og tiltalt i de aller fleste tilfeller (jamfør også POD 2007).

Rusrelaterte lovbrudd anmeldes og oppklares «på stedet»

Narkotika- og alkoholrelaterte lovbrudd, herunder promillekjøring i trafikken (som også omfatter andre rusmidler enn alkohol), oppdages og anmeldes i stor grad gjennom oppsøkende arbeid av politiet eller andre kontrollinstanser. Rusrelaterte lovbrudd er i stor grad forbundet direkte til gjerningspersoners handlinger uten at et personlig offer er direkte involvert (jamfør kapittel 4 og 5).

I nær sagt alle saker som innbefatter narkotika- og alkoholrelaterte lovbrudd, er det minst en mistenkt gjerningsperson når etterforskning avsluttes. Om lag en tidel av alle anmeldte tilfeller av narkotikaforbrytelser mot straffeloven ble i 2005 henlagt på grunn av manglende bevis, mens dette var tilfelle for under 6 prosent av bruddene på legemiddelloven. Manglende bevis var også henleggelsesgrunnen til hvert tiende anmeldte tilfelle av promillekjøring og drukkenskap (da under løsgjengerloven, fra og med 2006 under straffeloven). I tillegg ble rundt 2 prosent av de ulike typene narkotika- og alkoholrelaterte lovbrudd henlagt fordi den mistenkte var under den kriminelle lavalder eller ikke strafferettslig ansvarlig på annen måte.

Til forskjell fra de fleste andre type lovbrudd mangler påtalemyndigheten med andre ord verken straffbare gjerningspersoner eller bevis når de skal avgjøre narkotika- og alkoholrelaterte lovbrudd. Som det fremgår av figur 7.2, ender rundt 90 prosent av alle disse typene lovbrudd med forelegg, påtaleunnlatelse eller tiltale. Grove narkotikaforbrytelser og promillekjøring blir som hovedregel, og i rundt 80

prosent av alle registrerte tilfeller i 2005, oversendt domstolene for avgjørelse. De mindre alvorlige narkotikaforbrytelsene ender ofte med et forelegg, og dette er også resultatet til flertallet av de alkohol-relaterte forseelsene (se mer om straffere-aksjonene i kapittel 8 og 9).

7.3. Færre forbrytelsessaker å etterforske

Utviklingen i omfanget av etterforskede lovbrudd følger, med en viss tidsfor-skyvning, de anmeldte lovbruddene. I Norge har vi ikke statistikk over anmeldte lovbrudd fra før 1993, eller etterforskede forseelser fra før 1992, og statistikken over etterforskede forbrytelser er derfor den mest sentrale kilden til å beskrive utvik-lingen i den registrerte kriminaliteten i lengre tidsperioder.

Ser vi mer enn 40 år tilbake i tid, var antallet ferdig etterforskede forbrytel-ser langt færre enn i dag. Justerer vi for befolkningsmengden, må vi imidlertid tilbake til 1994 for å finne et lavere antall etterforskede forbrytelser i alt (se figur 7.3 og 5). Vinningslovbrudd dominerer i stor grad lovbruddsbildet i Norge, og antallet ferdig etterforskede tyveriforbrytelser var i 2005 det laveste siden 1987. Når vi betrak-ter omfanget av lovbrudd i så lange tids-serier i kriminalstatistikken, bør det blant annet tas hensyn til befolkningsendringer og at det elektroniske straffesaksregisteret til politiet ble innført i løpet av 1980- og begynnelsen 1990-tallet (Olaussen 1996 og Olaussen 2004). Tar vi hensyn til disse utviklingstrekkene, må vi enda lenger enn 20 år tilbake for å finne et år da politiet og påtalemyndigheten avsluttet et tilsvarende eller mindre omfang av tyverisaker, og an-takelig forbrytelsessaker totalt, enn i dag (se også kapittel 5).

7.4. Flere oppklart og høyere opp-klaringsprosent

Ser vi antallet oppklarte lovbrudd i forhold til befolkningsmengden, har nivået til de oppklarte forbrytelsene vært relativt stabilt i perioden 1999-2005 (se figur 7.3). I absolutte tall har imidlertid politiet og

Figur 7.3. **Etterforskede og oppklarte forbrytel-ser. 1960-2005. Per 1 000 innbyggere**

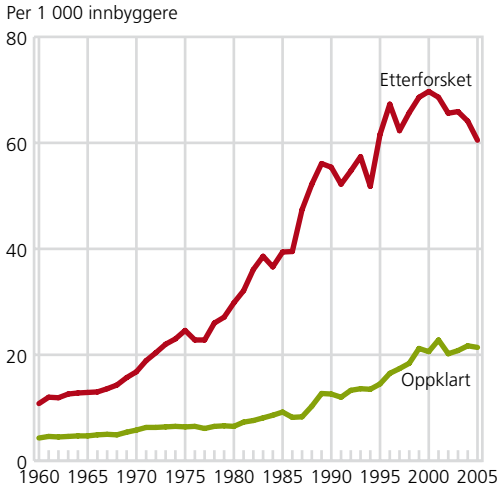

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Statistisk årbok 2008, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.4. **Oppklaringsprosent for forbrytelser. 1960-2005**

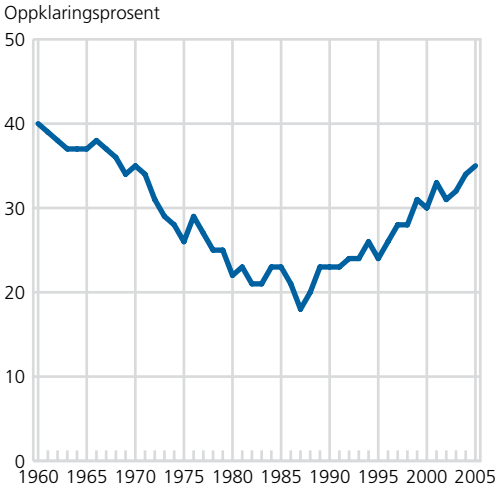

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 5, Statistisk sentralbyrå.

påtalemyndigheten oppklart stadig flere lovbrudd, og oppklaringsprosenten har av flere grunner, som vi skal se nærmere på, også blitt høyere.

Samlet sett ble 49 prosent av alle lovbruddene oppklart i 2005 – og vi må tilbake til 1968 for å finne en høyere andel oppklarte forbrytelser. Av figur 7.4 fremgår det også at oppklaringsprosenten for forbrytelser var under 25 prosent i løpet av hele 1980-tallet, og nådde sitt bunnpunkt i 1987 med kun 18 prosent. Oppklaringsprosenten for forbrytelser i alt økte deretter relativt jevnt, opp til 35 prosent i 2005.

Det er flere forklaringer på hvorfor oppklaringsprosenten for forbrytelser har økt så pass mye i løpet av de siste 20 årene. I artikkelen «Oppklaringsprosenten – en indikator på hva?» viser Olaussen (2004) blant annet at innføringen av en elektronisk straffesaksregistrering i Norge på 1980- og begynnelsen av 1990-tallet, i seg selv, medførte en betydelig og langvarig økning for oppklaringsprosenten.

Figur 7.5. **Oppklaringsprosent, etter forbrytelsesgruppe. 1980-2005**

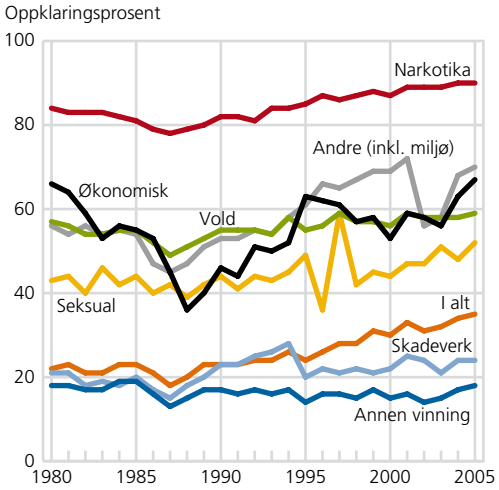

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Samfunnsspeilet nr. 5-6/2008 vedleggstabell 10.5, Statistisk sentralbyrå.

Vi har sett at påtaleavgjørelsene og resultatet av etterforskningen er svært forskjellig for ulike lovbruddsgrupper og type lovbrudd. Som det fremgår av figur 7.5, er oppklaringsprosenten i dag på et betydelig høyere nivå for de fleste forbrytelsesgruppene, sammenliknet med nivået i siste halvdel av 1980-tallet. Med unntak av skadeverks- og vinningsforbrytelsene, som har hatt en relativt stabil oppklaringsprosent, har andelen av oppklarte tilfeller i alle de andre forbrytelsesgruppene økt med 10 prosentpoeng eller mer i løpet av de siste 15-20 årene.

Bak disse tallene ligger det imidlertid også andre mer presise og detaljerte beskrivelser, som i neste omgang også forklarer hvorfor den totale oppklaringsprosenten for forbrytelser har økt. Som det fremgår av figur 7.4, skjedde den største økningen etter midten av 1990-tallet. Hvis vi ser på

Figur 7.6. **Forbrytelser etterforsket, etter forbrytelsesgruppe. 1980-2005. Per 1 000 innbyggere**

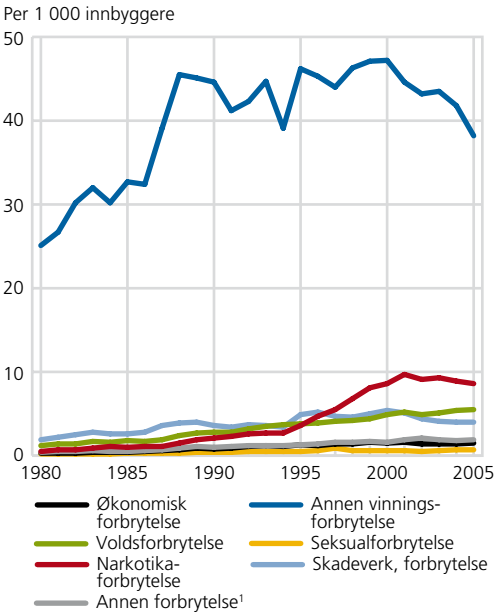

[1] Inkludert miljøforbrytelse.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Samfunnsspeilet nr. 5-6/2008 vedleggstabell 10.4, Statistisk sentralbyrå.

oppklaringsprosenten til alle de detaljerte typene forbrytelsene, er det mange som ikke oppklares i betydelig større grad enn før – og det er nesten ingen forbrytelsestyper som i perioden 1997-2005 hadde så stor relativ økning som de 7 prosentpoengene til forbrytelser i alt (fra 28 til 35 prosent, 11).

I denne tiårsperioden er det to store endringer i det registrerte lovbruddsbildet (se også kapittel 5), som hver for seg – i hver sin femårsperiode – har bidratt til den historisk kraftige økningen i oppklaringsprosenten for forbrytelser.

I løpet av siste halvdel av 1990-tallet og frem til begynnelsen av 2000-tallet var det en relativt stor og jevn økning i antallet ferdig etterforskede narkotikaforbrytelser, mens omfanget av forbrytelser i de andre gruppene var relativt stabil i samme periode (jamfør figur 7.6). Narkotikaforbrytelser oppklares i langt større grad enn andre typer forbrytelser, og denne endringen i lovbruddsbildet bidro alene til at den samlede oppklaringsprosenten for forbrytelser ble høyere i løpet av disse årene.

Vinningsforbrytelsene utgjør en svært stor andel av alle de anmeldte og etterforskede forbrytelsene i Norge. Når antallet ferdig etterforskede tyverier og andre vinningsforbrytelser ble stadig mindre i årene etter 2000 (se figur 7.6), medførte dette et frafall av saker som vanligvis ikke blir oppklart (se figur 7.5). Samtidig med denne nedgangen var det ikke en tilsvarende økning i andre forbrytelsesgrupper, og det var dermed nedgangen i vinningskriminaliteten som da bidro til at den samlede oppklaringsprosenten til forbrytelser i perioden 2000-2005 ble stadig høyere.

Vi ser med andre ord at politiet og påtalemyndigheten i løpet av de siste 8-10 årene har en viss økning i oppklaringen av noen typer forbrytelser. De betydelige endringene i sammensetningen av type straffesaker er imidlertid grunnen til at den samlede oppklaringsprosenten for alle etterforskede forbrytelser har økt så mye i denne perioden.

Boks 7.2. Oppklaringsprosent
SSB beregner oppklaringsprosenten ut fra en egen klassifisering av de rettskraftige avgjørelsene. Som hovedregel regnes alle lovbrudd hvor politiet og påtalemyndigheten har siktet minst en person eller et foretak ved avsluttet etterforskning, som oppklarte. Lovbruddet regnes også som oppklart når påtalebegjæring mangler eller er trukket tilbake (hvor eventuelle gjerningspersoner ikke inngår i statistikkene over siktede). Oppklaringsprosenten beregnes ut fra politiet og påtalemyndighetens oppklaring av lovbrudd, og alle lovbrudd som er overført (med tiltale, eller siktelse i tingretten) og avgjort i domstolene, regnes dermed som oppklarte. Dette gjelder også for de lovbrudd hvor domstolene har kommet frem til en frifinnelse.

Det er stor forskjell på oppklaringsprosentene for ulike typer lovbrudd (11). En samlet oppklaringsprosent, for hele landet eller for et politidistrikt (12), er derfor sterkt avhengig av hvordan lovbruddene er fordelt etter type (9). Se statistikk over Etterforskede lovbrudd.

7.5. Politiet er mest avgjørende i rettssystemet

I hovedtrekk er resultatene av politiets etterforskning og påtalemyndighetens beslutninger relativt stabile, også når vi ser på de enkelte typene av lovbrudd og sakskompleks over tid. Fordelingene for de detaljerte typene lovbruddene i de siste årenes statistikk over ferdig etterforskede lovbrudd samsvarer da også i stor grad med kartleggingen av alle anmeldte lovbrudd i 1997 i statistikken over Straffesakskjeden. Ut fra begge disse statistikkene blir de fleste lovbrudd ikke videresendt til domstolene for en endelig avgjørelse.

Figur 7.7. **Forbrytelser anmeldt (1997), etter avgjørelse (per 1. januar 2002). Prosent (N=301 713)**

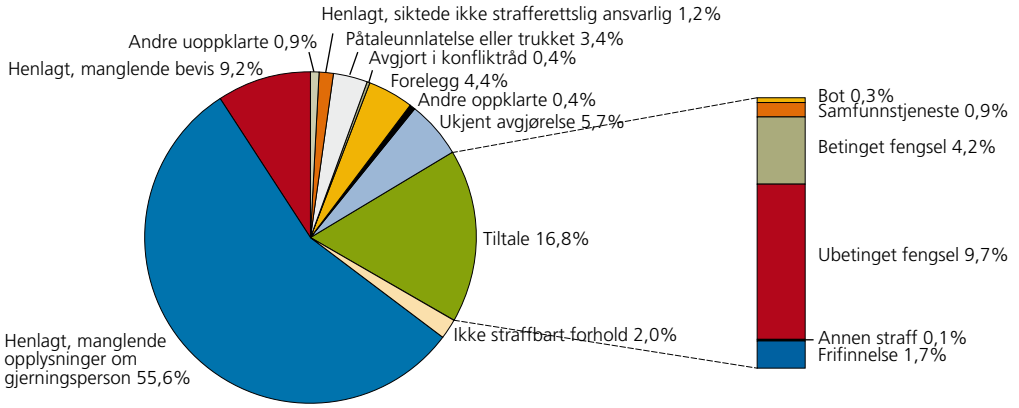

[1] Lovbrudd overført annet distrikt ikke inkludert.

Kilde: Straffesakskjeden, tabell 3, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.8. **Forseelser anmeldt (1997), etter avgjørelse (per 1. januar 2002). Prosent (N=120 131)**

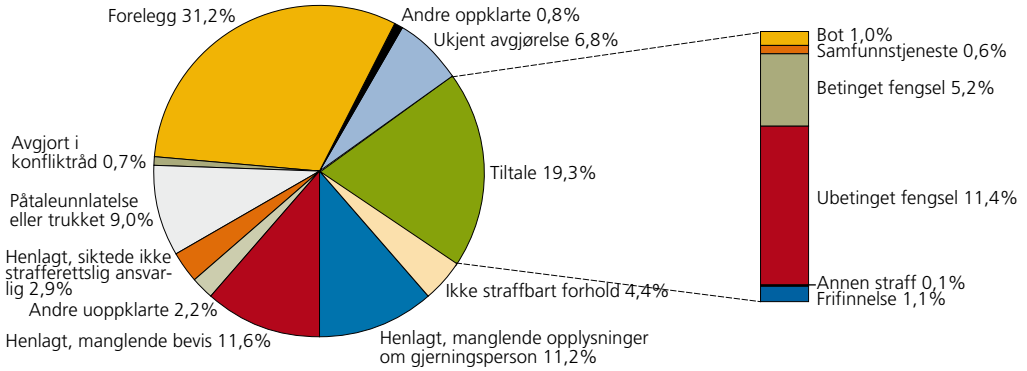

[1] Lovbrudd overført annet distrikt ikke inkludert.

Kilde: Straffesakskjeden, tabell 3, Statistisk sentralbyrå.

I undersøkelsen av straffesakskjeden ble også avgjørelsene i domstolen kartlagt, og som det fremgår av figur 7.7 og 7.8, er det relativt store forskjeller i hvordan forbrytelser og forseelser blir avgjort. Resultatene fra denne undersøkelsen viser imidlertid med klarhet hva som er et av de mest sentrale hovedtrekk i den norske straffeforfølgningen av både forbrytelsene og forseelsene; at det samlet sett er politiets etterforskning, og til dels påtalemyndigheten i politiets reaksjonspraksis, som er mest avgjørende for hvordan de anmeldte lovbruddene ender i rettssystemet (jamfør Stene 2002).

7.6. Tid for anmeldelse, påtale og dom

De fleste registrerte lovbrudd er enkelthendelser som er anmeldt innen rimelig kort tid etter at episoden har skjedd. Men enkelte overgrep foregår over lang tid, og anmeldes først lenge etter at overgrepene opphører. Dette er særlig tilfelle for seksuelle overgrep mot barn, hvor flertallet av de registrerte tilfellene blir kjent for

Boks 7.3. Statistikk over straffesakskjeden (1997-2001)
I prosjektet Straffesakskjeden utviklet SSB statistikk som viser hvordan det går med alle typer lovbrudd fra anmeldelse til ferdig avgjørelse i rettssystemet. Utgangspunktet var alle anmeldte lovbrudd i 1997 og alle ferdig etterforskede saker i perioden 1997-2001 (se egne presentasjoner av disse datagrunnlagene og statistikkene).

Enkelte rettsprosesser tar mer enn fire-fem år, men i statistikkene fra prosjektet er alle de opprinnelige anmeldelsene fra 1997 med. Ved anvendelse av disse tabellene bør lovbrudd overført til annet distrikt utelukkes (jamfør senere revisjon av statistikken over anmeldte lovbrudd 1993-2002), og man bør også vurdere å ikke inkludere sakene som har ukjente avgjørelser (jamfør figur 7.7 og 7.8).

Statistikken gir opplysninger om lovbruddenes art og avgjørelsene til politiet, påtalemyndighet og domstolene. Den gir videre opplysninger om saksbehandlingstiden, både frem til påtaleavgjørelsene og de endelige avgjørelsene i domstolen. I Stene 2001 og Stene 2002 presenteres også enkelte andre typer statistikker fra prosjektet. Tidligere eksempler på prosjekter hvor SSB har laget statistikker over lovbrudd og siktede i flere ledd av straffesakskjeden, er Gundersen mfl. (2000) og Skraastad (1982).

politiet lang tid etter det første overgrepet – og etter en lengre periode med overgrep. Incest er den type seksualforbrytelse som blir anmeldt senest, og om lag halvparten anmeldes mer enn ett år etter siste overgrep (Stene 2001).

Det tar i gjennomsnitt fem og en halv måned fra en forbrytelse anmeldes til rettssystemet er kommet frem til en endelig avgjørelse. Halvparten avgjøres i løpet av tre måneder (median lik 91 dager). Saksbehandlingstiden varierer imidlertid svært mye. Blant annet er spørsmålet om anmeldelsen ender til behandling i domstolene eller ikke, av stor betydning for hvor lang tid det totalt tar før rettssystemet er kommet frem til en avgjørelse.

Etter tyverier og andre vinningsforbrytelser er det narkotikasaker som krever minst tid hos politiet og påtalemyndigheten. Påtaletiden til volds- og seksualsaker er vanligvis noe lengre, og spesielt høy for incest, drap og seksuell omgang med barn. Aller lengst tid tar det å etterforske flere typer av økonomisk kriminalitet, hvor det kan forekomme svært store sakskompleks med mange anmeldelser og lovbrudd (se figur 7.9).

Figur 7.9. **Påtaletid, etter utvalgte typer lovbrudd anmeldt i 1997. 1997-2001. Gjennomsnitt og median**

Kilde: Straffesakskjeden, tabell 5 og Stene 2002, Statistisk sentralbyrå.

Statistikken over straffesakskjeden har vist at det først og fremst er lovbruddsgruppen som er avgjørende for hvor lang tid politiet og påtalemyndigheten bruker til å etterforske en anmeldelse. Lovbruddets grovhet har også innvirkning på etterforskningstiden, men ser ut til å bety mer for tiden som brukes i domstolene. Både gjennomsnittet og medianverdien er høyere for domstiden enn for påtaletiden, noe som betyr at rettsprosessen for de fleste anmeldte forbrytelser er kommet mindre enn halvveis i tid når påtalemyndigheten tar ut tiltale (Straffesakskjeden tabell 5, Stene 2002).

Boks 7.4. Tid – for lovbrudd, anmeldelse, påtale- og domstolsbehandling

I prosjektet Straffesakskjeden (se tekstboks 7.3) er det publisert statistikker over gjerningstid, anmeldelsestid, påtaletid, domstid og rettstid for ulike type lovbrudd anmeldt i 1997.

Andre statistikker over straffesaksgangen i politiet og påtalemyndigheten – blant annet saksbehandlingstid – er publisert i «Kommenterte STRASAK-tall» som utgis jevnlig av Politidirektoratet (POD 2009b), samt i ulike rapporter fra Riksadvokaten og Riksrevisjonen (2008).

7.7. Siktelser – lovbrudd med gjerningspersoner etter etterforskning

Statistikker over siktelser kartlegger sammenhenger mellom lovbruddshandlinger og gjerningspersoner, og er i dag på mange måter den mest dekkende kilden vi har til å beskrive hvem som begår de anmeldte og etterforskede lovbruddene (se tekstboks 7.5).

I løpet av 2005 ble 399 000 lovbrudd ferdig etterforsket, som resulterte i nesten 201 000 siktelser mot personer. Av de nesten 281 000 etterforskede forbrytelsene ble drøyt 99 000 oppklart, og førte til 105 000 siktelser mot personer (7 og Stene 2008).

Ved bruk og tolkninger av statistikken over siktelser, i likhet med alle kriminalstatistikker som beskriver gjerningspersoner, må man med andre ord ta høyde for de seleksjonsmekanismene som er i rettsystemet. Blant annet på grunn av svært forskjellig oppklaring av de ulike typene lovbrudd er det knyttet en stor usikkerhet med hensyn til hvor representative de siktede og deres siktelser er for alle de som begår de forskjellige typene lovbrudd. For eksempel vet vi hvem som har begått nesten alle de anmeldte narkotikaforbrytelsene, men mindre enn en femdel av vinningsforbrytelsene.

Lovbruddsbildet blir dermed betydelig endret når vi begrenser oss til de oppklarte lovbruddene som ender med siktelse (se figur 7.10). Fra å utgjøre hele 63 prosent

Figur 7.10. **Forbrytelser etterforsket og siktelser, etter forbrytelsesgruppe. 2005. Antall og prosent**

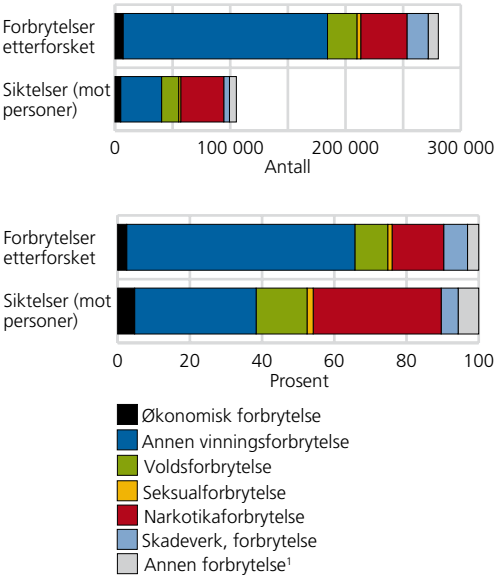

[1] Inkludert miljøforbrytelse.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 9 og Stene 2008 tabell 3, Statistisk sentralbyrå.

Boks 7.5. Siktelser
SSB har videreutviklet de ferdig bearbeidede data til statistikken over etterforskede lovbrudd, og laget statistikk over alle ***siktelser mot personer*** i de oppklarte lovbruddene (i 2005, se Stene 2008 og vedleggstabell 7.1). Den statistiske enheten siktelser inneholder alle lovbrudd og rettslige avgjørelser som er gitt til alle de siktede personene (se tekstboks 7.6) i løpet av et år.

Det kan være flere siktelser enn oppklarte lovbrudd, blant annet fordi ***ett*** lovbrudd kan være begått av ***flere*** personer. Ser vi bort fra rusrelaterte forbrytelser, blir de fleste typer forbrytelser oppklart i langt mindre grad enn forseelser, men forbrytelser begås oftere av et større antall medskyldige personer – og gir derfor flere siktelser per oppklarte lovbrudd.

Statistikkene over siktede, siktelser og oppklarte lovbrudd har med andre ord ulike enheter som teller lovbrytere og lovbrudd på forskjellige måter. Forenklet kan vi likevel si at statistikken over siktelser gir oss en detaljert og fullstendig oversikt over alle lovbrudd som de siktede er blitt tatt for. Enheten siktelser var tidligere en fast del av NOS Kriminalstatistikk (til og med årgang 1995, SSB 1997), og brukes i dag som datagrunnlag for statistikker over antall lovbrudd per siktede (19) og andre undersøkelser av personers lovbrudd over kortere og lengre tidsperioder (jamfør kapittel 10), samt analyser av sammenhenger mellom begåtte lovbrudd og andre hendelser (jamfør kapittel 12).

av alle ferdig etterforskede forbrytelser utgjør tyverier og andre typer vinningskriminalitet kun 34 prosent av alle siktelsene i 2005. Tilsvarende tall for narkotikaforbrytelser er 14 og 35 prosent, og dette er dermed den største forbrytelsesgruppen i statistikken over siktelser.

Lovbruddstyper og alder

Ut fra statistikken over siktelser er det de yngste som begår de fleste skadeverkene. Som det fremgår av figur 7.11 (og vedleggstabell 7.1), er nesten halvparten av siktelsene for skadeverkforseelser, og mer

Figur 7.11. **Siktelser (med oppklaringsprosent for type lovbrudd), etter alder og utvalgt type lovbrudd. 2005. Prosent**[1]

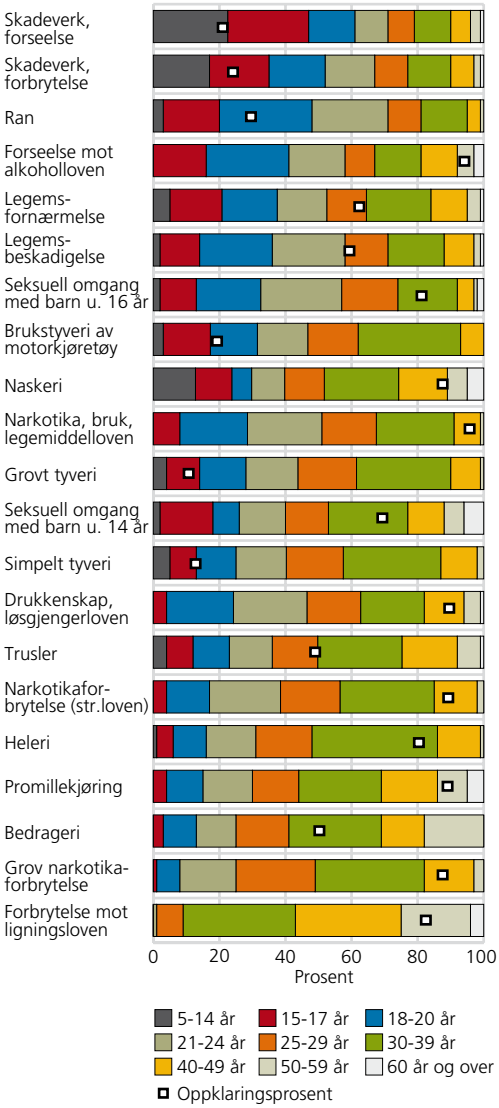

[1] Andel av alle siktelser mot personer. Type lovbrudd sortert etter andel siktede i alderen 5-20 år.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, vedleggstabell 7.1 og Stene 2008, NOS Kriminalstatistikk tabell 7, Statistisk sentralbyrå.

enn en tredel for skadeversforbrytelser, til personer under myndighetsalderen.

Naskeri og ran er de typene vinningslovbrudd som har størst andel unge gjer-

ningspersoner. Sett i forhold til de aller fleste andre type lovbrudd er en relativt stor andel av naskeriene begått av barn under den straffbare alder (13 prosent). Ran er, ut fra statistikken over siktelser, det lovbruddet som i størst grad blir begått av ungdom. Hele 68 prosent av alle siktelser for ran i 2005 var til gjerningspersoner i alderen 15-24 år.

Relativt mange fysiske voldslovbrudd er også begått av unge personer – og mer enn en tredel av både legemsfornærmelsene og de mer alvorlige legemsbeskadigelsene er begått av personer under 21 år. Flertallet av disse voldsforbrytelsene, henholdsvis 52 og 58 prosent, har siktede under 25 år. Også halvparten av de oppklarte tilfellene av seksuell omgang med barn har en gjerningsperson på under 25 år. Trusler er i større grad et voldslovbrudd begått av voksne, og de i alderen 30 år og over har halvparten av alle siktelsene.

Sammenliknet med de andre store forbrytelsesgruppene er narkotikalovbrudd i større grad dominert av eldre ungdom og voksne, men halvparten av all anmeldt bruk av narkotika har en siktet under 25 år. Grovere narkotikaforbrytelser, og andre typer lovbrudd som er knyttet til narkotikasiktede (som heleri og enkelte typer grovt tyveri, jamfør senere), er blant de typer lovbrudd som har størst andel gjerningspersoner som er i siste halvdel av 20-åra og 30-åra.

Av de typene lovbrudd som i størst grad domineres av godt voksne personer, er det flere former for økonomisk kriminalitet. Av alle anmeldte brudd på lovgivning om skatt, likning og merverdiavgift som har endt med en siktet person, er mer enn halvparten begått av personer som er 40 år eller eldre.

Narkotikasiktedes lovbrudd preger dagens rettssystem

Samlet sett var det 15 600 siktede personer som ble siktet for en eller flere narkotikaforbrytelser i løpet av 2005. Disse utgjorde da 43 prosent av alle siktede for forbrytelser. De narkotikasiktede hadde mottatt 63 900 siktelser for forbrytelser – eller hele 61 prosent av alle siktelsene i alle ferdig etterforskede forbrytelsessaker i Norge dette året. De som ikke er narkotikasiktet, dominerer i de yngste og eldste aldersgruppene. Men av alle siktelser i forbrytelsessaker mot personer som er i 20-åra har de narkotikasiktede en svært høy andel – hele 70 prosent.

Narkotikalovbruddene utgjorde 58 prosent av de narkotikasiktedes siktelser for forbrytelser, og nesten halvparten av de narkotikasiktede ble ikke tatt for andre typer lovbrudd i løpet av dette året.

De narkotikasiktede som også er tatt for andre typer lovbrudd, blir i stor grad skjult i de årlige kriminalstatistikkene – og stod bak to tredeler av alle narkotikasiktelsene. Ser vi bort fra narkotikalovbruddene, hadde denne gruppen mottatt 39 prosent av alle siktelsene for andre forbrytelser, og lovbruddssammensettingen deres er i langt større grad dominert av vinningskriminalitet enn det vi finner blant dem som ikke var narkotikasiktet (se figur 7.12).

De narkotikasiktede, spesielt unge voksne menn, utgjør en relativt stor andel av gjerningspersonene til mange typer forbrytelser og forseelser. Som det fremgår av figur 7.13 var det narkotikasiktede som stod bak 52 prosent av de oppklarte vinningsforbrytelsene, og særlig høye andeler finner vi blant siktelsene for heleri og flere former for tyveri. En firedel av alle oppklarte skadeverks- og voldsforbrytelser er også begått av narkotikasiktede (Stene 2008).

Figur 7.12. **Siktelser for forbrytelser, etter type siktede og forbrytelsesgruppe. 2005. Prosent (N=105 307)**

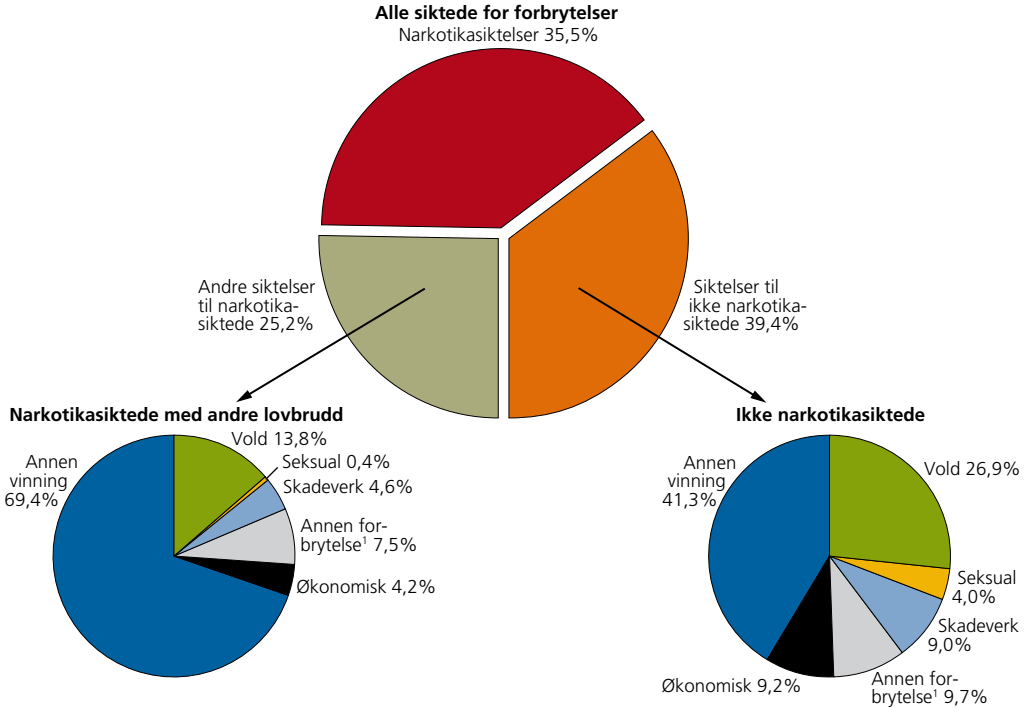

¹ Inkludert miljøforbrytelse.
Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene 2008 tabell 3, Statistisk sentralbyrå.

Statistikker basert på siktelser er svært avhengig av både anmeldelsestilbøyelighet og oppklaring, men kan likevel betraktes som minimumstall i forhold til de siktedes befatning med ulovlige rusmidler og andre lovbrudd. Vi vet også at mange lovbrudd skjer i forbindelse med bruk av alkohol. Dette gjelder spesielt for de yngste, og årlig er det 5 000-6 000 ungdom i alderen 15-29 år som får en rettslig avgjørelse mot seg for alkohol- og andre rusforseelser (Stene og Thorsen 2008). Rusmidler har med andre ord en svært sentral plass i det norske kriminalitetsbildet, og utviklingen for narkotikalovbrudd har bidratt til at rusproblematikk i stor grad preger dagens rettssystem – og på en annen måte enn tidligere (jamfør kapittel 5, 8 og 9). Det er imidlertid fremdeles slik at de fleste oppklarte forbrytelser, hvis vi ser bort fra

Figur 7.13. **Siktelser for forbrytelser, etter for-brytelsesgruppe og type siktede. 2005. Prosent (N=105 307)**

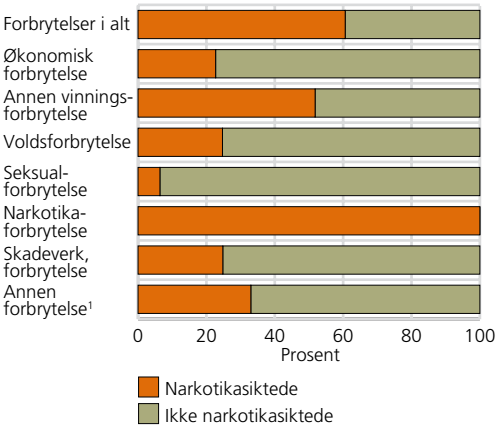

¹ Inkludert miljøforbrytelse.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene 2008 tabell 3, Statistisk sentralbyrå.

ulovlig befatning med rusmidler, er begått av personer som ikke er narkotikasiktede i samme år (jamfør figur 7.13).

7.8. Siktede – gjerningspersonene etter etterforskning

Samlet sett fikk 84 700 forskjellige personer en eller flere rettskraftige avgjørelser mot seg i løpet av 2005.[2] 36 200 av de siktede ble ilagt en eller flere avgjørelser for en eller flere forbrytelser (15).

Ut fra avgjørelsene i hovedforbrytelsene ble 43 prosent av de forbrytelsessiktede overført til domstolene med tiltale, og 34 prosent ble ilagt forelegg. Av forskjellige grunner ble sakene mot 17 prosent av de siktede for forbrytelse henlagt, hvorav 5 prosent fordi lovbruddet var begått før de fylte 15 år. Det var 1 700 forbrytelsessiktede i alderen 15 år og over, det vil si nesten 5 prosent av alle, som fikk sin sak løst i konfliktrådene (18).

I senere kapittel beskrives de siktedes tilbakefall (kapittel 10), alder og kjønn (kapittel 11), og sosiale bakgrunn (kapittel 12). Vi skal her se nærmere på de siktedes hovedlovbrudd og utviklingen over tid.

Gjerningspersonenes lovbrudd

Mer enn halvparten (55 prosent) av alle siktede for forbrytelser i 2005 ble tatt for mer enn ett lovbrudd, og disse har et stort mangfold av forskjellige sakskompleks (Stene 2008). Ut fra flere tidligere statistikker og analyser vet vi at antall lovbrudd er spesielt høyt i tyveri- og narkotikasaker (blant annet Stene 2002, Skarðhamar 2004 og Skarðhamar 2005, jamfør kapittel 7.7), og at noen personer begår svært mange lovbrudd (se kapittel 10). Antallet lovbrudd, og ulike kombinasjoner av disse, blir da for stort til å kunne presenteres som en hensiktsmessig og anonymisert statistikk. I statistikker som skal beskrive mange gjerningspersoner, og hvilke typer

Figur 7.14. **Siktede, etter lovbruddsgruppe og lovbruddskategori. 2005. Antall**

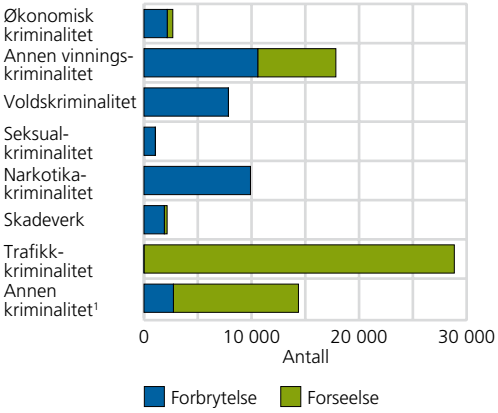

[1] Inkludert arbeids- og miljøkriminalitet.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, vedleggstabell 7.2, Statistisk sentralbyrå.

lovbrudd de er tatt for, brukes derfor det såkalte hovedlovbruddet (se kapittel 3). Selv om det finnes mange individuelle lovbruddshistorier blant de siktede, gir denne type statistikk i de aller fleste tilfeller en treffende beskrivelse av de fleste gjerningspersonenes mest sentrale og alvorligste lovbrudd.

Som det fremgår av figur 7.14 (og vedleggstabell 7.2), hadde en tredel av alle siktede i 2005 en trafikkforseelse som sitt hovedlovbrudd. 17 prosent var siktede for «annen kriminalitet», hvorav 11 600 kun for forseelser. Denne lovbruddsgruppen består av brudd på svært mange forskjellige typer lover, men en betydelig andel av disse siktede er tatt for alkoholrelaterte forseelser (jamfør kapittel 7.7). Forseelser utgjør også en stor andel (41 prosent) av de siktede for vinningskriminalitet, og 5 400 hadde naskeri som sitt hovedlovbrudd. Samlet sett hadde 21 prosent av alle siktede i 2005 vinningskriminalitet som hovedlovbrudd.

Blant siktede for forbrytelser er det nå blitt nesten like mange siktede for narko-

Boks 7.6. Siktede
Siktede er ut fra SSBs definisjon personer som har fått en rettskraftig avgjørelse mot seg. Felles for alle siktede er at de av politiet og påtalemyndigheten er blitt ansett som gjerningspersoner ved avsluttet etterforskning (forut for en eventuell tiltale og domstolsbehandling). Organisasjoner og foretak er ikke med i statistikken over siktede.

En person som er mistenkt for å ha begått lovbrudd, kan få juridisk status som siktet på forskjellige tidspunkt under etterforskningen (for eksempel får alle som varetektsfengsles, status som siktet). Personer som har vært siktet under etterforskningen, men ikke hadde status som siktet ved avsluttet etterforskning, er ikke med i statistikken. I og med at statistikken ikke omfatter alle som har hatt status som siktet, og i tillegg inkluderer noen med status mistenkt (for eksempel blant de som er «henlagt fordi den mistenkte var under 15 år»), er SSBs definisjoner og bruk av begrepene siktede, siktet og siktelse ikke synonyme med tilsvarende juridiske begrep i straffeprosessloven § 82.

En person kan være delaktig i flere lovbrudd, og dermed pådra seg flere siktelser i løpet av året, men kommer da kun med som én sikted i statistikken. Tabellene over siktede inneholder med andre ord antallet forskjellige personer som har vært siktet i løpet av statistikkåret. Flere personer kan også ha vært medskyldige i ett enkelt lovbrudd, og alle disse er da med i statistikken. Antallet siktede vil ut fra disse to forholdene være forskjellig fra antallet lovbrudd som er oppklart med siktelse.

Endringer fra og med 2002
Fra og med statistikken for 2002 blir de fleste siktede uten registrert og gyldig norsk fødselsnummer identifisert hvis de har begått mer enn ett lovbrudd. Dette gir et noe lavere antall siktede (jamfør figur 7.15-7.18) og et noe høyere antall siktede med flere enn ett lovbrudd, spesielt for personer som begår lovbrudd under midlertidig opphold i Norge. I tidligere årganger er det med andre ord en overrepresentasjon av utenlandske statsborgere i statistikkene. Antallet medskyldige var da også noe for lavt i forhold til det som faktisk var tilfelle. Se statistikk over Etterforskede lovbrudd.

tikaforbrytelser som for tyverier og andre vinningsforbrytelser, og disse utgjorde henholdsvis 27 og 29 prosent i 2005. For mer enn en femdel var vold eller trusler hovedlovbruddet.

Langt flere blir tatt …

Statistikken over siktede er historisk sett den mest dekkende kilden, hvis man skal beskrive hvor mange og hvem som er tatt for de ulike typer av forbrytelser i Norge. Som det fremgår av figur 7.15, blir en langt høyere andel av dagens befolkning tatt for forbrytelser enn det som var tilfelle for 40-50 år siden. Vi ser også at økningen har vært spesielt stor etter midten av 1980-tallet, da både andelen siktede i befolkningen og det absolutte antallet ble mer enn fordoblet (5).

Figur 7.15. **Siktede for forbrytelser. 1960-2005. Per 1 000 innbyggere**

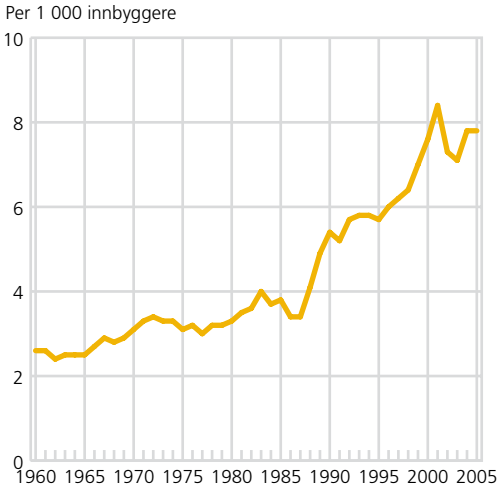

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Statistisk årbok 2008, Statistisk sentralbyrå.

Det har vært endringer i statistikkgrunnlagene både i begynnelsen og slutten av perioden 1987-2005 (se tekstboks 7.6), men at det har skjedd en betydelig nivåøkning i antallet siktede for forbrytelser fra midten av 1980-tallet og frem til i dag, er det liten vil om. Sammenlikner vi årene 1987 og 2005, er det blitt 150 prosent flere siktede for forbrytelser, og økningen i antall har vært betydelig for siktede i alle forbrytelsesgrupper (se figur 7.16 og vedleggstabell 7.3).

... spesielt for narkotika- og voldsforbrytelser ...

Både i antall og prosent har økningen vært aller størst for narkotika- og voldsforbrytelser. Siktede med narkotikaforbrytelse som hovedlovbrudd ble mer enn fire ganger flere i perioden fra 1987 til 2005, og tilsvarende for voldslovbrudd ble det mer enn tre ganger flere. Det har vært en kontinuerlig trend for voldsforbrytelser, mens den største økningen i antall siktede for narkotikakriminalitet skjedde i løpet av siste halvdel av 1990-tallet.

Figur 7.16. **Siktede, etter forbrytelsesgruppe[1]. 1987-2005. Antall**

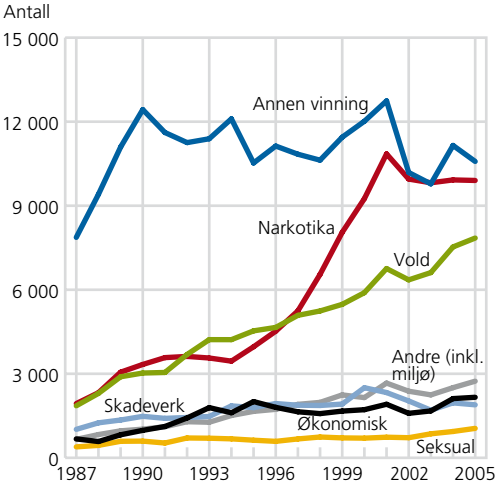

[1] Standard for forbrytelsesgruppe versjon 2005 er anvendt for alle år.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, vedleggstabell 7.3 og Stene og Thorsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.17. **Siktede, etter forbrytelsesgruppe[1]. 1987-2005. Per 1 000 innbyggere**

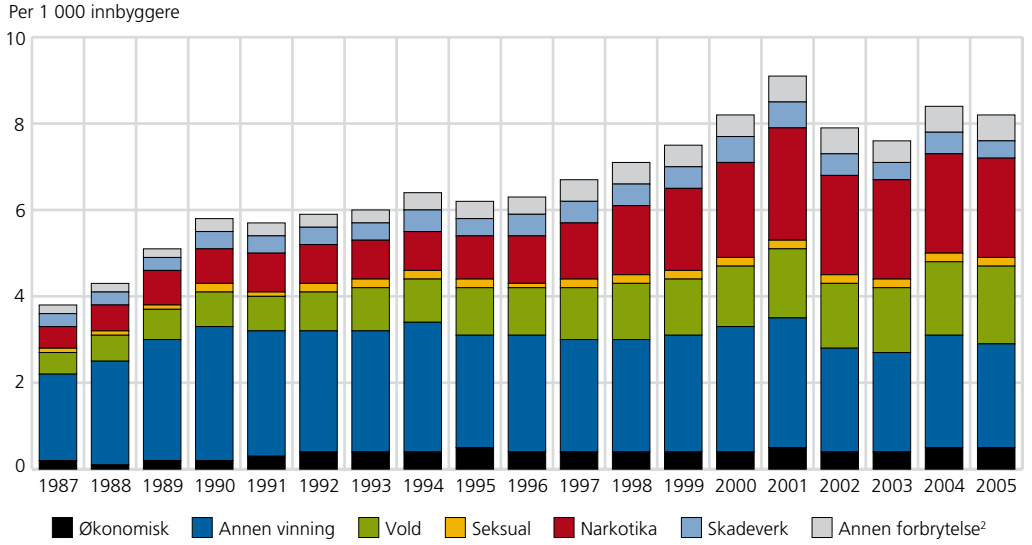

[1] Standard for forbrytelsesgruppe versjon 2005 er anvendt for alle år.
[2] Inkludert miljøforbrytelse.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene og Thorsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Det er også flere siktede med vinningsforbrytelser som hovedlovbrudd i 2005 enn i 1987, men trendene i begynnelsen og slutten av perioden er svært forskjellige. Når vi sammenlikner årene 1987-1990 med 2002-2005, blir beskrivelsene mer uavhengige av disse trendene, og antall siktede for vinningsforbrytelser er da samlet sett på samme nivå i disse to fireårsperiodene.

Utviklingen er noe mindre dramatisk når vi tar høyde for at også befolkningen har økt i løpet av de siste 20 årene, men også da er økningen av siktede for forbrytelser stor (se figur 7.17). Det har også skjedd betydelige endringer i sammensettingen av de siktede og deres lovbrudd i løpet disse 20 årene. Mens 55 prosent av alle siktede for forbrytelser hadde tyveri eller annen vinningsforbrytelse som hovedlovbrudd i 1987, utgjorde denne gruppen 30 prosent i 2005. På den annen side var andelene med narkotika- og voldsforbrytelser langt lavere i 1987 da de hver for seg utgjorde 13 prosent, enn i 2005 da andelene hadde økt til henholdsvis 27 og 22 prosent.

... og de mindre grove typene lovbrudd

I statistikkene over de mer detaljerte typene lovbrudd innenfor de enkelte forbrytelsesgruppene ser vi også betydelige variasjoner (se figur 7.18 og vedleggstabell 7.4). Blant annet har antall siktede for simpelt tyveri økt, mens antall siktede for grovt tyveri har minket. Økningen i antall siktede for de mindre grove tilfellene av voldskriminalitet, det vil si trusler og

Figur 7.18. **Siktede, etter utvalgte typer hovedforbrytelse. 1987-1990 og 2002-2005. Prosentendring av antall**

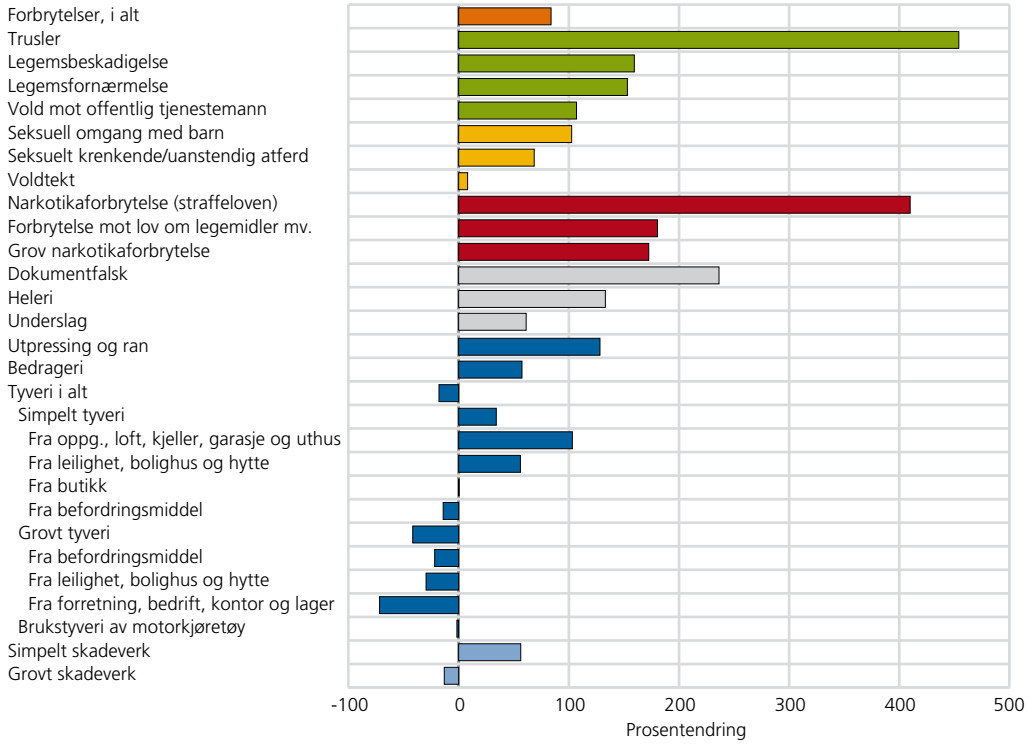

Kilde: Etterforskede lovbrudd, vedleggstabell 7.4 og Stene og Thorsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

legemsfornærmelser, har også hatt størst betydning for utviklingen av det totale antallet siktede i den forbrytelsesgruppen – selv om den prosentmessige endringen til siktede for legemsbeskadigelse også er stor. Økningen har vært stor for alle typer av narkotikaforbrytelse, men de groveste tilfellene har bidratt minst til den samlede økningen også for denne gruppen.

Samlet sett er det om lag 80 prosent flere siktede for seksualforbrytelser i første halvdel av 2000-tallet, sammenliknet med siste del av 1980-tallet. Det meste av denne økningen skyldes flere siktede for seksuell omgang med barn, da blant annet antallet siktede for voldtekt har vært relativt uendret i denne perioden.

Ser vi enda mer detaljert på utviklingen av siktede for de ulike lovbruddsgruppene og typer av lovbrudd, viser det seg også å ha vært betydelige endringer i alderssammensettingen i løpet av de siste tiårene. Denne siden ved utviklingen omtales nærmere i kapittel 11.

Noter til kapittel 7

[1] Anmeldelser av «legemskrenkelser utført av politi» skiller seg i enda større grad fra andre type voldsanmeldelser, og inngår i liten grad i de ordinære kriminalstatistikkene. Dette blant annet fordi de har en annen anmeldelses-, etterforsknings- og påtaleprosess (behandles av Spesialenheten, se kapittel 2) – og avgjøres ofte med påtaleavgjørelser som i langt mindre grad brukes overfor de fleste andre type anmeldelser.

[2] Ikke inkludert forenklede forelegg for trafikk- og tollforseelser, se Straffereaksjoner og kapittel 5 og 8.

8. Straffereaksjoner

Straffer vi annerledes i dag enn før? Hva slags straff anvendes for hvilke typer lovbrudd? I dette kapittelet vil vi beskrive hvordan utviklingen over tid er for straffereaksjoner, og se på hvilke begrunnelser som ligger til grunn for reaksjonen.

Når politiet og påtalemyndigheten har avgjort en straffesak, kan den enten ende med en henleggelse, tiltalebeslutning, påtaleunnlatelse eller et forelegg (kapittel 2 og 7). Ved påtaleunnlatelse, forelegg eller henleggelse ansees saken som avsluttet, mens ved en tiltalebeslutning vil saken bli behandlet i domstolen.

Hvis en person finnes skyldig, vil vedkommende få en straff. I dette kapittelet skal vi, ved hjelp av statistikk over straffereaksjoner, se på dem som straffes, altså enten har blitt ilagt et forelegg (inkludert forenklet) eller påtaleunnlatelse av påtalemyndigheten, eller blir ilagt en fengselsdom (betinget og ubetinget), bot, særreaksjon eller samfunnsstraff i domstolen (se tekstbokser som beskriver de ulike straffealternativene lenger ut i dette kapittelet).

Hvis vi vil beskrive utviklingen av straff, kan vi se på ulike sider ved straffereaksjonsstatistikken, avhengig av hva en vil si noe om. Man kan se på det totale antallet straffereaksjoner, og finner da at antallet straffereaksjoner over en lengre tidsperiode har økt kraftig. Det totale antallet straffereaksjoner er sterkt påvirket av utviklingen for ilagte forenklede forelegg. Forenklet forelegg utgjør to tredeler av alle straffereaksjonene og tre firedeler av alle reaksjonene for forseelser (25). Så for å få et mer nyansert bilde over utviklingen kan man skille mellom ulike typer straffereaksjoner – mellom de mindre alvorlige reaksjonene som forenklede forelegg, forelegg og bøter, og andre mer inngripende former for straffereaksjoner.

Vi kan også se på alvorlighetsgraden for lovbruddet som ligger til grunn for reaksjonen. Straffeloven skiller mellom forbrytelser og forseelser (se kapittel 3), og i mange sammenhenger kan det være hensiktsmessig å bruke dette skillet for å beskrive hvordan straffene blir brukt og fordelt. Statistikken over straffereaksjoner hadde også mindre detaljer i forseelsessaker før 1997, og oversikter over forbrytelser og forseelser er publisert i separate statistikker forut for endringen (se tekstboks 8.1). Det vil derfor, spesielt når man analyserer utviklingen over tid, være hensiktsmessig å skille mellom forseelser og forbrytelser.

Det kan også være hensiktsmessig analytisk å skille mellom hvilken instans som ilegger straffereaksjonen. Straffereaksjoner kan bli avsagt i domstol eller ilagt av

påtalemyndigheten og politiet direkte. Forenklede forelegg, forelegg og påtaleunnlatelser gis direkte av påtalemyndigheten og politiet, mens bot ved dom, samfunnsstraff, betinget og ubetinget fengsel og særreaksjon er reaksjoner som er avsagt med dom i domstolen (se kapittel 2).

8.1. Mange kjører for fort

Det totale antallet straffereaksjoner er, avhengig av hvilket startpunkt vi velger, doblet på 20 år, tredoblet på 30 år og hele seks ganger så høyt i 2007 sammenlignet med i 1960. Mens det i 1960 var registrert i underkant av 60 000 straffereaksjoner, var det tilsvarende tallet nærmere 360 000 i 2007 (se figur 8.1 og 25). Mye er skjedd i denne tidsperioden, både når det gjelder utarbeiding av statistikken, lovgivning, straffemetoder og teknologisk utvikling (se kapittel 3). Det som definitivt har bidratt mest til den store økningen i antallet straffereaksjoner, er forenklede forelegg for trafikkforseelser. Innføringen av ordningen med forenklet saksgang for trafikkforseelser ble innført ved lov i 1968, og gav politiet og påtalemyndigheten adgangen til å gjøre opp på stedet ved forenklet forelegg (se kapittel 2).

Boks 8.1. Statistikk over straffereaksjoner

Statistikken kartlegger alle rettskraftige straffereaksjoner uten ankemulighet *registrert* i løpet av statistikkåret, etter ulike demografiske bakgrunnsvariabler og typer lovbrudd. Med straffereaksjon menes forenklet forelegg, forelegg, betinget påtaleunnlatelse, bot ved dom, samfunnsstraff, betinget fengsel, ubetinget fengsel og særreaksjon.

Statistikk over straffereaksjoner har vært utarbeidet i ulike former siden 1835. Den omfattet de første tretti årene bare forbrytelsessaker. I 1860-årene ble statistikken utvidet til å omfatte dommer og forelegg i forseelsessaker, og i 1978 ble påtaleunnlatelser i forseelsessaker innarbeidet i statistikken. Statistikken var frem til 1996 basert på enkle summariske oppgaver over forseelsessaker, mens materialet over forbrytelsessaker bestod av detaljerte oppgaver for hver enkelt sak. I 1997 ble det foretatt en omlegging som blant annet innebar individuelle oppgaver også for forseelsessaker. Fra da av ble forbrytelsessaker og forseelsessaker i stor grad omhandlet i de samme tabellene, og skillet mellom de to typene saker ble mindre markant.

Statistikken baserer seg på opplysninger fra Det sentrale straffe- og politiopplysningsregisteret (SSP), og Det sentrale bøteregister (BOT) og fra et register for innkreving av blant annet straffekrav (SIRI) under Statens innkrevingssentral.

Statistikken har to hovedenheter: Straffereaksjon og straffede personer.

I oversikter over *straffereaksjoner* er det den enkelte reaksjon som regnes som enhet, dermed vil en person som er ilagt en reaksjon flere ganger i løpet av året, inngå i statistikken like mange ganger som personen har fått en reaksjon.

I oversikter over *straffede* er det den enkelte straffede person som regnes som enhet, dermed vil personer med flere reaksjoner bare inngå en gang, representert ved reaksjonen som gjelder det groveste lovbruddet. Andre juridiske enheter (oftest et foretak) vil ikke inngå i statistikken over straffede personer.

De årlige statistikkene inneholder opplysninger om reaksjonens art og utmåling, type lovbrudd, gjerningssted og type instans – samt personopplysninger som alder, kjønn, bosted og statsborgerskap.

For mer informasjon om statistikken: Thorsen og Haslund 2008 og Straffereaksjoner – Om statistikken.

Figur 8.1. **Straffereaksjoner, etter type reaksjon. 1960-2007. Antall**

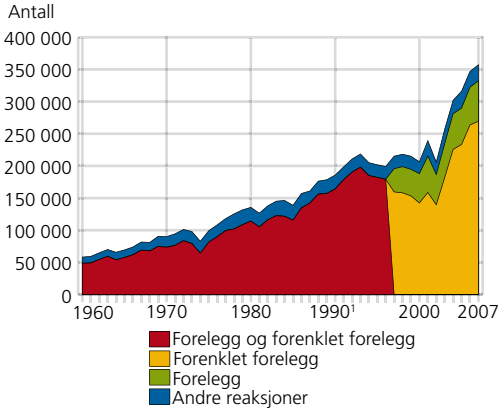

[1] Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år fra 1990.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 25, Statistisk sentralbyrå.

Det er ikke mulig å skille forenklede forelegg fra forelegg i kriminalstatistikken før 1997. I årene før det er disse reaksjonene gruppert sammen i alle tabeller. I perioden 1997-2007 er rundt åtte av ti forelegg ett forenklet forelegg (26). Figur 8.1 viser at samlet har forelegg og forenklede forelegg gått fra å utgjøre rundt 80 prosent av alle straffereaksjonene på 1960-tallet til å utgjøre over 90 prosent på 2000-tallet. Siden forelegg utgjør en så stor del av alle straffereaksjoner, er utviklingen i det totale antallet nærmest utelukkende påvirket av hvordan utviklingen er for denne typen reaksjoner.

Figur 8.2. **Straffereaksjoner, etter utvalgte typer reaksjoner og hovedlovbrudd. 1998-2007. Antall**

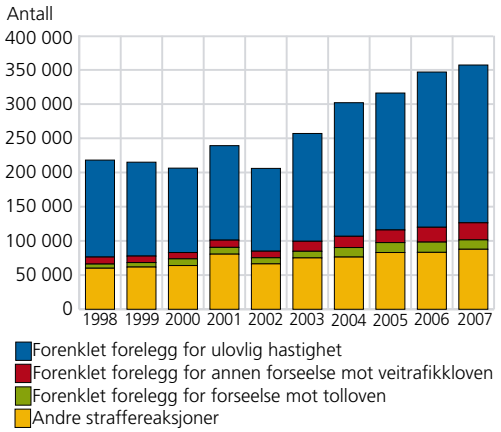

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk 1998-2007, Statistisk sentralbyrå.

Fra slutten av 1970-tallet og frem til midten av 1990-tallet økte antallet forelegg og forenklede forelegg relativt kraftig, men den aller største økningen er skjedd siden begynnelsen av 2000-tallet og frem til 2007. I denne perioden har antallet forenklede forelegg og forelegg økt fra 188 000 i 2000 til at det i 2007 ble ilagt hele 332 000 slike forelegg, en økning på hele 77 prosent (25). Den store økningen i forenklede forelegg henger nært sammen med innføringen av automatisk trafikkontroll (fotoboks). De aller fleste av disse forenklede foreleggene skyldtes ulovlig høy hastighet, og ni av ti slike forelegg var for denne typen lovbrudd (se figur 8.2, 28 og kapittel 5).

Et forhold som må tas i betraktning ved tolkning av denne utviklingen, er at forenklede forelegg ilegges per lovbrudd, altså et forenklet forelegg per overtredelse. De fleste andre straffereaksjoner er samlereaksjoner. Det vil si at det oftest ligger flere lovovertredelser til grunn for reaksjonen. Dette gjør at lovbruddene som er straffet med et forenklet forelegg er overrepresentert, i forhold til mange av de andre lovbruddene som har fått en annen reaksjon.

Til sammen ble det i 2007 registrert forelegg og bøter for 1,2 milliarder kroner og erstatningsdommer på til sammen 399 millioner kroner. Gjennomsnittsbeløpet for forelegg gitt for forbrytelser var i 2007 på drøyt 5 000 kroner og forenklede forelegg gitt for forseelser knapt 3 000 kroner (44).

Boks 8.2. Bot, forelegg og forenklet forelegg
Bot er en form for pengestraff. Beløpet som betales inn, tilfaller statskassen. Man kan dømmes til å betale bot av domstol, men man kan også gis bot av påtalemyndigheten (forelegg) og av politiet og tollvesenet (forenklet forelegg). Ved fastsettelse av størrelsen på boten skal det blant annet tas hensyn til det straffbare forhold og til den dømtes økonomiske situasjon. Når domstolen avgjør en sak med bot, skal den samtidig fastsette en fengselsstraff fra én dag til tre måneder som skal fullbyrdes dersom boten ikke betales. Dette kalles subsidiær fengselsstraff.

8.2. Pengestraffer mer dominerende i det nye århundret

Siden straffereaksjonsstatistikken er dominert av forenklede forelegg for trafikkforseelser, er det ofte ønskelig å se mer på de mer alvorlige lovbruddene, forbrytelsene. Figur 8.3 og 8.4 viser hvordan man har reagert overfor forbrytelser i perioden 1980-2007. Denne oversikten viser at det er skjedd forandringer i reaksjonsstrukturen i denne perioden. Også når en kun ser på forbrytelser, er den sterkeste trenden over tid en massiv økning i bruken av pengestraffer. Det samlede antallet straffereaksjoner for forbrytelser i denne perioden er mer enn doblet, men tallet på ilagte bøter og forelegg er over ti ganger så høyt i dag som for 20 år siden (26).

På begynnelsen av 1980-tallet utgjorde forelegg og bøter kun 5 prosent av alle straffereaksjonene for forbrytelser (se figur 8.4). Tre firedeler av straffereaksjonene var fengsel, der bortimot like mange var betinget som ubetinget fengsel (4 400 og 3 900 i 1980). Mens antallet fengselsdommer var relativt stabilt frem mot årtusenskiftet, hadde antallet ilagte forelegg og bøter økt 20 ganger i forhold til nivået i 1980. Etter år 2000 har antallet forelegg og bøter ytterligere doblet seg. På denne måten har altså pengestraffer gått fra å utgjøre 5 prosent av det samlede antallet reaksjoner for forbrytelser i 1980 til å utgjøre mer enn halvparten (56 prosent) av de årlige straffereaksjonene i 2007. Også antallet fengselsdommer har økt etter tusenårsskiftet, men på langt nær i samme omfang. I 2007 ble det ilagt 12 200 fengselsdommer, mot 10 600 i 2000 (26).

Figur 8.3. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter type reaksjon. 1980-2007. Antall**

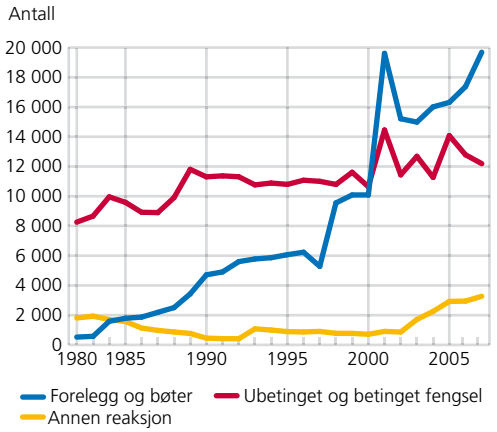

Kilde: Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2008 vedleggstabell 6.10, NOS kriminalstatistikk tabell 26, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.4. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter type reaksjon. 1980-2007. Prosent**

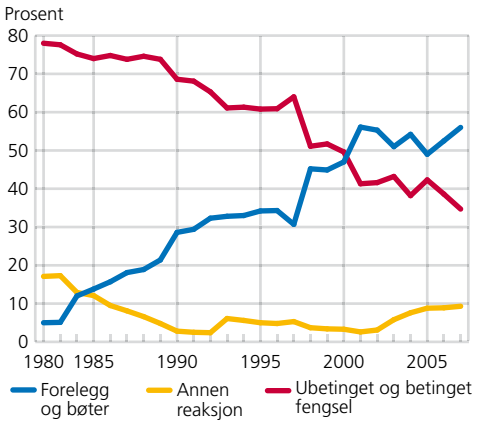

Kilde: Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2008 vedleggstabell 6.10, NOS kriminalstatistikk tab ell 26, Statistisk sentralbyrå.

Forbrytelser som fører til bot eller forelegg

Narkotikaforbrytelser har bidratt mest til den store økningen i bruken av bøter og forelegg i forbrytelsessaker (se også kapittel 5 og 7 og Stene, Thorsen og Lid 2008). I løpet av de siste ti årene har antallet bøter og forelegg i slike saker økt med 145 prosent, mot 72 prosent for andre typer forbrytelser. Det ble ilagt 10 900 forelegg og bøter i saker med narkotika som hovedforbrytelse i 2007, mot 4 400 i 1998. I antall utgjør økningen bortimot to tredeler av den totale økningen i pengestraffer i perioden. Dette har medført at mer enn halvparten av alle pengestraffer for forbrytelser hadde narkotika som hovedlovbrudd i 2007. Andre lovbrudd som også utgjør en stor del av de økonomiske sanksjonene, er tyverier, da spesielt simple tyverier, og legemsfornærmelser (se figur 8.5, 28 og Stene 2008).

8.3. Hver tredje straffereaksjon er en fengselsdom

Fengsel er en inngripende form for straff, og frihetsberøvelse anvendes overfor de lovbruddene som er ansett som mest alvorlige. Hvilken type reaksjon som velges, kan ha flere ulike begrunnelser. Strafferammen for det begåtte lovbruddet er utgangspunktet for både type reaksjon og utmålingen av straffen. Men strafferammene er ofte vide, og det er flere muligheter til å kombinere flere ulike straffealternativer. I tillegg er regelen, mer enn unntaket, at bak en dom i domstolen skjuler det seg flere ulike tiltalepunkter. Reaksjonen er dermed en samlet straff for flere ulike lovbrudd og hendelser. På denne måten blir både tidligere rettspraksis og individuelle hensyn gjeldene når man ilegger en fengselsdom og utmåler lengden på straffen.

Sett i forhold til den store økningen i antallet forelegg og bøter, har antallet fengselsdommer i forbrytelsessaker økt relativt beskjedent. Men det er i dag flere som ilegges en fengselsdom, og bare på de siste ti årene har antallet fengselsdommer økt med 13 prosent, fra 10 800 i 1998 til 12 200 i 2007 (se figur 8.3). Samtidig har andelen av straffereaksjoner for forbrytelser som har endt med fengselsdom, gått betraktelig ned. Fra å utgjøre over 70 prosent av alle ilagte straffereaksjoner på

Figur 8.5. **Forelegg og bøter, etter forbrytelsesgruppe. 2007. Prosent**

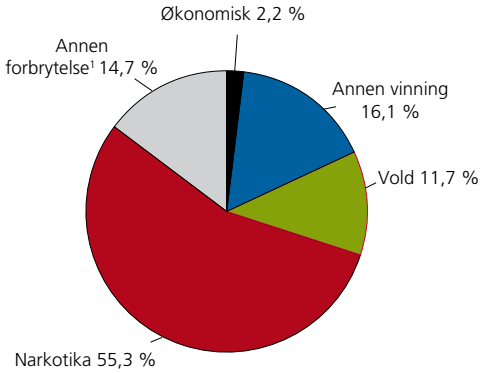

[1] Inkl. seksualforbrytelser, skadeverk, og miljøforbrytelser.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 32, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.6. **Fengselsdommer i forbrytelsessaker, etter type dom. 1980-2007. Antall**

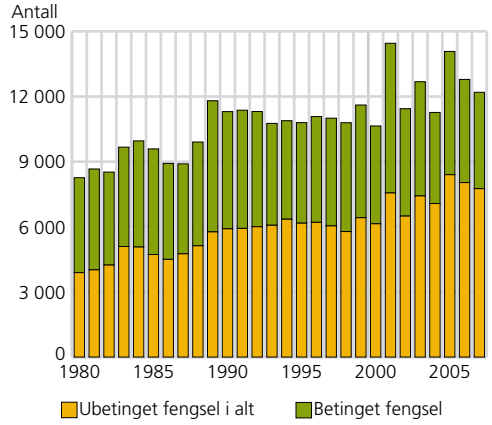

[1] Kombinerte ubetingede og betingede fengselsdommer er gruppert under ubetinget fengsel.

Kilde: Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2008 vedleggstabell 6.10, NOS kriminalstatistikk tabell 26, Statistisk sentralbyrå.

begynnelsen av 1980-tallet, til halvparten (51 prosent) i 1998, er i dag (2007) 35 prosent av straffereaksjonene ilagt for forbrytelser en fengselsdom (se figur 8.4 og 26).

Det er stor forskjell på om en fengselsdom gjøres betinget eller ubetinget (se tekstboks 8.3 og 8.4 om de ulike straffealternativene), og det er ulik utvikling for de to straffealternativene. Figur 8.6 viser utviklingen for fengselsdommer fordelt på hvilken type fengselsdom som er ilagt.

Antallet betingede dommer varierer en del fra år til år, men denne typen straffereaksjon har vært på samme nivå de siste 20-30 årene. Siden den totale mengden straffereaksjoner har økt over tid, har dermed andelen av straffereaksjonene som gjøres betinget, blitt mindre. I 2007 var 13 prosent av straffereaksjonene for forbrytelser en betinget dom, mens den tilsvarende andelen var opp i mot 40 prosent på begynnelsen av 1980-tallet. Innføringen av samfunnstjeneste og senere samfunnsstraff (se tekstboks 8.5) har overtatt som straffealternativ i mange saker, og har bidratt til den avtagende andelen for betingede fengselsdommer.

Antallet ubetingede dommer har på den annen side økt i omfang. I 2007 ble det registrert 7 800 ubetingede dommer (inkludert kombinert ubetingede og betingede fengselsdommer), dobbelt så mange som på begynnelsen av 1980-tallet. I dag utgjør ubetinget fengsel 22 prosent av alle straffereaksjoner for forbrytelser. Ubetingede fengselsdommer har økt jevnt i hele denne perioden, men det er spesielt de siste ti årene at omfanget av ubetingede fengselsdommer har blitt større.

I den siste tiårsperioden er det de korteste dommene som har stått for den største økningen i antall. I 2007 hadde 60 prosent av de ilagte ubetingede fengselsdommene en straffeutmåling på opp til 90 dager, og kun 4 prosent av dommene var på mer enn 3 år. For ti år siden hadde tilsvarende 51 prosent av de ubetingede dommene en straffeutmåling på opp til tre måneder, og 4 prosent hadde en straffeutmåling som overskred tre år (43).

Boks 8.3. Ubetinget fengsel
Ubetinget fengselsstraff innebærer frihetsberøvelse for den dømte. Fengsel kan idømmes fra 14 dager til 15 år. For enkelte lovbrudd, som drap, grov narkotikaforbrytelse, voldtekt og ran med døden til følge, der loven gir uttrykkelig anvisning om det, kan det gis 21 år (strl. § 17).

En person som er dømt til ubetinget fengsel, blir innsatt i fengsel for å sone dommen. Man kan løslates på prøve når to tredeler av staffetiden er sonet, men uansett må to måneder være sonet (strgjfl. § 42).

Boks 8.4. Betinget fengsel
Både fengselsstraff og bøtestraff kan gjøres betinget. Betinget fengsel innebærer at den dømte slipper å sone i fengsel hvis betingelsene som domstolen fastsetter, overholdes. Det skal settes en prøvetid som vanligvis er to år, men den kan i spesielle tilfeller settes opp til fem år. Vanligvis er betingelsen at man ikke begår nye forbrytelser i prøvetiden, eventuelt kombinert med en form for erstatning til offeret. Andre særvilkår er meldeplikt for politiet, avholdsplikt, gjennomføring av program mot ruspåvirket kjøring, narkotikaprogram med domstolskontroll, arbeid, utdanning, eller plikt til å oppholde seg på et bestemt sted (strl. kap 5.).

Dersom domfelte begår nye straffbare handlinger i prøvetiden, kan retten gi en samlet dom for begge handlinger, en såkalt fellesdom (strl. § 54 nr3), eller særskilt dom for den nye handlingen eller la den gamle dommen bli stående. Ved andre brudd på vilkårene bestemmer tingretten, etter begjæring av påtalemyndigheten, om den betingede straffen må sones. Betinget fengsel gis ofte sammen med bot.

Forbrytelser som fører til frihetsberøvelse

Lengden på straffen og hvilken type reaksjon som anvendes, varierer i forhold til både type lovbrudd og lovbruddets grovhet. Generelt er det slik at jo mer alvorlig lovbruddet er, desto oftere benyttes ubetinget fengselsdom, og fengselsstraffen blir lengre. Men det tas også hensyn til vedkommendes egnethet for fengselsstraff og til omstendighetene da lovbruddet ble begått (Andenæs mfl. 2004).

Figur 8.7 viser hvor stor andel av utvalgte lovbrudd som blir ilagt en ubetinget fengselsstraff. De vanligste lovbruddene er ikke de som oftest fører til ubetinget fengsel.

Figur 8.7. **Ubetinget fengsel[1], etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Prosent**

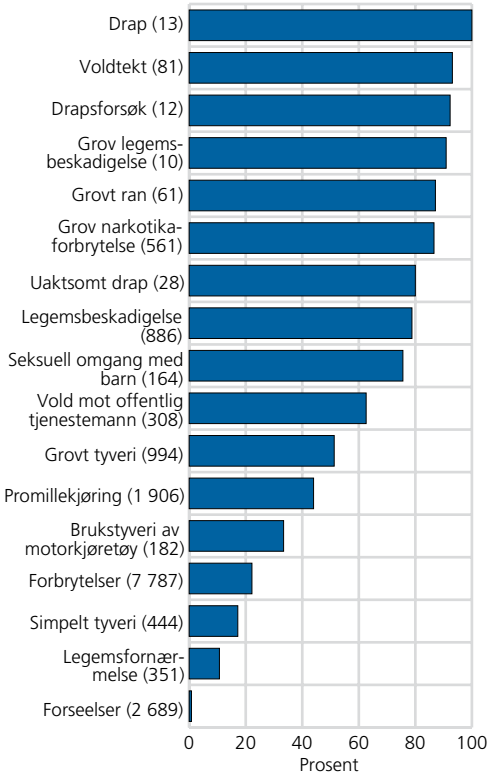

[1] Inkl. særreaksjoner.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 28,Statistisk sentralbyrå.

Tvert imot er det slik at jo høyere andel som er dømt til ubetinget fengsel, jo mer uvanlig, og grovere, er lovbruddet. Drap og andre grove voldsforbrytelser, voldtekt, grove ran og grove narkotikaforbrytelser ender i mellom åtte og ti av ti tilfeller med ubetinget fengsel. Disse lovbruddstypene står likevel for under en tiendedel av det samlede antallet frihetsberøvende straffer i 2007. Disse lovbruddene medfører imidlertid ofte lange fengselsopphold. Promillekjøring forårsaker likevel flest fengselsdommer (1 900), deretter følger grovt tyveri (1 000). For begge disse typene lovbrudd blir rundt halvparten dømt til ubetinget fengsel, 44 prosent og 51 prosent (28).

Ovenfor ble det redegjort for hvor stor andel av en type lovbrudd som ble straffet med en ubetinget fengselsdom. Figur 8.8 viser hvordan de ulike forbrytelsesgruppene fordeler seg blant alle ubetingede fengselsdommer gitt for forbrytelser i 2007. Denne oversikten viser at 35 prosent av de ubetingede fengselsdommene dette året hadde annen vinningsforbrytelse som sin hovedbegrunnelse. Ellers hadde 27 prosent en voldsforbrytelse og 20 prosent en narkotikaforbrytelse som det groveste

Figur 8.8. **Ubetinget fengsel[1], etter forbrytelsesgruppe. 2007. Prosent**

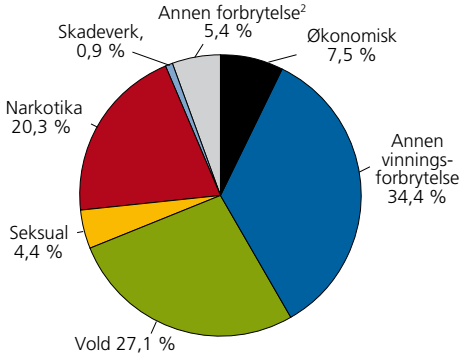

[1] Inkl. særreaksjoner.
[2] Inkl. miljøforbrytelser.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 32, Statistisk sentralbyrå.

lovbruddet av de som ble registrert med en ubetinget fengselsdom i 2007.

Fengselsdommenes lengde

Om man dømmer strengere eller mildere nå enn før, er et komplisert spørsmål. Det er mange momenter som spiller inn, og generelt er det vanskelig å måle like type saker når vi ikke har mulighet til å kontrollere for vesentlige forskjeller i sakstyper. Straffereaksjonene er forskjellig satt sammen, og bak de aller fleste ubetingede fengselsdommer er det flere ulike typer lovbrudd som danner grunnlaget for straffen. I statistikken over straffereaksjoner er det lovbruddet med den høyeste straferammen etter loven som man registrerer lovbruddet på – de såkalte hovedlovbruddet (jf kapittel 3). Den gjennomsnittsstraffen som er oppgitt i statistikken, er altså kun et gjennomsnittstall for det enkelte året og for de hovedlovbruddene som straffereaksjonene er lenket til. Det er altså ikke et mål på gjennomsnittsstraffen for alle ulike typer lovbrudd.

Man har heller ikke oversikt over om det er ulikt antall tiltalepunkter i de enkelte dommene over tid. Er det flere tiltalepunkter som ligger til grunn for den idømte straffereaksjonen, så er det flere forhold som blir vurdert i dommen, og som nødvendigvis også vil føre til en strengere straffeutmåling. Dette er forhold som man ikke kan gjøre rede for i statistikken.

Med alle disse forbehold viser statistikken at drap skiller seg ut som den type lovbrudd som har den desidert lengste gjennomsnittlige straffeutmålingen, drøyt tolv år. De andre typene lovbrudd som har lange straffeutmålinger, er grove narkotikaforbrytelser, seksuell omgang med barn under ti år, voldtekt, drapsforsøk og grov legemsbeskadigelse. For disse typene lovbrudd lå den gjennomsnittlige straffeutmålingen på mellom 2,7 og 4,1 år i 2007 (44).

Fengselsdommer som gjøres betinget

Som regel har domstolen valget mellom å gjøre en dom ubetinget eller betinget (se tekstboks 8.4), med noen få spesifikke unntak, deriblant promillekjøring som blir beskrevet nedenfor. Retten står også fritt i å velge i hvilken form den betingede dommen skal være, men mye bestemmes

Figur 8.9. **Betingede fengselsdommer, etter forbrytelsesgruppe. 2007. Prosent**

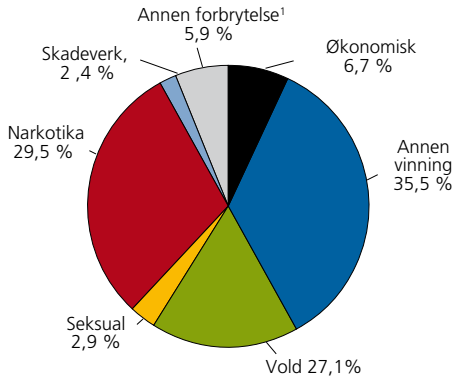

[1] Inkl. miljøforbrytelser.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 32, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8.10. **Fengselsdommer for promillekjøring, etter type fengselsdom. 1978, 1987, 1998 og 2007. Prosent**

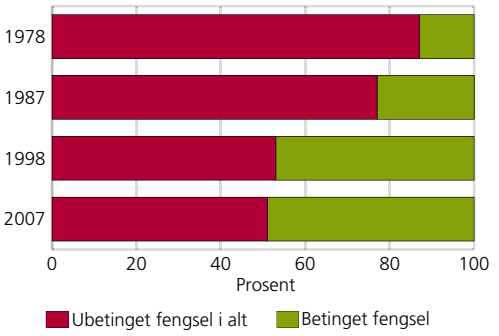

[1] Kombinerte ubetingede og betingede fengselsdommer er gruppert under ubetinget fengsel.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk 1978, 1987, 1998, og 2007, tabell 28, Statistisk sentralbyrå.

likevel av tidligere rettspraksis (Andenæs mfl. 2004).

I 2007 ble det ilagt 4 400 betingede fengselsdommer i forbrytelsessaker, alene eller sammen med en bot. Størst andel av de betingede dommene ble ilagt for tyveri og andre vinningsforbrytelser, som var hovedlovbrudd i 36 prosent av alle disse dommene. Dette er en mindre andel enn ti år tidligere, da tilsvarende lovbrudd stod for 43 prosent av alle betingede fengselsdommer for forbrytelser. Blant disse vinningsforbrytelsene utgjorde de 500 betingede dommene for bedrageri nærmest en tredel av reaksjonene og simpelt (300) og grovt tyveri (300) stod for 20 prosent hver i 2007. Narkotikaforbrytelser utgjorde den nest største lovbruddsgruppen. I underkant av en tredel av de betingede fengselsdommene ble ilagt for narkotikaforbrytelser, der ni av ti dommer var for narkotikaforbrytelser etter straffeloven. Av alle som ble ilagt en betinget fengselsdom, utgjorde ulike typer voldsforbrytelser 17 prosent av straffereaksjonene. Det er ikke de alvorligste voldslovbruddene som dominer, og legemsfornærmelser, trusler og vold mot offentlig tjenestemann stod for henholdsvis 54, 23 og 12 prosent av de betingede fengselsdommene for en voldsforbrytelse i 2007 (28 og 32).

Forseelser som gir fengselsstraff

Utviklingen for fengselsdommer ilagt for en forbrytelse er beskrevet overfor. Det er ikke vanlig å ilegge en fengselsdom i forseelsessaker. Unntaket her er overtredelser av vegtrafikkloven, da spesielt promillekjøring, som er klassifisert som en forseelse, men som i bortimot ni av ti tilfeller ender i en fengselsdom. I lovbestemmelsene for straffeutmåling ved promillekjøring er det detaljerte bestemmelser om når fengselsdommen kan gjøres betinget eller ubetinget (vtrl. § 31 1. ledd). I 2007 ble det ilagt 5 700 fengselsdommer for en forseelse, hvorav 93 prosent var fengselsdommer gitt for forseelser mot vegtrafikkloven.

To lovendringer i tilknytning til promillekjøring har hatt betydning for bruken av betinget i forhold til ubetinget fengsel i slike saker. I 1988 var det en lovendring som åpnet for at man ved mindre promilleverdier kunne anvende betinget fengsel og bot, i motsetning til tidligere da promillekjøring automatisk gav ubetinget fengsel uavhengig av promillenivå[1]. I 1995 ble det igangsatt et prøveprosjekt, der man kunne idømme personer som ble tatt for promillekjøring, å gjennomføre et såkalt promilleprogram. Dette skal være en alternativ reaksjon overfor personer som ellers ville blitt dømt til ubetinget fengselsstraff[2] (se kapittel 9). I 2007 ble det registrert 3 800 fengselsdommer med promillekjøring som hovedforseelse, der like mange var betingede som ubetingede fengselsdommer. Figur 8.10 viser hvordan lovendringene har ført til at flere som blir dømt for promillekjøring, blir ilagt en betinget fengselsdom i stedet for en ubetinget dom.

8.4. Nye straffemetoder

Samfunnsstraff, og tidligere samfunnstjeneste, ble innført som et alternativ til ubetinget fengselsstraff (se tekstboks 8.5). I perioden 1991-2001 ble det årlig ilagt omkring 700 dommer som samfunnstjeneste for forbrytelser[3]. Etter at ordningen ble utvidet i 2002, er det nå omtrent tre ganger så mange slike reaksjoner, og i 2007 ble det registrert 2 400 dommer som samfunnsstraff for forbrytelser. Samfunnsstraff, og tidligere samfunnstjeneste, har i tiden siden reaksjonsformen ble innført, på det meste utgjort 8 prosent av alle straffereaksjonene for forbrytelser (2006). I årene før utvidelsen av ordningen var andelen som ble ilagt samfunnstjeneste for en forbrytelse, noe lavere enn etter 2002, mellom 2 og 5 prosent (26).

Figur 8.11. **Samfunnsstraff, etter forbrytelsesgruppe. 2007. Prosent**

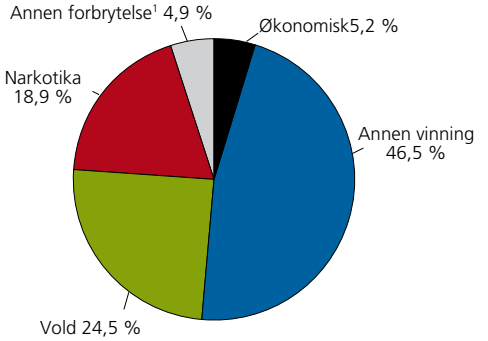

[1] Inkl. skadeverk, forbrytelse og miljøforbrytelser.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 32, Statistisk sentralbyrå.

Samfunnsstraff blir oftest brukt som straffealternativ for lovbrudd som er ikke er av groveste art, men når man likevel vil gi en frihetsinnskrenkende straff (se tekstboks 8.5). Samlet ble det registrert 2 700 samfunnsstraffer i 2007, hvorav 87 prosent hadde en forbrytelse som hovedlovbrudd. De 360 samfunnsstraffene som ble gitt i saker med en forseelse som hovedlovbrudd, var nærmest utelukkende ilagt for trafikkforseelser (94 prosent).

Nær halvparten av alle samfunnsstraffer i forbrytelsessaker hadde en vinningsforbrytelse som hovedlovbrudd i 2007. Tyveri stod for den største andelen med 21 prosent, men også bedrageri er en type vinningslovbrudd som er begrunnelse for en stor andel av alle samfunnsstraffene.

Den nest største forbrytelsesgruppen for de ilagte samfunnsstraffene er vold, som utgjør rundt en firedel av alle slike reaksjoner i 2007. Det er de mindre alvorlige voldsforbrytelsene, som legemsfornærmelser, legemsbeskadigelser og trusler, som dominerer – og disse lovbruddene utgjør

Boks 8.5. Samfunnsstraff

Som et alternativ til korte fengselsdommer ble samfunnstjeneste innført i 1991, senere utvidet til samfunnsstraff i 2002, som en selvstendig straffereaksjon (strl. § 28 a.). Samfunnsstraff kan idømmes for lovbrudd med en strafferamme på fengsel i inntil seks år. Lovovertreder må samtykke i straffen, idet gjennomføringen ellers vil kunne by på problemer. Samfunnsstraff kan anvendes når hensynet til straffens formål ikke taler mot en reaksjon i frihet. Dette betyr at straffens allmennpreventive formål og hensynet til den alminnelige rettsoppfatning setter begrensninger for når samfunnsstraff kan anvendes.

Domstolen setter vilkår om at den domfelte i gjennomføringstiden skal overholde bestemmelser om bosted, oppholdssted, arbeid, opplæring, behandling eller forbys samkvem med bestemte personer. Retten fastsetter en subsidiær fengselsstraff. Det er en betingelse at lovovertreder må være bosatt i Norge. Dette vilkåret er av hensyn til muligheten for å føre kontroll og behovet for å avhente domfelte som ikke møter til gjennomføringen. Friomsorgen fastsetter også innholdet i samfunnsstraffen innenfor de rammene retten har satt.

Samfunnsstraffen skal være på mellom 30 og 420 timer, mens gjennomføringstiden normalt ikke skal være mer enn ett år. Innholdet kan bestå av samfunnsnyttig tjeneste, program, individuelle samtaler, behandling, megling i konfliktråd og andre tiltak som er relevante i forhold til den enkeltes kriminalitet. I spesielle tilfeller kan friomsorgen sette vilkår utover de som retten har satt, for eksempel rusforbud. På bakgrunn av dette utarbeides en gjennomføringsplan som skal ta utgangspunkt i domfeltes kriminalitet, dom og eventuelle vilkår satt av domstolen og inneholde alle forpliktelser i forhold til å gjennomføre samfunnsstraffen. Hvis domfelte bryter de fastsatte vilkårene, vil friomsorgen innskjerpe kravene. Hvis domfelte ikke møter til fastsatt tid og på fastsatt sted, kan friomsorgen anmode politiet om å pågripe domfelte. Hvis domfelte på nytt bryter vilkårene, kan kriminalomsorgen bringe saken inn for tingretten med begjæring om at den subsidiære straffen helt eller delvis skal fullbyrdes (se kapittel 9). Da samfunnsstraffen ble innført i 2002, erstattet den tidligere straffereaksjoner, som samfunnstjenesten og betinget dom med tilsyn.

20 prosent av alle samfunnsstraffene og 82 prosent av samfunnsstraffene for vold.

Nær en femdel (19 prosent) av samfunnsstraffene har narkotika som hovedlovbrudd, der hovedvekten ligger på de mer alvorlige narkotikaforbrytelsene etter straffelovens § 162 (se figur 8.11 (28).

Særreaksjoner overfor få, men alvorlige forbrytelser

Nye strafferettslige tilregnelighetsregler og særreaksjoner trådte i kraft 1. januar 2002, og samtidig ble den tidligere sikringsordningen avviklet (se tekstboks 8.6). Forvaring kan idømmes tilregnelige lovbrytere, og tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg kan brukes overfor utilregnelige lovbrytere.

I perioden fra ordningen ble innført til 2007 er det i straffereaksjonsstatistikken registrert i underkant av 200 nye særreaksjonsdommer, og da er ikke sikringsdommer som er konvertert til en særreaksjon inkludert. Halvparten av disse dommene er forvaringsdommer, mens det kun er svært få som er idømt tvungen omsorg (28). En gjennomgang av tidligere sikringsdommer viste at omfanget av sikringsdommer var høyere enn nivået for idømte særreaksjoner de første fire årene etter at ordningen ble innført (Thorsen 2007). Også andre har sett på forvaringsordningen (Johnsen og Langset Storvik 2006 og Johnsen 2003) og hele ordningen med strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring (Justis- og politidepartementet 2008b), med et noe annet utvalg og omfang enn det vi finner i straffereaksjonsstatistikken.

Straffereaksjonsstatistikken viser at ordningen først og fremst er brukt overfor alvorlige volds- og seksualforbrytelser, slik loven og forarbeidene hadde til hensikt at ordningen skulle bli brukt. Flere av de som er dømt til forvaring, har imidlertid fått lange dommer, og flere har fått satt en lengstetid som overstiger den anbefalte

Boks 8.6. Særreaksjoner

Ved lov av 17. januar 1997 nr. 11 om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner) vedtok Stortinget å oppheve det tidligere sikringsinstituttet til fordel for ulike særreaksjoner. Fra og med 1.jan 2002 ble sikring erstattet med særreaksjoner – som innebefatter forvaring, tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg (Endringslov til straffeloven mv.).

Forvaring

Forvaring er en særreaksjon som kan tas i bruk når det er begått en alvorlig forbrytelse, og det er fare for gjentakelse. Forvaring skal gis et annet innhold enn ordinær fengselsstraff. Målet er å få forvaringsdømte til å endre atferd og dyktiggjøre vedkommende til et liv utenfor fengsel. Reaksjonen er den eneste straffen som er tidsubestemt, men retten skal likevel fastsette en tidsramme for forvaringen. Retten bør fastsette en minstetid som ikke kan overstige ti år. Minstetiden har betydning for når innsatte kan søke om prøveløslatelse. Retten skal fastsette en lengstetid som ikke bør overstige 15 år og ikke kan overstige 21 år. Den forvaringsdømte kan vurderes på nytt når forvaringstiden utløper. Hvis domstolen konkluderer med at gjentagelsesfaren er til stede, kan rammen forlenges med inntil fem år av gangen. Det er ingen øvre grense for forvaring, slik at straffen kan vare livet ut (strl. §§ 39 c, 39 e og 39 f).

Forvaringsdømte skal i utgangspunktet settes inn i en avdeling som er spesielt tilrettelagt for domfelte med særlige behov. Ila fengsel, forvarings- og sikringsanstalt er tilrettelagt for forvaringsdømte menn, mens Bredtveit fengsel, forvarings- og sikringsanstalt er tilrettelagt for forvaringsdømte kvinner. Ved prøveløslatelse fra forvaring er det adgang til å sette omfattende vilkår, som oppfølging av friomsorgen, bestemmelser om oppholdssted, arbeidssted, utdanning og alkoholforbud (strl. § 39 g.).

Boks 8.7. Utilregnelighet og straff
Utilregnelige personer straffes ikke (strl. § 44). En person vil være utilregnelig når han i gjerningsøyeblikket var bevisstløs, psykotisk eller i høy grad psykisk utviklingshemmet. De sinnslidende som er utilregnelige, det vil her si de psykotiske eller bevisstløse, kan overføres til tvungent psykisk helsevern ved dom når dette anses nødvendig (strl. § 39). Hvis gjerningspersonen er psykisk utviklingshemmet, vil personen bli idømt tvungen omsorg (strl. § 39a). Verken tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg er straff i straferettslig forstand.

grensen på 15 år. Grovt sett har halvparten av både tilregnelige og utilregnelige lovbrytere en voldsforbrytelse som grunnlag for idømming av særreaksjon, der en stor del er drap. De to gruppene skiller seg fra hverandre når det gjelder seksuallovbrudd, vinningslovbrudd og skadeverk. De forvaringsdømte har en høyere andel seksuallovbrudd, mens de som er dømt til tvungen omsorg og tvungent psykisk helsevern, har en høyere andel som er dømt for vinning og skadeverk (Thorsen 2007).

Noter til kapittel 8

[1] Det var noen få spesielle unntak som også før lovendringen gav betinget fengsel (Andenæs mfl. 2004). Eksempelvis ble 13 prosent av fengselsdommene mot promillekjøring gjort betinget i 1978.

[2] Fra og med 1. november 2008 er ordningen blitt utvidet til å gjelde all ruspåvirket kjøring og har endret navn til «Program mot ruspåvirket kjøring». Program mot ruspåvirket kjøring blir i statistikken over straffereaksjoner kategorisert som betinget fengsel.

[3] I statistikken over straffereaksjoner blir straffealternativet ubetinget fengsel i tillegg til samfunnsstraff kategorisert som ubetinget fengsel, og disse reaksjonene vil dermed ikke inngå i beskrivelsene av samfunnsstraff.

9. Gjennomføring av straff – innenfor og utenfor anstalt

Gjennomføring av straff har utviklet seg over tid til å bestå av mer enn å sone straffen i fengsel. I dag er det, i tillegg til tradisjonell soning i fengsel, også mulig å ilegge andre frihetsinnskrenkende tiltak. Flertallet soner likevel fremdeles straffen i fengsel.

Statistikk over fengslinger beskriver fengselsbefolkningen. Hvem som blir en del av fengselsbefolkningen, er siste ledd i en silingsprosess hvor flere faktorer spiller inn. Som beskrevet tidligere i denne publikasjonen, varierer blant annet hvor mange av de anmeldte lovbruddene politiet oppklarer, med type lovbrudd. Påtalemyndighetens valg av avgjørelser er også av betydning for hvem som til slutt tiltales og straffes (se kapittel 7 og Straffesakskjeden). Når en sak først ender opp i domstolen, og utfallet er en fellende dom, er det, som beskrevet i kapittel 8, i underkant av halvparten (45 prosent i 2007) som blir idømt en ubetinget fengselsdom (26).

9.1. Straff i fengsel

SSBs statistikk over fengslinger viser oversikter over hvor mange som er i fengsel på et gitt tidspunkt (innsatte per 1. januar), hvor mange som soner i gjennomsnitt i løpet av statistikkåret, og hvor mange som blir innsatt (nyinnsettelser) og løslatt i løpet av året. Statistikken viser også hvor lenge den enkelte oppholder seg i fengselsanstalt, og hva som er hovedgrunnen for fengselsdommen (se tekstboks 9.1). I dette kapittelet skal vi spesielt se på gjennomføring av straff i anstalt, men også presentere de viktigste formene for straffegjennomføring utenfor anstalt.

Flere i fengsel nå enn før?

Figur 9.1 viser hvor mange som har vært innsatt i norske fengsler i perioden 1960-2007, etter gjennomsnittlig antall innsatte i løpet av året. Fra 1960 og til slutten av åttitallet var antallet innsatte noenlunde stabilt på i underkant av 2 000 innsatte. Fra slutten av 1980-tallet og frem mot 2000 økte antallet som årlig i gjennomsnitt satt i fengsel, til rundt 2 500. Etter

Figur 9.1. **Innsatte i norske fengsler, etter type reaksjon. 1960-2007. Gjennomsnittlig antall**

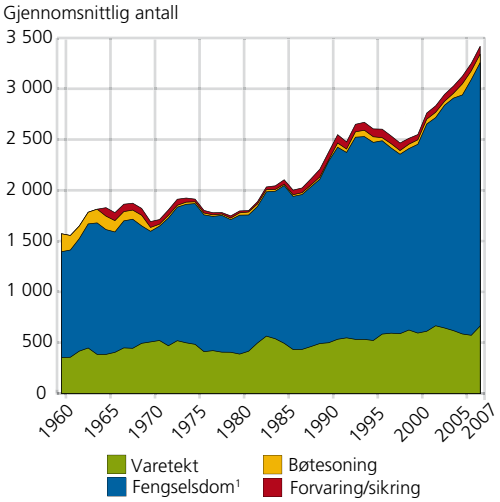

[1] Sikring inkl. frem til 1965.

Kilde: Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 52, Statistisk sentralbyrå.

Boks 9.1. Statistikk over fengslinger
Statistikken omfatter innsatte i fengselsanstaltene per 1. januar i statistikkåret samt tilgang, avgang og enkelte typer overføringer mellom anstaltene i løpet av året. Statistikken gir opplysninger om innsettinger, overføringer og løslatelser i den enkelte anstalt, innsettingsgrunnlaget (varetekt, fengselsdom, bøtesoning, sikring), anstalttid og type frihetsberøving samt personens alder og kjønn.

Materialet hentes fra Det sentrale straffe- og politiopplysningsregister (SSP). Det suppleres med summariske opplysninger fra Kriminalomsorgens produktivitetsfremmende IT-systemer (KOMPIS).

Sentrale begreper i statistikk over fengslinger
Tilgang: En tilgang er en nyinnsettelse – i varetekt eller for soning av dom – eller en gjeninnsettelse etter ulovlig fravær eller soningsavbrudd.

Avgang: En avgang er en endelig løslatelse uten betingelser, en prøveløslatelse, en rømning eller en uteblivelse etter permisjon, et straffeavbrudd eller et dødsfall.

Overføring: Fengslingsstatistikken omfatter ikke overføringer mellom anstalter, men viser overføring fra varetekt til soning av dom.

Reaksjon: I fengslingsstatistikken brukes begrepet reaksjon om varetekt, fengselsdom, forvaring/sikring og bøtesoning.

Varetekt: Varetekt defineres som innsatte med anstalttid utover tre dager som ikke er registrert med annen reaksjon. Anstalttid for varetekter regnes som summen av dager fra fjerde dag etter pågripelse til dato for løslatelse fra varetekt eller overføring til soning. Dette er i tråd med straffeprosessloven (strpl. § 183): «Vil påtalemyndigheten beholde den pågrepne, må den snarest mulig og senest den tredje dagen etter pågripelsen fremstille ham for forhørsretten på det sted der fremstilling mest hensiktsmessig kan skje, med begjæring om fengsling.»

For mer informasjon om statistikken, se Fengslinger – Om statistikken

årtusenskiftet har innsatte i fengslene økt med 34 prosent, og i 2007 var det i gjennomsnitt nærmere 3 500 innsatte i norske fengsler. Dette innebærer at 91 personer per 100 000 i befolkningen over 15 år satt i fengsel en gjennomsnittsdag i 2007. Tre av fire sonet fengselsdom (76 prosent), en av fem (20 prosent) satt i varetekt, 2,3 prosent sonet sikring eller forvaringsdom og 2,5 prosent satt på bøtesoning i 2007 (52).

Antallet nyinnsettelser i fengsel i løpet av året har ikke økt på samme måten som det årlige gjennomsnittet for antall innsatte. I løpet av 2007 var det 12 500 nyinnsettelser i fengsel, dette er 21 prosent flere enn for ti år siden. Det at nyinnsettelser ikke øker i samme størrelse som det gjennomsnittlige antallet, må forstås som at en i dag har flere som soner lengre dommer

Figur 9.2. **Nyinnsettelser i fengselsanstaltene. 1966-2007. Per 100 000 innbyggere**

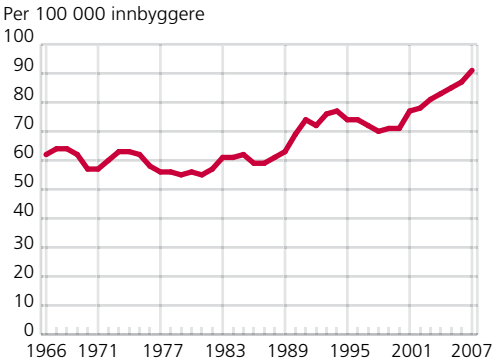

[1] Per 100 000 innbyggere i strafferettslig alder, dvs. 14 år og eldre frem til 1989, og 15 år og eldre fra og med 1990.

Kilde: Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 52, Statistisk sentralbyrå.

enn før (se også lenger ut i dette kapittelet om lengde på fengselsdommen). I dag er det bortimot fire nyinnsettelser per innsatt i gjennomsnitt i løpet av året, mens det for tjue år siden var nærmere syv (52).

I motsetning til andre kriminalstatistikker er enkelte av statistikkene som beskriver fengselsbefolkningen, avhengig av hvor mange fengselsplasser som er til rådighet. En økning i fangetall har i mange tilfeller en direkte sammenheng med at det opprettes flere fengselsplasser. Ved utgangen av 2007 fantes det knapt 3 600 fengselsplasser[1], fordelt på 48 fengsler. I perioden 2003-2007 har antallet fengselsdøgn økt med 175 000 døgn, en økning på om lag 17 prosent (KSF 2004, KSF 2007 og KSF 2008). I takt med utbyggingen av flere fengsler og fengselsplasser øker også antallet innsatte ved årets begynnelse og gjennomsnittlig innsatte i løpet av året (se figur 9.3).

Norge har tradisjonelt hatt et lavt fangetall sammenlignet med både de andre nordiske land og resten av Europa (se kapittel 13, Christie 2001 og Kristoffersen 2008),

Figur 9.3. **Fengselsplasser per 1. januar, innsatte per 1. januar og gjennomsnittlig antall innsatte i fengselsanstaltene. 2001-2007. Antall**

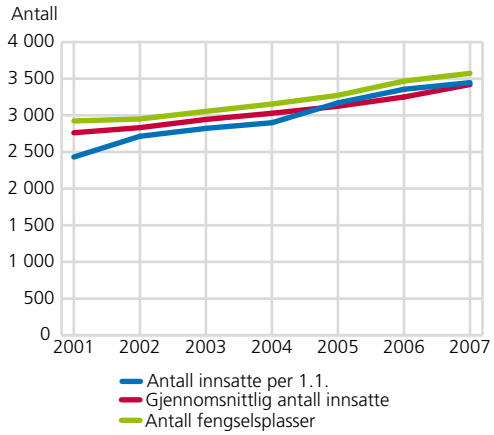

Kilde: Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 52 og 53, Statistisk sentralbyrå og Kriminalomsorgen.

men de siste årene har man laget flere fengselsplasser, som dermed også vises i en økning i fengslingsstatistikken. Både statistikken over hvor mange som gjennomsnittlig har sonet i fengsel i løpet av året, og antall innsatte ved årets begynnelse, viser at det i løpet av de siste ti år har vært en økning i antallet som til enhver tid soner i norske fengsler, henholdsvis 39 og 77 prosent flere i perioden 1998-2007 (52 og 54).

Hvilke typer lovbrudd har de som fengsles begått

Som vi har vært inne på ovenfor, inneholder SSBs statistikk over fengslinger, blant flere, to mål som beskriver fengselsbefolkningen[2]. Det ene er innsatte på et gitt tidspunkt (1. januar), og det andre er antallet som blir satt inn i løpet av året (nyinnsettelser). Nyinnsettelser beskriver hvor mange som har påbegynt fengselsstraffen i løpet av året, og hvis en person har blitt fengslet flere ganger i løpet av året, vil vedkommende opptre like mange ganger i statistikken. Antallet innsatte 1. januar viser på den annen side hvor mange enkeltpersoner som faktisk satt i fengsel på et gitt tidspunkt (se også tekstboks 9.1).

Statistikken over innsatte per 1. januar er mer dominert av personer som soner for alvorlige forhold, og da også er idømt lengre dommer, sammenlignet med oversikten over nyinnsatte. Eksempelvis har 92 prosent av innsatte ved årets begynnelse forbrytelse som sitt hovedlovbrudd, mens den tilsvarende andelen blant alle nyinnsettelser i løpet av året er 70 prosent i 2007 (53 og 56).

Av de til sammen 12 500 som ble innsatt i fengsel i 2007 var vinningskriminalitet den lovbruddsgruppen som medførte flest innsettelser. Denne gruppen stod for 24 prosent av alle som ble satt inn i norske fengsler i 2007. Nest flest ble fengslet for

Figur 9.4. **Nyinnsettelser, etter lovbruddsgruppe. 2007. Prosent**

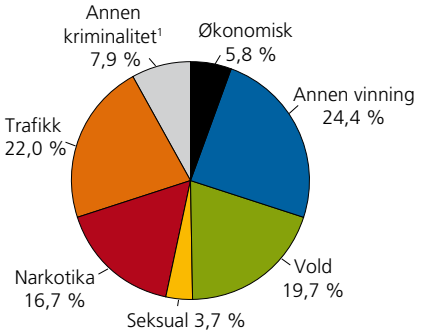

[1] Inneholder også skadeverk, miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Fengslinger 2007, Statistisk sentralbyrå.

brudd på vegtrafikkloven (22 prosent av alle nyinnsettelser), hvorav tre av fire var dømt for promillekjøring. Nesten like mange av innsettelsene gjaldt voldskriminalitet, og 20 prosent av nyinnsettelsene hadde dette som hovedlovbrudd. Andelen som ble fengslet for narkotikaforbrytelser var 17 prosent av alle innsettelsene i løpet av 2007. Denne oversikten viser at det er en relativt jevn spredning mellom de ulike lovbruddsgruppene for alle som blir fengslet gjennom året (56).

Blant de som er i fengsel på et gitt tidspunkt (1. januar), er lovbruddsbildet noe

Figur 9.5. **Innsatte i fengselsanstaltene, etter lovbruddsgruppe. 1 januar 2007. Prosent[1]**

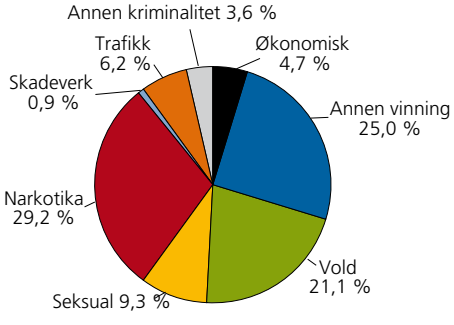

[1] Prosentandel av alle med oppgitt type lovbrudd.

Kilde: Fengslinger 2007, Statistisk sentralbyrå.

annerledes. Blant de drøyt 3 400 innsatte ved begynnelsen av 2007 var 29 prosent innsatt med narkotikaforbrytelse som sitt hovedlovbrudd, og nærmere åtte av ti (78 prosent) av disse var dømt for en grov narkotikaforbrytelse. En av fem (21 prosent) hadde vold som hovedlovbrudd, og 5 prosent av alle innsatte den 1. januar 2007 satt i fengsel for drap. En av fire (25 prosent) hadde annen vinning som hovedbegrunnelse for fengselsoppholdet, og hovedtyngden var grove tyverier. Når en sammenligner de to statistikkenhetene, ser vi også at seksualkriminalitet utgjør 9 prosent av alle som satt fengslet ved årets begynnelse, mens denne typen lovbrudd ikke utgjorde mer enn 3 prosent av alle nyinnsettelser i løpet av hele året (53).

Når man skal bruke og tolke statistikken over fengslinger, må man derfor være klar over at fengselspopulasjonen vil se forskjellig ut etter hvilken type statistikkmål man anvender. Man vil eksempelvis få ulik lovbrudds-, anstalttids-, kjønns- og aldenssammensetning alt etter om man bruker statistikker som viser nyinnsettelser, eller innsatte ved årets begynnelse.

Hvor langt er fengselsoppholdet?

I løpet av 2007 ble det gjennomført 11 500 løslatelser fra soning av varetekt, fengselsdom eller forvaringsdom (ikke inkludert bøtesonere). Majoriteten av fengselsdommene er korte dommer (se også kapittel 8), og ni av ti oppholdt seg mindre enn et halvt år i fengsel.

Innsatte som har sonet lengre fengselsdommer, domineres av personer som har sonet en narkotikadom, og 41 prosent av alle som ble løslatt etter mer enn seks måneders anstalttid, hadde grovt narkotikalovbrudd som sitt hovedlovbrudd. Blant de resterende som ble løslatt etter mer enn 6 måneder, hadde 17 prosent seksualforbrytelse, 15 prosent hadde en type volds-

forbrytelse[3] og 8 prosent hadde tyveri som hovedlovbrudd i 2007 (60).

De fleste soner hele dommen

Det er ikke alltid at innsatte må sone hele straffen som er blitt utmålt, og det er åpning for å gi prøveløslatelse når to tredeler av straffen er gjennomført (se også kapittel 2). Flertallet soner likevel hele straffen. Oversikter over alle som ble løslatt fra vanlig fengselsdom i løpet av 2007, viser at to av tre hadde sonet hele den utmålte fengselsstraffen. Denne andelen har holdt seg stabil på hele 2000-tallet (62).

9.2. Varetektsopphold

For å bli varetektsfengslet må påtalemyndigheten ha en beslutning fra tingretten. Her skal det tas stilling til om det er «skjellig grunn til mistanke» for et eller flere lovbrudd som har en strafferamme på over seks måneder, og i tillegg må det som oftest også enten foreligge unndragelsesfare (rømningsfare), bevisforspillelsesfare eller gjentagelsesfare (strpl. § 171). Siden den som varetektsfengsles ennå ikke er funnet skyldig eller har gjennomgått en rettssak, er det relativt strenge regler for å anvende frihetsberøvelse. Ved en eventuell domfellelse har den domfelte krav på å få den utholdte varetektstiden fratrukket i straffen (strl. § 60).

Utvikling i bruk av varetektsfengsel

Det ble foretatt døyt 2 900 innsettelser i varetekt i løpet av 2007, et noe lavere nivå sammenlignet med for ti år siden (3 300 i 1998). Som vi ser i figur 9.6, har bruken av varetektsfengsling variert noe i denne perioden, og antallet økte til 4 100 innsettelser i løpet av 2002, for så å avta til nivået det er på i dag (57). Halvparten av alle varetektsfengslinger hadde tyveri (780) eller narkotikaforbrytelser (660) som hovedlovbrudd, og disse lovbruddstypene stod dermed for flest innsettelser i varetekt i løpet av hele 2007 (57).

Figur 9.6. **Nyinnsettelser i varetekt. 1996-2007. Antall**

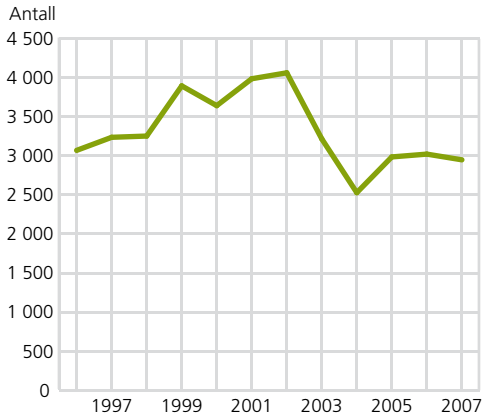

Kilde: Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 57,Statistisk sentralbyrå.

En stor andel av varetektsoppholdene er korte, og antallet som til enhver tid er i varetekt, er langt lavere enn det samlede antallet nyinnsettelser i løpet av året. Det årlige gjennomsnittet som satt i varetekt, var stigende fra midten av åttitallet og nådde sin forløpige topp i 2002, fra 430 i 1987 til 670 i 2002. I årene etter 2002 var antallet innsatte i varetekt på vei ned, men statistikken for 2007 viser at det gjennomsnittlige antallet som satt i varetekt det året, var på samme nivå som det tidligere toppåret 2002. I 2007 var det gjennomsnittlig drøyt 660 innsatte i varetekt i norske fengsler (se figur 9.1 og 52).

Hvilke typer lovbrudd fører til varetektsfengsling?

Blant dem som satt i varetekt ved årets begynnelse, hadde 32 prosent narkotikakriminalitet, 29 prosent annen vinningskriminalitet og 21 prosent voldskriminalitet som hovedlovbrudd. Fordelingen av type lovbrudd blant dem som sitter i varetekt, skiller seg ikke vesentlig fra dem som soner vanlig fengselsdom, men de som er varetektsfengslet, har en noe høyere andel annen vinningskriminalitet og noe lavere andel trafikkriminalitet (se figur 9.7).

Figur 9.7. **Innsatte i varetekt, etter lovbruddsgruppe. 1. januar 2007. Prosent**

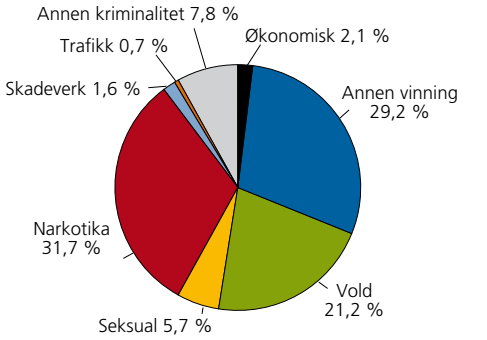

Kilde: Fengslinger 2007, Statistisk sentralbyrå.

Hvor langt er varetektsoppholdet

Statistikkene som omhandler varetektsinnsatte, viser at det de siste årene er flere som utholder lange varetektsopphold, men færre som har korte. Det vil si at antallet innsettelser i varetekt totalt er lavere enn tidligere år (spesielt sammenlignet med perioden 1997-2003), og andelen som blir løslatt etter kort tid (mindre enn en måned), er også blitt betydelig lavere enn det var for fem år siden. På samme tid er det flere som utholder lengre tid i varetekt, og andelen som var varetektsfengslet lenger enn tre måneder, var i 2007 14 prosent. Legger vi til dem som ikke ble løslatt, men direkte overført til videre soning av dom, er andelen som har sittet lenger enn tre måneder i varetekt, 23 prosent (58 og 59).

Statistikken over fengslinger har oversikter over hvor mange som løslates fra varetekt uten å bli overført til videre ordinær soning i fengsel, og hvor mange som overføres direkte fra varetekt til vanlig soning i fengsel etter at saken er avgjort i domstolen. Som vi ser av figur 9.9, er det forskjell på lengden av oppholdet blant dem som løslates fra varetekt, sammenlignet med dem som overføres til videre soning. Blant dem som løslates, hadde 57 prosent utholdt under en måned, og en av fem (20 prosent) ble løslatt etter å ha sittet i varetekt i over to måneder i 2007.

Blant dem som blir overført direkte til videre soning av fengsels- eller forvaringsdom, er det imidlertid en mye større andel som har lengre varetektsopphold bak seg. Kun 20 prosent hadde et varetektsopphold som var under en måned. Mer enn halvparten (53 prosent) hadde sittet varetektsfengslet i over to måneder, hvorav 190

Figur 9.8. **Nyinnsettelser og gjennomsnittlig antall innsatte i varetekt. 1994-2007. Antall**

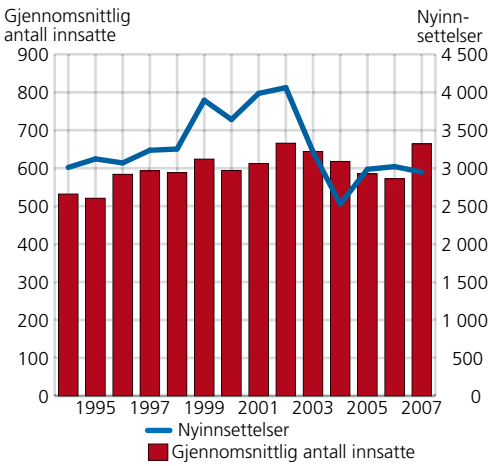

Kilde: Fengslinger, NOS Kriminalstatistikk tabell 52 og 53, Statistisk sentralbyrå.

Figur 9.9. **Løslatelser og overføringer fra varetekt, etter lengden på varetektsoppholdet. 2007. Prosent**

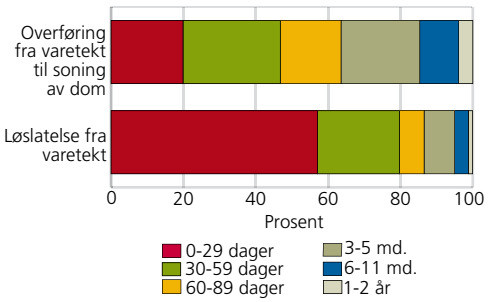

Kilde: Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 58 og 59, Statistisk sentralbyrå.

Hendelser når det er lovlig å bruke tvangsmidler	Godkjent type tvangsmiddel
Hindre alvorlig angrep eller skade på person	Hånd- og transportjern eller tilsvarende
Hindre iverksettelse av alvorlige trusler	Kølle
Hindre betydelig skade på eiendom	Skjold
Hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter	Sikkerhetscelle
Hindre rømning fra fengsel, under transport eller fra bestemmelsessted	Sikkerhetsseng
Avverge ulovlig inntrengning i fengsel	Gassboks
Sikre adgang til sperret eller forskanset rom	

hadde vært varetektsfengslet i mer enn et halvt år i 2007.

13 prosent av dem som skulle sone dom i fengsel, kom direkte fra et varetektsopphold i 2007, det vil si 1 300 personer[4]. Samme år ble 1 900 personer løslatt fra varetekt uten å bli videre overført til soning i fengsel (58). Hvor mange av disse som på et senere tidspunkt blir dømt til å sone dom i fengsel for det forholdet de satt i varetekt for, og hvor mange som blir frikjent fra mistanke, har vi ikke oversikt over. Ifølge årsrapporten til Statens sivilrettsforvaltning (tidligere Justissekretariatene) ble drøyt 230 tilkjent erstatning i 2007, som følge av å ha blitt frifunnet eller at forfølgningen mot personen er blitt innstilt etter pågripelse eller varetektsfengsling (Statens sivilrettsforvaltning 2008).

9.3. Bruk av tvang i fengslene

Når en er i fengsel, kan en ikke selv bestemme over sin egen hverdag. Den fengsledes frihet er sterkt redusert, og i tillegg har kriminalomsorgen mulighet til å anvende ulike tvangsmidler i fengslene. Bruk av tvangsmidler er hjemlet i straffegjennomføringsloven (strgjfl. § 38) og nærmere regulert i forskriftene til loven (Justis- og politidepartementet 2002).

SSB lager ikke statistikk over ulike soningsforhold, men kriminalomsorgen gir årlig ut statistikk som belyser ulike sider ved kriminalomsorgen, hvor de blant annet har en enkel oversikt over bruk av tvangsmidler i fengslene. Den vanligste formen for tvang i fengslene er bruk av sikkerhetscelle, og kriminalomsorgen melder at slik tvang årlig er benyttet i mellom 280 og 360 enkeltganger i perioden 1998-2007. Statistikken sier ikke noe om hvor lenge den enkelte har vært plassert i isolasjon, eller om samme person har vært plassert i sikkerhetscelle flere ganger i løpet av året (KSF 2008).

9.4. Straff utenfor fengsel

Det er de seneste ti årene gjort tilgjengelig flere alternative typer reaksjoner som domstolen kan anvende, i tillegg til tradisjonell soning av straffen i fengsel. Det er friomsorgskontorene som gjennomfører samfunnsstraff, påser at prøveløslatte overholder fastsatte vilkår, gjennomfører betinget dom med program mot ruspåvirket kjøring, betinget dom med narkotikaprogram med domstolskontroll og følger opp personer som er prøveløslatt fra forvaring, underlagt sikring i frihet eller gjennomfører straffen i egen bolig (strgjfl. § 16).

Boks 9.2. Straffegjennomføring med elektronisk kontroll
Denne typen straffegjennomføring ble startet som en forsøksordning 1. november 2008. Straffegjennomføring med elektronisk kontroll gjelder for domfelte som er idømt ubetinget fengselsstraff på inntil fire måneder, eller som har inntil fire måneder igjen til forventet prøveløslatelse. Dette er altså ikke et nytt straffealternativ (strl. § 15), men en ny straffegjennomføringsmåte (strgjfl. § 16 2.ledd). For å gjennomføre soningen på denne måten må domfelte selv søke om å få delta i ordningen. Det er krav om at domfelte arbeider, går i skole, er til behandling eller deltar i kursvirksomhet et visst antall timer ukentlig. Kriminalomsorgen er ansvarlig for administrasjon og drift av ordningen, som blir underlagt et friomsorgskontor i nært samarbeid med fengslene (Justis- og politidepartementet 2002).

Samfunnsstraff

I kapittel 8 beskrev vi samfunnsstraff etter hvor mange som blir ilagt en slik straff, for hvilke typer lovbrudd, og hvordan dette straffealternativet er ilagt lovbrytere over tid etter opplysninger hentet fra statistikken over straffereaksjoner. I straffereaksjonsstatistikken er det ikke noen opplysninger over innholdet i samfunnsstraffen. Samfunnsstraffen består av flere ulike typer tiltak (se tekstboks 8.5 om samfunnsstraff).

I Kriminalomsorgens årsstatistikk 2007 (KSF 2008) fremgår det blant annet at:

- 2 900 dommer på samfunnsstraff ble iverksatt.
- 87 prosent av alle utgåtte samfunnsstraffer ble fullført etter endt tid, 63 prosent var uten brudd på vilkår.
- I alt ble det gjennomført 200 500 timer.
- 66 prosent av timene som ble gjennomført, var samfunnsnyttig arbeid, 5 prosent ulike programmer, knapt 2 prosent behandling, 0,17 prosent konfliktråd, og de resterende timene var blant annet individuelle samtaler og kartlegging av tiltak.
- 43 prosent var under 25 år da samfunnsstraffen ble iverksatt.
- Kvinner utgjorde 11 prosent av dem som fikk en samfunnsstraff iverksatt.

Program mot ruspåvirket kjøring

I stedet for å gi ubetinget fengsel for promillekjøring kan domstolen velge å gi en betinget fengselsdom, med særvilkår om at domfelte skal gjennomføre program mot ruspåvirket kjøring (promilleprogram frem til 10. oktober 2008). I Kriminalom-

Boks 9.3. Samfunnsstraff, rapport fra kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS)
I rapporten «Dømt til samfunnsstraff» dokumenteres utviklingstrekk i samfunnsstraffen i perioden 2002-2005. Her presenteres statistikk om samfunnsstraffen, blant annet en tilbakefallsmåling, på grunnlag av opplysninger fra KOMPIS. I tillegg er det gjort en spørreundersøkelse blant 268 domfelte som var i ferd med å avslutte samfunnsstraffen.

Hovedfunnene er blant annet at gjennomsnittstraffen blant iverksatte dommer i dette utvalget var på 90 timer, og antallet timer totalt gjennomført var på 175 400 i 2005. Det årlige antallet dommer som ble omgjort til ubetinget fengselsstraff på grunn av brudd på krav til gjennomføringen, var 10 prosent av domstallet per år. 34 prosent av dem som påbegynte en dom på samfunnstraff i 2002, er registrert med ny dom innen tre år. Nærmere to tredeler av dem som gjennomførte samfunnsstraff, hadde ikke tidligere sonet straff som var gjennomført av kriminalomsorgen (Højdahl og Kristoffersen 2006).

Boks 9.4. Program mot ruspåvirket kjøring
Fra 10. oktober 2008 ble program mot ruspåvirket kjøring, tidligere kalt promilleprogram, gjort permanent. Program mot ruspåvirket kjøring innebærer at domstolen i stedet for ubetinget fengsel kan idømme program som et særvilkår til en betinget dom (strl. § 53 nr. 3 bokstav e.). Denne reaksjonen anvendes i hovedsak overfor promillekjørere med et erkjent alkoholproblem, men kan også anvendes overfor personer med andre rusproblemer enn alkohol. Programmet skal inneholde individuelle samtaler med kriminalomsorgen, samtaleorientert undervisning, kartlegging av eventuelle behandlingsbehov og kontroll. Undervisningsdelen skal utgjøre mellom 20 og 30 timer og gjennomføres i løpet av to til tre måneder. Til sammen skal hele programmet gjennomføres i løpet av ti måneder, med mindre retten bestemmer noe annet (Justis- og politidepartementet 2008a og Kristoffersen 1999).

sorgens årsstatistikk 2007 (KSF 2008) fremgår det blant annet at:

- 470 betingede dommer med promilleprogram som vilkår ble iverksatt.
- 64 prosent av alle fullførte dommer ble gjennomført uten brudd på vilkår.
- Kvinner stod for 15 prosent av de iverksatte promilleprogrammene.

Narkotikakontroll med domstolsprogram

Et alternativ til ubetinget fengsel for rusmiddelmisbrukere som er dømt for narkotikarelaterte forbrytelser, er narkotikakontroll med domsstolsprogram. Dette er et prøveprosjekt som ble startet i 2006 i Bergen og Oslo. I Kriminalomsorgens årsstatistikk 2007 (KSF 2008) fremgår det blant annet at:

- Det ble ferdigstilt 56 personundersøkelser, hvorav 28 ble funnet egnet til å gjennomføre en slik reaksjon.
- 31 nye dommer, som narkotikakontroll med domstolsprogram, ble iverksatt i 2007.
- 21 saker ble avsluttet, hvorav 19 ble avbrutt på grunn av ny kriminalitet eller brudd på særvilkår.

Mer bruk av straff utenfor fengsel?

Som vi har vist i kapittel 8 om ilagte straffereaksjoner, viser utviklingen en økt bruk av alternative straffer til fengsel. Der spesielt innføringen av samfunnsstraff, men også nye ordninger som program mot ruspåvirket kjøring, narkotikaprogram med domstolskontroll og det nye prøveprosjektet med hjemmesoning med elektronisk kontroll, bidrar til vi får flere alternativer til tradisjonell soning i fengselsanstalt. Sett i sammenheng med at også innsatte i fengslene øker, er det i dag flere som er under strafferettslig kontroll.

Figur 9.10 viser utviklingen for iverksatte oppdrag i regi av friomsorgen i løpet av perioden 2000-2007. Her ser vi at spesielt innføringen av samfunnsstraff har bidratt mye til den totale økningen i oppdrag,

Boks 9.5. Narkotikaprogram med domstolskontroll
Dette er et treårig prøveprosjekt i Oslo og Bergen, som trådte i kraft 1. januar 2006, og prøveperioden er utvidet til å gjelde til 2011. Dette er en frivillig ordning der rusmisbrukere som tidligere ville bli idømt en ubetinget fengselsstraff, nå kan dømmes til å følge et rehabiliteringsprogram som vilkår for betinget dom (strl. § 53 nr. 3 bokstav e.). Gjennomføringen av programmet vil knyttes til et dagsenter, og innholdet vil tilrettelegges av et tverrfaglig team bestående av representanter fra blant annet sosialtjenesten i kommunen, opplæringssektoren, spesialhelsetjenesten og kriminalomsorgen (Justis- og politidepartementet 2005 og Johnsen og Svendsen 2007).

Figur 9.10. **Iverksatte oppdrag i friomsorgen, etter type kategori. 2000-2007. Antall**

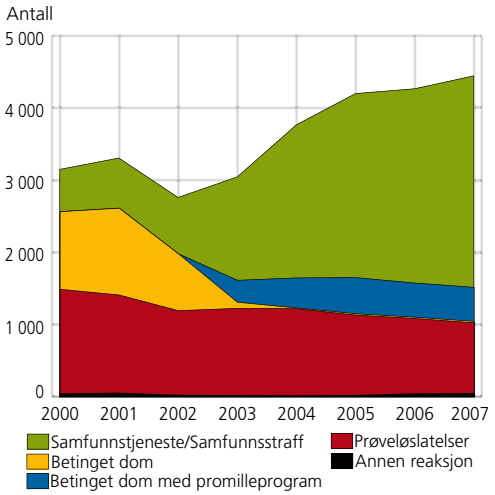

Kilde: Kriminalomsorgens årsstatistikk 2007.

og i 2007 var to tredeler (66 prosent) av oppdragene til friomsorgen samfunnsstraffer. Denne oversikten viser at friomsorgens oppdrag i forbindelse med kontroll av vilkår ved betinget dom utgjorde drøyt en tredel (34 prosent) av deres oppgaver ved årtusenskiftet. I 2007 er disse typene betingede dommer nesten borte, men vi har fremdeles betingede dommer der domfelte må gjennomføre program mot ruspåvirket kjøring (11 prosent) eller er under narkotikaprogram (0,7 prosent). Under hele perioden har oppdrag i forbindelse med prøveløslatelser utgjort en betydelig del av friomsorgens oppgaver, men antallet slike oppdrag minket fra 1 500 i 2000 til knapt 1 000 i 2007 (KSF 2008).

Noter til kapittel 9

[1] Ordinære fengselsplasser (ikke eksempelvis sykesenger, refselsceller og dubleringsplasser) per 31. desember 2007.

[2] Det tredje målet for fengselsbefolkningen er antall døgn i fengsel, som er grunnlaget for gjennomsnittlig antall innsatte, men datagrunnlaget for disse statistikkene er summariske og kan dermed ikke fordeles etter blant annet lovbruddsgrupper eller type lovbrudd. Dette datagrunnlaget er også hentet fra et annet register (KOMPIS) enn resten av statistikken er hentet fra (SSP) (se tekstboks 9.1).

[3] Denne betegnelsen er ikke det samme som voldsforbrytelse i tidelingen, som er brukt andre steder i publikasjonen. Her inngår vold mot offentlig tjenestemann, forbrytelse mot den personlige frihet og forbrytelse mot liv, legeme og helbred.

[4] Denne betegnelsen er ikke det samme som voldsforbrytelse i tidelingen, som er brukt andre steder i publikasjonen. Her inngår vold mot offentlig tjenestemann, forbrytelse mot den personlige frihet og forbrytelse mot liv, legeme og helbred.

10. Tilbakefall

Tilbakefallsundersøkelser ønsker å si noe om gjentatte lovbrudd som er begått av personer over et lenger tidsrom. Blir vi lovlydige etter å ha begått lovbrudd, eller begår vi nye straffbare handlinger når grensen først er brutt?

Det finnes mange ulike måter å måle enkeltpersoners og gruppers omfang av ulike typer lovbrudd over tid. I de kvantitative oversiktene som er laget i Norge, er det da også en relativt stor variasjon i både utvalg, lovbruddstyper og undersøkelsesperioder. Hvilke grupper og tilbakefallsperioder som inngår, er svært avgjørende for resultatene av de ulike studiene og sammenliknbarheten mellom dem.

10.1. Alle tilbakefall kan ikke måles

I løpet av 1950- og 1960-tallet ble det gjennomført flere selvrapporteringsundersøkelser, spesielt blant ungdom, hvor det også ble spurt om de hadde begått spesifiserte lovbrudd flere ganger og over tid (se Stangeland og Hauge 1974). Det finnes også eksempler på undersøkelser fra de siste årene som inneholder spørsmål om enkelte typer lovbrudd – hvor et avgrenset utvalg også er fulgt over en lengre tidsperiode i flere undersøkelser, slik for eksempel NOVA og SIRUS kartlegger ungdoms bruk av narkotika. Det er imidlertid ikke gjennomført egne selvrapporteringsundersøkelser med sikte på å kartlegge alle de lovbrudd som hele befolkningen i Norge begår. At et representativt utvalg av befolkningen vil oppgi alle sine lovbrudd i denne type undersøkelser, er da også lite trolig.

På grunn av de metodiske problemene til undersøkelser med selvrapportering av lovbrudd, og at kun et avgrenset utvalg av personer og typer lovbrudd er forsøkt kartlagt, har vi relativt lite kunnskap om hvor mye og hvor ofte dagens norske befolkning faktisk begår lovbrudd. Men det er ikke nødvendigvis slik at alle tilbakefallsundersøkelser har som sitt viktigste formål å beskrive alle faktiske lovbrudd. Å kartlegge at visse grupper har begått et visst omfang av lovbrudd, og at minimumstall viser at noen begår en betydelig mengde lovbrudd over tid, kan være nok for å kunne bruke en tilbakefallsundersøkelse – for eksempel i forebyggingsarbeid eller kartlegginger av rettssystemets tiltak. Denne type kunnskap trenger imidlertid ikke å begrunnes med bestemte nytteverdier for fremtiden, utover å opplyse samfunnet om hva som skjer i forholdet mellom personer og representanter for den offentlige myndighet. Å kartlegge den gjentatte kontakten med rettsapparatet, slik for eksempel undersøkelsene av langtidsdømte på 1980-tallet gjorde (blant annet Bødal 1999 og Bødal og Fridhov 1992), kan med andre ord ses på som et samfunnsmål i seg selv. Blant

annet av disse grunner er de fleste tilbakefallsundersøkelser basert på informasjon om de personene som er blitt tatt, eventuelt straffet, for å ha begått lovbrudd.

10.2. Tilbakefall i rettssystemet

I kapittel 7-9 har vi sett at relativt mange, og flere, blir tatt for lovbrudd. Men hva skjer med personer som har blitt konfrontert av rettsystemet med lovbrudd de har begått? Er det de samme personene politiet, domstolene og fengslene møter igjen og igjen – og er personene i de årlige kriminalstatistikkene egentlig de samme år etter år?

Enkelte kriminalstatistikker og undersøkelser basert på rettssystemets register er relativt gode kartlegginger av, eller representanter for, noen personers reelle lovbrudd og tilbakefall. Det er imidlertid mange metodiske problemstillinger knyttet til innholdet og anvendelsene av de offentlige straffesaksregistre (jamfør blant annet kapittel 3 og 7), og disse er i særlig grad relevante for undersøkelser som bruker data registrert over en lang tidsperiode – som de fleste tilbakefallsstatistikker gjør. Tilbakefallsstatistikker basert på straffesaksregister er derfor først og fremst en måling av langvarig kontakt mellom individuelle eller grupper av personer og rettsapparatet. De sier oss blant annet noe om hvem som er gjengangere eller ikke i rettssystemet, intensiteten og hvilke lovbrudd som er årsaken til denne kontakten.

Oversikter over tilbakefall blant lovbrytere i det norske rettssystemet er laget jevnlig – etter statistikkene over straff-fanger på slutten av 1800-tallet, og undersøkelsene av løslatte fra fengsel i mellomkrigstiden. De første «Tilbakefallsstatistikk for domfelte, botlagte og påtalefritatte for forbrytelser i 1951» (SSB 1961) og «Tilbakefallsstatistikk for siktede» (SSB 1963) er fulgt opp med tilsvarende undersøkelser i ettertid. I de siste årene har SSB publisert flere ulike undersøkelser og statistikker som sier oss noe om lovbrudd og lovbryteres kontakt med rettssystemet over tid, og her gis en presentasjon av noen hovedtrekk ved resultatene av disse.

10.3. Flere lovbrudd på kort tid

En rettsprosess mot en lovbryter kan inneholde mange lovbrudd. I løpet av ett år kan samme person også gjennomgå flere rettsprosesser. De årlige statistikkene om siktede og straffede gir derfor noen opplysninger om enkeltpersoners omfang av lovbrudd over relativt korte perioder.

Det er nå mer enn en tredel av alle siktede i løpet av ett år som er siktet for flere enn ett lovbrudd, en andel som i det siste har vært jevnt økende fra 30 prosent i 1997 til 36 prosent i 2005 (19, 1997-2005). Ut fra flere tidligere statistikker og analyser vet vi at antall lovbrudd er spesielt høyt i tyveri- og narkotikasaker (blant annet Stene 2002 og Skarðhamar 2004). Hvis det allerede pågår en straffeforfølgelse mot en person, og denne blir tatt for nye lovbrudd, vil sakene vanligvis bli ført sammen – og gjengangeren vil til slutt få en samlet straff for alle lovbruddene. Til tross for dette er det likevel 13 prosent av alle straffede som blir ilagt mer enn én straffereaksjon i løpet av ett år (46).

De ferdig etterforskede sakene i 2005 resulterte i 105 000 siktelser for forbrytelser til 36 200 forskjellige siktede personer. Men hvilke kombinasjoner av lovbrudd er det som blir begått og rettsforfulgt i en så kort tidsperiode? En kartlegging av alle oppklarte lovbrudd dette året viser blant annet at de 15 600 narkotikasiktede ble siktet for 37 300 narkotikalovbrudd. 8 200 av de narkotikasiktede hadde da også begått 47 600 andre lovbrudd – hvorav 26 500 var forbrytelser (Stene 2008, se også kapittel 7.7).

Figur 10.1. **Siktede, etter antall lovbrudd, alder og kjønn. 2005. Prosent (N=54 473)**

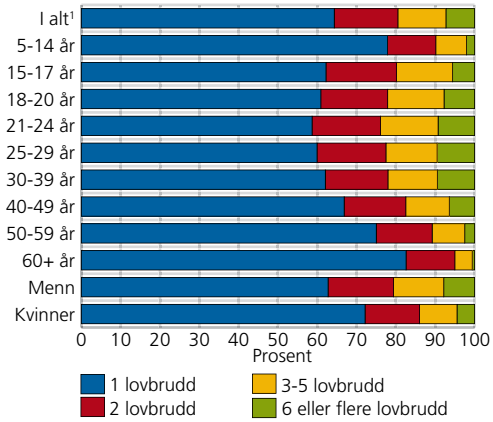

[1] Inkludert 9 siktede med uoppgitt alder.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 19, Statistisk sentralbyrå.

De årlige statistikkene inneholder med andre ord relativt mange lovbrudd, og et betydelig tilbakefall, blant noen grupper av personer (se figur 10.1). Statistikkene fra de enkelte år har imidlertid en begrensning fordi de ikke sier noe om når lovbruddene er begått. De inneholder både saker med flere lovbrudd i en enkelthendelse, innenfor svært korte tidsrom, og omfattende tilbakefall over lang tid. Gjerningspersoner med flere lovbrudd kan med andre ord både være engangslovbrytere og lovbrytere med lange lovbruddshistorier. Tilbakefallsperiodene er i disse statistikkene heller ikke målt likt for alle personer (mer generelt om utvalg og måleperioder, se tekstboks 10.5). For å beskrive og sammenlikne tilbakefall og lovbruddskarriere er det derfor gjort spesielt tilpassede undersøkelser av ulike grupper over lengre tidsperioder.

10.4. Flere lovbrudd over lengre tid – tilbakefallsundersøkelsene

Ser vi på hvem som over lange tidsperioder blir tatt for lovbrudd, øker andelen som blir tatt for flere lovbrudd – og gjenganernes plass i det registrerte kriminalitetsbildet blir tydeligere og større.

Typer av lovbruddskarrierer i ungdomstiden

Ut fra datagrunnlaget til statistikkene over etterforskede lovbrudd i perioden 1992-2005 er det gjennomført ulike kartlegginger av lovbruddskarrierer til ungdom (og deres sosiale bakgrunn, se kapittel 12). I slike undersøkelser vil det være svært mange lovbruddsmønster, med mange kombinasjoner av lovbrudd begått på ulike tidspunkt. Ut fra intensitet og omfang av siktelser for forbrytelser i ungdomstiden (fra 15 til 24 år) til et bestemt alderskull (de som ble født i 1977), skiller Skarðhamar (2005) ut fire hovedtyper av lovbruddskarrierer:

1. Normalpopulasjonen – blir stort sett ikke, eller kun ved én anledning, tatt for forbrytelser.
2. Ungdomstidsavgrensede – blir stort sett tatt for forbrytelser i ett eller noen få etterfølgende år, spesielt rundt 17-18 års alder.
3. Senstartere – blir stort sett tatt for flere forbrytelser med et økende antall over flere år, men blir første gang tatt relativt sent i ungdomstiden.
4. Høyaktive – blir tatt for svært mange forbrytelser og stort sett siktet for nye forbrytelser hvert eneste år fra tidlig alder.

Av de siktede for forbrytelser i dette alderskullet hadde nesten halvparten blitt tatt for en eller noen få svært tidsavgrensede forbrytelser – og kategorisert som normalpopulasjonen sammen med de 90 prosent som ikke var siktet for forbrytelser. Denne gruppen stod da bak 15 prosent av alle forbrytelsessiktelsene som ungdommene i dette utvalget hadde blitt tatt for. 23 prosent av de siktede hadde en ungdomsavgrenset forbrytelseskarriere, og

stod bak 13 prosent av forbrytelsessiktelsene. En av fire siktede ble første gang tatt for en forbrytelse relativt sent i ungdomstiden, men før fylte 25 år stod disse senstarterne likevel bak hele 38 prosent av alle forbrytelsessiktelsene. Den lille høyaktive gruppen utgjorde under 5 prosent av alle de siktede, men hadde i gjennomsnitt blitt siktet for nesten 40 forbrytelser – og en tredel av alle forbrytelsene som dette ungdomskullet var tatt for.

Samlet sett ble 21 prosent av 15 åringene i 1992 siktet for ett eller flere lovbrudd før de fylte 25 år. En av ti ble siktet for en eller flere forbrytelser, og som det fremgår av figur 10.2, ble 57 prosent av disse siktet for flere enn én forbrytelse i løpet av denne tiårsperioden. Også med denne måten å gruppere de siktede på er det en liten del av de siktede i dette fødselskullet som har begått et stort antall forbrytelser. For eksempel hadde drøyt 11 prosent av alle siktede fått flere enn ti siktelser, og denne gruppen hadde nesten 60 prosent av alle forbrytelsessiktelsene.

Vinnings- og narkotikaforbrytelser utgjør flertallet av siktelsene i alle disse gruppene og typene av lovbruddskarrierer, men de har også noe forskjellig fordeling og konsentrasjon av siktelser i de ulike forbrytelsesgruppene (se også Skarðhamar 2004, spesielt tabell 3).

Som vi har sett i kapittel 7 og tall fra 2005, utgjorde de i alderen 15-24 år 40 prosent av de siktede for forbrytelser, og denne gruppen stod bak 38 prosent av alle forbrytelsessiktelser mot personer. Utvalget som danner grunnlaget for typologiseringene av lovbruddskarrierer, er også en generasjon av ungdom som har vokst opp i en spesiell tid for kriminalitetsutviklingen (jamfør kapittel 5, 7 og 11). I det følgende skal vi se nærmere på de historiske tilbakefallsundersøkelsene hvor tilnærmet alle

Figur 10.2. **Siktede og siktelser for forbrytelse i kohort 1977, etter antall forbrytelser i 1992-2001. Prosent av siktede (N=4 975) og prosent av siktelser (N= 28 599)**

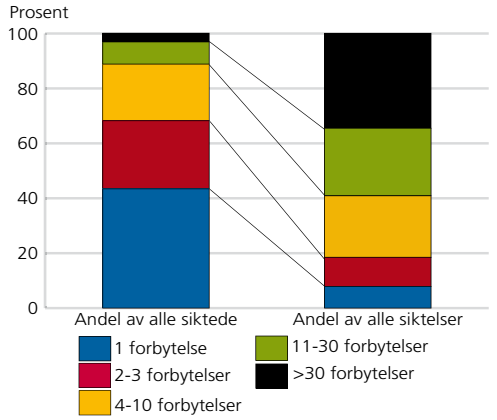

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Skarðhamar 2005 tabell 2.1 og 2.2, Statistisk sentralbyrå.

sikede og straffede er inkludert, og presentere noen av de mest sentrale resultatene fra disse statistikkene.

Tilbakefallsstatistikk blant siktede

Fra og med de siktede i 1992 har SSB publisert årlig statistikk over tilbakefall i den påfølgende femårsperioden. Fra da omfattet statistikken alle siktede for lovbrudd, og siktelser for forseelser regnes også som tilbakefall. I de tidligere tilbakefallsstatistikkene, fra den første over siktede i 1957 og frem til og med de siktede i 1993, ble tilbakefall kun undersøkt for dem som var siktet for forbrytelser. Det var da kun tilbakefall i en treårsperiode og en ny siktelse for forbrytelse, som var med i de tidligere tilbakefallsstatistikkene.

Resultatene fra alle de årlige tilbakefallsstatistikkene viser at andelen av de siktede for forbrytelser med tilbakefall økte relativt jevnt fra 1957 og frem til slutten av 1970-tallet. Fra 1980 varierte andelene noe fra år til år, men samlet sett ser tilbakefallsprosenten ut til å ha være

Boks 10.1. Tilbakefall blant siktede (fra og med 1992)
Ut fra datagrunnlaget til statistikken over etterforskede lovbrudd gjennomføres det løpende tilbakefallsundersøkelser. Undersøkelsen tar utgangspunkt i alle de siktede for lovbrudd i det året som ligger fem år forut for statistikkåret. En siktet fra dette året regnes å ha tilbakefall hvis to krav er oppfylt; at denne personen har begått minst ett nytt lovbrudd etter det lovbruddet som personen ble tatt for i utgangsåret, og at dette lovbruddet har medført at personen har blitt en av de siktede i løpet av de etterfølgende fem årene.

Det er i tilbakefallsundersøkelsen ikke tatt hensyn til forskjellige former for tilbakefallshindringer i måleperioden. Siktede uten sikre identifikasjonsopplysninger, det vil si de som ikke er registrert med gyldig norsk personnummer og/eller gjerningstidspunkt for lovbruddet, er holdt utenfor undersøkelsen. Mer om utvalg og måleperioder i tekstboks 10.5.

De årlige statistikkene over tilbakefall inneholder opplysninger om alder, kjønn, lovbruddstyper, ilagte avgjørelser og antall år med tilbakefall. Se statistikken over etterforskede lovbrudd.

rimelig stabil de siste 20 årene. Ser vi mer detaljert på tallene fra første halvdel av 1990-tallet, er andelen noe synkende frem til 1997, mens statistikk fra de aller siste årene tyder på at andelen siktede med tilbakefall igjen er økende.

Som det fremgår av figur 10.3, har det totale antallet siktede for forbrytelse også økt betraktelig i løpet av de siste 50 årene. I de 30 første årene av perioden stiger antall siktede parallelt med tilbakefallsprosenten, noe som antyder at det i denne perioden først og fremst var et økende antall gjengangere som ble tatt for forbrytelser. Fra om lag 1989 og frem til i dag har det ikke vært en tilsvarende sammenheng, og den vel 50 prosent store etterfølgende øk-

Figur 10.3. **Tilbakefall til forbrytelser i treårsperiode blant siktede for forbrytelser 1957-1993 og tilbakefall til lovbrudd i femårsperiode blant siktede for forbrytelser 1992-2000. Prosent. Siktede for forbrytelse 1957-2005. Antall**

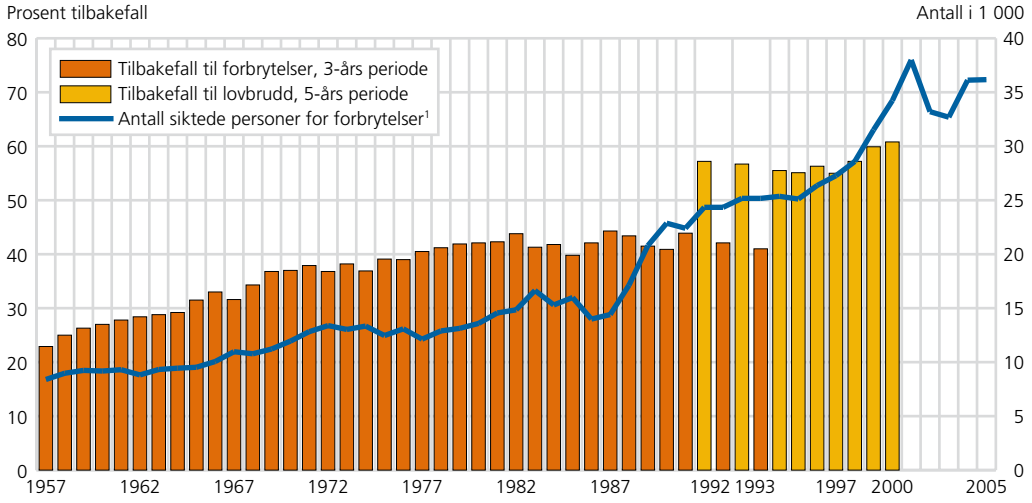

[1] Alle siktede, også de som av ulike grunner ikke inngår i tilbakefallsundersøkelsene.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, SSB (div. år A) NOS Kriminalstatistikk 1965, 1970, 1978, 1986, 1987-2005 og SSB (1995) Historisk statistikk 1994 tabell 8.13, Statistisk sentralbyrå.

ningen i antall siktede for forbrytelser ser dermed ut til å gjelde for både engangssiktede og tilbakefallsforbrytere.

Som det fremgår av figur 10.4, er tilbakefall ulikt fordelt blant siktede for ulike lovbruddsgrupper. Det er også slik at disse ulike gruppene kan ha forskjellige tilbakefallsmønster, og da skille seg fra de mer

Figur 10.4. **Tilbakefall i femårsperioden 2001-2005 blant siktede i 2000, etter lovbruddskategori[1] og lovbruddsgruppe[1] i 2000, og lovbruddsgruppe[2] ved tilbakefall. Prosent (N=72 152)**

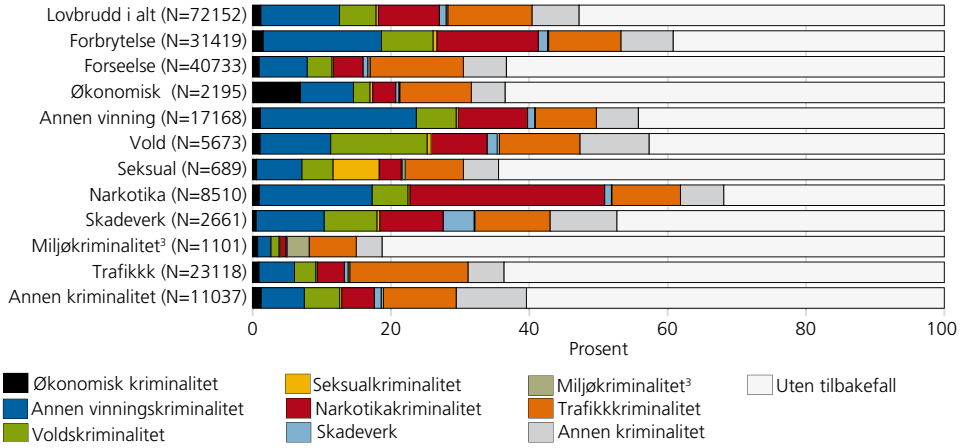

[1] Ved flere lovbrudd kategorisert ut fra lovbruddet med høyest strafferamme.
[2] Ved siste tilbakefall hvis flere.
[3] Omfatter arbeidsmiljøkriminalitet

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS kriminalstatistikk tabell 24, Statistisk sentralbyrå.

Boks 10.2. Noen sammenhenger i tilbakefallsstatistikkene blant siktede (tall fra 2000-2005)

- Menn har større andel med tilbakefall (50 prosent) enn kvinner (32 prosent).
- Andelen med tilbakefall reduseres betydelig med stigende alder blant menn, mens andelen med tilbakefall øker opp til aldersgruppen 30-39 år blant kvinner – hvor den er på sitt høyeste med 40 prosent.
- Siktede for forbrytelser har høyere tilbakefall (61 prosent) enn de som er kun siktet for forseel-ser (37 prosent).
- Høyest tilbakefall (80 prosent) er det blant dem med grove tyverier og ran som sitt opprinnelige hovedlovbrudd.
- Narkotikasiktede har høyere tilbakefallsprosent (68 prosent) enn siktede i andre lovbruddsgrupper.
- Mer enn halvparten (52 prosent) av de siktede for forbrytelser med tilbakefall hadde vinnings- eller narkotikakrimnalitet som sitt siste tilbakefallslovbrudd.
- Siktede med tilbakefall har en tendens til å bli siktet for samme lovbruddsgruppe som de tidligere ble siktet for (se figur 10.4).

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 21-24, SSB.

generelle sammenhenger som vi finner når vi ser alle siktede under ett. Det er for eksempel slik at tilbakefall til de narkotikasiktede øker fra ung alder og frem til de er over 30 år (23, jamfør Stene 2003a), noe som er motsatt av det mønster vi ser for menn generelt i samme alder (se tekstboks 10.2).

Statistikk om tidligere straffeforhold

I tillegg til tilbakefallsstatistikken for siktede publiserer SSB årlige oversikter over straffereaksjoner som er ilagt «tidligere straffbare» personer. Statistikkene omfatter da alle ilagte straffereaksjoner i forbrytelsessaker og inneholder opplysninger om alder, kjønn, forbrytelsesgruppe og type reaksjon (32 og 33).

Å være «tidligere straffbar» innebærer at den straffede allerede er registrert i strafferegisteret (SSP) en eller flere ganger før den siste straffereaksjonen. Det vil i praksis si at den straffede, en eller flere ganger tidligere i sitt liv, enten har blitt straffet med fengsel, samfunnsstraff, særreaksjon/sikring – eller har fått rettighetstap eller straffeutmåling utsatt. Hvis man har begått en eller flere forbrytelser og blitt ilagt bot (ved forelegg eller dom), eller betinget påtaleunnlatelse, blir man også registrert i strafferegisteret (jamfør kapittel 4 i SSB 2008). Samlet sett er det en relativt liten årlig andel av alle straffede som kvalifiserer for en fremtidig status som tidligere straffbar, og i 2007 utgjorde disse typene av reaksjoner under 12 prosent av alle ilagte straffereaksjoner (41 200 av 357 100, 28).

De straffede som kun er straffet for forseelser og ilagt forenklede forelegg, forelegg, idømte bøter eller betingede påtaleunnlatelse – regnes med andre ord ikke som tidligere straffbare. Alle siktede som ikke er ilagt en straffereaksjon, blant annet de som begikk lovbrudd før de var 15 år, vil

Figur 10.5. **Straffereaksjoner i forbrytelsessaker, etter tidligere straffeforhold. 1978-2007. Prosent**

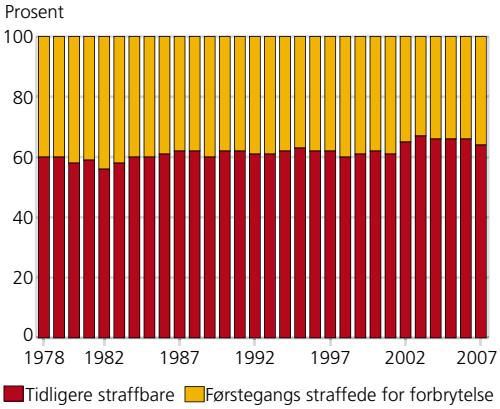

Kilder: Straffereaksjoner, SSB (div. år B) NOS Kriminalstatistikk 1980, 1985, 1990, 1995-1998 og Straffereaksjoner 1999-2007, Statistisk sentralbyrå.

heller ikke bli regnet som tidligere straffbare. Dette er tilfelle for om lag en femdel av de 36 200 siktede for forbrytelser i 2005 (18).

Som det fremgår av beskrivelsen ovenfor, kjenner rettssystemet til mange lovbrytere og oppklarte lovbrudd som ikke blir kategorisert som tidligere straffeforhold. Det er også kun straffereaksjoner i forbrytelsessaker som er med i statistikkene. Det er slik sett et relativt avgrenset utvalg og et strengt mål på tilbakefall. På den annen side er det et svært vidt mål, spesielt for de eldre aldersgrupper, fordi det måler tilbakefall gjennom hele livet til dem som er med i utvalget. At det da blir forskjeller i hvor lang tilbakefallsperiode de ulike aldersgruppene er målt ut fra, begrenser imidlertid mulighetene for å gjøre sammenlikninger mellom dem ut fra de enkelte års statistikker.

Statistikkene over tidligere straffeforhold sier oss noe sikkert om omfanget av førstegangs- og flergangsstraffede i forbrytelsessaker, hvem de er, og hvilke forbrytelser de sist ble straffet for (se også

eksempler i Haslund 2003). Til tross for de relativt strenge tilbakefallskriteriene var hele 64 prosent av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker i 2007 ilagt en tidligere straffbar person (32). Bruker vi lengre tidsserier, vil det være mulig å analysere flere sider ved utviklingen av tilbakefall til flere aldersgrupper og generasjoner av lovbrytere. Da ser vi også at det i løpet av de siste 30 år har vært en svært stabil fordeling av førstegangsstraffede (ikke tidligere straffbare) og tidligere straffbare i den totale mengden av forbrytelsessaker (se figur 10.5).

Tilbakefallsundersøkelser blant straffede (1951-1969, 1978-1994)

SSB har gjennomført fire sammenliknbare tilbakefallsundersøkelser for straffede (i 1951, 1957, 1962 og 1987), ut fra datagrunnlaget til statistikken over straffereaksjoner. I tillegg til dødsfall og utvandring ble til dels også tid under soning i fengsel regnet som en hindring i å begå nye lovbrudd. Tilbakefallsperioden og utvalget er avbegrenset til de med «fem år under risiko for tilbakefall».

Den siste undersøkelsen ble gjennomført av Møglestue (1996, sammendrag), hvor straffehistoriene til de straffede for forbrytelser i 1987 ble kartlagt i perioden 1978-1994. Av de straffede som tilfredsstilte kravet til tilbakefallsperiode, hadde 51 prosent fått en eller flere nye straffereaksjoner i løpet av en femårsperiode (for andre sentrale resultater, se tekstboks 10.3). Tilsvarende undersøkelser av straffede i 1951, 1957 og 1962 viste langt lavere andeler med tilbakefall. Økningen var stor for begge kjønn, men relativt sett større for kvinner. Det antydes at tilbakefallsprosenten blant straffede i Norge har økt jevnt fra begynnelsen av 1950-tallet og frem til 1990-tallet. Som vi har sett, økte tilbakefallsstatistikken for siktede først og fremst i årene før 1980 (figur 10.3), og det er da sannsynlig at det meste av økningen

Boks 10.3. Noen sammenhenger i tilbakefallsundersøkelsene blant straffede (tall fra 1978-1986, 1987-1994)

- De fleste med tilbakefall har sitt første tilbakefall relativt tidlig. Tre av fem fikk ny straff mindre enn to år etter straffereaksjonen i 1987.
- Risikoen for tilbakefall er høyere jo flere straffereaksjoner den straffede lovbryteren har fra før. Av de førstegangsstraffede hadde 34 prosent tilbakefall, mens tilbakefallsprosenten til de med flere enn ti tidligere reaksjoner var 87 prosent.
- Menn (53 prosent) har et høyere tilbakefall enn kvinner (40 prosent), men tilbakefallsprosenten blant tidligere straffede menn (67 prosent) og tidligere straffede kvinner (64 prosent) er omtrent den samme.
- Andelene med tilbakefall er langt lavere for de straffede over 40 år enn blant yngre straffede, også for dem med en tidligere straffehistorie.
- Straffede for grovt tyveri og narkotikaforbrytelser hadde høyere tilbakefall enn dem som ble straffet for andre typer forbrytelser, også når det ble tatt høyde for forskjeller i kjønn, alder og tidligere straffeforhold.
- 63 prosent av dem som ble straffet med ubetinget fengsel, hadde tilbakefall. Dette var en høyere tilbakefallsprosent enn blant straffede ilagt andre reaksjoner, også etter at det ble kontrollert for forskjeller i kjønn, alder, antall tidligere straffeforhold og type lovbrudd.

Kilder: Møglestue (1996) og SSB (1961, 1969 og 1972).

Figur 10.6. **Tilbakefall i 1992-2001 blant straffede for forbrytelser i 1991 med tilbakefall, etter personens alder i 1991 og antall år med tilbakefall. Prosent. (N=8 138)**

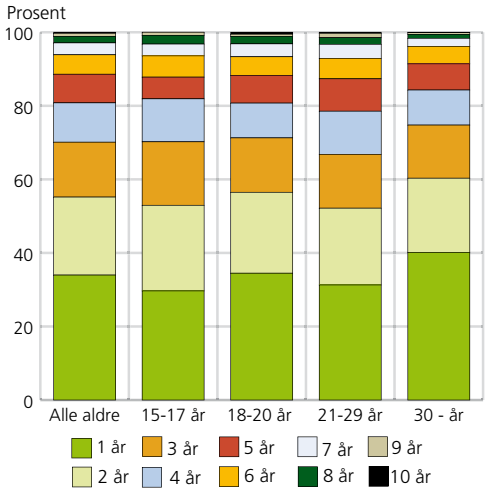

Kilde: Straffereaksjoner, Haslund 2003 tabell 5b, Statistisk sentralbyrå.

i tilbakefallsprosenten også blant de straffede skjedde i den samme perioden.

Tilbakefallsundersøkelse blant straffede (1991-2001)

Ut fra datagrunnlaget til statistikkene over straffereaksjoner i perioden 1992-2001 er tilbakefall til de straffede for forbrytelser i 1991 kartlagt (Haslund 2003, jamfør tekstboks 10.4). I denne undersøkelsen regnes det som tilbakefall hvis personen ble ilagt en ny straffereaksjon for en forbrytelse. En av de unike sidene ved denne undersøkelsen er at den kartlegger tilbakefall for alle straffede i en så lang periode som ti år. Samlet sett hadde 54 prosent fått minst én ny straffereaksjon for en eller flere nye forbrytelser i løpet tiårsperioden.

Over halvparten (55 prosent) av dem med tilbakefall hadde blitt straffet på nytt én eller to ganger, og en tredel hadde fått kun én ny straffereaksjon. Drøyt en tidel av dem med tilbakefall hadde blitt straffet i seks eller flere av de ti årene som ble kartlagt (se figur 10.6, jamfør også undersøkelsen i Haslund 2004). Resultatene er ikke presentert slik at vi vet mer detaljert hvilke år de fikk en ny straff, men halvparten av alle med tilbakefall hadde fått en ny straff både i den første (1992-1996) og siste femårsperioden (1997-2001). Resultater fra andre tilbakefallsstatistikker tilsier at et flertall av dem med tilbakefall har sitt første tilbakefall i løpet de første påfølgende 1-2 år (for eksempel 71 prosent i SSB 1972 og 85 prosent i SSB 1997).

10.5. Mange individuelle lovbruddshistorier, men noen stier følges av flere

Det er ikke enkelt å oppsummere resultatene fra de forskjellige undersøkelsene

Boks 10.4. Noen sammenhenger i tilbakefallsundersøkelsene blant straffede (med tall fra 1991-2001)

- Tilbakefallsprosenten er høyest for de aller yngste, og reduseres med økende alder. Henholdsvis 66, 60 og 58 prosent av de straffede 15-, 16- og 17-åringer ble straffet igjen, hvorpå tilbakefallsprosenten flatet ut og tok først igjen til å synke for straffede i 30-årene. For 40-åringer var andelen med tilbakefall 39 prosent, og for 50-åringer var den 20 prosent.

- Tilbakefallsprosenten er høyere blant dem som opprinnelig ble idømt ubetinget fengsel (62 prosent) enn blant dem som ble ilagt andre straffereaksjoner (50 prosent).

- Tilbakefallsprosenten blant dem som opprinnelig ble straffet for vinningsforbrytelser, var høyere (60 prosent) enn blant straffede for andre forbrytelser, for eksempel volds- og seksualforbrytelser (43 og 25 prosent).

Kilde: Haslund 2003.

og statistikkene som beskriver siktede og straffedes lovbrudd over kortere eller lengre tid. Kartleggingsmetodene og lovbruddshistoriene er mange, og i stor grad individuelle. Det ser likevel ut til å være noen fellestrekk ved utviklingen og noen gruppers gjentatte kontakt med rettssystemet.

Gjengangernes andel av alle lovbrytere i kontakt med rettsystemet har vært relativt stabil – etter økningen frem til slutten av 1980-tallet. De siste 15-20 årenes økning i antall siktede og straffede skyldtes med andre ord både en økning i antall personer med tilbakefall og andre med mer enkeltvis kontakt med rettssystemet.

Vi har videre sett at det registrerte tilbakefall varierer i ulike grupper – for eksempel når vi fordeler etter kjønn, alder, lovbruddstyper og reaksjonsformer. Det er høyest tilbakefall blant dem som har blitt tatt for grove vinningsforbrytelser og befatning med narkotika. Flere statistikker viser at unge menn har et langt høyere tilbakefall enn jevnaldrende kvinner, men at tilbakefallsprosenten for menn og kvinner i dag er tilnærmet lik i de noe eldre aldersgruppene.

I de aller fleste statistikkene er det en svært stor andel av de siktede og straffede som ikke blir tatt for flere nye lovbrudd. I de undersøkelsene som er presentert her, er det stort sett dem som er siktet eller straffet en eller to ganger som utgjør flertallet. Flere undersøkelser tilsier imidlertid at risikoen for å bli tatt for nye lovbrudd er større blant dem som har vært siktet eller straffet flere ganger tidligere, og at det er høyest risiko for tilbakefall i den første tiden etter en reaksjon. Lovbruddsbelastningen ser også ut til å være større og mer langvarig jo lenger inn i rettssystemet man kommer, hvor tilbakefallet er mest omfattende blant de fengselsdømte. Dette fremgår også av andre undersøkelser, som for eksempel i Friestad og Skog Hansen (2004b, tabell 2) hvor hele 61 prosent av de innsatte hadde tidligere fengselserfaring.

Blant dem med tilbakefall er det med andre ord mange forskjellige lovbruddshistorier, og lovbrudds- og straffekarrierene til dem som omtales som gjengangere, er svært ulike i omfang og varighet. Vi har sett at en liten andel blir tatt for et stort omfang av lovbrudd over lengre tidsperioder, mens flertallet har en mer episodisk kontakt med strafferettssystemet. Disse ytterpunktene illustrerer en mer generell problemstilling – at det er nødvendig å gå inn i de mer detaljerte resultatene for å identifisere hvilke handlinger som oftest skjer som sporadiske enkelthendelser – og hvilke handlinger og situasjoner som i større grad inngår som en del av noen personers handlingsmønster og livsstil.

Boks 10.5. Om ulike utvalg og måleperioder i tilbakefallsundersøkelser
Det er flere typer av forbehold som må tas til resultatene av de ulike tilbakefallsundersøkelsene som baserer seg på informasjon fra politiet eller andre deler av straffereaksjonsapparatet.

Begrensninger i utvalg av personer og lovbrudd
Vi vet at mange lovbrudd ikke anmeldes (jamfør kapittel 3), og at mange av de anmeldte lovbruddene ikke blir oppklart (jamfør kapittel 7). Kartleggingene av personers lovbrudd over lengre tidsperioder er derfor basert på et skjevt utvalg av alle lovbrytere i samfunnet. Resultatene fra de aller fleste tilbakefallsundersøkelser – både tilbakefallsprosent, antall lovbrudd og år med tilbakefall – kan ut fra dette betraktes som minimumstall.

Det er imidlertid kun minimumstall for de personene som er med i undersøkelsen, for eksempel de som er siktet minst en gang for lovbrudd, og ikke nødvendigvis en beskrivelse som passer for alle i befolkningen eller de lovbryterne som ikke blir tatt. Det er også slik at ulike grupper av registerte lovbrytere ikke er med i de tilbakefallsundersøkelser som er gjennomført. Utenlandske statsborgere uten fast tilknytning til landet har til nå ikke vært med i noen av de gjennomførte undersøkelsene, selv om de er blitt en stadig større gruppe blant de siktede og straffede i løpet av de siste årene.

I de ulike undersøkelsene er det ulike kriterier for hvilke lovbrudd som regnes å være tilbakefall, og noen teller også med lovbrudd som den tiltalte senere blir frikjent for av domstolene. Når disse ikke utelukkes, kan tilbakefallsprosenten for enkelte grupper og typer lovbrudd bli betydelig høyere, og ikke betraktes som minimumstall. På grunn av innholdet i dagens SSP er det også vanskelig å gjøre en tilbakefallsundersøkelse som beskriver alle lovbruddene til de straffede.

Tilbakefallsperioder og tilbakefallshindringer
Tilbakefallsperiodens lengde og definisjon er stort sett forskjellig i de ulike undersøkelsene og statistikkene. Enkelte undersøkelser tar for eksempel hensyn til såkalte «tilbakefallshindringer». Dødsfall og opphold i utlandet er to tilbakefallshindringer som kan ha betydning for resultatene blant enkelte grupper og typer lovbrudd.

I tillegg til disse har opphold i fengsel blitt betraktet som en viktig tilbakefallshindring i flere undersøkelser (blant annet Møglestue 1996 og Bødal 1999). Soningstiden i fengsel er imidlertid kun delvis utelukket selv i disse undersøkelsene, og hvorvidt det er nødvendig eller riktig å utelukke tid i fengsel i en tilbakefallsundersøkelse, er høyst diskutabelt. Dette fordi det er en del som begår lovbrudd i soningstiden (både i og utenfor fengslene), og vi kan, særlig på grunn av den omfattende kontrollen i dagens fengsler, anta at det er en relativt høy anmeldelsesrisiko for de lovbrudd som innsatte begår. Dette illustreres blant annet med statistikkene over vold mot tilsatte i fengsel (KRUS 2008) – og kriminalomsorgens over 600 beslag, og avdekking av mer enn 2 000 illegale inntak, av narkotika (KSF 2008 og SIRUS/RusStat 2008). Hvorvidt en tilbakefallsundersøkelse utelukker den tiden lovbryterne tilbringer i fengsel eller ikke, kan med andre ord ha betydning for resultatene. Det kan også være relevant å betrakte soningstid som en annen risikoperiode enn tiden utenfor fengslene. Å betrakte tiden i fengsel som perioder når de innsatte er helt hindret fra å bli registrert for nye lovbrudd, er det imidlertid ikke grunnlag for.

11. Alder og kjønn

Hvor mange unge blir utpekt som gjerningspersoner og senere straffet for lovbrudd? Øker ungdomskriminaliteten? Hvilke lovbrudd begår de unge? Begår kvinner andre typer lovbrudd enn menn? Dette er noen spørsmål som vi skal belyse i dette kapittelet om alders- og kjønnsforskjeller sett i forhold til registrert kriminalitet.

De ulike statistikkene og statistikkenhetene over gjerningspersoner, som er brukt i dette kapittelet, er alle beskrevet mer generelt i andre deler av denne publikasjonen. Opplysninger om definisjoner og grunnlag for de ulike statistikkene er gjengitt i tilhørende tekstbokser. Siktede personer og siktelser er beskrevet i kapittel 7, straffede personer og straffereaksjoner i kapittel 8 og fengslinger kapittel 9.

11.1. Kriminalitet – et ungdomsfenomen?

Tidligere i denne publikasjonen (kapittel 4) er det vist at unge er den aldergruppen som oftest utsettes for kriminalitet, og som vi skal se i dette kapittelet, er det også unge som oftest begår og blir straffet for kriminalitet. Men det er ikke lenger like stor forskjell mellom aldersgruppene, og som vi også skal beskrive nedenfor, er det de eldste aldersgruppene som har hatt den sterkeste økningen over tid.

At kriminalitet er knyttet til ungdomstiden, er velkjent, og det er gjort flere analyser som beskriver hvordan ungdom er overrepresentert i kriminalstatistikkene (Stene 2003b, Haslund 2003 og Stene og Thorsen 2007). Analyser av lovbruddskarrierer har også vist at lovbrudd er en

Figur 11.1. **Siktede og straffede for forbrytelser og nyinnsettelser, etter alder. 2005, 2007, 2007. Per 1 000 innbyggere**

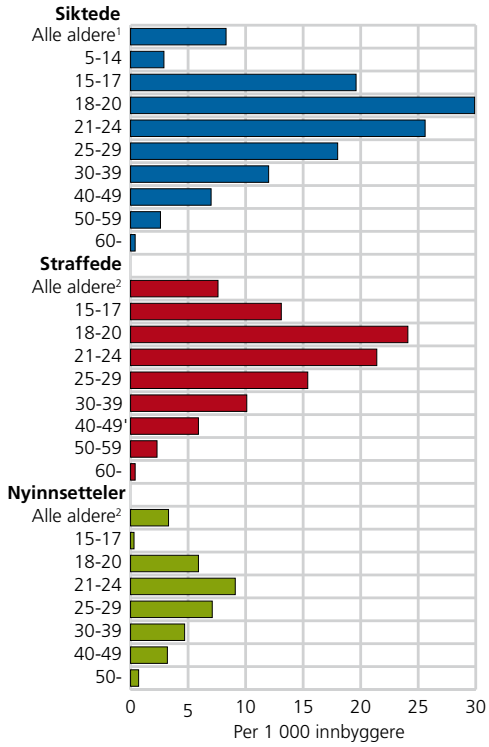

[1] Per 1 000 innbyggere over 5 år.
[2] Per 1 000 innbyggere over 15 år.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner og Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 13, 49 og 55, Folkemengde 1.1. 2007 tabell 03026, Statistisk sentralbyrå.

ganske vanlig hendelse i løpet av ungdomstiden, men for mange er dette en enkelt hendelse. Studien viser at det er en relativt liten gruppe ungdommer som er tatt for svært mange av lovbruddene (se kapittel 7, Skarðhamar 2005 og Skarðhamar 2006b).

Blant personer som er siktet og straffet, er ungdom i alderen 18-20 år den mest aktive aldersgruppen, når man ser på de som har en forbrytelse som sitt alvorligste lovbrudd. Dette gjelder både i antall og når man tar høyde for befolkningssammensetningen. I figur 11.1 presenteres hvor stor andel innenfor de ulike aldersgruppene som henholdsvis er siktet, straffet for forbrytelser og innsatt i fengsel. 3 prosent av alle ungdommer i alderen 18-20 år ble siktet (2005), og 2,4 prosent ble straffet (2007) for en eller flere forbrytelser. Alderen blant dem som innsettes i fengsler, er noe høyere enn det vi ser for siktede og straffede. Det er flest innsettelser i norske fengsler blant unge i alderen 20-24 år, når vi tar høyde for denne aldersgruppens størrelse i befolkningen. Den registrerte kriminaliteten avtar deretter gradvis med økende alder, det vil si etter 20 år for siktede og straffede og etter 25 år for nyinnsettelser i fengsel.

I alle aldersgrupper under 30 år (over den kriminelle lavalder) er det større andeler som er siktet for lovbrudd sammenlignet med dem over 30 år. Dette er tilfellet både blant dem som er tatt for en eller flere forbrytelser, og blant dem som er tatt for kun forseelser (se figur 11.2). Selv om unge har en klar overrepresentasjon i forhold til befolkningssammensetningen, er det likevel ikke unge som begår majoriteten av lovbruddene. Blant alle som ble tatt og siktet for lovbrudd i 2005, var 61 prosent over 25 år.

Ovenfor er aldersfordelingen blant straffede fremstilt etter dem som er straffet for de alvorligste lovbruddene, forbrytelser. I statistikken over straffereaksjoner er imidlertid de som er straffet med et forenklet forelegg for en veitrafikkforseelse, dominerende i statistikken. Som vi også har vært inne på i kapittel 8, er majoriteten av alle som straffes, ilagt et forenklet forelegg, og denne reaksjonsformen utgjør tre firedeler (75 prosent) av alle som straffes årlig (31). Aldersfordelingen blant dem som ilegges et forenklet forelegg er ganske

Figur 11.2. **Siktede, etter lovbruddskategori og alder. 2005. Per 1 000 innbyggere**

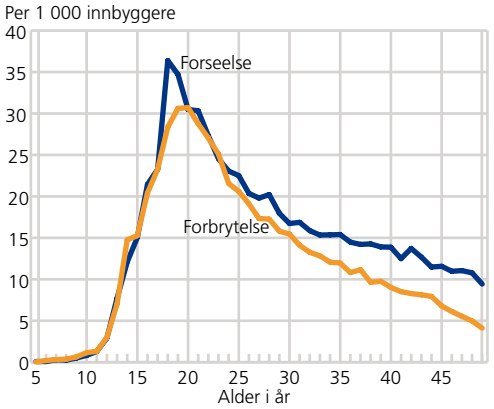

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS kriminalstatistikk tabell 14, Statistisk Sentralbyrå.

Figur 11.3. **Straffereaksjoner, etter alder og type reaksjon. 2007. Per 1 000 innbyggere**

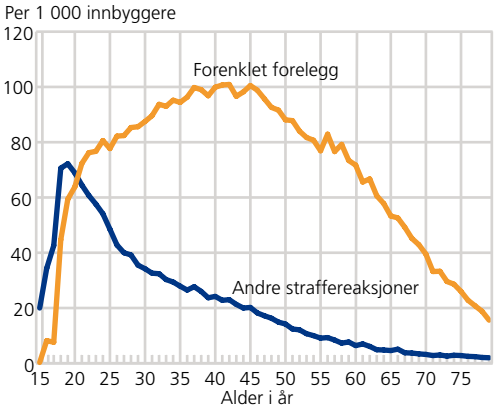

Kilde: Straffereaksjoner, spesialkjøring, Folkemengde 1.1 2008 tabell 03026, Statistisk sentralbyrå.

annerledes enn den er for dem som får en annen type reaksjon. Figur 11.3 viser at det er et klart aldersmessig skille mellom dem som blir ilagt forenklede forelegg, og dem som blir ilagt andre typer straffereaksjoner som ubetinget og betinget fengsel, samfunnsstraff, forelegg og bøter, påtaleunnlatelser og særreaksjoner. Antallet forenklede forelegg er høyt for nærmest alle alderstrinn, og 80 prosent av alle de forenklede foreleggene ble ilagt personer over 30 år i 2007.

Ser en bort ifra de forenklede foreleggene, ilegges andre reaksjoner oftest til unge. De mer alvorlige straffereaksjonene har en topp blant dem i alderen 18-24 år, og antallet avtar relativt bratt med stigende alder. 37 prosent av de mer alvorlige straffereaksjonene ble gitt unge under 25 år (31).

Vi vet at spesielt unge i alderen 18-20 år er overrepresentert i kriminalstatistikkene over siktede og straffede personer. Statistikken over straffereaksjoner viser imidlertid at unge oftere får alternative reaksjoner til ubetinget fengselsstraff. Figur 11.4 viser hvordan straffereaksjonene er fordelt i ulike aldersgrupper. Oversikten viser at spesielt for de yngste er det svært sjelden at man ilegger en ubetinget fengselsdom. Også for unge i alderen 18-20 år og de eldste (over 50 år) blir det oftere valgt alternativer til en ubetinget fengselsstraff (se også Stene og Thorsen 2007).

Til sammen sonet 3 400 personer i norske fengsler ved årets begynnelse i 2007, hvorav 145 unge i alderen 15-20 år. En firedel av disse unge satt i varetekt. Flertallet i fengslene er således eldre enn disse, og bortimot to av tre (63 prosent) innsatte i norske fengsler 1. januar 2007 var over 30 år (54).

Ved å se på oversikter over løslatelser ser man at de yngste er kortere tid i anstalt, og blant alle som ble løslatt i 2007, ble to av tre under 21 år løslatt innen 30 dager. Til sammenligning gjaldt dette mindre enn halvparten av alle over 30 år (58).

Figur 11.5 viser hvor mange som settes inn i fengsel i løpet av hele året, når man tar hensyn til størrelsen til den enkelte aldergruppe i befolkningen. Siden de yngste oftere soner korte dommer, utgjør de

Figur 11.4. **Straffereaksjoner, etter alder og utvalgte typer reaksjoner. 2007. Prosent**

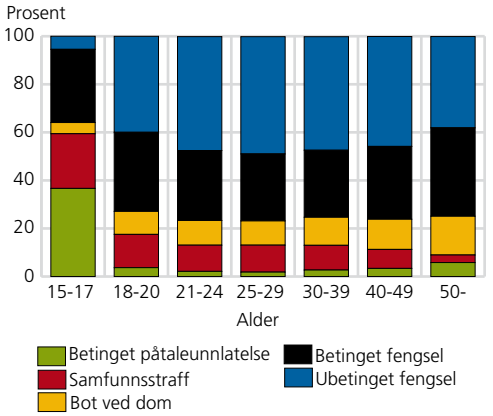

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 31, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.5. **Nyinnsettelser, etter alder og type reaksjon. 2007. Per 100 000 innbyggere**

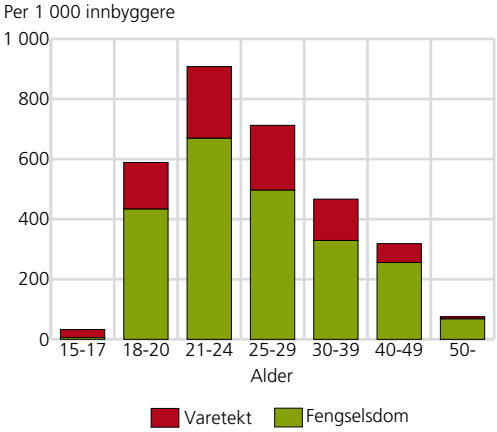

Kilde: Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 55, Befolkningsmengde 1.1. 2007 tabell 1, Statistisk sentralbyrå.

yngste en større andel av nyinnsettelsene, sammenlignet med det oversikter over innsatte på et gitt tidspunkt viser. Unge i alderen 15-20 år utgjorde kun 4 prosent av alle innsatte i norske fengsel 1. januar 2007, mens i løpet av hele året var 9 prosent av alle som på et eller annet tidspunkt ble satt inn i fengsel, i samme aldergruppe (55).

Ungdom er overrepresentert, men mindre enn før

Ungdom, og da spesielt unge menn, har alltid vært overrepresentert i kriminalstatistikken. Hvor stor denne overrepresentasjonen har vært, og hvilke alderstrinn som har dominert kriminalstatistikkene, har imidlertid variert i ulike perioder (Stene og Thorsen 2007).

Økt fokusering på barne- og ungdomskriminaliteten fra slutten av 1990-tallet medførte at antall siktede og straffede ungdom økte noe (Stene 2003b), men i de aller siste årene har denne trenden ikke fortsatt (Stene og Thorsen 2007). I de første årene på 1980-tallet var 5 000 siktede for forbrytelser under 18 år. Antallet ble etter dette færre, og først i 1999 ble antallet siktede i denne alderen høyere enn på begynnelsen av 1980-tallet. Etter 2001 har antallet siktede under myndighetsalder sunket med 20 prosent (2005).

Eldre ungdom, og i enda større grad de voksne, har hatt en annen utvikling: Sammenlignet med 1980 er det nå en og en halv ganger flere siktede for forbrytelser i alderen 18-29 år, og mer enn fem ganger flere i alderen 30 år og over. Aldersfordelingen blant de siktede for forbrytelser har dermed endret seg kraftig i løpet av de siste 25 årene – og ungdom under 18 år har gått fra å utgjøre 35 til 15 prosent, og de i alderen 30 år og over fra 18 til 41 prosent (se figur 11.6).

Utviklingen for ilagte straffereaksjoner for forbrytelser har flere paralleller til beskrivelsen som er gitt ovenfor, for siktede personer. Tendensen er imidlertid enda mer markant for straffereaksjoner, der antallet straffereaksjoner som er gitt unge i alderen 15-29 år, er mer enn doblet siden 1980, og for dem over 30 år er det gitt mer enn åtte ganger så mange straffereaksjoner.

Som følge av svakere økning i antall straffereaksjoner mot unge under 30 år

Figur 11.6. **Siktede for forbrytelser, etter alder. 1980-2005. Prosentandel og antall**

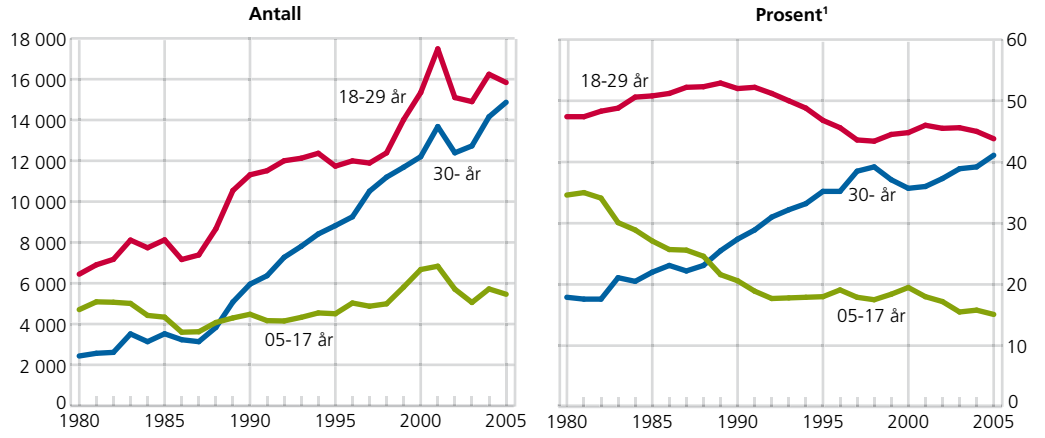

[1] Andel av alle med oppgitt alder.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene og Thorsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.7. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter alder. 1980-2007. Prosentandel og antall**

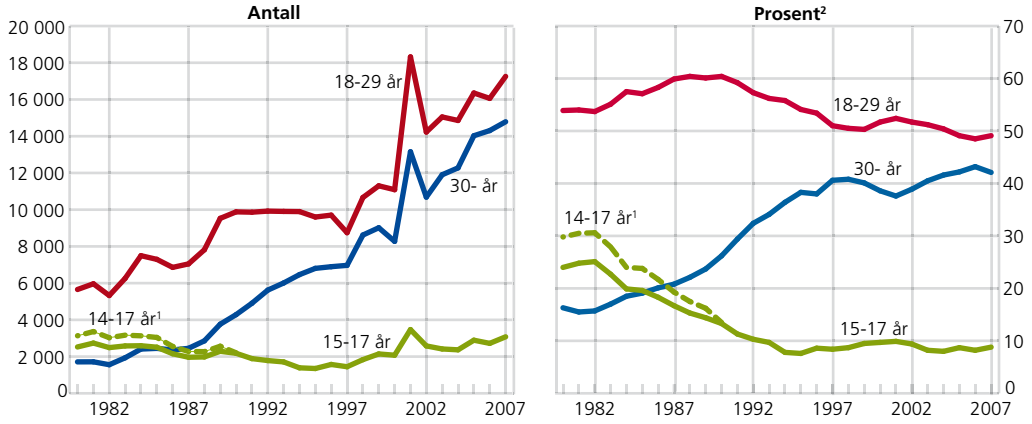

[1] Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år i 1990.

[2] Andel av alle med oppgitt alder.

Kilde: Straffereaksjoner, Stene og Thorsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

har denne gruppens andel av totalen blitt stadig mindre over tid. Figur 11.7 viser at hele 84 prosent av alle straffereaksjonene var gitt til personer under 30 år på begynnelsen av 1980-tallet, mens den tilsvarende andelen i 2007 var sunket til 58 prosent. Spesielt reaksjoner ilagt unge under myndighetsalder har blitt færre, og andelen av reaksjonene gitt til denne ungdomsgruppen har gått fra å utgjøre 30 prosent i 1980 til kun 9 prosent i 2007. Det var spesielt i perioden frem til midten av 1990-tallet da andelen straffereaksjoner gitt unge under 18 år dalte, og andelen har vært stabil de ti siste årene. I dag nærmer antallet reaksjoner ilagt personer over 30 år seg de under 30 år, og henholdsvis 14 800 reaksjoner var gitt personer over 30 år, og 20 300 straffereaksjoner var gitt

Figur 11.8. **Innsatte i fengselsanstaltene, etter alder. Per 1. januar. 1992-1997. Prosentandel og antall**

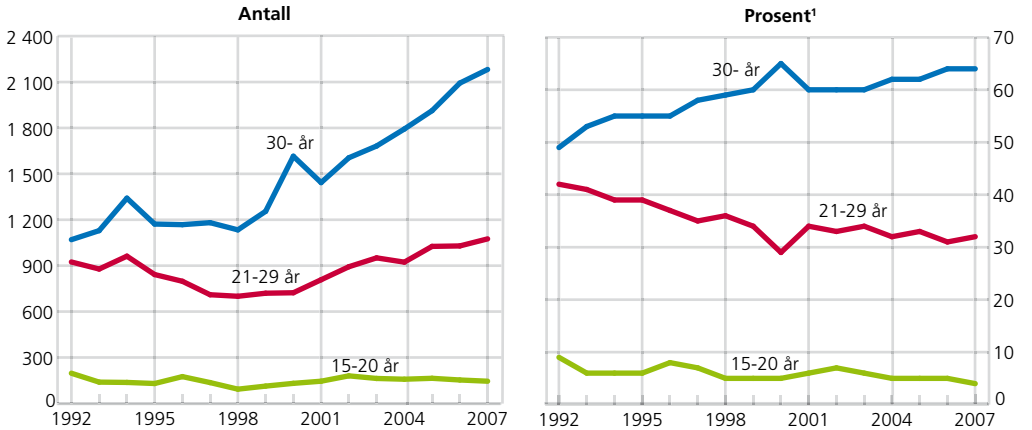

[1] Andel av alle med oppgitt alder.

Kilde: Fengslinger, NOS kriminalstatistikk 1992-2007, tabell 54, Statistisk sentralbyrå.

personer i alderen 15-29 år i 2007 (se figur 11.7 og 33).

Figur 11.8 viser utviklingen for innsatte i fengselsanstalt 1. januar i tidsperioden 1993-2007. Her ser vi at det for fengselsbefolkningen også er en lignende tendens, som vi har vist ovenfor når det gjaldt siktede og ilagte straffereaksjoner. I løpet av denne 15-årsperioden er det de over 30 år som nærmest står for hele den samlede økningen i antallet som til en hver tid sitter i fengsel. Samlet er det 59 prosent flere som sitter i fengsel 1. januar i 2007, sammenlignet med samme tidspunkt for 15 år siden. Sammenligner vi 1993 med 2007, er det bortimot like mange unge under 20 år (4 prosent flere) og noen flere i alderen 21-29 år (22 prosent) i fengslene, mens det er nesten dobbelt så mange (93 prosent økning) innsatte over 30 år. Som følge av at de over 30 år står for nesten hele økningen i perioden, er denne gruppens andel av totalen blitt stadig større over tid. Figur 11.8 viser at drøyt halvparten av dem som var innsatt i fengselsanstalt i 1993, var over 30 år, mens den tilsvarende andelen var steget til 64 prosent i 2007. Tilsvarende er andelen innsatte i 20-årene gått ned med 9 prosentpoeng, fra 41 prosent i 1993 til 32 prosent i 2007 (54).

Færre unge tatt for vinningslovbrudd …
Tidligere var det slik at de aller fleste ungdommer som ble tatt av politiet, ble tatt for tyverier. En betydelig andel ungdommer blir også i dag tatt for tyveri, men ut fra politiets register og ilagte straffereaksjoner ser det ut til at dagens ungdom ikke stjeler mer enn ungdom gjorde før (Stene og Thorsen 2007 og vedleggstabell 7.3).

Eksempelvis hadde 8 200 personer i alderen 15-29 år et vinningslovbrudd, hvorav 5 700 en vinningsforbrytelse, som hovedlovbrudd i 2005 (15). Hvis vi sammenligner fireårsperiodene 1992-1995 og 2002-2005, har antall ungdom med vinningskriminalitet som hovedlovbruddsgruppe blitt 18 prosent færre. Ser vi bort fra naskerier og andre vinningsforseelser, var nedgangen enda større (24 prosent) , og relativt til tidligere nivå var nedgangen i siktede for vinningsforbrytelser større blant de yngste (32 prosent) og de to nest yngste ungdomsgruppene (29 og 23 prosent) enn for de eldste ungdommene (9 prosent) (se figur 11.9).

Selv om det finnes noen forbehold og variasjoner, kan vi samlet sett si at omfanget av ungdom tatt for de minst alvorlige tyveriene har vært stabil, samtidig som det er blitt langt færre siktede for de fleste former for grove tyverier – både fra privatpersoner og næringsdrivende – i løpet av de siste 10-15 årene. (Se vedleggstabell 7.3)

… men flere for narkotikalovbrudd
I dag blir nesten like mange ungdommer tatt for befatning med narkotika som for tyveri, og narkotika er nå den største hovedforbrytelsesgruppen til de siktede i alderen 18-29 år. I 2005 hadde 6 200 personer i alderen 15-29 år et narkotikalovbrudd som hovedlovbrudd (15). Antallet tatt for befatning med narkotika har økt svært mye i løpet av de siste 15-20 årene. Ut fra fireårsperiodene 1987-1990 og 2002-2005 har antall ungdom med narkotikalovbrudd som hovedlovbruddsgruppe blitt 232 prosent flere. Sammenlignet med slutten av 1980-tallet er den prosentvise økningen aller størst blant unge i alderen 15-17 år (475 prosent) og 18-20 år (300 prosent), men også stor for de to eldste ungdomsgruppene (217 og 154 prosent) (se figur 11.9).

Den største økningen kom i perioden 1994-2001, da antall narkotikasiktede ungdommer gikk fra 2 200 til 7 400. I løpet av disse årene kom en betydelig økning for alle ungdomsgruppene, men i antall

Figur 11.9. **Siktede, etter utvalgte forbrytelses- og aldersgrupper. 1987-2005. Per 1 000 innbyggere**

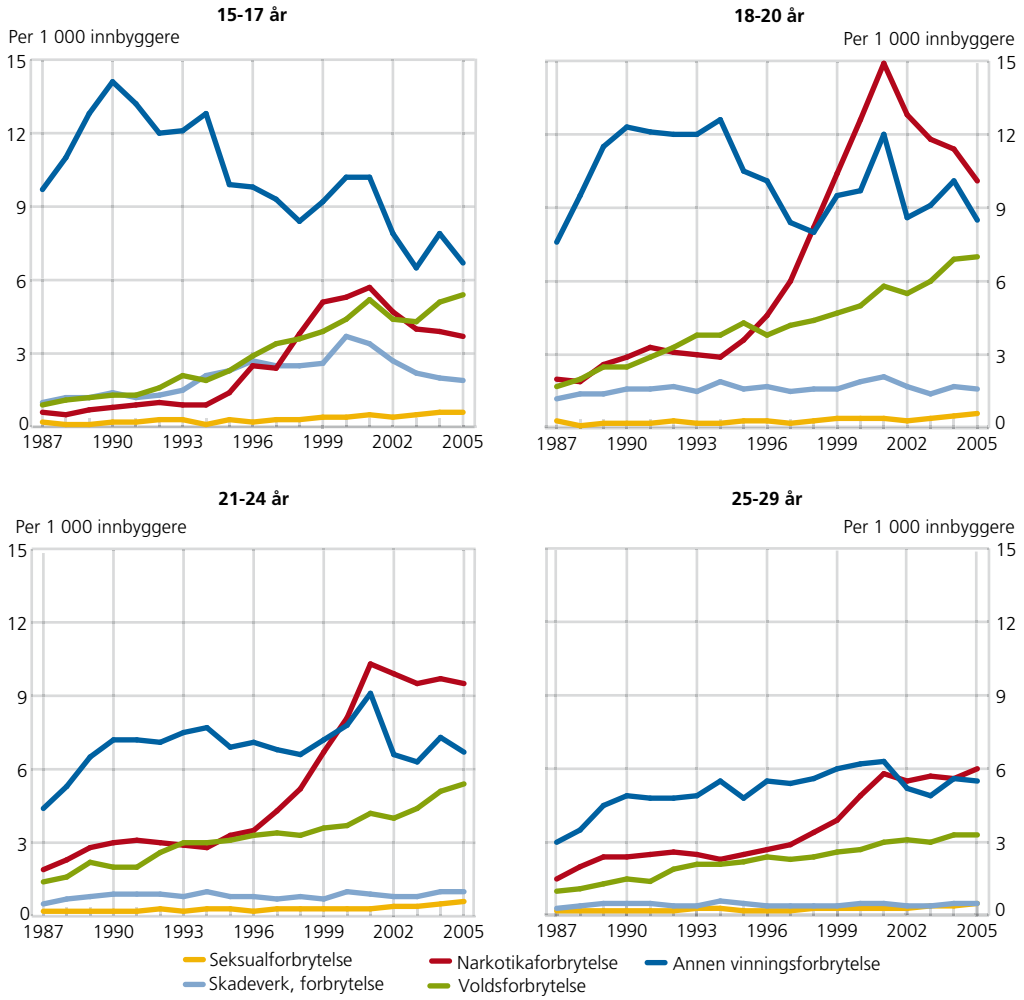

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene og Thorsen 2007, Statistisk Sentralbyrå.

økte den mest for 18-20-åringer og dem i begynnelsen av 20 årene (Stene 2003a). Etter 2001 har det vært noe ulik utvikling for ungdomsgruppene, og det er i 2005 er betydelig færre (28 prosent) siktede blant dem i alderen 15-20 år – men ikke den samme nedgangen blant dem i alderen 21-29 år (6 prosent). Til tross for denne nedgangen, er narkotikalovbrudd nå blitt den største hovedforbrytelsesgruppen til ungdom i alderen 18-29 år (se figur 11.5).

Å bli tatt for bruk var det vanligste narkotikalovbruddet til ungdom i årene rundt 1990. I første halvdel av 1990-årene ble det vanligere å bli tatt for besittelse og annen type ulovlig befatning med rusmidler, men antall ungdommer som kun ble tatt for bruk, steg mye sammen med de andre narkotikalovbruddene i slutten av tiåret. Rett etter tusenårsskiftet hadde rundt 2 000 ungdommer narkotikabruk som hovedlovbrudd, et antall som de siste årene er redusert til om lag 1 700. Men

selv om nedgangen har vært betydelig i de aller siste årene, er det å bli tatt for bruk av narkotika langt vanligere i dag enn for ti år siden. Det er mer enn dobbelt så mange siktede ungdommer med dette som hovedlovbrudd i perioden 2002-2005, sammenlignet med årene 1992-1995 (se figur 11.9).

Flere unge siktet for vold og trusler

Som vi har beskrevet i kapittel 4 og 5, er det usikkert om det har vært en faktisk økning av vold og trusler i Norge i løpet av de siste 15-20 årene, og eventuelt hvilke grupper denne økningen kan ha kommet i. Vi vet imidlertid at det har vært en langvarig økning i antallet registrerte anmeldelser av voldskriminalitet, og at ungdom er svært overrepresentert både blant dem som er utsatt og dem som er tatt for voldslovbrudd (Stene, Thorsen og Lid 2008).

Etter midten av 1990-tallet har ungdom også hatt en større økning enn tidligere i antallet siktede og straffereaksjoner for voldslovbrudd. Hvis de siste fem års utvikling fortsetter, vil voldslovbrudd om få år kunne bli den største hovedforbrytelsesgruppen til siktede i aldersgruppen 15-20 år. Hvis vi sammenligner periodene 1992-1995 og 2002-2005, har det totale antallet siktede ungdommer som har voldskriminalitet som hovedlovbrudd, økt med 56 prosent.

Som det fremgår av figur 11.9, er det de i alderen 18-20 år som har den største andelen siktede for voldslovbrudd, men den er i dag nesten like stor blant de yngste og blant dem i alderen 21-24 år. Utviklingen i det totale antallet siktede for voldskriminalitet viser også at alle aldersgrupper har hatt en stor og nesten kontinuerlig økning siden slutten av 1980-tallet. Økningen har imidlertid vært noe ulik i omfang for de forskjellige typene voldslovbrudd og ungdomsgruppene i ulike perioder. Legemsfornærmelser er den type voldslovbrudd som har flest siktede, og som i antall siktede har økt mest – både når vi ser hele perioden samlet, og for de aller siste årene (se figur 11.10).

Figur 11.10. **Siktede 15-29 år, etter utvalgte typer voldsforbrytelser. 2005. Antall**

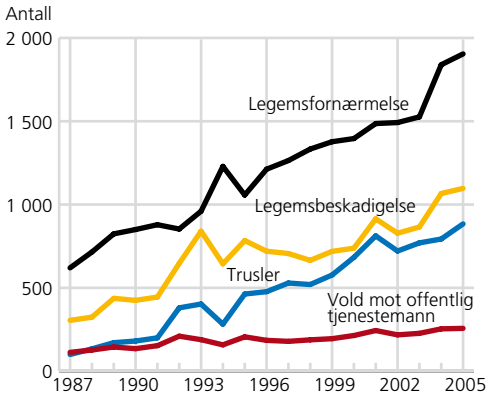

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene og Thorsen 2007, Statistisk Sentralbyrå.

I 2005 hadde 4 300 ungdommer en voldsforbrytelse som sitt hovedlovbrudd. Av disse var 44 prosent siktede for legemsfornærmelse, 25 prosent for legemsbeskadigelse, 6 prosent for vold mot offentlig tjenestemann og 21 prosent for trusler. Samme år var 48 ungdommer siktede for drap, drapsforsøk eller grov legemsbeskadigelse som hovedlovbrudd (15). Det er ikke grunn til å mene at ungdom i dag begår disse svært grove voldsforbrytelsene mer enn ungdom gjorde for 20 år siden. Ut fra den siste fireårsperioden er det i dag noen færre siktede ungdommer for drap, drapsforsøk og grov legemsbeskadigelse enn det var på slutten av 1980- og begynnelsen av 1990-tallet.

11.2. Flere – men fremdeles langt færre – kvinner

Sammenlignet med de kjønnsforskjellene vi finner blant ofrene (se kapittel 4) og i

selvrapporteringsstudier (Øia 2007), er det langt større ulikheter blant dem som blir tatt for å ha begått lovbrudd. Kriminalstatistikkene domineres av menn, og kun i underkant av hver sjette som siktes for et lovbrudd, er en kvinne (17 prosent i 2005) (15). Det kan også se ut til at siktelsene mot kvinner sjeldnere, sammenlignet med menn, ender med tiltale. Oversikter over politiets avgjøreleser i forbrytelsessaker viser at hver tredje (33 prosent) siktede kvinne fikk en tiltale i 2005, mens den tilsvarende andelen for menn er 44 prosent (18).

Tre av fire (76 prosent i 2007) straffereaksjoner er ilagt menn. Ser vi bort fra dem som er straffet med forenklet forelegg, er andelen menn 85 prosent – som også er andelen for de mer alvorlige straffesakene som omfatter forbrytelser (31). Det er også få kvinner som sitter i fengsel, og kvinneandelen blant dem som satt i norske fengsler ved årets begynnelse i 2007, var kun 5,5 prosent (54). Av alle som settes inn i fengsel i løpet av hele året, er kvinneandelen noe høyere, og i 2007 var 9 prosent av alle nyinnsettelser kvinner (55).

Siden kvinner bare utgjør en liten del av den registrerte kriminaliteten, er analysene (jf kapittel 7-10) dominert av hva menn er tatt, straffet og fengslet for. Vi skal derfor i det videre se mer på kvinners registrerte kriminalitet.

Øker kvinnekriminaliteten?

Selv om omfanget av straffereaksjoner mot menn også har økt betydelig, har det i lang tid vært en relativt større økning for kvinner. I 1980 ble kvinner ilagt 680 straffereaksjoner i forbrytelsessaker, mens antallet var økt til 5 600 i 2007 (30). Tar vi også høyde for befolkningsutviklingen, er antallet straffereaksjoner mot kvinner blitt syv ganger høyere i løpet av denne perioden. Tilsvarende blir menn ilagt to og en halv ganger flere straffereaksjoner i dag – sammenlignet med begynnelsen av 1980-tallet.

Kvinners andel av alle straffereaksjoner i forbrytelsessaker har med andre ord økt i løpet av de siste 25 årene. Fra å være i underkant av 7 prosent på begynnelsen av 1980-tallet, har kvinneandelen økt til over 16 prosent i 2007 (se figur 11.12).

Svært få kvinner sitter i fengsel, men også andelen kvinner under frihetsberøvelse har endret seg over tid. I 1980 var 3 prosent av alle innsatte i fengselsanstalt (årlig gjennomsnitt) kvinner. I løpet av 1980 - og 1990-tallet økte antallet kvinner, og på

Figur 11.11. **Siktede, straffede og innsatte per 1. januar, etter kjønn og lovbruddskategori. 2005, 2007, 2007. Prosent**

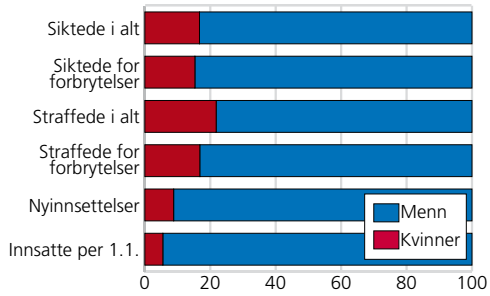

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Straffereaksjoner og Fengslinger, NOS kriminalstatistikk tabell 14, 47, 55 og 54, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.12. **Straffereaksjoner for forbrytelser, etter kjønn. 1980-2007. Prosent**[1]

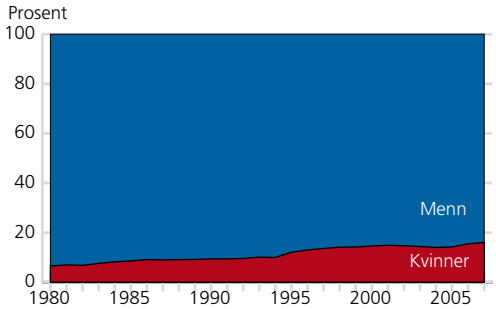

[1] Av alle med oppgitt kjønn.

Kilde: Straffereaksjoner, Sosiale indikatorer tabellvedlegg 10, Statistisk sentralbyrå.

slutten av 1990-tallet utgjorde kvinner 6 prosent av alle innsatte. Etter årtusenskiftet har kvinneandelen gått noe ned, og i 2006 var den 5 prosent hvis man ser på det årlige gjennomsnittet av innsatte i fengsel (Stene, Thorsen og Lid 2008, vedleggstabell 10.8).

Typiske kvinnelovbrudd eller kun typiske lovbrudd?

Selv om kvinneandelen blant lovbrytere har økt, er kjønnsforskjellene fremdeles store for de aller fleste typer lovbrudd. Hvordan kvinnekriminaliteten ser ut, varierer imidlertid ganske mye etter lovbruddstype, grovhet og hvilke aldersgrupper vi snakker om, både når vi ser på andelen kvinner i forhold til menn og i faktisk antall.

Når vi sammenligner lovbruddsbildet for kvinner og menn, viser statistikken at mennenes straffereaksjoner er mer jevnt fordelt på ulike typer forbrytelser (se figur 11.13 og 11.14). Ser vi bort fra forseelsene, er det vinnings- og narkotikakriminalitet som fører til flest straffede kvinner,

Figur 11.13. **Straffereaksjoner for forbrytelser ilagt kvinner, etter lovbruddsgruppe. 2007. Prosent**

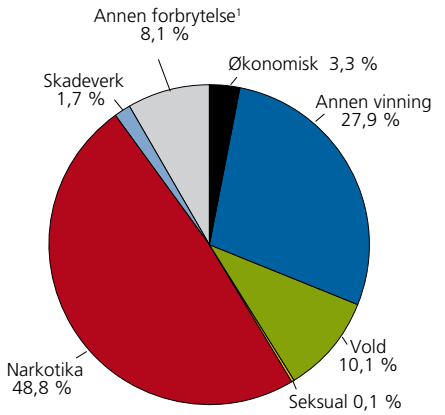

[1] Inneholder også miljøforbrytelser.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 33, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11.14. **Straffereaksjoner for forbrytelser ilagt menn, etter lovbruddsgruppe. 2007. Prosent**

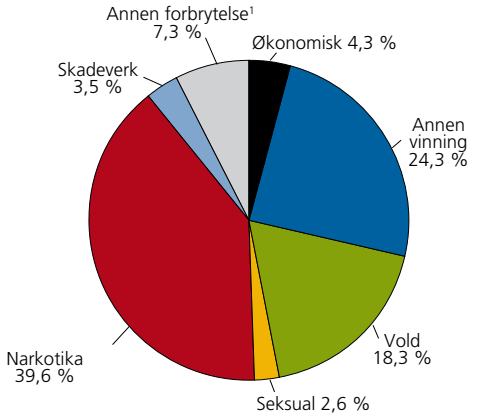

[1] Inneholder også miljøforbrytelser.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 33, Statistisk sentralbyrå.

og åtte av ti straffereaksjoner har disse lovbruddstypene som hovedlovbrudd. Halvparten av alle straffereaksjoner for forbrytelser som ble ilagt kvinner i 2007, hadde narkotikaforbrytelse som sitt hovedlovbrudd. Til sammenligning hadde 40 prosent av straffereaksjonene mot menn narkotika som hovedforbrytelse. Den nest største forbrytelsesgruppen for kvinner er vinningsforbrytelser, som i 2007 utgjorde 28 prosent. Motsvarende hadde 24 prosent av straffereaksjonene ilagt menn en vinningsforbrytelse som hovedlovbrudd. En større andel av mennene (18 prosent) er straffet for voldsforbrytelser, mot 10 prosent av kvinnene. Nærmest ingen kvinner straffes for seksuallovbrudd (kun 8 reaksjoner i 2007), også for menn er dette et nokså uvanlig lovbrudd, og 3 prosent av alle straffereaksjonene for forbrytelser ilagt menn i 2007 hadde en seksualforbrytelse som sitt hovedlovbrudd (33).

Kvinneandelen er imidlertid størst for de minst alvorlige typene – og reduseres med økende alvorlighetsgrad for de fleste typer lovbrudd. I tillegg viser også statistikken

Figur 11.15. **Straffereaksjoner, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Prosentandel kvinner[1]**

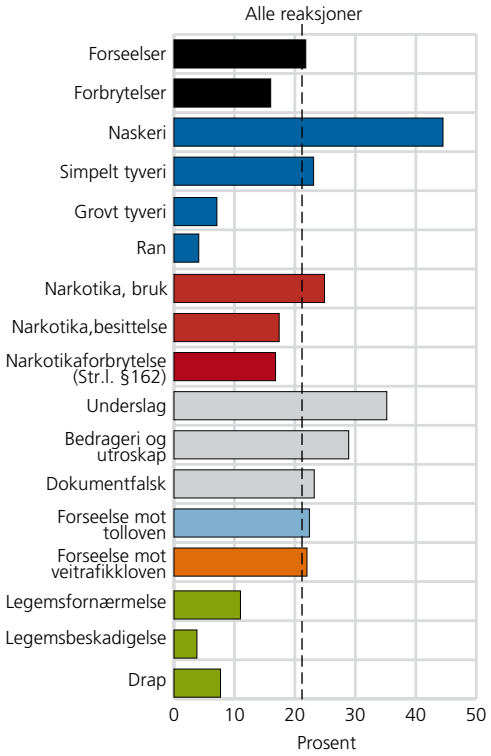

[1] Av alle med oppgitt kjønn.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS Kriminalstatistikk tabell 30, Statistisk sentralbyrå.

at kvinner sjeldnere straffes flere ganger i løpet av året; 8 prosent av kvinnene mot 15 prosent av mennene ble registrert med mer enn én straffereaksjon i 2007 (46).

Den enkelte lovbruddstypen hvor det er størst andel kvinner som årlig straffes, er naskeri, hvor i underkant av halvparten er kvinner (44 prosent i 2007) (30). For både vinnings-, narkotika- og voldsforbrytelser er det synkende kvinneandel ved økende alvorlighetsgrad på lovbruddet. Et unntak fra dette er drap, men i antall er det få som årlig straffes.

Underslag, bedrageri og dokumentfalsk er andre typer forbrytelser med relativt høye kvinneandeler. Eksempelvis var mer enn hver tredje straffereaksjon for underslag gitt en kvinne i 2007. Til sammen utgjorde disse hovedlovbrudd i 16 prosent av alle straffereaksjoner mot kvinner i forbrytelssesaker (se figur 11.15).

Når man ser på den kvinnelige fengselsbefolkningen, finner vi store likheter med lovbruddsmønsteret som er beskrevet for alle som blir straffet. Kvinner blir oftest fengslet for narkotika- og vinningsforbrytelser. Den største kjønnsforskjellen er imidlertid at en større andel av mennene er fengslet for voldsforbrytelser, mens en mye større andel av kvinnene er i fengsel for lovbruddstypen bedrageri og økonomisk utroskap. Hele 15 prosent av de fengslede kvinnene ble i løpet av 2007 fengslet for bedrageri og utroskap, og blant mennene utgjorde denne lovbruddstypen kun 5 prosent. Tilsvarende var 20 prosent av fengslingene av menn i 2007 på bakgrunn av en voldsforbrytelse[1], tilsvarende 10 prosent av kvinnene.

Kvinner som straffes

Hvilken straffereaksjon som velges, henger blant annet sammen med hvilke lovbrudd man finnes skyldig i. Som vi har sett over, blir kvinner generelt tatt for mindre alvorlige typer lovbrudd, og vi kan da også forvente at de sjeldnere ilegges de strengeste straffene. Hvis vi ser bort fra alle forenklede forelegg, ble 7 prosent av kvinnene i 2007 idømt ubetinget fengsel, tilsvarende 13 prosent av mennene. Fengselsdommen ble gjort betinget for 10 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene. Videre fikk 4 prosent av kvinnene, mot 1 prosent av mennene, en betinget påtaleunnlatelse. 3 prosent av både kvinner og menn fikk samfunnsstraff. Blant de kvinner som straffes, er det altså en mindre andel som gis de strengeste straffene. Ser man på det enkelte reaksjonsalternativ, viser statistikken for 2007 at kvinneandelen synker med

Figur 11.16. **Straffereaksjoner, etter type reaksjon. 2007. Prosentandel kvinner**

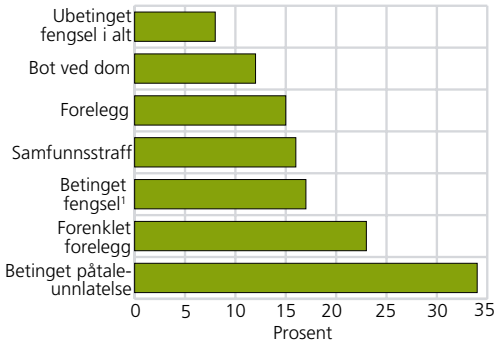

[1] Kombinerte ubetingede og betingede fengselsdommer er gruppert under ubetinget fengsel.

Kilde: Straffereaksjoner, NOS kriminalstatistikk tabell 31, Statistisk sentralbyrå.

økende alvorlighet til straffereaksjoner (se figur 11.16) (31).

Både kvinner og menn mest aktive i ung alder

Blant dem som av politiet blir registrert som gjerningspersoner, det vil si også blant dem som av ulike grunner ikke straffes, er det en klar sammenheng mellom alder og andel kvinner. Av alle som ble tatt for lovbrudd de hadde begått før de fylte 16 år, var i 2005 nesten hver tredje en kvinne. Andelen kvinner blant de siktede er betraktelig redusert etter at myndighetsalderen er oppnådd, men blant de aller eldste er den også relativt høy. I 2005 var mer enn hver femte siktede over 60 år en kvinne (14). Hvem som blir tatt for simpelt tyveri og naskeri fra butikker, har mye å si for de relativt høye andelene blant de aller yngste og eldste aldersgruppene (15).

Note til kapittel 11

[1] Her inngår vold mot offentlig tjenestemann, forbrytelse mot den personlige frihet og forbrytelse mot liv, legeme og helbred.

Figur 11.17. **Siktede, etter alder. 2005. Prosentandel kvinner**

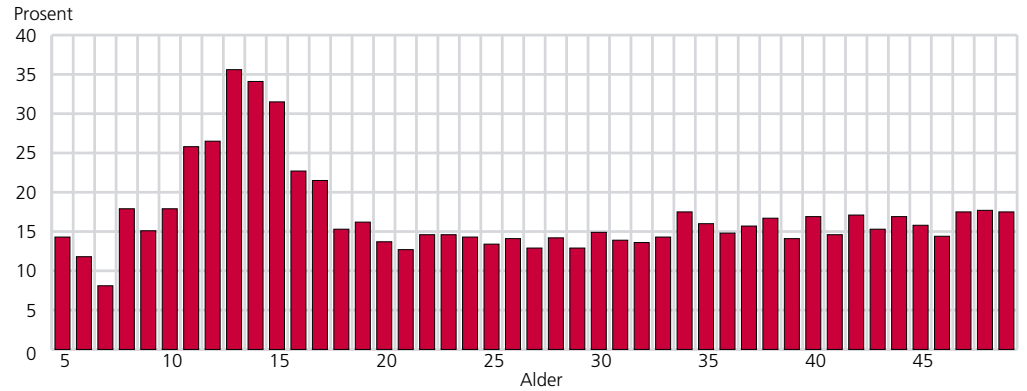

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS kriminalstatistikk tabell 14, Statistisk Sentralbyrå.

12. Sosial bakgrunn, levekår og livssituasjon

Forekommer levekårsproblemer i større grad blant personer som er i kontakt med rettssystemet? Er innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre overrepresentert i kriminalstatistikken? Dette er noen av spørsmålene vi skal belyse i dette kapittelet om sosial bakgrunn, levekår og livssituasjon.

I dette kapittelet skal vi presentere noen hovedresultater fra ulike undersøkelser som sier noe om forskjellige sider ved lovbryteres sosiale bakgrunn, levekår og livssituasjon. Det er gjennomført undersøkelser og laget statistikker for både siktede, straffede og fengslede personer, som alle viser at det er en betydelig sammenheng mellom det vi kan kalle dårlige levekår og kriminalitet (Otnes 1986, Friestad og Skog Hansen 2004a, Skarðhamar 2004, Skarðhamar 2005 og Skarðhamar 2007).

12.1. Sosial arv?

Oppvekstkår kan være viktig for hvilke muligheter og valg vi får senere i livet. Undersøkelser av data fra Levekårsundersøkelsen 2005, viser at det er en klar sammenheng mellom foreldre og barn når det gjelder utdannelse, yrke, økonomiske problemer og trygdebruk (Sæther 2009). Studier av siktede (Skarðhamar 2007 og Skarðhamar 2009) og innsatte (Friestad og Skog Hansen 2004a) ser på sammenhengen med ulike indikatorer på oppvekstkår.

En undersøkelse av levekår blant innsatte (se tekstboks) viste blant annet at tre av ti var i kontakt med barnevernet før de fylte 16 år. En stor andel av utvalget har også rapportert om en barndom preget av problemer med blant annet dårlig økonomi, ustabile boligforhold, mishandling, sykdom og foreldre med rusproblemer. Mer enn to tredeler av de innsatte rapporterer om problemer på ett eller flere av disse områdene (Friestad og Skog Hansen 2004a).

Foreldrenes utdannelsesnivå sier oss noe om barnas sosioøkonomiske status under oppveksten. En undersøkelse av oppvekstkår og registrert kriminalitet til alle som var født i 1982 (se tekstboks), viser at andelen siktede synker med høyere utdannelse hos foreldrene (Skar hamar 2007). Blant de ungdommene som hadde foreldre med kun grunnskole, var 20 prosent siktet, mens den tilsvarende andelen for ungdom med foreldre som hadde fullført høyere utdannelse, var 8 prosent (se figur 12.1).

Foreldrenes yrkestilknytning ser også ut til å ha betydning for ungdommers kriminalitet. Blant ungdommer der far ikke var yrkestilknyttet, var over dobbelt så mange siktet (21 mot 10 prosent), mens mors yrkestilknytning ikke slo ut i samme styrke, her var forholdet 14 mot 10 prosent (se figur 12.1).

Boks 12.1. Levekår blant innsatte

Rapporten baseres på en tverrsnittsundersøkelse blant et representativt utvalg innsatte i norske fengsler våren 2003. Informasjonen er samlet inn gjennom strukturerte personlige intervjuer, gjennomført av SSB, på oppdrag fra Forskningsstiftelsen Fafo – som stod for analysen av materialet.

Av i alt 42 fengsler ble 37 valgt som utgangspunkt for trekking av et tilfeldig tverrsnittsutvalg (n=380) av innsatte registrert i kriminalomsorgens produksjonsfremmende informasjonssystem (KOMPIS) på en gitt dato. Utvalgskriteriene var at personen ikke var i varetekt, var over 18 år, kommuniserte på skandinavisk språk, hadde løslatelsesdato etter 01. juni 2003, og at kvinner ble overrepresentert i utvalget. Det ble gjennomført 260 intervjuer, som tilsier en svarprosent på 70.

Kilde: Friestad og Skog Hansen (2004a), Friestad og Skog Hansen (2004b).

Figur 12.1. **Siktede for forbrytelser, etter egenskaper ved foreldre. Kohort født 1982. 1992-2004. Prosent**

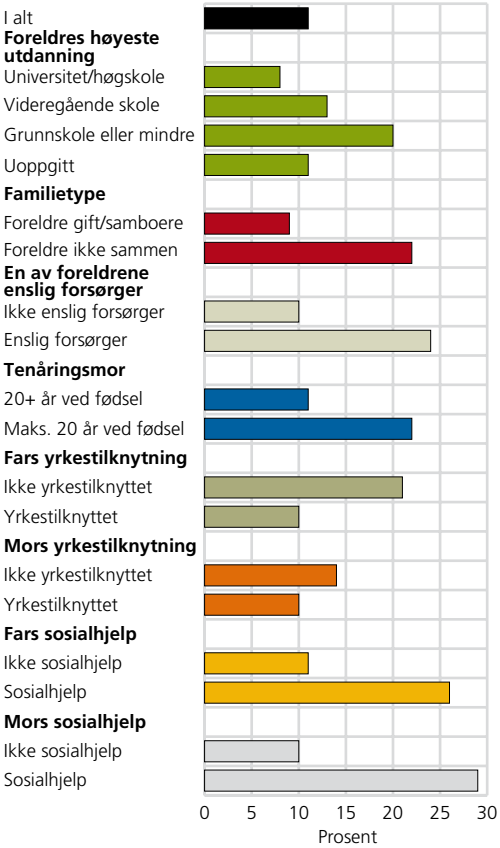

Kilde: Etterforskede lovbrudd og FD-Trygd, Skarðhamar 2007 tabell 7.2, Statistisk sentralbyrå.

Figur 12.2. **Kohort født i 1982, etter foreldres og egen siktelse for forbrytelser. 1992-2004. Prosent**

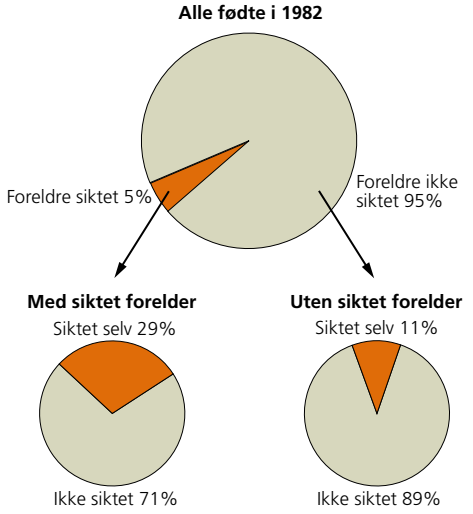

Kilde: Etterforskede lovbrudd og FD-Trygd, Skarðhamar 2007 tabell 7.3, Statistisk sentralbyrå.

Familiesituasjon under oppveksten, målt etter om foreldre er gift eller skilt, og om en av foreldrene var enslig forsørger, ser også ut til å ha betydning for de unges lovbruddsmønster (figur 12.1). Både blant dem som hadde skilte foreldre (20 prosent), og dem som hadde enslige foreldre, (10 prosent) var bortimot en av fire (henholdsvis 22 og 24 prosent) siktet for en forbrytelse i undersøkelsesperioden. Blant dem som ikke hadde en slik familiesitua-

sjon var en av ti siktet (henholdsvis 9 og 10 prosent).

I den samme undersøkelsen så man også på foreldrenes siktelser for forbrytelser i oppvekstperioden til barna – det vil si da de var 10-22 år, og hvorvidt disse siktelsene har medført en dom på ubetinget fengsel. Figur 12.2 viser at 5 prosent av alle unge som var født i 1982, hadde minst en forelder som ble siktet for en eller flere forbrytelser i løpet av tidsperioden. Blant de barna som hadde siktede foreldre, ble 29 prosent også selv siktet i samme periode, mens den tilsvarende andelen blant barna uten siktede foreldre var 11 prosent. Samme mønsteret viser seg når man ser på dem som har fått en ubetinget fengselsdom. Kun 2 prosent av ungdommene hadde en forelder som var ilagt en ubetinget fengselsdom, og av disse ble 30 prosent selv siktet for en eller flere forbrytelser i samme periode. Blant de som hadde narkotikasiktede foreldre (1 prosent), ble hele 40 prosent selv siktet for en eller flere forbrytelser (Skarðhamar 2007).

Boks 12.2. Oppvekstkår og registrert kriminalitet

Undersøkelsen omfatter personer født i 1982 og deres foreldre i tidsperioden 1992-2004, og beskriver siktelser og ulike egenskaper ved foreldrene som kan ha betydning for oppvekstkår. I dette tidsrommet vil altså disse personene være mellom 10 og 22 år. Hele undersøkelseskohorten bestod av 49 975 personer og deres foreldre bosatt i Norge i 1992.

23 prosent av ungdommene ble siktet for minst ett lovbrudd i denne perioden, og flere menn (34 prosent) enn kvinner (11 prosent) ble siktet . For de mer alvorlige forbrytelsene var totalt 11 prosent av kohorten siktet for én eller flere forbrytelser, der 18 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene ble siktet.

Kilde: Skarðhamar (2007), Skarðhamar (2009).

12.2. Kriminalitet, levekår og livssituasjon

Det er ikke bare familiesituasjon under oppveksten, men også etablering av egne familieforhold, som har betydning for lovbruddsaktivitet. Skarðhamar og Lyngstad (2009) har sett på endringen i sannsynligheten for menn for å bli siktet for lovbrudd opptil fem år før og fem år etter forskjellige endringer i familiestatus. Studien viser at både inngåelse av ekteskap og det å få barn har betydning for om menn blir siktet for lovbrudd, og at den reduserende effekten av å få første barn er tilsvarende som for ekteskapsinngåelse. Også farskap utenfor samboer- og ekteskap ser ut til å dempe lovbruddsaktiviteten.

I tillegg til familieforhold har flere undersøkelser kartlagt ulike sider ved de registrerte lovbryternes levekår og livssituasjon – som for eksempel utdannelse, arbeid, inntekt og helse.

Flere studier har vist at personer som har vært i kontakt med rettsvesenet, har et lavere utdannelsesnivå, sammenlignet med befolkningen som helhet. Undersøkelser av siktede i et årskull (Skarðhamar 2005), av straffede (Otnes 1986) og blant innsatte i fengslene (Fridhov 1991, Friestad og Skog Hansen 2004a) viser alle at disse gruppene har et betydelig lavere utdannelsesnivå enn befolkningen for øvrig.

I alle de nevnte undersøkelsene er det også vist at registrete lovbrytere har en svakere tilknytning til arbeidslivet. Eksempelvis viser undersøkelsen av innsattes levekår at mange var uten jobb forut for fengslingen, og kun tre av ti var i arbeid på fengslingstidspunktet. Også ved andre økonomiske indikatorer viser undersøkelsen at de fengslede skiller seg markant fra befolkningen for øvrig. Tre av ti innsatte var uten egen bolig, og en fjerdedel hadde ofte

problemer med å dekke løpende utgifter (Friestad og Skog Hansen 2004a).

Sosialhjelpsmottagere som gruppe har dårligere levekår enn gjennomsnittsbefolkningen på en rekke områder (Barstad og Kirkeberg 2003). Undersøkelsene vi gjengir her, viser til dels store forskjeller mellom den jevne befolkning og lovbrytere når det gjelder sosialhjelp.

Både i undersøkelsen av siktede i årskullet 1977 og innsatte er det mange som mottar sosialhjelp, og sammenlignet med hele befolkningen er forskjellene store. Eksempelvis antas 40 prosent av de innsatte å ha levd under fattigdomsgrensen i året forut for fengslingen (Friestad og Skog Hansen 2004a). Undersøkelsen av lovbruddskarrierer viser at andelen som mottar sosialhjelp, øker med lovbruddsaktiviteten. For de to mest aktive lovbrytergruppene (se tekstboks) var andelen hele 74 og 94 prosent. Til sammenligning var andelen sosialhjelpsmottagere 20 prosent i hele alderskullet (Skarðhamar 2005).

Det er vist at det er sosiale forskjeller med hensyn til dødelighet (Barstad og Kirkeberg 2003). Selv med et ungt og relativt begrenset utvalg viser undersøkelsen av lovbruddskarrierer at lovbryterne har en høyere dødelighet enn resten av befolkningen (Skarðhamar 2005).

Ut fra studien av innsattes levekår er andelen som har psykiske plager, over tre ganger så høy for innsatte menn, og fire ganger så høy for innsatte kvinner, sammenlignet med befolkningen for øvrig. Blant annet rapporterer tre av ti (35 prosent) at de hadde hatt behov for behandling for psykiske plager før fengsling. Dette tilsier at problemene de har i dag, ikke bare skyldes forhold som kan relateres til soningen, men også vanskelige livsbetingelser før soningen (Friestad og Skog Hansen 2004a).

Lovbruddsbelastningen er veldig forkjellig blant de registrerte lovbryterne (se kapittel 10). Jo mer alvorlig lovbruddskarriere man har, desto dårligere skårer man på viktige sosiale indikatorer. Eksempelvis viser undersøkelsen av siktede i alderen 15-24 år at personer med et langvarig lovbruddsmønster, de to gruppene som stod for 72 prosent av alle forbrytelsene, svært ofte ikke har fullført videregående skole, er langtidsmottagere av sosialhjelp, og har i liten grad en stabil tilknytning til arbeidslivet (Skarðhamar 2005).

Samlet viser undersøkelsene presentert i kapittel 12.1 og 12.2 at personer som er i kontakt med rettssystemet, har levekårsproblemer på en rekke områder. En relativt stor andel har en familiebakgrunn der foreldrene selv har vært i kontakt med rettsvesenet. Blant dem som har foreldre

Boks 12.3. Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av fødselskullet 1977

Rapporten gir en beskrivelse av siktede og deres siktelser for lovbrudd (jamfør kapittel 7) til personer født i 1977, i tidsrommet 1992-2001. I dette tidsrommet vil altså disse personene være mellom 15 og 24 år. Hele undersøkelseskohorten bestod av 52 300 personer, hvorav 11 000 (21 prosent) ble siktet en eller flere ganger i løpet av undersøkelsesperioden.

I analysen er populasjonen delt inn i fire ulike grupper ut fra deres lovbruddshistorier (se også kapittel 10): normalpopulasjonen (n = 49 452), ungdomstidsavgrensede (n =1 188), senstartere (n = 1 280) og høyaktive (n = 243). Gjennomsnittlig antall forbrytelser i de ulike gruppene var henholdsvis 0,1 (normalpopulasjonen), 3,1 (ungdomsaktive), 8,5 (senstartere) og 39,5 (høyaktive) sikteleser for forbrytelser i perioden 1992-2001.

Kilde: Skarðhamar (2005).

med lavere utdannelse, er det en større andel som siktes i løpet av ungdomstiden. Mange har også selv en lavere utdannelse enn det som er vanlig i befolkningen for øvrig. En større andel er uten arbeid eller har en svak tilknytning til arbeidslivet. Mange er langtidsmottagere av sosialhjelp, og en relativt større andelen enn resten av befolkningen lever under fattigdomsgrensen[1]. En stor del opplever i tillegg å ha en opphopning av flere ulike levekårsproblemer.

12.3. Innvandrere, demografi og levekår

Hvor mye av kriminaliteten som blir begått av innvandrere, er et spørsmål som mange er opptatt av. SSB har gjennomført ulike analyser på registrert kriminalitet for å belyse dette temaet. I kapittel 4 presenterte vi noen sentrale funn om innvandreres rolle som ofre for lovbrudd, her skal vi se på innvandrere som gjerningspersoner og straffede (mer om bruken av de ulike innvandrerbegrepene, se tekstboks).

Majoriteten av alle som blir siktet og straffet, har ikke innvandringsbakgrunn. Figur

Figur 12.3. **Straffede (unntatt forenklede forelegg), etter innvandingsbakgrunn. 2002. Prosentandel**

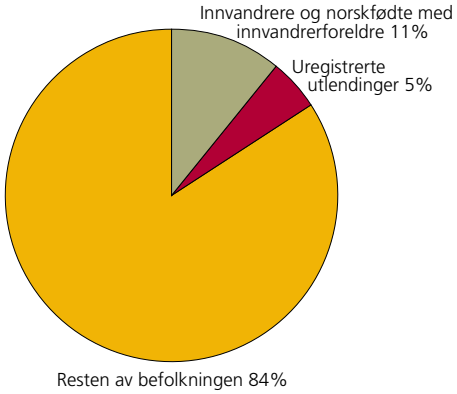

Kilde: Straffereaksjoner, Haslund 2004 tabell 16.1, Statistisk sentralbyrå.

Figur 12.4. **Straffede (unntatt forenklede forelegg), etter innvandringsbakgrunn og lovbruddsgruppe. 2002. Antall**

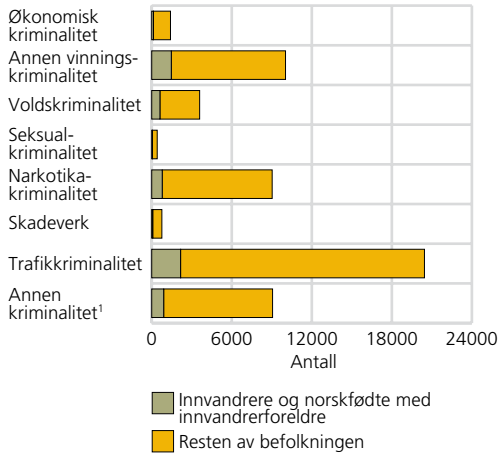

[1] Inkludert miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Straffereaksjoner, Haslund 2004 tabell 16.8, Statistisk sentralbyrå.

12.3 viser at drøyt en av ti som ble straffet (ikke inkludert forenklede forelegg) i 2002 var innvandrer og norskfødt med innvandrerforeldre (Haslund 2004). I et utvalg av ungdom i et årskull som ble siktet i løpet av årene 1992-2001 (se tekstboks), var 4 prosent innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra ikke-vestlige[2] land (Skarðhamar 2006a).

Som det fremgår i figur 12.4, er det også for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre klart flest som straffes for trafikkriminalitet (35 prosent), etterfulgt av vinningskriminalitet (24 prosent). Det er imidlertid ikke for disse typene lovbrudd at denne befolkningsgruppen utgjør den største andelen. Størst andel innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre var det blant straffede for voldslovbrudd, der de utgjorde 17 prosent av alle som ble straffet i 2002.

Ved å ta høyde for innvandrerbefolkningens fordeling etter alder, kjønn og bosted

får man et bedre sammenligningsgrunnlag for å si noe om ulike grupper er under- eller overrepresentert i forhold til hva befolkningsmengden skulle tilsi.

Hvis vi ser på alle straffede i hele landet, viser tallene at enkelte grupper innvandere er overrepresentert i forhold til sin befolkningsstørrelse. 2,3 prosent av alle bosatte innvandrere og deres norskfødte barn var straffet, mens den tilsvarende andelen for resten av befolkningen var 1,4 prosent i 2002. Ser vi kun på bosatte i Oslo, er forskjellene enda større, henholdsvis 3,0 og 1,3 prosent (Haslund 2004).

Denne overrepresentasjonen er også funnet i tidligere fremstillinger av ulike typer kriminalstatistikk. For eksempel var dobbelt så mange innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre pågrepet, sammenlignet med den øvrige befolkningen, når vi ser på de ulike befolkningsgruppene relativt til hvor stor del de utgjør i befolkningen – henholdsvis 9 og 4 per 1 000 innbyggere (Haslund 2000b). 2,5 prosent av alle innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre var ansett som gjerningspersoner i 1998, tilsvarende 1,6 prosent av den øvrige befolkningen (Hustad 2000).

Aldersfordelingen blant straffede innvandrere og deres norskfødte barn er i hovedtrekk lik aldersammensetningen blant straffede uten innvandringsbakgrunn. Blant både innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre og den øvrige befolkningen er det flest straffede per 1 000 bosatte i alderen 18-20 år.

Figur 12.5 viser hvordan aldersfordelingen er blant straffede relativisert til befolkningsmengden. Sett i forhold til befolkningssammensetningen er alle aldersgrupper blant innvandrere og norskfødte

Figur 12.5. **Straffede (unntatt forenklede forelegg), etter innvandringsbakgrunn og alder. 2002. Per 1 000 innbyggere**

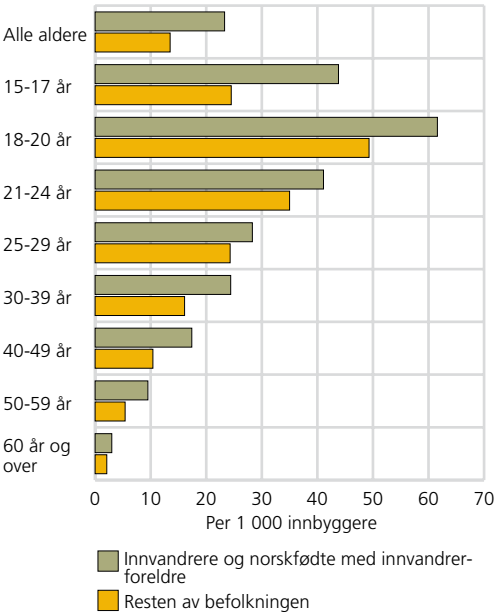

Kilde: Straffereaksjoner, Haslund 2004 tabell 16.1, Statistisk sentralbyrå.

med innvandrerbakgrunn overrepresentert i forhold til hva befolkningsstørrelsen skulle tilsi. Størst differanse mellom innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre og den øvrige befolkningen finner vi i aldersgruppen 15-17 år og i aldergruppene over 30 år.

Kjønnsfordelingen blant innvandrere som straffes, skiller seg ikke betydelig fra hvordan fordelingen er når man ser på alle som straffes under ett. Som vi har beskrevet i kapittel 11, er det menn som straffes. Av de 6 200 innvandrerne og norskfødte med innvandrerforeldre som var straffet i 2002, var 800 kvinner. Det var dermed en lavere kvinneandel i denne befolkningsgruppen, sammenlignet med dem som ikke hadde noen innvandringsbakgrunn, henholdsvis 12 og 16 prosent (Haslund 2004b).

Boks 12.4. Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977
Studien baserer seg på samme datamateriale som er brukt i prosjektet Levekår og lovbruddskarrierer (se tekstboks tidligere i dette kapittelet). Utvalget er definert som alle personer født i 1977 som var bosatt i Norge i 1992. Personer som har innvandret etter 1992, er altså ikke med i utvalget. I tillegg er det kun sett på innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre med ikke-vestlig bakgrunn sammenlignet med personer uten innvandrerbakgrunn. Dette gir 51 842 personer i alt, derav har 1 552 personer (3 prosent) ikke-vestlig bakgrunn.

Kilde: Skarðhamar (2006a).

Mindre overrepresentasjon når man korrigerer for ulikhet i levekår

Ved å sammenligne befolkningsgrupper med like sosioøkonomiske og demografiske bakgrunnsfaktorer vil man få et mer sammenlignbart grunnlag for å kartlegge lovbruddsbelastingen. En analyse av ungdom født i 1977 (se tekstboks) ser på sammenhengen mellom siktelser, innvandringsbakgrunn og utvalgte levekårsindikatorer (Skarðhamar 2006a).

5 prosent av gjerningspersonene ved forbrytelser var innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra ikke-vestlige land[2] i dette utvalget, og 92 prosent av det totale antallet registrerte forbrytelser med kjent gjerningsperson var begått av nordmenn. Sett i forhold til hvor stor del av befolkningen de ulike gruppene utgjør, hadde 17 prosent av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra ikke-vestlige land og 10 prosent av den øvrige befolkningen blitt siktet for minst én forbrytelse i løpet av en tiårsperiode.

Kriminalitet er, som beskrevet ovenfor, i flere studier linket til grad av sosial integrasjon i samfunnet. Noen av de mest sentrale områdene er deltagelse på arenaer som utdannelse og arbeidsliv, som også er et viktig bidrag til vår generelle sosiale integrasjon i samfunnet. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre har dårligere levekår enn den øvrige befolkningen. For å kunne si noe om omfanget av kriminalitet og å kunne forklare noe av forskjellene mellom ulike grupper har man i denne studien korrigert for ulikhet i levekår. Når man kontrollerer for bosted, egen og foreldres utdannelse, arbeidsledighet og sosialhjelp, viser resultatene at overrepresentasjonen til gruppen innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra ikke-vestlige land blir mindre. Altså at overrepresentasjonen blant siktede blir betydelig redusert når «alt annet er likt», men at det likevel gjenstår en overrepresentasjon i denne gruppen som ikke kan forklares ved hjelp av ulikheter i levekår.

Studien viser også at betydningen av kjønn, å ikke ha fullført videregående skole eller at foreldre har lav utdannelse, er større enn betydningen av å være innvandrer og norskfødt med innvandrerforeldre fra ikke-vestlige land. Det går altså an å forklare en del av overrepresentasjonen til innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre med forskjeller i levekår, men denne forskjellen kan ikke forklare hele ulikheten (Skarðhamar 2006a).

I slike analyser av indikatorer på levekårssituasjon kan man ikke kontrollere for alle tenkelige faktorer som kan ha betydning. Registerdata byr på noe informasjon, men man kan eksempelvis ikke kontrollere for enkelte forhold som er spesifikke for innvandreres situasjon. Det kan tenkes at språkproblemer, opplevd diskriminering og ulik prioritering fra politiets side er faktorer som har innvirkning på denne gruppens kontakt med rettsvesenet. Andre undersøkelser har også vist at saker der man antar at ikke-vestlige innvandrere

Boks 12.5. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre
Alle analyser om innvandrere og kriminalitet er gjort forut for at SSB i 2008 reviderte sin innvandrerdefinisjon og standard for landbakgrunn. Beskrivelsene her vil derfor inneholde SSBs tidligere grupperinger av befolkningen. Når vi her viser til «innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre» er dette med andre ord en samlet gruppe og det SSB tidligere omtalte som «innvandrerbefolkningen».

Revisjonen i 2008 førte blant annet til at man erstattet betegnelsen «førstegenerasjonsinnvandrere» med «innvandrere» og «personer født i Norge av to utenlandske foreldre» (ofte kalt etterkommere) med «norskfødte med innvandrerforeldre». De to gruppene defineres slik: «Innvandrere» er personer som er innvandret selv, altså født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. «Norskfødte med innvandrerforeldre» er deres barn.

Standarden for landbakgrunn er også revidert, både med nye begreper og nytt innhold. SSB har gått bort fra å bruke begrepene «vestlig» og «ikke-vestlig» bakgrunn, og begrepene vil i de fleste sammenhenger erstattes med en gruppering etter verdensdel. De nye betegnelsene er:

1. EU/EØS-land, USA, Canada, Australia og New Zealand.

2. Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Europa utenom EU/EØS.

Hvis personen er født i Norge, og foreldrene har forskjellig utenlandsk bakgrunn, benyttes mors landbakgrunn.

Standard for landbakgrunn før 2008
Ikke-vestlige innvandrere: personer med bakgrunn i Øst-Europa, Asia (inklusiv Tyrkia), Afrika og Latin Amerika

Vestlige innvandrere: personer med bakgrunn i Norden, Vest-Europa (eksklusiv Tyrkia), Nord-Amerika og Oseania

Kilde: Høydahl 2008, Temaside om innvandring og Daugstad 2008.

står for lovbrudd, har en noe annen gang gjennom strafferettssystemet enn andre saker. For det første ble det vist at ikke-vestlige innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre er overrepresentert blant de pågrepne for forbrytelser (Haslund 2000b). Dernest er det slik at saker der ikke-vestlige innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre er siktet for lovbrudd, i noe større grad ble henlagt enn andre lovbrudd. Til sist er det vist at domstolene noe oftere frifant ikke-vestlige innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre enn andre siktede (Stene 2000).

Noter til kapittel 12

[1] En samlet brutto årsinntekt som er under medianinntekten i befolkningen, i denne undersøkelsen 85 000 kroner (Friestad og Skog Hansen 2004a).

[2] Dette er en betegnelse som ikke lenger er i bruk av SSB, men denne undersøkelsen ble utarbeidet forut for revideringen, og på grunn av analysens karakter er det ikke mulig å gjengi resultatene etter ny standard (se tekstboks 12.5).

13. Flernasjonale kriminalstatistikker

Er det mer eller mindre kriminalitet i Norge enn i andre land? Blir lovbrudd anmeldt, oppklart, og gjerningspersoner straffet i større eller mindre grad i Norge – sammenliknet med andre områder i verden? Disse generelle spørsmålene blir ofte stilt, men gode svar er det ikke mange av.

13.1. Et mangfold, uten sammenliknbare mål for nivå

Sammenlikninger av *kriminalitetsnivåer* i mange land er svært problematisk – både fordi tilgjengelige resultat fra flernasjonale spørreundersøkelser kun i begrenset grad måler likt i mange land (se tekstboks 13.1), og fordi det er et mangfold av betydningsfulle forskjeller i de ulike lands kriminalstatistikker – blant annet ut fra de bakenforliggende forholdene som omtales i kapittel 3. Dette er det nå relativt stor enighet om blant kriminologer som arbeider med disse tema, selv om det er ulike meninger om hvor langt det faglig sett er holdbart å gå i denne type internasjonale fremstillinger.

Man har også tidligere vært klar over at det er store nasjonale ulikheter, også mellom de nordiske landene (jamfør innsamling i European Sourcebook og Falck, von Hofer og Storgaard 2003). Men internasjonale fremstillinger og analyser av kriminalitetsnivåer, spesielt de som bruker offisielle kriminalstatistikker, har i begrenset grad lagt vekt på betydningen av de enkelte lands særegenheter. Nærmere studier av kriminalstatistikker og rettssystemer i de enkelte land, samt kartlegginger og analyser av forskjeller i de ulike internasjonale oversikter, viser imidlertid at de gitte nivåbeskrivelsene – også i tilsynelatende enkle og like statistikker – av mange grunner ikke inneholder sammenliknbare fenomen. Ulikhetene har analytiske konsekvenser, og dette har blant annet medført

Boks 13.1. International Crime Victim Survey (ICVS, samt EU ICS)
Det er i dag mest vanlig å bruke resultater fra spørreundersøkelser, spesielt ICVS (Tilburg/UNICRI) og EU ICS, til å sammenlikne kriminalitetsnivå i flere land (jamfør Dijk, Kesteren og Smit 2007, Westfelt 2008, HEUNI 2008b).

Metodiske problemstillinger, blant annet spørsmål om undersøkelsenes representativitet i de enkelte land og i forhold til hverandre (ulikhet i utvalg og frafall), medfører at disse nivåfremstillingene er høyst usikre. Dette gjelder også for de norske datamaterialene (fra 1989 og 2004), og mulighetene for å bruke disse til å sammenlikne kriminalitetsnivå med andre land er derfor svært begrenset. Den siste undersøkelsen har, fra det norske prosjektets side, da heller ikke blitt brukt til flernasjonale nivåanalyser (se blant annet Olaussen 2006, og tekstboks 4.4)

at bruksverdien og relevansen til enkelte oversikter (for eksempel Interpol) er blitt redusert, og er langt mindre sentrale i kriminologiske studier enn tidligere.

På den annen side har erkjennelsen av de analytiske konsekvenser også medført at noen av de organer som samler inn og publiserer internasjonale oversikter over kriminalitet, for eksempel Eurostat og FN, nå legger mer vekt på å kartlegge og dokumentere de metodiske problemstillinger og relevante nasjonale særforhold (jamfør Eurostat 2008, *UNODC*, Dijk, Kesteren og Smit 2007).[1]

Bak tallene i kriminalstatistikkene til forskjellige land kan det blant annet være ulikheter i:

- lovgivning om hva som er straffbart og hvordan straffeprosesser skal praktiseres
- hvilke handlinger som anmeldes
- registrerings- og rapporteringspraksis
- telleenheter og populasjon (utvalg) i statistikkene
- kategoriseringer/grupperinger i statistikkene, for eksempel av lovbrudd og type saker

Det er her ikke anledning til å redegjøre for alle de forhold som vanskeliggjør internasjonale sammenlikninger av kriminalitetsnivåer, men i tekstboksene 13.2-13.5 gis noen landsspesifikke eksempler på de tre siste punktene i listen ovenfor.[2] I eksemplene henvises det også til liknende fenomen og endringer som har hatt betydning for nivåer og tidsserier i de norske kriminalstatistikkene.

Boks 13.2. Eksempel på betydningen av registrerings- og rapporteringspraksis

Et eksempel på en markant endring i registreringspraksis er Østerrikes innføring av elektronisk registrering i 2000. Blant annet ut fra erfaringene i andre land (i Norge på 1980- og 1990-tallet, jamfør blant annet Olaussen 2004) kan en slik endring medføre en markant og langvarig økning i alle kriminalstatistikker som teller antall lovbrudd behandlet i rettssystemet. Denne endringen i registreringen er antakelig en sentral forklaring på at Østerrike, for flere typer av anmeldte lovbrudd, har svært forskjellig utvikling og nivåvariasjon enn de aller fleste andre europeiske land i perioden 2002-2006 (jamfør figur 13.1-13.3).

Boks 13.3. Eksempel på betydning av telleenheter og populasjon

Et eksempel på betydningsfulle endringer i telleenheter er forandringene som skjedde i England og Wales i 1998/2002. Det ble da foretatt flere endringer, og de begynte blant annet å telle alle anmeldte saker, og ikke som tidligere; kun de sakene som ble etterforsket. Tilsvarende endring er gjort for Norge, etter utviklingen av ny statistikk over anmeldte lovbrudd (gjeldende fra 1993). I England og Wales begynte de også i større grad å telle flere lovbrudd i enkeltsaker, og ikke kun saker med hovedlovbrudd, som fremdeles er en relativt vanlig praksis i en del lands kriminalstatistikker. I Norge var det en liknende endring i registreringspraksisen fra og med 1994/1995 (jamfør Olaussen 1996). Samtidig ble anmeldelsesstatistikken i England og Wales utvidet til å omfatte flere typer lovbrudd, blant annet en del mindre alvorlige. Dette tilsvarer delvis den utvidelsen som ble gjort i den norske etterforskningsstatistikken fra og med 1992, da også forseelser ble inkludert. Disse endringene i registrerings- og tellemåter er da helt avgjørende for å forstå den totale økningen på 30 prosent i anmeldte lovbrudd i England og Wales i perioden 1997-2003 (fra 4,6 til 6,0 millioner lovbrudd i alt), og hvorfor deres tidsserier publisert av Eurostat har flere markerte brudd i denne perioden.

Boks 13.4. Eksempel på betydning av kategorisering og registreringspraksis – drap

Ett eksempel på ulike kategoriseringer finner vi i statistikker over drap. I Eurostats definisjon anbefales følgende handlinger å være inkludert i statistikkene over drap: *intentional killing of a person, including murder, manslaughter, euthanasia and infanticide.* Følgende handlinger anbefales ikke å være inkludert: *causing death by dangerous driving, abortion, help with suicide and attempted (uncompleted) homicide.* I tillegg presiseres det at det er antall ofre (og ikke for eksempel saker) som skal telles. I innrapporteringen av antall drap har da mange land merknader, hvor egne unntak fra definisjonen og/eller telleenheten synliggjøres (selv om Eurostat 2008Metadata2 nok enda ikke er utfyllende, jamfør blant annet de enkelte lands beskrivelser av rapportering av drap til FN (UNODC, Homicide).

Den lengste merknaden finner vi for den svenske drapsstatistikken, hvor tallene er hentet fra statistikken over dødsårsaker – og ikke kriminalstatistikker basert på politiets registreringer, slik praksisen er for alle andre land. Årsaken til dette er at det i registreringen og statistikken over anmeldte drap i Sverige inngår forskjellige typer mistenkelige dødsfall (blant annet selvmord, dødsulykker og overdosedødsfall). I den publiserte kriminalstatistikken over anmälda brott (BRÅ)[3] er det derfor et langt høyere drapstall enn det vi finner i dødsårsaksstatistikken som publiseres i Eurostat 2008 (i 2006 henholdsvis 240 «fullbordat mord eller dråp» og 91 «homicide») – eller andre oversikter som har justert ned tallene for Sverige (for eksempel i Falck, von Hofer og Storgaard 2003 hvor estimerte antall drap er 110 i 2000, mens BRÅs statistikk viser 178 i samme år).

Slike saker registreres også av norsk politi i straffesaksregisteret, men i de aller fleste tilfeller som undersøkelser av mistenkelige dødsfall. Først når en etterforskning viser at det med rimelig sikkerhet har skjedd et drap eller en annen type lovbrudd, registreres dette som straffesak – og kommer først da med i de norske kriminalstatistikkene. Enkelte feilregistreringer kan imidlertid også forekomme i det norske straffesaksregisteret, og blant annet derfor foretar SSB (fra og med 2005/2006-årgangene) manuelle kontroller av alle anmeldte drapssaker. Hvis det ikke ble tatt hensyn til denne spesielle kategoriseringen, registreringen og statistikkpubliseringen, ville Sverige fremstått som et av de aller mest voldelige land i Europa. Relativt til innbyggertallet ville det da ha sett ut til at det var nesten fire ganger så mange drap i Sverige som i Norge i 2006. Med denne bakgrunn bør formuleringen i Eurostats statistikker forstås bokstavelig: «*The range of offences covered differs between countries, and comparisons based upon absolute figures are therefore misleading*». (Eurostat 2008Metadata2).

13.2. Nasjonale trender i internasjonale illustrasjoner

At det er et mangfold av kategoriserings-, registrerings- og tellemåter, har Eurostat (2008) tatt konsekvensen av i sine publiseringer. Dette blant annet ved kun å publisere noen få typer kriminalstatistikker (anmeldte lovbrudd, innsatte i fengsel) og et relativt begrenset utvalg av typer lovbrudd. Anmerkninger til det enkelte lands kategorisering av de forskjellige typene lovbrudd er også blitt gjort tilgjengelig (Eurostat 2008Metadata1, Eurostat 2008Metadata2).[4] At brukere ikke skal villedes til å tro at nivåene i de forskjellige landene kan sammenliknes, er også bakgrunnen for at Eurostat er svært tilbakeholden med å publisere årlige tall som er relativisert i forhold til størrelsene på de enkelte land (for eksempel per 1 000 innbyggere[5]). Når Eurostat gir ut en samlet kriminalstatistikk for de aller fleste europeiske land, følger det også med flere advarsler om begrensningene til disse statistikkene (eksempel angitt i tekstboks 13.4).

Ut fra disse forbeholdene kan man undres over at en institusjon som Eurostat overhodet lager internasjonale oversikter over kriminalitet i flere land. En viktig begrunnelse for likevel å lage en best mulig

europeisk kriminalstatistikk er at den kan gjøres relativt velegnet til å identifisere de enkelte lands, og til dels sammenlikne større internasjonale, *kriminalitetstrender*.

Trendillustrasjoner har flere åpenbare svakheter, og forskjellige fremstillings- og analysemetoder søker på ulike måter å ta høyde for disse (se blant annet Falck, von Hofer og Storgaard 2003 s. 24, Eurostat 2008 s. 11). Trendbeskrivelser har mange av de samme problemstillingene, og påvirkes av de samme forhold, som nivåbeskrivelser (jamfør ovenfor, og tekstboks 13.5).

Til tross for de mange svakheter og feilslutninger som kan gjøres, vil vi i det følgende likevel gi noen illustrasjoner for enkelte trender i europeiske land (figur 13.1-13.4). Statistikk- og informasjonsgrunnlaget til disse er i all hovedsak hentet fra Eurostat (2008). Dette blant annet fordi innholdet i disse statistikkene er relativt veldokumentert, og har markeringer av tidsbrudd ut fra vurderinger gjort av den faglige statistikkompetansen i de enkelte land. Ved å ta høyde for disse forholdene vil relevansen av de nasjonale særforholdene bli mindre i en flernasjonal sammenlikning av trender. Eurostat har sin egen metode for trendbeskrivelser, men vi har her valgt å bruke en noe annerledes type trendillustrasjon – ut fra en noe annen vektlegging av tidsbrudd, trendperiode og minimumsnivå.

Boks 13.5. Eksempel på betydning av kategorisering også i trendbeskrivelser – motorkjøretøy

Når land har ulike innhold i sine kategorier, kan dette også ha betydning for trendene i de enkelte land og sammenlikningene av disse mellom flere land. Et rimelig vanlig typeeksempel på dette:

Tyveri av knallert (moped) utgjør en femdel av alle tyveri av motorkjøretøy i Danmark (i 2008), og antallet tyveri av knallert har vært rimelig stabilt de siste årene (Danmarks statistik 2009). I likhet med flere andre land inkluderer Danmark mange typer motoriserte kjøretøy i Eurostats oversikter over «Theft of a motor vehicle» (og Norge ser ut til å ha enda flere), dette i motsetning til for eksempel Polen som kun inkluderer biler. Hvis kun biler var med i kategorien for Danmark, ville trenden vært betydelig kraftigere nedadgående enn når også tyveri av knallert inkluderes. Nedgangen i biltyveri kan med andre ord (relativt til eget tidligere nivå) være like sterk, eller sterkere, i Danmark enn i Polen. Ut fra de rene tallene som er publisert av Eurostat, får man imidlertid inntrykk av at den nedadgående trenden er betydelig sterkere i Polen enn i Danmark (jamfør figur 13.1).

Brudd i tidsserier

I beskrivelser av trender er det i første omgang relevant å avklare hvorvidt det har skjedd endringer i det enkelte landet som tilsier at det er statistiske tidsbrudd. Det er i seg selv komplisert nok å identifisere reelle trender og tidsbrudd i ett enkelt land, også med det relativt gode datagrunnlaget vi har for kriminalstatistikkene i Norge (jamfør kapittel 5). I leveransene til Eurostat skal de enkelte landene selv rapportere om forhold som har betydning for holdbarheten innenfor sine egne tidsserier, hvorpå det i samråd med Eurostat avgjøres om et tidsbrudd skal markeres i den publiserte statistikken. Denne type tidsbrudd kan ha stor effekt på trender, og i illustrasjonene her er derfor land med markering av tidsbrudd i den aktuelle perioden utelatt (med ett unntak for Norge i 13.3).

Trendens tidsperiode

Vanligvis bør analyser av kriminalitetsutviklingen omfatte relativt mange år, før man kan konkludere at den har en bestemt trend. Dette for at trendbeskrivelsene ikke i så stor grad skal bli påvirket av mer eller mindre statistisk tilfeldige ekstremverdier i enkelte år. Trendbeskrivelser basert på korte tidsperioder vil også i større grad være preget av endringsforhold som varer

lenger enn kun det første året da brudd i en tidsserie er markert i statistikkene (jamfør eksempel i tekstboks 13.2 om registreringspraksis, og Østerrike i figur 13.1-13.3).

Når trender beskrives over lange tidsperioder, vil imidlertid kompleksiteten av metodiske problemstillinger bli langt mer omfattende, da en lengre historikk til de enkelte lands kriminalstatistikker[6] får betydning for trendanalysen. Når tidsperiodene blir lange, bør mange land utelukkes på grunn av statistiske tidsbrudd. Trendillustrasjonene kan da enten baseres på ulike tidsperioder for ulike land, eller på et begrenset og ofte skjevt utvalg av land. I tillegg vil også nyere, mer aktuelle og nyanserte kriminalitetsendringer kunne forsvinne i trendanalyser med lang tidshorisont.[7] For å illustrere en rimelig representativ utvikling i relativt mange europeiske land, og i større grad fange opp aktuelle trender de siste årene, har vi i våre illustrasjoner brukt en relativt kort periode på fem år (2002-2006).

For å få frem variasjonene som kan forekomme fra år til år i en så kort trendperiode, og gi et klarere bilde av utviklingens kontinuitet, er de årlige endringene i forhold til utgangsåret (2002) tatt med for hvert enkelt land.

Krav til minimumsnivå

Når trendbeskrivelser brukes som et alternativ til nivåbeskrivelser, er en av de største svakhetene nettopp at trendbeskrivelsene mangler en dimensjon som inkluderer landenes ulike kriminalitetsnivåer. Det er for eksempel svært tvilsomt å lage trendbeskrivelser i korte tidsperioder for drap i Norge når antallet i utgangspunktet er så lite (34 anmeldte tilfeller i 2008, jamfør beskrivelsen av utviklingen i kapittel 5). Det er da enda mer problematisk å bruke en slik trendillustrasjon til å sammenlikne med utviklingen i et annet land som både i absolutte tall og relativt til sin befolkningsmengde, har et langt høyere nivå (som for eksempel Tyrkia).

Trendbeskrivelser basert på grupper med få antall, enten det er for hele land eller bestemte typer lovbrudd, er med andre ord sårbare for tilfeldige svingninger og relative nivåulikheter. For å bli inkludert i illustrasjonene her har vi derfor satt minimumskrav til antall tilfeller (med enkelte unntak, se note i figur 13.4). Vi har heller ikke laget illustrasjoner for type lovbrudd som har et lavt antall, og er relativt sjeldne hendelser, i de fleste land.

13.3. Noen lovbruddstrender i Europa

I figur 13.1-13.3 illustreres utviklingen i antall anmeldte lovbrudd i de europeiske land som oppfyller de beskrevne kriteriene, innenfor hver av de tre typene lovbrudd – tyveri av motorkjøretøy, grovt tyveri fra bolig og voldslovbrudd.

Tyveri av motorkjøretøy

Som det fremgår av figur 13.1, er det svært få land og enkeltår innenfor hvert land som har hatt flere anmeldte tyveri av motorkjøretøy enn i 2002, og hele 17 av totalt 19 land har et lavere antall i 2006 enn i 2002. Det er også hele 12 land – deriblant Norge – som har en årlig og helt kontinuerlig nedgang i femårsperioden. I tillegg har mange av disse landene, sett ut fra andre historiske endringer i kriminalstatistikkene – en stor nedgang i løpet av kort tid: Ti land, herunder de fire nordiske, har en reduksjon med en tredel eller mer i antall anmeldte tyveri av motorkjøretøy.

Nedgangen i antall tyverier av og fra bil i Norge (jamfør kapittel 5) ser med andre ord ikke ut til å være unik eller spesielt stor, verken i forhold til de andre nordiske

Figur 13.1. **Anmeldte tyveri av motorkjøretøy[1], etter land[2]. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent**

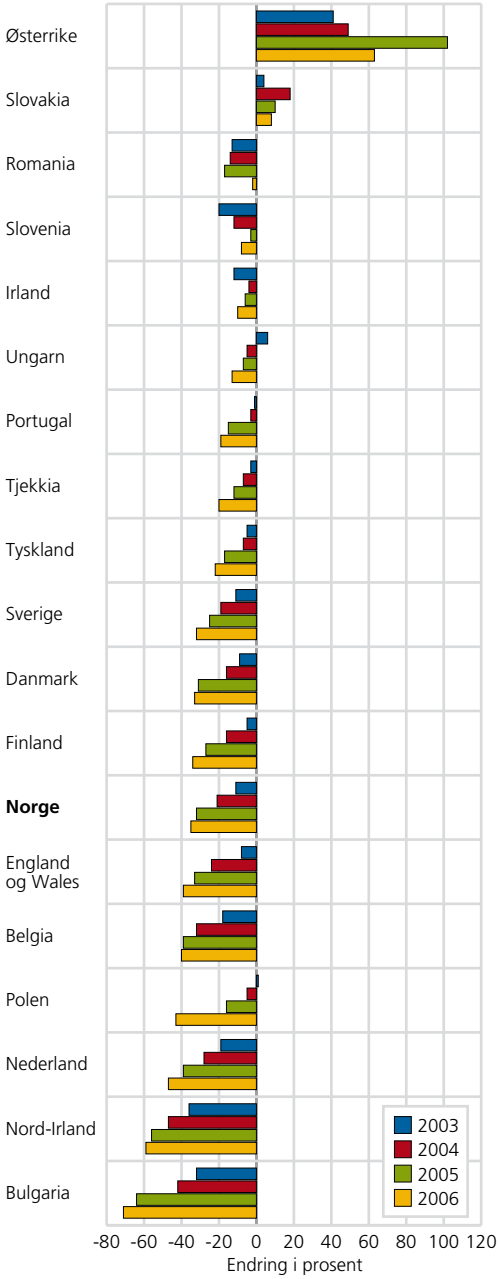

[1] Definisjonen Theft of a motor vehicle (kan avvikes, men ikke iperioden for det enkelte land): Motor vehicles include all land vehicle with an engine that run on the road which are used to carry people.
[2] Alle land med flere enn 1 100 tilfeller i 2002, unntatt de med markert brudd i perioden.
Kilde: Eurostat 2008 og Eurostat 2008Data.

Figur 13.2. **Anmeldte grovt tyveri i bolig[1], etter land[2]. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent**

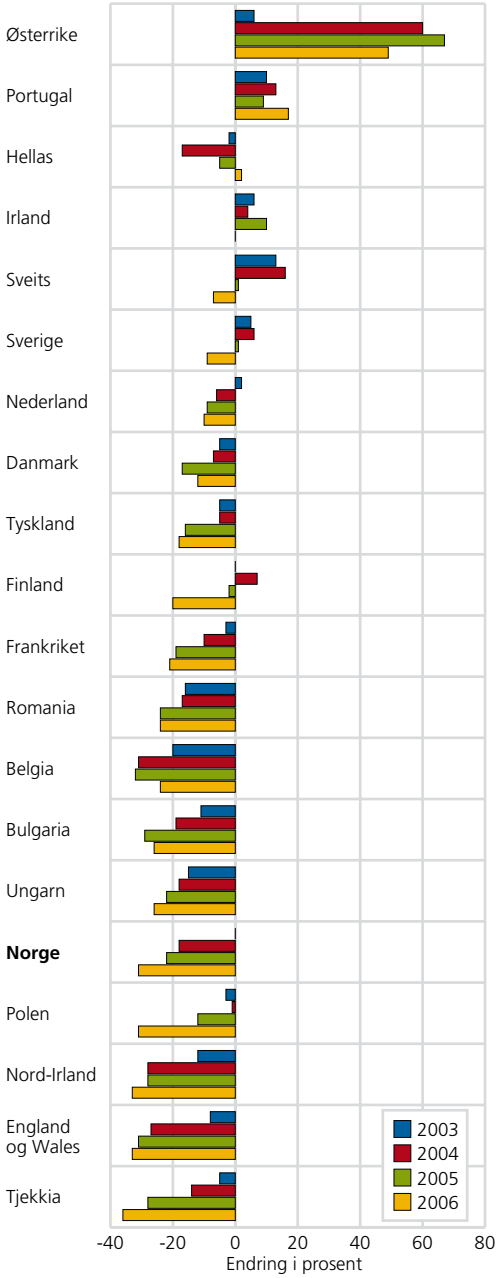

[1] Definisjonen Domestic burglary (kan avvikes, men ikke i perioden for det enkelte land): Domestic burglary is defined as gaining access to a dwelling by the use of force to steal goods.
[2] Alle land med flere enn 7 000 tilfeller i 2002, unntatt de med markert brudd i perioden.
Kilde: Eurostat 2008 og Eurostat 2008Data.

landene eller en del av de andre europeiske landene.

Grovt tyveri fra bolig

Vi har sett tidligere (i kapittel 5) at det har vært en langvarig nedadgående trend i antallet tyveri fra boenheter i Norge. Nedgangen i anmeldelser av denne type lovbrudd, og da spesielt for de grove tyveriene, var sterkest i løpet av 1990-tallet – men fortsatte også inn i den femårsperioden vi her ser på. Som det fremgår av figur 13.2, har de fleste europeiske landene, det vil si hele 16 av de 20 land som oppfyller kriteriene for å bli inkludert i trendillustrasjonen, færre anmeldte boliginnbrudd i 2006 enn i 2002. I elleve land var antallet minst 20 prosent lavere i slutten enn i begynnelsen av femårsperioden. Samlet sett er ikke den europeiske trenden for tyveri i boliger like sterk og tydelig som for tyveri av motorkjøretøy, men seks land – deriblant Norge – hadde en årlig og helt kontinuerlig nedgang i femårsperioden.

Grovt tyveri fra bolig, den lovbruddstypen som her er anvendt for Norge, kan være noe forskjellig fra innholdet i statistikkene over «domestic burglary» fra andre land. I tillegg hadde vi i Norge et relativt høyt antall anmeldte lovbrudd generelt, også for grovt tyveri fra bolig spesielt, i 2002. Med disse forbehold kan det se ut til at vi hadde en større og tydeligere nedadgående trend for boliginnbrudd enn de aller fleste andre europeiske landene i årene 2002-2006.

Voldslovbrudd

Hvorvidt vi i de siste årene har hatt en faktisk økning av voldslovbrudd i Norge eller ikke, kan vi ut fra tilgjengelige empiriske kilder ikke gi et eksakt svar på. Når vi kun bruker statistikkene over anmeldte voldslovbrudd, blir også trendene noe forskjellige avhengig av om vi kun bruker absolutte tall – eller om vi også tar høyde for de siste årenes økning i befolkningsmengden (se kapittel 5).

Trendillustrasjonene vi her har for de europeiske land, er beregnet ut fra de absolutte antall anmeldte voldstilfeller i det enkelte land. I statistikkene publisert av Eurostat er det også markert et brudd mellom årene 2005 og 2006 i tidsserien for anmeldt voldskriminalitet i Norge. Årsaken til dette er at det da kom nye straffbestemmelser for mishandling i familieforhold, som har vist seg å ha en viss betydning for omfanget av anmeldte voldslovbrudd i de etterfølgende årene (se blant annet Lovbrudd anmeldt 2008). Norge oppfyller dermed ikke de generelle kriteriene for trendillustrasjonen til voldskriminalitet. I og med at bruddet er synliggjort og forklart, og relativt til mange årlige svingninger i andre land ikke har gitt så stor endring i tallene, er de norske tallene likevel inkludert.

Ut fra figur 13.3 ser vi at det er 12 av de 18 europeiske landene som har flere anmeldte voldslovbrudd i 2006 enn i 2002. For de med et høyere antall var det også svært få eksempler på etterfølgende svingninger under nivået i 2002. I tillegg ser det ut til å være relativt klart geografisk avgrenset i forhold til hvem som har flere, og hvem som har færre anmeldte voldstilfeller etter 2002. Blant de land som har flere anmeldelser i 2006 enn i 2002 er det utelukkende vest- eller nordeuropeiske land. Blant de med færre anmeldte voldstilfeller i slutten enn i begynnelsen av femårsperioden er fem av seks land geografisk i de østlige deler av Europa.

Selv om vi ser visse skiller mellom landene i det vestlige og østlige Europa, og at det i perioden 2002-2006 kan se ut til å ha vært en motsatt utvikling i disse to områdene, inneholder ikke figur 13.3 mange tydelige trender. Kun tre av de 18 landene har en

Figur 13.3. **Anmeldte voldslovbrudd[1], etter land[2]. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent**

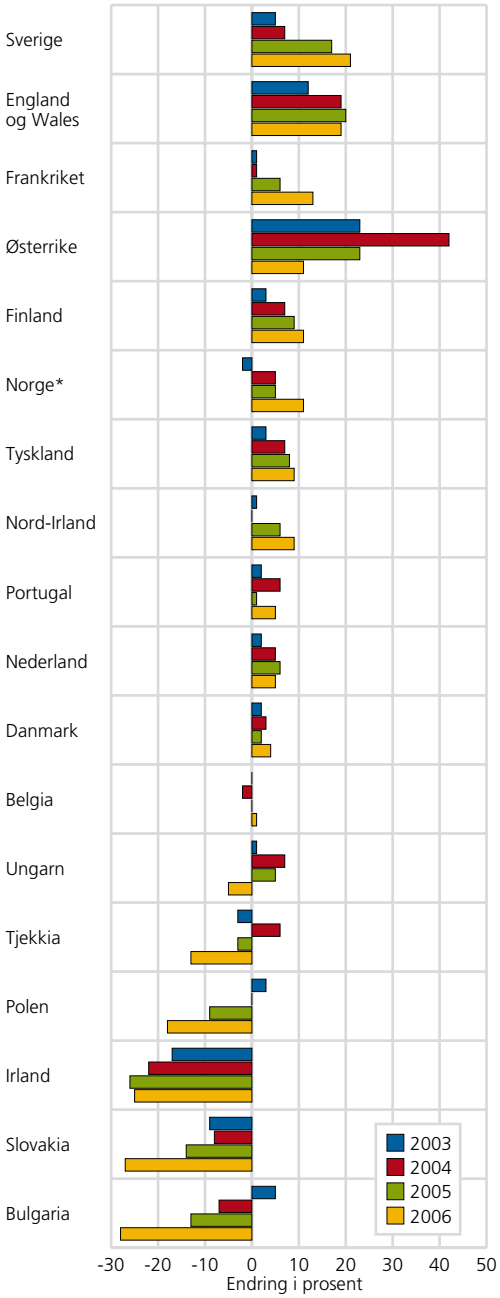

[1] Definisjonen Violent crimes (kan avvikes, men ikke i perioden for det enkelte land): This includes violence against the person, robbery, and sexual offences.
[2] Alle land med flere enn 10 000 tilfeller i 2002, unntatt de med markert brudd i perioden. Unntak* for Norge, se tekst.

Kilde: Eurostat 2008 og Eurostat 2008Data.

årlig og helt kontinuerlig trend i femårsperioden. Det er også, sammenliknet med det vi har sett for tyveri av motorkjøretøy og boliginnbrudd, få land som har store endringer. Tar vi utgangspunkt i den trendillustrasjonen som presenteres her, kan vi med andre ord se visse antydninger til noen geografiske ulikheter – og kun i begrenset grad retningene på de eventuelle trendene for anmeldelser av voldskriminalitet i Europa.[8]

Lovbruddstrendene fra ulike kilder

Vi har her illustrert en type avgrenset trendanalyse for enkelte typer lovbrudd, som metodisk og periodisk er noe ulik en del andre fremstillinger av internasjonale kriminalitetstrender. Men hva sier andre kilder og analyser om den internasjonale, og da spesielt europeiske, utviklingen for disse typene lovbrudd?

En studie av nivå og trender for tyveri og voldslovbrudd – både i resultatene fra spørreundersøkelser (ICVS/EU ICS) og kriminalstatistikk over anmeldelser (European Sourcebook) i perioden 1999-2004 – kom blant annet frem til at:[9]

«The changes or trends in reported victimisation and police recorded crime during the last four or five years hardly correlate at all, or correlate negatively. Only for motor vehicle theft and robbery weak positive correlations were found.» (Dijk, Kesteren og Smit 2007, s. 109)

Det henvises samme sted til andre undersøkelser som *«conclude that survey data and police statistics correspond closely in describing the direction of trends but not in estimating their magnitude»*. En studie hvor en annen oversikt med internasjonal kriminalstatistikk (CTS, det vil si FN/*UNODC*) er brukt, går noe lengre i sin beskrivelse av internasjonale kriminalitets-

trender og samvariasjonen med andre type kilder:

«Comparing the trends from the CTS and victimisation surveys on a very crude level, property crimes (thefts, automobile thefts and burglaries) seem to decrease according to both data sets. […] Overall, "traditional" property crimes seem to decrease according to both data sets. […]The trend in police recorded assaults is, in contrast to the CTS results, also decreasing according to the ICVS. […] with the exception of violence, the different data sets produce by and large similar results on trends.» (Heiskanen og Aromaa 2008, s. 237-238)

Som det fremgår av sitatene ovenfor, er det noe ulike meninger om hvilke internasjonale kriminalitetstrender vi kan identifisere ut fra tilgjengelige statistikker, og hvor stort samsvar det er mellom de forskjellige kildene.

At vi de siste årene har hatt en relativt sterk nedadgående utvikling i biltyveri, ser ut til å være et resultat i de fleste internasjonale kilder og trendanalyser. Som det også fremgikk av vår illustrasjon for boliginnbrudd med basis i Eurostat 2008, er trenden noe mindre tydelig for tyveri generelt – selv om vi både i kilder fra anmeldte lovbrudd og spørreundersøkelser ser en nedgang for en del land. Av sitatene ovenfor er det, når vi ser på flere kilder samtidig, store sprik i trendbeskrivelsene for vold. Selv i våre illustrasjoner, som baserer seg på et relativt endimensjonalt kildegrunnlag, ser vi at det også for den anmeldte voldskriminaliteten er vanskelig å lokalisere en bestemt trend i Europa.

13.4. Fangeutviklingen i Europa

Statistikkene som er tilgjengelige fra Eurostat, og en rekke andre internasjonale oversikter, viser både absolutte antall og relativiserte nivå for innsatte i fengsel.[10] Forskjellige land har mange ulike frihetsberøvende institusjoner og ordninger, og dette medfører at grunnlagene for statistikkene med fangetall er ulike i de forskjellige land og internasjonale kriminalstatistikker. Til tross for disse ulikheter i kategorisering anses dette som en av de mest internasjonalt sammenliknbare kriminalstatistikkene, hvor de fleste (også Eurostat) sammenlikner nivåer i svært mange land ut fra relativiserte statistikker med befolkningsmengder (se blant annet Walmsley 2008 og Christie 2001). Det finnes med andre ord en rekke mer omfattende statistikker og analyser av utviklingen i fangetall, enn det vi her anvender for å illustrere trender i Europa. I vår presentasjon av utviklingen i antall innsatte i fengsel (i figur 13.4), har vi likevel valgt å anvende samme kilde og metode som for de anmeldte typene lovbrudd. Dette for å synliggjøre den mer detaljerte utviklingen, både i de nordiske og andre europeiske land, i løpet av de aller siste årene.[11] For at de nordiske landene skal bli inkludert, er det gjort unntak for krav om minimumsnivå for Danmark, Finland og Norge – og det må derfor tas noe mer forbehold til illustrasjonene av disse.

Som det fremgår av figur 13.4, er det flere innsatte i fengsel i 2006 enn i 2002 i de fleste europeiske land (15 av 21) som er inkludert i oversikten. Blant disse landene er det også svært få tilfeller hvor det i de etterfølgende årene har vært et lavere antall enn i 2002. Blant de ti landene med størst økning er det fem – hvorav Norge – som hadde en årlig og helt kontinuerlig oppgang i femårsperioden. De resterende fem land med størst økning hadde en tilnærmet kontinuerlig økning i femårsperioden. I tolv land var antallet minst 10 prosent høyere i slutten enn i begynnelsen av femårsperioden.

Figur 13.4. **Innsatte i fengselsanstalter[1], etter land[2]. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent**

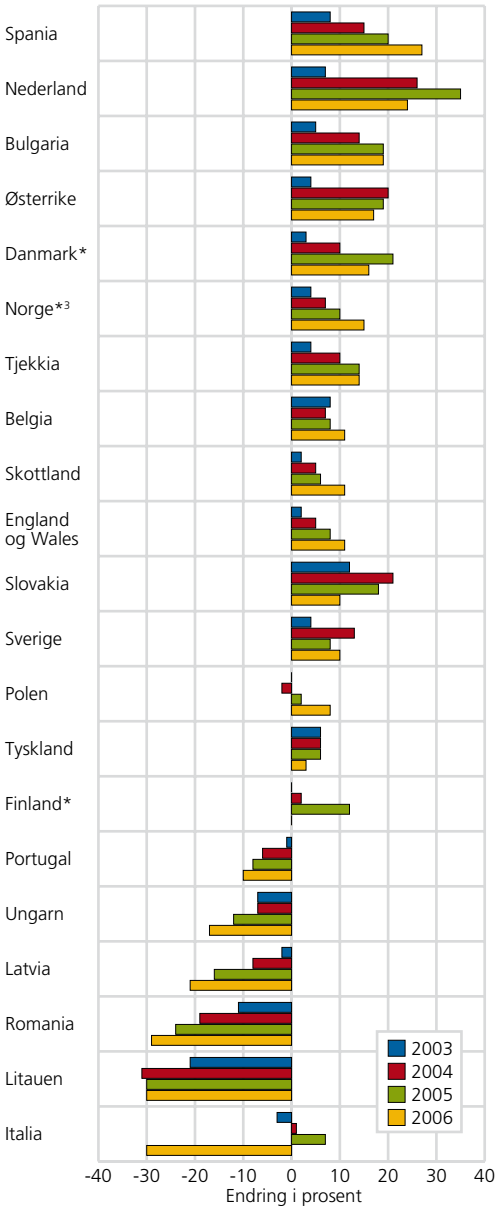

[1] Definisjonen Prison population (kan avvikes, men ikke i perioden for det enkelte land): Total number of adult and juvenile prisoners (including pre-trial detainees) at 1 September
[2] Alle EU-land med flere enn 5 000 tilfeller i 2002, unntatt de med markerte brudd i perioden. Unntak* i antall for Danmark (3 404), Finland (3 469) og Norge (2 832).
[3] Gjennomsnittlig antall innsatte i hele året.

Kilde: Eurostat 2008 og Eurostat 2008Data. Norge: NOS Kriminalstatistikk tabell 52, Statistisk sentralbyrå.

Blant de seks landene som har færre innsatte i 2006 enn i 2002, er det fire land med tilnærmet eller helt kontinuerlig årlig nedgang. Blant disse finner vi stort sett land som, relativt til befolkningsmengde og andre land i Europa, har hatt mange innsatte i fengsel. Enkelte land hadde i denne relativt korte perioden en stor nedgang i forhold til sitt eget nivå i 2002.

Ut fra vår illustrasjon kan det se ut til å være en generell trend med økende fangetall i de nordlige og vestlige delene av Europa, og en nedadgående trend i enkelte østeuropeiske land. Dette er i stor grad, men ikke helt, i samsvar med en mer omfattende analyse av utviklingen i perioden 1995-2004:

«The countries that registered large increases were not confined to a particular part of the European continent. Those with traditionally low levels, such as the Netherlands, Scandinavian/Nordic countries and countries from former Yugoslavia […] registered increases similar to those of countries in other parts of Europe.

Most of the countries which registered decreases in their prison population totals between 1995 and 2004 were among those which in 1995 had the highest prison population rates in Europe. The decreases have resulted in the prison population levels in these countries, which come exclusively from those which only a few years before had been part of the Soviet Union and the socialist bloc in central and eastern Europe, moving in the direction of levels elsewhere in Europe. However, the scale of the decreases was insufficient to change the overall picture: the twelve countries with the highest European prison population rates in 1995 remained those with the highest levels in 2004.» (Walmsley 2008, s. 153-154)

Noter til kapittel 13

[1] Blant de mest sentrale aktørene, både for internasjonale kriminalstatistikker fra rettssystemet (Eurostat, UNODC og European Sourcebook) og internasjonale spørreundersøkelser (ICVS og EU ICS), arbeides det nå med et ytterligere harmoniseringsarbeid – spesielt for å øke likhetene i kategoriseringene av lovbruddstyper.

[2] Eksemplene tar utgangspunkt i informasjon fra Eurostat 2008Metadata1, Eurostat 2008Metadata2 og forskjellige offisielle kilder på Internett fra myndigheter og statistikkprodusenter i de enkelte land.

[3] BRÅ gjør nå oppmerksom på disse problemstillingene i alle sine publiseringer, blant annet i noter til alle tabeller der det står: «Statistiken över anmälda fullbordade mord och dråp är högre än det faktiska antalet mord och dråp.» I Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007 (BRÅ 2008), kapittel om Dödligt våld, tas disse problemstillingene opp i en mer analytisk sammenheng.

[4] Etter ferdigstillingen av dette kapittel har Eurostat (2009) publisert en ny årgang med tilsvarende statistikker og metadata på sin nye hjemmeside.

[5] I Eurostat 2008 er det kun gjennomsnittsverdier for en lengre periode, og da kun for drap og antall innsatte i fengsel.

[6] Eller andre relevante forhold, som befolkningsutviklingen. Eurostat 2008 inneholder ikke relativiserte tall med befolkningsmengder for de her anvendte typer lovbrudd, og selv i en så kort periode som fem år, kan trender i enkelte land fremstå noe annerledes hvis absolutte tall og befolkningstall brukes sammen (jamfør om vold i kapittel 5).

[7] Alle disse tre momentene kan sies å være en svakhet ved metoden for trendbeskrivelsene til Eurostat, hvor for eksempel Norge er uten en trend for tyveri av motorkjøretøy. Disse problemstillingene er imidlertid svært vanlig i de fleste internasjonale trendanalyser, både de som baserer seg på offisiell kriminalstatistikk, og de som bruker resultater fra spørreundersøkelser. Dette løses på forskjellige vis, noe som for eksempel viser seg i de mange variantene av land som representerer kriminalitetstrendene i «EU» eller «Vest-Europa».

[8] Heiskanen og Aromaa (2008) kom frem til at den anmeldte voldskriminaliteten (spesielt i Europa) har en økende trend, i motsetning til trender fra spørreundersøkelser (se senere sitat): «*The apparent contradiction between the results in violence would not seem to be explained away by the increased police reporting in the victimisation data. This reminds us of the fact that measuring victimisation to violence is difficult compared to property crimes.*»

[9] I denne analysen er ikke Norge inkludert, da opplysninger mangler både i spørreundersøkelsene og kriminalstatistikkene som er anvendt.

[10] I tillegg til kilder som er brukt av Walmsley 2008, er også European Sourcebook en mye anvendt kilde. Fengselsstatistikker fra SSB innrapporteres til Eurostat og FN/UNDOC, og statistikker fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KST) rapporteres til Council og Europe (SPACE I og SPACE II).

[11] Og for å oppdatere tall for Norge i 2006, som manglet i Eurostat 2008 (og medførte frafall i deres trendbeskrivelse). Tall, med trend, for Norge er i ettertid publisert i Eurostat (2009).

Vedleggstabeller

Tabell 6.1. **Anmeldte lovbrudd, etter utvalgte lovbruddsgrupper og kommunestørrelse. Gjennomsnitt for 2007 og 2008. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere**

	Lovbrudd i alt		Annen vinningskriminalitet		Voldskriminalitet	
	Absolutte tall	Per 1 000 innbyggere	Absolutte tall	Per 1 000 innbyggere	Absolutte tall	Per 1 000 innbyggere
Hele landet	**382 966**	**80,8**	**169 686**	**35,8**	**25 791**	**5,4**
Kommunestørrelse						
1 - 1 999	5 604	48,0	1 859	15,9	375	3,2
2 000 - 4 999	22 422	49,5	7 006	15,5	1 556	3,4
5 000 - 9 999	34 541	54,1	11 921	18,7	2 622	4,1
10 000 - 19 999	51 927	66,3	18 834	24,0	3 750	4,8
20 000 - 29 999	45 353	77,7	18 444	31,6	2 860	4,9
30 000 - 49 999	42 448	90,8	17 344	37,1	2 987	6,4
> 50 000	180 151	106,3	94 118	55,5	11 634	6,9

Kilde: Anmeldte lovbrudd, spesialkjøring, jamfør Styrings- og informasjonshjulet, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 7.1. **Siktelser, etter kjønn, alder, utvalgte typer lovbrudd[1] og oppklaringsprosent. 2005. Antall**

	I alt	Kjønn	
		Menn	Kvinner
Alle typer lovbrudd	200 583	174 177	26 406
Forbrytelser	105 307	92 430	12 877
Forbrytelse mot straffeloven	81 668	72 122	9 546
Forbrytelse mot den offentlige myndighet	1 509	1 348	161
Vold mot offentlig tjenestemann	914	780	134
Ulovlig påvirkning av offentlig tjenestemann	418	396	22
Motarbeiding av etterforskning, medvirkning til rømming	164	160	4
Forbrytelse mot den alminnelige orden og fred	1 067	986	81
Innbrudd	1 013	937	76
Allmennfarlig forbrytelse	17 765	15 496	2 269
Narkotikaforbrytelse	15 913	13 867	2 046
Grov narkotikaforbrytelse	1 442	1 294	148
Annet, allmennfarlig forbrytelse	320	263	57
Falsk forklaring	495	387	108
Falsk anklage	233	200	33
Dokumentfalsk	2 595	2 172	423
Benyttelse av falskt dokument	2 284	1 915	369
Forfalskning av dokument	244	200	44
Seksualforbrytelser	1 770	1 732	38
Voldtekt	172	171	1
Seksuell omgang med barn	577	561	16
Under 14 år	222	212	10
Under 16 år	271	267	4
Seksuell handling med barn under 16 år	156	156	-
Seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd	403	389	14
Pornografi	226	226	-
Forbrytelse mot den personlige frihet	3 657	3 410	247
Trusler	3 463	3 236	227
Tvang/frihetsberøvelse	182	164	18
Forbrytelse mot liv, legeme og helbred	10 199	9 161	1 038
Legemsfornærmelse	7 785	6 897	888
Legemsbeskadigelse	2 165	2 037	128
Underslag	794	620	174
Simpelt underslag	557	438	119
Grovt underslag	237	182	55
Tyveri	23 379	20 641	2 738
Simpelt tyveri	11 291	9 205	2 086
Fra bedrift, kontor og lager	664	610	54
Fra butikk	3 440	2 399	1 041
Fra leilighet, bolighus og hytte	916	773	143
Fra oppgang, loft, kjeller, garasje og uthus	323	294	29

Alder									Uopp-gitt alder	Opp-klarings-prosent
5-14 år	15-17 år	18-20 år	21-24 år	25-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60- år		
5 111	15 277	25 706	30 811	30 043	51 522	27 178	10 453	4 473	9	49,0
2 793	8 276	14 259	17 825	17 066	28 155	12 576	3 764	587	6	35,4
2 679	6 826	10 670	13 255	13 163	21 908	9 702	3 020	439	6	29,9
16	133	239	271	237	353	199	51	10	-	87,4
14	88	166	166	141	196	104	31	8	-	92,6
2	25	46	85	68	106	70	14	2	-	88,5
-	20	26	19	25	46	22	6	-	-	65,5
67	124	124	169	166	272	124	20	1	-	23,6
62	111	114	162	157	268	120	18	1	-	23,0
38	688	2 270	3 704	3 329	5 036	2 276	385	38	1	88,4
19	666	2 119	3 379	2 907	4 479	2 008	310	26	-	89,5
-	10	102	241	344	469	222	49	4	1	87,4
2	5	48	71	74	67	32	16	5	-	62,6
-	15	40	61	92	167	89	30	1	-	74,5
6	15	49	56	40	45	15	6	1	-	45,8
9	161	229	458	413	773	430	91	31	-	71,1
3	135	202	416	364	680	373	84	27	-	82,2
2	25	22	34	35	69	50	4	3	-	47,6
76	153	157	226	225	465	247	124	97	-	51,8
8	13	24	25	23	41	27	6	5	-	23,2
28	77	72	103	82	119	48	19	29	-	70,7
4	35	17	32	29	53	25	13	14	-	69,3
6	31	53	67	45	48	13	3	5	-	81,3
10	14	6	10	15	45	24	17	15	-	58,9
16	17	26	41	39	114	72	49	29	-	55,3
-	10	18	30	31	79	43	12	3	-	73,4
141	275	400	505	493	951	615	241	35	1	48,9
135	264	377	467	472	889	590	235	33	1	49,0
1	11	21	38	21	59	24	6	1	-	53,2
433	1 489	1 802	1 644	1 259	1 957	1 107	396	112	-	62,0
388	1 219	1 302	1 143	923	1 521	873	335	81	-	62,6
42	264	473	468	287	376	195	42	18	-	59,5
4	25	90	88	118	280	121	63	5	-	57,0
4	22	77	72	91	182	63	42	4	-	52,3
0	3	13	16	27	98	58	21	1	-	77,4
948	2 290	3 031	3 539	4 023	6 865	2 280	375	28	-	12,7
530	933	1 332	1 683	1 931	3 296	1 296	270	20	-	12,9
7	27	66	91	140	255	65	11	2	-	16,8
131	155	315	486	667	1 078	489	113	6	-	60,4
52	84	129	143	167	216	106	18	1	-	14,2
28	22	32	42	55	103	38	3	-	-	12,1

Vedleggstabell 7.1. (forts.) **Siktelser, etter kjønn, alder, utvalgte typer lovbrudd[1] og oppklaringsprosent. 2005. Antall**

	I alt	Kjønn	
		Menn	Kvinner
Fra offentlig bygning og institusjon	470	375	95
Fra befordringsmiddel	1 101	1 018	83
Fra kafé og restaurant	159	130	29
Fra garderobe	212	138	74
Sykkeltyveri	389	375	14
Annet simpelt tyveri	3 617	3 093	524
Grovt tyveri	8 381	7 931	450
Fra forretning, bedrift, kontor og lager	1 998	1 938	60
Fra leilighet, bolighus og hytte	1 917	1 812	105
Fra oppgang, loft, kjeller, garasje og uthus	296	273	23
Fra offentlig bygning og institusjon	459	437	22
Fra befordringsmiddel	1 554	1 486	68
Annet grovt tyveri	2 157	1 985	172
Brukstyveri av motorkjøretøy	3 707	3 505	202
Bil	2 926	2 744	182
Motorsykkel	128	124	4
Annet, brukstyveri av motorkjøretøy	653	637	16
Utpressing og ran	722	677	45
Ran	445	418	27
Grovt ran	223	214	9
Bedrageri og utroskap	6 346	5 253	1 093
Bedrageri	5 033	4 071	962
Grovt bedrageri	858	803	55
Forsikringsbedrageri	226	201	25
Forbrytelse i gjeldsforhold	391	370	21
Forsømmelig og uriktig bokførsel	194	184	10
Annet, forbrytelse i gjeldsforhold	197	186	11
Skadeverk	4 932	4 502	430
Simpelt skadeverk	4 608	4 193	415
Grovt skadeverk	322	307	15
Heleri og etterfølgende bistand	5 582	4 977	605
Heleri	4 699	4 187	512
Grovt heleri	274	243	31
Annet, heleri og etterfølgende bistand	609	547	62
Forbrytelse mot lov om legemidler mv.	19 687	16 673	3 014
Narkotika, bruk	11 971	10 067	1 904
Narkotika, besittelse	7 643	6 544	1 099
Forbrytelse mot lov om merverdiavgift	212	205	7
Forbrytelse mot ligningsloven	984	891	93
Manglende selvangivelse	588	535	53
Skattesvik	362	330	32
Forbrytelse mot andre lover	2 505	2 304	201

Alder									Uopp-gitt alder	Opp-klarings-prosent
5-14 år	15-17 år	18-20 år	21-24 år	25-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60- år		
64	110	66	45	83	79	21	2	-	-	12,8
27	103	194	182	182	309	95	9	-	-	10,9
1	3	33	28	25	49	17	3	-	-	2,9
55	95	11	12	15	15	8	1	-	-	7,0
48	30	21	43	51	136	54	6	-	-	2,7
117	304	465	611	546	1 056	403	104	11	-	11,9
296	833	1 186	1 308	1 523	2 413	727	89	6	-	10,6
84	158	298	336	378	571	142	31	-	-	17,3
56	233	177	264	409	554	211	12	1	-	15,4
6	14	27	37	57	114	33	8	-	-	6,5
54	98	84	62	69	77	13	2	-	-	16,9
19	121	273	252	231	529	123	5	1	-	7,0
77	209	327	357	379	568	205	31	4	-	8,8
122	524	513	548	569	1 156	257	16	2	-	19,5
32	319	412	452	472	998	224	16	1	-	23,8
9	16	16	14	20	44	9	-	-	-	11,2
81	189	85	82	77	114	24	-	1	-	11,2
17	118	207	148	90	97	41	4	-	-	30,3
14	76	124	102	45	62	19	3	-	-	29,5
3	32	73	39	32	31	13	-	-	-	31,8
21	150	601	775	1 158	1 725	916	975	25	-	50,3
21	143	492	606	820	1 417	637	888	9	-	50,1
-	2	72	86	253	187	190	54	14	-	68,3
-	4	29	61	38	58	24	11	1	-	57,3
-	-	1	6	51	156	114	53	9	1	50,8
-	-	1	5	28	78	51	30	1	-	90,8
-	-	-	1	23	78	63	23	8	1	36,4
848	903	850	764	470	623	343	102	29	-	24,3
804	874	758	702	451	585	311	96	27	-	24,1
44	29	92	62	19	36	32	6	2	-	29,6
32	277	545	832	974	2 084	742	85	11	-	77,4
25	234	482	718	812	1 756	616	48	8	-	80,3
-	1	7	29	53	122	41	19	2	-	79,6
7	42	56	85	109	206	85	18	1	-	60,6
90	1 359	3 379	4 211	3 456	4 963	1 974	244	11	-	91,6
59	1 004	2 397	2 691	1 932	2 751	1 016	118	3	-	95,6
29	354	970	1 510	1 516	2 185	947	125	7	-	90,9
-	-	1	1	14	77	60	48	11	-	80,6
-	-	-	8	82	335	312	204	43	-	82,6
-	-	-	3	50	193	196	122	24	-	83,5
-	-	-	5	32	135	102	75	13	-	82,6
23	89	176	303	334	787	487	227	79	-	78,6

Vedleggstabell 7.1. (forts.) **Siktelser, etter kjønn, alder, utvalgte typer lovbrudd1 og oppklaringsprosent. 2005. Antall**

	I alt	Kjønn	
		Menn	Kvinner
Forseelser	**95 276**	**81 747**	**13 529**
Forseelse mot straffeloven	23 712	17 202	6 510
Skadeverk	578	522	56
Naskeri	11 921	6 859	5 062
Forseelse mot den alminnelige orden og fred	3 359	3 051	308
Telefonsjikane	533	447	86
Sjøfartsforseelse	220	214	6
Annet, forseelse mot straffeloven	7 101	6 109	992
Forseelse mot vegtrafikkloven	52 876	47 506	5 370
Promillekjøring	7 691	6 809	882
Uten gyldig førerkort	13 569	12 627	942
Ulovlig hastighet	12 753	11 559	1 194
Personskade	2 866	2 195	671
Annet, forseelse mot vegtrafikkloven	15 997	14 316	1 681
Forseelse mot løsgjengerloven	5 990	5 600	390
Drukkenskap	5 665	5 293	372
Ordensforstyrrelse	277	266	11
Forseelse mot politivedtektene	3 052	2 850	202
Urinering	912	895	17
Annet, forseelse mot politivedtektene	2 139	1 954	185
Forseelse mot lov om merverdiavgift	302	281	21
Forseelse mot tolloven	2 028	1 768	260
Smugling	1 679	1 478	201
Annet, forseelse mot tolloven	334	276	58
Forseelse mot alkoholloven	2 218	1 926	292
Annet, forseelse mot alkoholloven	1 991	1 708	283
Forseelse mot andre lover	4 995	4 511	484

[1] Kun typer med 150 siktelser eller flere er spesifisert.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Siktelser mot personer, spesialkjøring og Stene 2008, NOS Kriminalstatistikk tabell 7, Statistisk sentralbyrå.

Vedleggstabell 7.2. **Siktede, etter lovbruddsgruppe og lovbruddskategori. 2005. Antall**

	I alt	Økonomisk kriminalitet	Annen vinnings-kriminalitet	Volds-kriminalitet	Seksual-kriminalitet	Narkotika-kriminalitet	Skadeverk	Trafikk-kriminalitet	Annen kriminalitet[1]
Siktede, lovbrudd	84 701	2 679	17 842	7 852	1 057	9 902	2 151	28 855	14 363
Siktede, forbrytelse	36 169	2 161	10 581	7 846	1 051	9 902	1 892	.	2 736
Siktede, forseelse	48 532	518	7 261	6	6	.	259	28 855	11 627

[1] Inkludert miljø- og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 20 og Stene og Thorsen 2008, Statistisk Sentralbyrå.

Alder									Uoppgitt alder	Opp-klarings-prosent
5-14 år	15-17 år	18-20 år	21-24 år	25-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60- år		
2 318	**7 001**	**11 447**	**12 986**	**12 977**	**23 367**	**14 602**	**6 689**	**3 886**	**3**	**81,2**
1 959	2 734	2 327	2 783	2 987	5 300	3 514	1 335	773	-	74,6
134	142	82	60	45	62	32	16	5	-	21,0
1 512	1 323	757	1 166	1 410	2 701	1 833	682	537	-	87,8
211	262	378	411	464	892	506	154	81	-	68,9
22	20	30	51	40	115	100	133	22	-	47,2
1	8	7	13	23	45	52	41	30	-	71,0
79	979	1 073	1 082	1 005	1 485	991	309	98	-	77,7
282	3 325	6 332	7 202	7 345	13 895	8 157	3 856	2 481	1	84,3
2	307	882	1 157	1 073	1 925	1 300	695	350	-	89,0
148	1 187	1 419	2 015	2 186	4 076	1 780	461	297	-	96,2
-	113	1 302	1 601	1 814	3 844	2 503	1 143	433	-	90,9
46	143	400	337	320	576	359	285	400	-	53,4
86	1 575	2 329	2 092	1 952	3 474	2 215	1 272	1 001	1	77,6
2	266	1 210	1 289	978	1 175	710	301	59	-	89,1
2	254	1 134	1 229	923	1 102	674	289	58	-	89,9
-	12	69	53	46	59	28	9	1	-	83,1
12	196	624	686	502	594	315	100	23	-	95,7
-	24	156	238	169	221	85	17	2	-	97,6
12	172	467	448	333	373	230	83	21	-	94,8
-	-	1	7	25	112	94	55	8	-	83,5
-	14	86	135	241	559	507	340	146	-	87,6
-	10	71	105	197	465	403	293	135	-	94,1
-	4	13	30	40	89	100	47	11	-	67,9
9	346	561	388	193	307	233	121	60	-	94,2
7	334	543	365	176	237	182	98	49	-	94,5
54	120	292	481	698	1 393	1 055	568	332	2	68,5

Vedleggstabell 7.3. **Siktede, etter forbrytelsesgruppe og alder. 1987-2005. Antall**[1]

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Siktede forbrytelse								
Siktede i alt	**14 404**	**17 133**	**20 767**	**22 873**	**22 403**	**23 422**	**24 410**	**25 422**
05-14 år	1 053	1 230	1 127	1 105	1 089	1 293	1 428	1 505
15-17 år	2 569	2 845	3 172	3 373	3 077	2 857	2 900	3 039
18-20 år	2 850	3 279	3 871	4 084	4 158	4 150	4 001	3 994
21-24 år	2 435	2 938	3 586	3 888	3 930	4 100	4 212	4 199
25-29 år	2 100	2 448	3 086	3 341	3 426	3 752	3 913	4 175
30-39 år	2 129	2 484	3 276	3 798	4 062	4 601	4 767	5 177
40-49 år	662	868	1 168	1 353	1 542	1 818	2 081	2 271
50-59 år	224	297	367	447	464	542	643	662
60-	121	184	270	355	301	309	317	304
Uoppgitt	261	560	844	1 129	354	-	148	96
Økonomisk forbrytelse								
Siktede i alt	**675**	**581**	**822**	**980**	**1 118**	**1 423**	**1 792**	**1 609**
05-14 år	1	6	2	-	4	1	3	5
15-17 år	15	10	18	12	18	31	27	22
18-20 år	101	69	67	69	70	98	96	68
21-24 år	119	75	82	106	134	156	142	123
25-29 år	114	73	139	148	150	221	232	247
30-39 år	168	128	212	256	325	429	533	512
40-49 år	62	80	148	150	222	340	506	462
50-59 år	22	27	36	59	70	112	163	120
60-	4	8	12	11	14	35	51	41
Uoppgitt	69	105	106	169	111	-	39	9
Annen vinningsforbrytelse								
Siktede i alt	**7 870**	**9 406**	**11 093**	**12 432**	**11 614**	**11 253**	**11 390**	**12 101**
05-14 år	807	930	825	794	780	842	901	903
15-17 år	1 907	2 131	2 404	2 541	2 287	1 963	1 932	2 027
18-20 år	1 561	1 934	2 305	2 420	2 351	2 264	2 188	2 194
21-24 år	1 168	1 435	1 758	1 952	1 950	1 918	2 003	2 018
25-29 år	946	1 129	1 434	1 584	1 595	1 629	1 669	1 887
30-39 år	986	1 101	1 294	1 613	1 655	1 766	1 808	2 053
40-49 år	250	328	422	550	569	601	587	713
50-59 år	81	107	120	200	175	162	160	180
60-	48	87	129	235	138	108	93	76
Uoppgitt	116	224	402	543	114	-	49	50

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
25 106	**26 363**	**27 272**	**28 586**	**31 519**	**34 235**	**37 995**	**33 204**	**32 690**	**36 121**	**36 169**
1 717	1 932	1 836	1 854	2 237	2 568	2 430	2 085	1 816	1 997	1 819
2 788	3 098	3 037	3 137	3 575	4 103	4 403	3 623	3 241	3 723	3 641
3 594	3 568	3 461	3 803	4 542	5 104	5 996	4 966	4 953	5 400	5 026
4 079	4 082	4 044	4 040	4 487	4 975	5 842	5 159	5 123	5 640	5 631
4 065	4 346	4 384	4 546	4 989	5 266	5 646	4 975	4 824	5 200	5 179
5 292	5 654	6 221	6 764	6 987	7 394	8 151	7 354	7 448	8 221	8 336
2 466	2 523	2 918	3 144	3 284	3 405	3 969	3 646	3 833	4 251	4 569
741	755	1 015	936	1 065	1 076	1 230	1 091	1 131	1 306	1 554
324	324	355	354	349	328	327	301	318	378	408
40	81	1	8	4	16	1	4	3	5	6
2 008	**1 801**	**1 643**	**1 578**	**1 668**	**1 718**	**1 912**	**1 588**	**1 674**	**2 114**	**2 161**
1	11	8	15	26	32	43	22	20	19	4
25	21	31	28	50	61	79	58	50	43	41
94	100	72	57	89	117	139	90	85	102	100
162	171	166	118	135	162	174	145	163	183	195
294	258	251	250	273	258	298	247	258	334	293
612	573	486	544	527	520	556	516	556	740	734
564	445	427	389	358	384	421	343	371	460	522
192	160	167	138	177	166	170	140	151	205	238
55	47	35	38	33	17	32	25	20	28	33
9	15	-	1	-	1	-	2	-	-	1
10 525	**11 130**	**10 838**	**10 626**	**11 447**	**12 015**	**12 742**	**10 186**	**9 780**	**11 152**	**10 581**
929	982	834	872	1 017	1 058	991	768	747	768	690
1 570	1 551	1 469	1 327	1 456	1 620	1 650	1 312	1 117	1 413	1 240
1 738	1 633	1 352	1 294	1 529	1 571	1 925	1 393	1 476	1 666	1 424
1 778	1 775	1 623	1 513	1 615	1 729	1 989	1 464	1 383	1 603	1 464
1 657	1 877	1 852	1 880	2 005	2 013	1 972	1 577	1 450	1 635	1 593
1 913	2 236	2 422	2 493	2 551	2 684	2 772	2 384	2 321	2 567	2 674
659	782	892	924	975	999	1 100	1 022	1 001	1 176	1 157
186	185	295	235	230	242	276	214	214	260	297
85	84	98	83	66	87	67	52	71	62	42
10	25	1	5	3	12	-	-	-	2	-

Vedleggstabell 7.3 (forts.). **Siktede, etter forbrytelsesgruppe og alder. 1987-2005. Antall**[1]

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Voldsforbrytelse								
Siktede i alt	**1 857**	**2 299**	**2 893**	**3 027**	**3 047**	**3 689**	**4 219**	**4 218**
05-14 år	39	51	61	77	68	95	132	147
15-17 år	183	217	233	236	216	262	330	297
18-20 år	352	401	490	494	561	623	690	664
21-24 år	369	429	582	540	540	698	810	775
25-29 år	310	364	410	493	480	653	708	727
30-39 år	347	445	614	655	651	820	873	917
40-49 år	172	220	269	303	331	370	428	474
50-59 år	52	85	99	88	97	117	158	142
60-	21	30	57	38	52	51	62	63
Uoppgitt	12	57	78	103	51	-	28	12
Seksualforbrytelse								
Siktede i alt	**391**	**444**	**590**	**596**	**528**	**708**	**700**	**677**
05-14 år	9	18	11	27	14	31	21	32
15-17 år	34	21	26	29	30	46	55	23
18-20 år	56	29	45	45	41	49	43	41
21-24 år	40	51	62	64	59	80	62	77
25-29 år	57	48	76	67	64	82	105	92
30-39 år	83	117	147	143	136	173	152	160
40-49 år	51	62	91	84	98	121	136	108
50-59 år	31	28	38	34	39	60	60	80
60-	21	24	36	29	37	66	58	57
Uoppgitt	9	46	58	74	10	-	8	7
Narkotikaforbrytelse								
Siktede i alt	**1 936**	**2 324**	**3 057**	**3 333**	**3 577**	**3 620**	**3 563**	**3 451**
05-14 år	4	8	7	3	2	4	15	13
15-17 år	115	101	127	149	150	163	147	142
18-20 år	410	388	523	568	642	585	538	509
21-24 år	504	626	750	812	848	801	784	722
25-29 år	486	628	760	772	843	860	855	802
30-39 år	352	467	697	786	925	1 021	995	1 022
40-49 år	33	50	90	112	134	160	193	209
50-59 år	7	7	14	11	21	18	24	24
60-	-	1	4	8	4	8	11	6
Uoppgitt	25	48	85	112	8	-	1	2

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
4 532	**4 655**	**5 086**	**5 242**	**5 478**	**5 895**	**6 757**	**6 353**	**6 613**	**7 529**	**7 846**
232	242	271	273	341	423	479	490	401	440	423
370	453	547	567	610	703	844	721	737	910	998
715	607	678	711	756	806	932	884	973	1 140	1 178
806	832	818	768	810	814	916	872	976	1 124	1 197
761	821	787	808	851	870	956	931	885	963	938
960	932	1 123	1 205	1 189	1 325	1 504	1 358	1 415	1 594	1 592
448	500	571	603	583	616	749	730	831	916	989
152	164	205	221	252	247	271	280	305	334	408
80	88	86	85	86	89	105	86	90	106	122
8	16	-	1	-	2	1	1	-	2	1
629	**588**	**674**	**743**	**711**	**702**	**736**	**718**	**857**	**940**	**1 051**
35	27	28	38	26	44	43	48	48	71	60
44	38	48	47	59	64	78	67	94	102	113
45	41	38	41	58	63	58	50	65	90	104
68	58	67	60	65	63	60	80	91	106	124
74	83	82	88	109	83	93	83	109	115	138
151	134	165	217	164	161	184	157	193	214	233
110	92	108	118	103	119	101	125	127	132	144
51	57	83	70	74	67	74	70	85	67	76
46	51	55	63	52	38	45	38	45	43	59
5	7	-	1	1	-	-	-	-	-	-
3 963	**4 520**	**5 245**	**6 550**	**8 050**	**9 252**	**10 850**	**9 951**	**9 819**	**9 921**	**9 902**
18	36	37	43	88	75	54	62	47	48	57
228	404	378	593	811	838	916	775	679	696	681
593	740	956	1 321	1 680	2 045	2 393	2 067	1 914	1 880	1 697
846	873	1 031	1 205	1 499	1 792	2 256	2 189	2 102	2 134	2 099
871	915	977	1 154	1 298	1 592	1 825	1 665	1 689	1 628	1 737
1 081	1 189	1 328	1 574	1 838	1 949	2 247	2 120	2 210	2 266	2 215
291	312	468	580	730	801	991	930	1 013	1 048	1 162
30	41	59	67	82	137	153	126	149	194	227
2	8	11	13	24	23	15	16	14	26	26
3	2	-	-	-	-	-	1	2	1	1

Vedleggstabell 7.3 (forts.). **Siktede, etter forbrytelsesgruppe og alder. 1987-2005. Antall**[1]

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Skadeverk, forbrytelse								
Siktede i alt	**1 016**	**1 249**	**1 349**	**1 481**	**1 409**	**1 440**	**1 476**	**1 855**
05-14 år	168	180	187	168	166	259	316	364
15-17 år	200	239	226	251	214	208	233	338
18-20 år	236	277	286	321	304	324	276	340
21-24 år	142	193	212	250	238	237	218	275
25-29 år	110	121	153	158	158	138	152	200
30-39 år	83	123	134	170	175	152	157	196
40-49 år	39	56	62	71	73	81	60	80
50-59 år	11	18	20	17	24	25	33	30
60-	11	9	14	18	18	16	20	23
Uoppgitt	16	33	55	57	39	-	11	9
Annen forbrytelse (inkl. miljø)								
Siktede i alt	659	830	963	1 024	1 110	1 289	1 270	1 511
05-14 år	25	37	34	36	55	61	40	41
15-17 år	115	126	138	155	162	184	176	190
18-20 år	134	181	155	167	189	207	170	178
21-24 år	93	129	140	164	161	210	193	209
25-29 år	77	85	114	119	136	169	192	220
30-39 år	110	103	178	175	195	240	249	317
40-49 år	55	72	86	83	115	145	171	225
50-59 år	20	25	40	38	38	48	45	86
60-	16	25	18	16	38	25	22	38
Uoppgitt	14	47	60	71	21	-	12	7

[1] Standard for Lovbruddsgruppe versjon 2005 er anvendt for alle år, og alder til siktede i 1992 og 1993 beregnet med nyere metode. Andre tall enn de SSB tidligere har utgitt kan derfor forekomme.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Stene og Thorsen 2008 og spesialkjøring, Statistisk sentralbyrå.

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1 791	**1 938**	**1 877**	**1 868**	**1 919**	**2 503**	**2 330**	**2 030**	**1 700**	**1 961**	**1 892**
457	592	607	559	683	879	741	660	493	612	532
366	428	404	393	407	585	547	446	376	354	355
267	281	239	252	258	310	343	278	221	274	270
219	198	175	184	156	225	198	182	178	216	225
155	150	151	140	122	161	145	127	120	159	149
177	157	174	184	144	190	182	205	165	174	166
96	82	83	99	93	87	107	88	91	106	122
36	26	24	30	31	43	47	30	38	38	47
14	17	20	27	25	22	20	14	17	28	26
4	7	-	-	-	1	-	-	1	-	-
1 658	1 731	1 909	1 979	2 246	2 150	2 668	2 378	2 247	2 504	2 736
45	42	51	54	56	57	79	35	60	39	53
185	203	160	182	182	232	289	244	188	205	213
142	166	126	127	172	192	206	204	219	248	253
200	175	164	192	207	190	249	227	230	274	327
253	242	284	226	331	289	357	345	313	366	331
398	433	523	547	574	565	706	614	588	666	722
298	310	369	431	442	399	500	408	399	413	473
94	122	182	175	219	174	239	231	189	208	261
42	29	50	45	63	52	43	70	61	85	100
1	9	-	-	-	-	-	-	-	-	3

Vedleggstabell 7.4. **Siktede, etter type forbrytelse/lovbrudd. 1987/1992-2005. Antall**[1]

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Alle typer lovbrudd	**..**	**..**	**..**	**..**	**..**	**70 956**	**70 004**	**67 936**
Forbrytelser	**14 404**	**17 133**	**20 767**	**22 873**	**22 403**	**23 422**	**24 410**	**25 422**
Forbrytelse mot straffeloven	13 178	15 819	18 797	20 696	20 080	21 690	22 712	23 495
Forbrytelse mot statens selvstendighet og sikkerhet	-	7	-	5	1	3	-	47
Forbrytelse mot Norges statsforfatning og statsoverhode	12	1	-	2	3	3	10	11
Forbrytelse mot statsmaktene	-	-	-	1	1	-	-	11
Annet, forbrytelse mot statens selvstendighet og sikkerhet	12	1	-	1	2	3	10	-
Forbrytelse mht. utøvelse av statsborgerlige rettigheter	-	-	-	-	1	-	-	1
Forbrytelse i den offentlige tjeneste	3	10	5	10	6	13	31	20
Vinningsforbrytelse	1	2	-	2	-	-	1	2
Brevbrudd (offentlig tjeneste)	-	3	2	-	-	-	2	-
Misbruk av myndighet	-	-	-	-	-	-	-	-
Annet, forbrytelse i den offentlige tjeneste	2	5	3	8	6	13	28	18
Forbrytelse mot den offentlige myndighet	174	206	274	269	314	378	338	323
Vold mot offentlig tjenestemann	144	174	218	218	241	316	271	246
Ulovlig påvirkning av offentlig tjenestemann	3	9	18	13	9	14	15	19
Motarbeiding av etterforskning, medvirkning til rømming	7	7	12	7	11	10	3	14
Annet, forbrytelse mot den offentlige myndighet	20	16	26	31	53	38	49	44
Forbrytelse mot den alminnelige orden og fred	207	228	276	289	268	326	315	300
Opprør og oppløp mv.	1	3	2	5	-	-	-	-
Rasediskriminering	-	2	1	-	4	4	3	1
Oppfordring til straffbar handling mv.	-	-	-	2	3	1	-	-
Brevbrudd (orden og fred)	3	1	3	-	1	2	-	2
Innbrudd	184	183	238	230	201	247	270	223
Annet, forbrytelse mot den alminnelige orden og fred	19	39	32	52	59	72	42	74
Allmennfarlig forbrytelse	1 021	1 394	1 539	1 669	1 766	2 438	2 405	2 378
Forsettlig forvoldelse av ildebrann	54	66	78	79	76	73	79	96
Uaktsom forvoldelse av ildebrann	35	42	78	66	86	109	76	108
Narkotikaforbrytelse	736	1 005	1 097	1 199	1 299	1 866	1 782	1 791
Grov narkotikaforbrytelse	179	255	270	312	285	359	432	352
Annet, allmennfarlig forbrytelse	17	26	16	13	20	31	36	31

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
68 262	**68 854**	**68 966**	**70 573**	**74 306**	**78 589**	**84 407**	**74 531**	**77 455**	**83 780**	**84 701**
25 106	**26 363**	**27 272**	**28 586**	**31 519**	**34 235**	**37 995**	**33 204**	**32 690**	**36 121**	**36 169**
22 534	23 679	24 090	24 701	26 869	29 170	31 775	27 454	27 436	30 678	30 381
11	2	7	-	3	8	2	2	2	2	1
-	11	-	1	-	1	-	-	1	-	-
-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-
-	10	-	1	-	1	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	17	12	14	13	13	8	10	12	10	6
2	1	-	1	-	-	1	1	-	-	-
1	4	3	1	1	4	1	3	-	1	-
3	-	1	4	5	2	-	2	1	2	1
14	12	8	8	7	7	6	4	11	7	5
354	336	323	352	335	398	424	429	431	451	475
307	292	288	321	302	360	382	376	378	392	414
13	15	15	16	17	26	35	37	40	31	37
11	15	4	5	5	6	6	7	10	25	21
23	14	16	10	11	6	1	9	3	3	3
336	334	325	369	426	451	491	384	341	345	352
-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-
2	6	2	3	4	2	6	6	4	2	-
2	4	-	-	1	1	1	-	1	-	-
6	2	4	1	3	1	3	-	-	1	2
285	280	278	311	353	380	409	340	312	326	336
41	42	41	53	65	67	71	38	24	16	14
2 678	3 125	3 633	4 278	5 111	5 768	6 547	5 835	5 930	6 160	6 323
76	88	83	91	68	68	64	55	44	51	49
70	78	58	71	90	86	84	48	27	14	21
2 089	2 503	2 965	3 556	4 356	4 985	5 722	5 115	5 088	5 174	5 208
407	375	459	503	535	554	565	500	659	762	848
36	81	68	57	62	75	112	117	112	159	197

Vedleggstabell 7.4 (forts). **Siktede, etter type forbrytelse/lovbrudd. 1987/1992-2005. Antall**

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Falsk forklaring	60	56	94	79	91	113	109	110
Falsk anklage	85	80	105	65	79	55	55	128
Forsettlig falsk anklage	62	65	77	41	55	37	36	93
Annet, falsk anklage	23	15	28	24	24	18	19	35
Pengefalsk	1	-	1	2	4	3	1	8
Dokumentfalsk	213	290	352	442	469	567	548	469
Benyttelse av falskt dokument	116	132	177	214	205	272	229	198
Forfalskning av dokument	71	89	106	145	166	191	231	172
Annet, dokumentfalsk	26	69	69	83	98	104	88	99
Seksualforbrytelser	391	444	590	596	528	708	700	677
Voldtekt	85	77	108	114	99	101	94	98
Seksuell omgang m/trusler, underfundig adferd o.l.	-	-	-	-	-	-	-	-
Seksuell omgang med bevisstløs	-	-	-	-	-	-	2	8
Voldtektsforsøk	-	-	-	2	4	28	36	21
Incest	19	24	45	29	37	44	39	42
Seksuell omgang med barn	129	153	207	202	199	289	314	256
Under 10 år	-	-	-	-	-	-	-	-
Under 14 år	104	117	154	141	142	228	246	198
Under 16 år	25	36	53	61	57	61	68	58
Annen seksuell omgang	21	25	31	22	7	19	17	14
Seksuell handling med barn under 16 år	-	-	-	-	-	-	6	11
Seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd	56	96	111	147	122	189	155	165
Pornografi	18	34	28	26	23	12	19	28
Annet, seksualforbrytelser	63	35	60	54	37	26	18	34
Forbrytelse mht. familieforhold	12	9	9	16	18	23	17	13
Misligholdt forsørgelsesplikt mv.	2	2	4	6	3	4	2	1
Inngåelse av ugyldig eller omstøtelig ekteskap	3	-	2	-	-	-	2	2
Bortføring av barn	1	4	-	4	1	3	-	4
Annet, forbrytelse mht. familieforhold	6	3	3	6	14	16	13	6
Forbrytelse mot den personlige frihet	204	288	407	446	485	768	861	706
Trusler	199	273	394	427	465	738	840	683
Tvang/frihetsberøvelse	-	4	1	1	2	3	6	11
Annet, forbrytelse mot den personlige frihet	5	11	12	18	18	27	15	12
Forbrytelse mot liv, legeme og helbred	1 455	1 771	2 190	2 284	2 245	2 532	3 008	3 170
Legemsfornærmelse	963	1 142	1 415	1 436	1 434	1 430	1 623	2 020
Legemsbeskadigelse	414	502	621	664	669	927	1 199	973
Grov legemsbeskadigelse	9	23	28	37	24	31	34	38
Uaktsom legemsbeskadigelse	2	4	9	6	6	4	5	10

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
104	99	109	85	89	123	131	94	141	116	155
62	67	77	75	72	83	112	95	109	121	110
35	34	38	28	34	44	48	30	43	40	36
27	33	39	47	38	39	64	65	66	81	74
21	8	11	53	43	55	72	29	27	24	12
628	676	623	649	758	790	1 013	965	1 025	1 233	1 139
364	414	402	434	565	577	746	769	938	1 133	1 045
191	205	155	174	120	147	192	138	65	71	78
73	57	66	41	73	66	75	58	22	29	16
629	588	674	743	711	702	736	718	857	940	1 051
64	51	60	65	57	69	72	84	125	84	122
1	3	6	6	1	5	3	-	-	-	-
16	19	26	25	28	35	26	8	2	-	-
17	17	18	21	18	21	16	16	12	13	10
35	28	24	25	21	27	21	17	22	23	16
249	211	239	283	264	269	293	281	324	409	385
-	29	62	65	75	65	74	66	61	68	69
190	125	116	150	127	123	119	114	135	168	159
59	57	61	68	62	81	100	101	128	173	157
1	7	14	15	5	13	6	16	15	24	23
37	40	57	58	54	71	76	61	76	79	82
138	153	158	162	164	140	167	157	165	163	206
33	32	44	43	62	24	24	35	75	104	156
38	27	28	40	37	28	32	43	41	41	51
19	14	18	16	13	13	18	17	28	41	47
2	4	4	3	4	5	4	4	12	17	24
1	-	-	1	3	-	1	3	3	3	3
10	7	7	8	3	6	9	5	5	5	9
6	3	7	4	3	2	4	5	8	16	11
1 046	1 059	1 242	1 286	1 374	1 594	1 941	1 712	1 852	1 971	2 077
1 005	1 025	1 191	1 211	1 300	1 511	1 818	1 622	1 728	1 854	1 961
24	29	47	71	60	73	117	85	116	110	111
17	5	4	4	14	10	6	5	8	7	5
3 103	3 216	3 473	3 544	3 734	3 873	4 370	4 210	4 339	5 115	5 306
1 844	2 026	2 276	2 377	2 492	2 584	2 862	2 806	2 858	3 380	3 499
1 096	1 050	1 028	1 021	1 077	1 126	1 329	1 258	1 296	1 551	1 604
23	13	27	21	20	18	23	11	16	7	16
11	11	21	13	30	12	29	21	30	29	27

Vedleggstabell 7.4 (forts). **Siktede, etter type forbrytelse/lovbrudd. 1987/1992-2005. Antall**

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Drapsforsøk	16	29	22	58	37	46	51	36
Drap	36	48	58	49	34	51	47	49
Uaktsomt drap	5	6	12	15	13	24	26	19
Annet, forbrytelse mot liv, legeme og helbred	10	17	25	19	28	19	23	25
Ærekrenkelse	37	40	39	30	38	30	31	22
Underslag	388	208	254	280	270	320	350	334
Simpelt underslag	358	161	187	195	161	197	199	237
Grovt underslag	30	47	67	85	109	123	151	97
Tyveri	6 479	7 760	9 060	10 328	9 523	8 980	9 094	9 440
Simpelt tyveri	1 513	1 732	2 551	2 661	2 376	2 313	2 180	2 409
Fra bedrift, kontor og lager	285	235	304	253	210	161	167	194
Fra butikk	470	722	1 188	1 409	1 182	918	762	717
Fra leilighet, bolighus og hytte (simpelt)	113	165	177	166	146	174	182	215
Fra oppgang, loft, kjeller, garasje og uthus (simpelt)	21	23	26	26	31	33	38	48
Fra offentlig bygning og institusjon (simpelt)	25	29	45	41	43	83	106	130
Fra befordringsmiddel (simpelt)	232	176	224	225	196	250	245	322
Fra kafé og restaurant	43	45	48	54	47	63	43	66
Fra garderobe	25	19	32	30	21	38	22	30
Sykkeltyveri	21	17	35	77	118	153	147	147
Annet simpelt tyveri	278	301	472	380	382	440	468	540
Grovt tyveri	4 207	5 168	5 498	6 253	5 823	5 517	5 814	5 858
Fra forretning, bedrift, kontor og lager	2 507	2 950	3 051	3 041	2 585	2 165	2 192	2 070
Fra leilighet, bolighus og hytte (grovt)	596	727	873	1 074	1 194	1 104	1 245	1 306
Fra oppgang, loft, kjeller, garasje og uthus (grovt)	43	45	61	66	72	147	158	173
Fra offentlig bygning og institusjon (grovt)	102	155	196	282	277	382	355	445
Fra befordringsmiddel (grovt)	457	649	732	915	880	896	995	957
Annet grovt tyveri	502	642	585	875	815	823	869	907
Brukstyveri av motorkjøretøy	759	860	1 011	1 414	1 324	1 150	1 100	1 173
Bil	501	585	709	983	956	780	723	799
Motorsykkel	83	79	82	74	60	43	52	26
Annet, brukstyveri av motorkjøretøy	175	196	220	357	308	327	325	348
Utpressing og ran	127	145	187	197	194	198	223	223
Utpressing	1	2	3	6	6	5	1	4
Ran	73	58	76	85	96	90	100	77
Grovt ran	52	82	105	104	86	100	119	132
Utpressing og ran, diverse	1	3	3	2	6	3	3	10
Bedrageri og utroskap	804	1 046	1 266	1 343	1 274	1 492	1 530	1 806
Bedrageri	614	775	923	950	911	959	1 006	1 323

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
38	23	29	23	22	26	26	22	47	31	32
33	34	26	24	32	36	32	20	31	51	55
30	34	43	42	38	40	46	48	47	50	53
28	25	23	23	23	31	23	24	14	16	20
33	24	23	24	25	32	38	23	23	18	32
379	365	335	339	416	446	511	419	445	481	477
239	240	240	236	305	346	395	311	333	360	314
140	125	95	103	111	100	116	108	112	121	163
7 835	8 114	7 915	7 300	8 020	8 560	8 479	6 604	6 483	7 661	6 905
2 216	2 421	2 939	2 628	3 013	3 669	3 613	2 775	2 654	3 106	2 806
170	185	184	151	215	175	234	207	190	197	189
785	832	834	1 110	1 143	1 597	1 449	956	908	1 023	918
219	235	241	233	327	318	336	266	222	255	226
31	40	29	44	35	45	55	42	37	62	54
103	157	108	109	146	209	219	187	152	178	156
191	215	149	183	227	259	292	208	175	187	167
54	75	66	63	76	85	85	67	83	82	58
45	48	32	38	41	75	69	41	64	52	83
169	160	163	154	151	172	169	162	144	130	115
449	474	1 133	543	652	734	705	639	679	940	840
4 645	4 637	4 047	3 859	4 009	3 898	3 806	2 913	2 892	3 425	3 103
1 649	1 549	1 262	1 213	1 163	1 149	1 032	822	748	918	780
1 042	1 093	978	870	836	842	726	561	601	596	548
126	150	122	128	124	98	120	87	89	94	125
384	341	286	273	226	251	245	195	159	266	218
761	795	654	666	934	778	881	569	538	557	491
683	709	745	709	726	780	802	679	757	994	941
974	1 056	929	813	998	993	1 060	916	937	1 130	996
672	801	649	596	754	728	805	685	678	844	718
25	22	21	17	29	35	39	45	30	37	44
277	233	259	200	215	230	216	186	229	249	234
189	177	211	201	300	342	406	354	405	412	326
9	11	13	15	23	9	12	7	9	12	4
83	92	98	100	155	164	183	166	188	190	138
92	71	95	78	109	159	200	168	194	205	173
5	3	5	8	13	10	11	13	14	5	11
1 830	2 049	1 820	2 047	1 904	1 808	2 253	1 912	1 454	1 572	1 991
1 366	1 621	1 463	1 709	1 548	1 440	1 885	1 529	1 057	1 079	1 470

Vedleggstabell 7.4 (forts). **Siktede, etter type forbrytelse/lovbrudd. 1987/1992-2005. Antall**

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Grovt bedrageri	73	91	102	136	147	196	218	207
Forsikringsbedrageri	74	95	135	158	122	202	191	158
Utroskap	1	5	3	5	9	9	17	11
Grov utroskap	-	3	7	3	7	8	22	11
Salg av gjenstand kjøpt med eiendomsforbehold mv.	18	31	38	27	16	15	14	24
Annet, bedrageri og utroskap	24	46	58	64	62	103	62	72
Forbrytelse i gjeldsforhold	46	67	157	203	365	562	836	595
Forsømmelig og uriktig bokførsel	12	7	28	22	43	55	93	65
Annet, forbrytelse i gjeldsforhold	34	60	129	181	322	507	743	530
Skadeverk (forbrytelse)	1 016	1 249	1 349	1 481	1 409	1 440	1 477	1 855
Simpelt skadeverk	922	1 119	1 169	1 323	1 251	1 302	1 344	1 659
Grovt skadeverk	94	130	180	158	158	138	132	196
Misbruk av forretningshemmelighet	-	-	-	-	-	-	1	-
Åger og lykkespill	4	3	3	11	1	2	7	2
Forbrytelse i sjøfartsforhold	22	41	25	38	33	36	48	44
Heleri og etterfølgende bistand	417	476	615	611	695	700	718	813
Heleri	403	457	573	585	665	662	700	780
Grovt heleri	-	-	-	-	-	-	-	4
Annet, heleri og etterfølgende bistand	14	19	42	26	30	38	18	29
Forbrytelse mot lov om legemidler mv.	1 021	1 064	1 690	1 821	1 993	1 389	1 344	1 302
Narkotika, bruk	847	907	1 548	1 649	1 781	1 243	1 212	1 117
Narkotika, besittelse	115	77	51	76	93	26	25	11
Narkotika, diverse	59	80	91	96	119	120	107	174
Forbrytelse mot lov om merverdiavgift	60	50	72	89	75	42	67	119
Forbrytelse mot den militære straffelov	22	65	58	58	50	65	75	41
Forbrytelse mot ligningsloven	4	19	36	27	23	56	131	265
Manglende selvangivelse	-	-	-	-	-	-	74	204
Skattesvik	-	-	-	-	-	-	14	32
Annet, forbrytelse mot ligningsloven	4	19	36	27	23	56	43	29
Forbrytelse mot tolloven	25	22	12	52	28	66	25	50
Smugling (forbrytelse)	8	11	7	33	11	39	12	45
Annet, forbrytelse mot tolloven	17	10	-	9	14	19	9	4
Forbrytelse mot alkoholloven	-	-	-	-	19	50	4	120
Omsetting (forbrytelse)	-	-	-	-	1	9	-	8
Hjemmebrenning (forbrytelse)	-	-	-	-	15	30	-	60
Annet, forbrytelse mot alkoholloven	-	-	-	-	3	11	4	52
Forbrytelse mot andre lover	94	94	102	130	135	64	52	30

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
209	187	143	147	142	161	142	143	158	192	184
174	163	150	138	141	140	150	132	159	213	196
10	8	12	11	9	8	5	13	7	5	6
22	31	22	11	28	17	22	36	34	34	48
9	10	5	2	2	2	1	-	5	5	6
40	29	25	29	34	40	48	59	34	44	81
568	481	355	370	400	346	394	302	353	389	174
41	53	45	50	95	136	140	101	151	210	80
527	428	310	320	305	210	254	201	202	179	94
1 791	1 937	1 877	1 868	1 917	2 493	2 327	2 028	1 697	1 960	1 893
1 667	1 701	1 671	1 721	1 751	2 326	2 180	1 868	1 617	1 837	1 765
124	235	206	147	166	167	147	160	80	123	126
-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
3	2	4	9	8	2	-	2	3	1	3
47	37	34	31	38	53	50	25	23	22	18
848	941	989	1 047	1 159	1 216	1 452	1 285	1 455	1 633	1 508
745	796	794	871	966	989	1 170	1 038	1 193	1 297	1 176
70	119	148	83	97	99	106	97	96	123	125
33	26	47	93	96	128	176	150	166	213	207
1 442	1 577	1 764	2 434	3 111	3 651	4 459	4 229	3 970	3 841	3 651
1 237	1 032	1 019	1 372	1 777	2 083	2 587	2 341	2 157	2 199	2 127
86	487	704	1 017	1 282	1 525	1 834	1 858	1 795	1 633	1 507
119	58	41	45	52	43	38	30	18	9	17
364	303	257	230	188	177	169	95	61	87	97
73	85	46	108	106	121	122	56	34	22	52
475	485	691	729	846	731	1 023	724	417	391	485
407	424	598	641	756	600	843	634	338	264	379
42	43	63	50	48	78	126	69	69	117	90
26	18	30	38	42	53	54	21	10	10	16
32	34	76	39	73	80	74	78	59	75	82
31	34	76	33	49	44	42	33	33	31	31
-	-	-	6	24	36	32	45	26	44	51
131	146	176	203	158	138	114	73	53	41	47
19	18	20	29	12	14	16	11	15	3	4
65	71	82	99	68	51	30	15	4	10	8
47	57	74	75	78	73	68	47	34	28	35
55	54	172	142	168	167	259	495	660	986	1 374

Vedleggstabell 7.4 (forts). **Siktede, etter type forbrytelse/lovbrudd. 1987/1992-2005. Antall**

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Forseelser	**..**	**..**	**..**	**..**	**..**	**47 534**	**45 594**	**42 514**
Forseelse mot straffeloven	..	..	..	..	..	7 378	8 020	8 717
Skadeverk (forseelse)	..	..	..	..	..	-	37	95
Naskeri	..	..	..	..	..	4 602	5 145	5 452
Forseelse mot den alminnelige orden og fred	..	..	..	..	..	906	986	1 143
Telefonsjikane	..	..	..	..	..	108	117	126
Sjøfartsforseelse	..	..	..	..	..	703	659	713
Annet, forseelse mot straffeloven	..	..	..	..	..	1 059	1 076	1 188
Forseelse mot vegtrafikkloven	..	..	..	..	..	30 060	27 369	24 239
Promillekjøring	..	..	..	..	..	4 489	3 983	3 963
Uten gyldig førerkort	..	..	..	..	..	3 571	3 125	2 575
Ulovlig hastighet	..	..	..	..	..	7 312	6 774	6 438
Personskade	..	..	..	..	..	3 938	4 120	3 775
Annet, forseelse mot vegtrafikkloven	..	..	..	..	..	10 750	9 367	7 488
Forseelse mot løsgjengerloven	..	..	..	..	..	2 392	2 111	2 302
Drukkenskap	..	..	..	..	..	1 910	1 697	1 880
Ordensforstyrrelse	..	..	..	..	..	291	247	276
Annet, forseelse mot løsgjengerloven	..	..	..	..	..	191	167	146
Forseelse mot politivedtektene	..	..	..	..	..	1 600	1 663	1 590
Demonstrasjon	..	..	..	..	..	25	10	54
Urinering	..	..	..	..	..	347	461	573
Annet, forseelse mot politivedtektene	..	..	..	..	..	1 228	1 192	963
Forseelse mot lov om merverdiavgift	..	..	..	..	..	129	157	102
Forseelse mot den militære straffelov	..	..	..	..	..	183	234	156
Forseelse mot tolloven	..	..	..	..	..	1 394	1 445	1 224
Smugling (forseelse)	..	..	..	..	..	558	738	804
Omsetting og besittelse av ufortollet vare	..	..	..	..	..	183	185	123
Annet, forseelse mot tolloven	..	..	..	..	..	653	522	297
Forseelse mot alkoholloven	..	..	..	..	..	886	1 040	864
Omsetting (forseelse)	..	..	..	..	..	116	101	52
Hjemmebrenning (forseelse)	..	..	..	..	..	421	525	398
Annet, forseelse mot alkoholloven	..	..	..	..	..	349	414	414
Forseelse mot arbeidsmiljøloven	..	..	..	..	..	63	57	53
Forseelse mot andre lover	..	..	..	..	..	3 449	3 498	3 267

[1] Standard for type lovbrudd versjon 2005 er anvendt for alle år. Andre tall enn de SSB tidligere har utgitt, kan derfor forekomme.

Kilde: Etterforskede lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk tabell 15, Stene og Thorsen 2008 og spesialkjøring, Statistisk sentralbyrå.

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
43 156	**42 491**	**41 694**	**41 987**	**42 787**	**44 354**	**46 412**	**41 327**	**44 765**	**47 659**	**48 532**
9 204	10 558	10 217	10 065	9 821	10 161	9 881	8 543	8 995	9 660	9 386
126	137	174	204	262	264	279	226	228	269	259
5 749	6 538	6 094	6 300	5 948	6 148	5 907	5 056	5 320	5 729	5 390
1 209	1 446	1 399	1 193	1 287	1 196	1 189	1 133	1 139	935	905
185	204	180	177	167	178	187	174	201	217	196
697	726	941	785	723	734	561	209	171	185	149
1 238	1 507	1 429	1 406	1 434	1 641	1 758	1 745	1 936	2 325	2 487
24 429	23 216	23 320	23 817	23 703	24 291	26 193	24 409	26 701	28 307	28 855
3 237	3 007	2 744	2 866	3 045	3 144	3 408	3 281	3 151	3 103	3 148
2 957	2 952	2 878	3 150	3 274	3 586	3 946	3 746	4 537	4 576	4 425
6 713	6 448	7 028	7 269	6 643	6 447	7 534	7 156	7 887	9 048	9 959
3 747	3 550	3 517	3 582	3 753	3 726	3 570	3 194	2 686	2 399	2 146
7 775	7 259	7 153	6 950	6 988	7 388	7 735	7 032	8 440	9 181	9 177
2 160	1 998	1 768	1 642	1 896	2 024	2 231	2 179	2 050	2 151	2 321
1 842	1 526	1 356	1 288	1 660	1 772	2 022	2 016	1 936	2 055	2 191
218	216	221	227	140	137	92	96	83	80	113
100	256	191	127	96	115	117	67	31	16	17
1 414	1 409	1 288	1 317	1 445	1 271	1 354	1 284	1 294	1 474	1 809
26	29	22	2	5	2	32	26	12	10	1
497	497	533	591	648	566	590	493	477	553	717
891	883	733	724	792	703	732	765	805	911	1 091
19	98	148	175	271	266	231	47	136	116	101
131	120	73	71	78	53	31	23	10	23	16
1 231	1 316	1 204	1 096	1 367	1 830	1 866	1 082	1 169	1 394	1 609
957	996	942	852	1 043	1 307	1 439	821	908	1 192	1 373
90	112	72	72	81	94	65	38	10	4	7
184	208	190	172	243	429	362	223	251	198	229
1 044	877	1 063	1 255	1 441	1 532	1 586	1 185	1 443	1 505	1 687
89	88	43	37	26	68	80	65	77	99	78
500	404	315	291	242	185	135	92	81	78	63
455	385	705	927	1 173	1 279	1 371	1 028	1 285	1 328	1 546
61	88	86	65	86	56	71	63	55	80	51
3 463	2 811	2 527	2 484	2 679	2 870	2 968	2 512	2 912	2 949	2 697

Referanser

Andenæs, Johs mfl. (2004): *Alminnelig strafferett*, 5. utg, Universitetsforlaget, Oslo.

Anmeldte lovbrudd: http://www.ssb.no/lovbrudda/, Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd – Om statistikken: Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd 2006: Færre tyveri, men mer narkotika og vold, Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd 2002 Reviderte tall: Tyveriøkning også i nedjusterte tall, Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd 2001 (30. januar 2002): Mindre vinningskriminalitet og skadeverk, Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd 1993-2001 Reviderte tall: Antall anmeldelser nedjusteres, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders og Mads Ivar Kirkeberg (2003): Levekår og ulikhet i storby. Utredninger til Storbymeldingen, del 2, Notater 2003/34, Statistisk sentralbyrå.

Bergh, Johannes (2003): Ungdommer i norske fengsler. Kriminalitet blant barn og unge, Del 3, Notater 2003/15, Statistisk sentralbyrå.

Blom, Svein og Kristin Henriksen (2008): *Levekår blant innvandrere i Norge 2005/2006*, Rapporter 2008/5, Statistisk sentralbyrå.

Bretteville-Jensen, Anne Line og Ellen J. Amundsen (2006): *Omfang av sprøytemisbruk i Norge*, SIRUS-rapport nr. 5/2006, Statens institutt for rusmiddelforskning.

BRÅ 2008: *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*, Rapport 2008: 23, Brottsförebyggande rådet.

Bødal, Kåre (1999): *I det lange løp. En undersøkelse av langtidsdømte i Norge 1980-89*, Justis og politidepartementet.

Bødal, Kåre og Inger Marie Fridhov (1992): *Lovbruddskategorier og tilbakefall. En rapport om 851 norske menn, deres lovbrudd og tilbakefall*, Justisdepartementet Kriminalomsorgsavdelingen.

Christie, Nils 2001: Straffens geografi, Kriminalitetskontroll som industri, *Samfunnsspeilet 3*, 2001, Statistisk sentralbyrå.

Danmark statistik (2009): Sociale forhold, sundhed og retsvæsen, Rætsvæsen, Statistikbanken, tabell STRAF2.

Daugstad, Gunnlaug (red) (2008): *Innvandring og innvandrere 2008*, Statistiske analyser 103, Statistisk sentralbyrå.

Den høyere påtalemyndighet: http://www.riksadvokaten.no/, Den høyere påtalemyndighet – riksadvokatembetet og statsadvokatembetene.

Dijk, Jan van, John van Kesteren og Paul Smit (2007): *Criminal Victimisation in International perspectiv. Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*, no. 257 WODC.

Domstoladministrasjonen: http://www.domstoladministrasjonen.no, Domstoladministrasjonen.

Ellingsen, Dag og Vibeke Sky (2005): *Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet*, Rapporter 2005/14, Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag (2001): *Kriminalitet og rettsvesen 2001. 4. utgave*, Statistiske analyser 48, Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag og Siw Beate Lilleaas (1999): Øker sedelighetskriminaliteten? *Samfunnsspeilet 3, 1999*, Statistisk sentralbyrå.

Endringslov til straffeloven mv.: lov-1997-01-17 nr. 11: lov om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner).

Etterforskede lovbrudd: http://www.ssb.no/lovbrudde/, Statistisk sentralbyrå.

Etterforskede lovbrudd – Om statistikken: Statistisk sentralbyrå.

Etterforskede lovbrudd 2002: Færre avgjorte lovbrudd i reformåret, Statistisk sentralbyrå.

EU ICS: European Crime and Safety Survey.

European Sourcebook: European Sourcebook of Crime & Criminal Justice Statistics.

Eurostat (2009): *Crime and Criminal Justice*, Statistics in focus. Populations and social conditions, 36/2009.

Eurostat (2008): *Crime and Criminal Justice*, Statistics in focus. Populations and social conditions, 19/2008.

Eurostat (2008Data): Population and social conditions, Crime and Criminal Justice, Data.

Eurostat (2008Metadata1): Crime and Criminal Justice Eurostat Metadata in SDDS format: Summary Methodology.

Eurostat (2008Metadata2): Statistics on crime and the criminal justice system: Offence definitions and explanatory notes for countries unable to meet the standard definition.

Falck Sturla, Hanns von Hofer og Anette Storgaard (Eds.) (2003): *Nordic Criminal Statistics 1950-2000*, Rapport 2003:3, Kriminologiska institusjonen, Stockholms Universitet.

Fengslinger: http://www.ssb.no/fengsling/, Statistisk sentralbyrå.

Fengslinger – Om statistikken: Statistisk sentralbyrå.

Fengslinger 2005: Antall innsatte økte, Statistisk sentralbyrå.

Flåte, Sølvi (2004): Undersøkelse om trygghet i hverdagen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2004/18, Statistisk sentralbyrå.

Forliksrådene: http://www.forliksradet.no/, Samarbeidsutvalget for forliksråd og hovedstevnevitner (SFH).

Forliksrådenes virksomhet: http://www.ssb.no/forlik/, Statistisk sentralbyrå.

Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004a): *Levekår blant innsatte*, Fafo-rapport 429, Fafo.

Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004b): Sammensatte levekårsproblemer blant innsatte i norske fengsler, *Samfunnspeilet 5*, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Fridhov, Inger Marie (1991): *Alt som før? Om norske fangers sosiale- og skolebakgrunn,* Oslo: Justisdepartementet.

Fylkesmannen i Hordaland: Opplæring i kriminalomsorgen, Fylkesmannen i Hordaland.

Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, Frants (1998): Liten grunn til økt frykt, *Samfunnsspeilet 4*, 1998, Statistisk sentralbyrå.

Gundersen, Frants og Arnt Even Hustad (1997, sammendrag): Oslo er bedre enn sitt rykte, *Samfunnsspeilet* 4, 1997, Statistisk sentralbyrå.

Johansen, Nicolay Borchgrevink (2008): *Sosial kontroll i byer. To tradisjoner etter Durkheim og Tönnies*, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Johnsen Berit og Monika Svendsen (2007): *Narkotikaprogram med domstolskontroll (ND) Oppstarten av teamene og sentrene 2006*, Dokumentasjon og debatt nr. 2/2007, Kriminalomsorgens utdanningssenter.

Johnsen, Berit og Birgitte Langset Storvik (2006): «Forvaring og utviklingen for perioden 2002-2006», i *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab,* 93. årg. nr. 1.

Johnsen, Berit (2003): *Forvaring i tall og tekst: Forvaringsstatistikk 1. januar 2002-28. februar 2003*, Dokumentasjon og debatt nr. 2/2003, Kriminalomsorgens utdanningssenter.

Justis- og politidepartementet: http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd, Justis- og politidepartementet.

Justis- og politidepartementet (2008a): *FOR 2008-10-10 nr 1100: Forskrift om program mot ruspåvirket kjøring.*

Justis- og politidepartementet (2008b): *Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring,* (Mæland-utvalget), Justis- og politidepartementet.

Justis- og politidepartementet (2005): *FOR 2005-12-16 nr 1518: Forskrift om prøveordning med narkotikaprogram med domstolskontroll.*

Justis- og politidepartementet (2002): *For 2002-02-22 nr 183: Forskrift til lov om straffegjennomføring.*

Haaland, Thomas, Sten-Erik Clausen og Berit Schei (red.) (2005): *Vold i parforhold – ulike perspektiver*, NIBR-rapport 2005:3, Norsk institutt for by- og regionsforskning.

Haslund, Ulla (2004): «Kriminalitet – Straffede innvandrere», i Østby, Lars (red.): Innvandrere i Norge – Hvem er de, og hvordan går det med dem? Del II Levekår, Notater 2004/66, Statistisk sentralbyrå.

Haslund, Ulla (2003): Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge, Del 2, Notater 2003/14, Statistisk sentralbyrå.

Haslund, Ulla (2000a): Kraftig økning i narkoforbrytelser, *Samfunnsspeilet 1, 2000*, Statistisk sentralbyrå.

Haslund, Ulla (2000b): «Pågripelser», i Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nordmenn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

Heiskanen Markku og Kauko Aromaa (2008): «Conlusions/Trends of Recorded Crimes», i HEUNI (2008a): *Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America 1995-2004*, Report 55, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki.

HEUNI (2008a): *Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America 1995-2004*, Report 55, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki.

HEUNI (2008b): *Victimisation surveys in comparative prerspektive. Papers from the Stockholm Criminology Symposium 2007*, Report 56, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki.

Høigård, Cecilie (2002): *Gategallerier*, Oslo: Pax forlag.

Højdahl, Torunn og Ragnar Kristoffersen (2006): *Dømt til samfunnsstraff*, Dokumentasjon og debatt nr. 1/2006, Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS.

Høydahl, Even (2008): Vestlig og ikke-vestlig – ord som ble for store og gikk ut på dato, *Samfunnsspeilet 4*, 2008, Statistisk sentralbyrå.

ICVS (Tilburg/UNICRI): International Crime Victim Survey, Tilburg University/The United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute.

Konfliktrådene: http://www.konfliktraadet.no/, Sekretariatet for konfliktrådene.

Konfliktrådsloven: LOV 1991-03-15 nr. 03: lov om megling i konfliktråd (konfliktrådsloven).

Konfliktrådet Statistikk 2008: *Statistikk 2008 web*, Sekretariatet for konfliktrådene.

Kriminalitet og rettsvesen: 03.05 Kriminalitet og rettsvesen, http://www.ssb.no/kriminalitet/, Statistisk sentralbyrå.

Kriminalomsorgen: http://www.kriminalomsorgen.no/, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF).

Kripos 2009: *Oversikt over drap i 2008, Drapsstatistikken 1999-2008*, Kripos.

Kristoffersen, Ragnar red. (2008): *Nordisk statistikk for kriminalomsorgen i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. 2002-2006,* Rapport 5/2008, Kriminalomsorgens utdanningssenter KRUS.

Kristoffersen, Ragnar (1999): *Promilleprogram i friomsorgen*, Dokumentasjon og debatt nr. 1/1999, Kriminalomsorgens utdanningssenter.

KRUS 2008: Yngve Hammerlin og Tore Rokkan: *Vold og trusler mot tilsatte i kriminalomsorgen 2006*, Rapport 3-2008, Kriminalomsorgens utdanningssenter.

KSF (2008): *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2007*, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Justis- og politidepartementet.

KSF (2007): *Kriminalomsorgens årsmelding 2006*, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Justis- og politi departementet.

KSF (2004): *Kriminalomsorgens årsmelding 2003*, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Justis- og politi departementet.

Levekårsundersøkelsene om arbeidsmiljø: http://www.ssb.no/arbmiljo/, Statistisk sentralbyrå.

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd: http://www.ssb.no/vold/, Statistisk sentralbyrå.

Levekårsundersøkelsene - Om statistikken:, Statistisk sentralbyrå.

Levekårsundersøkelsen 2007. Utsatthet og uro for lovbrudd: Mer vold og trusler enn tyveri, Statistisk sentralbyrå.

Lund, Marthe K. Ødegård, Astrid Skretting og Karl Erik Lund (2007): *Rusmiddelbruk blant unge voksne, 21-30 år, Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1998, 2002 og 2006*, SIRUS-rapport nr. 8/2007, Statens institutt for rusmiddelforskning.

Mossige, Svein og Kari Stefansen (red.) (2007): *Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole*, NOVA Rapport 20/07, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Møglestue, Idar (1996, sammendrag): Straffede lovbrytere: Stadig flere pådrar seg ny straffereaksjon, *Samfunnsspeilet 4*, 1996, Statistisk sentralbyrå.

Normann, Tor Morten og Elisabeth Rønning (2007): Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre, *Samfunnsspeilet 4*, 2007, Statistisk sentralbyrå.

NOVA og SIRUS: http://www.sirus.no/internett/ungdom/project/22.html, Statens institutt for rusmiddelforskning.

NOS Kriminalstatistikk: http://www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/, Statistisk sentralbyrå.

NOS Kriminalstatistikk, vedlegg A: http://www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/vedlegga.pdf, Statistisk sentralbyrå.

NOS Kriminalstatistikk, vedlegg B: http://www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/vedleggb.pdf, Statistisk sentralbyrå.

Ofre for lovbrudd, anmeldt: http://www.ssb.no/lovbruddo/, Statistisk sentralbyrå.

Ofre for lovbrudd, anmeldt – Om statistikken: Statistisk sentralbyrå.

Olaussen, Leif Petter (2006a): Norske husstanders utsatthet for boliginnbrudd og enkelte andre former for tyveri, *Lov og rett, nr 6, 2006*, Universitetsforlaget.

Olaussen, Leif Petter (2006b): Politianmeldelse – Handlingers alvorlighet og sosial avstand, *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab, nr. 3 2006*.

Olaussen, Leif Petter (2006c): Mer utbredt aksept for fengselsstraff i den norske befolkningen, *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab, nr. 2 2006*.

Olaussen, Leif Petter (2004): Oppklaringsprosenten – en indikator på hva*?, Lov og rett, nr 7-8, 2004*, Universitetsforlaget.

Olaussen, Leif Petter (1996): *Kriminalstatistikk og virkelighet*, PHS Småskrifter nr. 1/1996.

Otnes, Berit (1986): *Straffbares sosiale bakgrunn 1980-1981*, Rapporter 86/21, Statistisk sentralbyrå.

Ot.prp.nr.22 (2008-2009): *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – sluttføring av spesiell del og tilpassing av annen lovgivning)*, Det kongelige Justis- og politidepartement.

Ot.prp. nr. 43 (2003-2004): *Om lov om endringer i rettergangslovgivningen m.m. (organiseringen av den sivile rettspleie på grunnplanet)*, Det kongelige Justis- og politidepartement.

Pape, Hilde og Kari Stefansen (red.) (2004): *Den skjulte volden? En undersøkelse av Oslobefolkningens utsatthet for trusler, vold og seksuelle overgrep,* NKVTS Rapport nr. 1/2004, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

POD (2009a): *Politiets nasjonale innbyggerundersøkelse 2008*, Rapport, Politidirektoratet.

POD (2009b): Kommenterte STRASAK-tall 2008, Seksjon for analyse og forebygging, Politidirektoratet.

POD (2007): *Virkning av vold og trusler på arbeidsmiljø i politi- og lensmannsetaten*, Rapport, Politidirektoratet.

Politidirektoratet: http://www.politi.no/pod, Politidirektoratet.

Politiet: http://www.politi.no/, Politidirektoratet.

Riksadvokaten (2007): *En undersøkelse av kvaliteten på påtalevedtak i voldtektssaker som har endt med frifinnelse mv.*, Riksadvokatens utredningsgrupper – rapport nr. 1/2007.

Riksrevisjonen (2008): *Riksrevisjonens oppfølgingsundersøkelse av effektiviteten i straffesakskjeden*, Dokument nr. 3:13 (2007–2008), Riksrevisjonen.

Rundskriv nr. 4/2008: *Riksadvokatens rundskriv nr. 4/2008 Konfliktråd*, Riksadvokaten.

SIRUS: http://www.sirus.no/, Statens institutt for rusmiddelforskning.

SIRUS/RusStat (2008): RusStat – Rusmiddelstatistikk på nett, Statens institutt for rusmiddelforskning.

Skarðhamar, Torbjørn og Torkild Hovde Lyngstad (2009): Family formation, fatherhood and crime. An invitation to a broader perspective om crime and family transition, Discussion Papers No. 579, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2009): Family dissolution and children's criminal careers, *European Journal of Criminology 6*.

Skarðhamar, Torbjørn (2007): «Oppvekstkår og registrert kriminalitet», i Norman, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2006a): Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977, Notater 2006/33, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2006b): Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet. Like og forskjellige, *Samfunnsspeilet 4*, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2005): *Lovbruddskarrierer og levekår, En analyse av fødselskullet 1977*, Rapporter 2005/9, Statistisk sentralbyrå.

Skarðhamar, Torbjørn (2004): Noen få veier tungt i kriminalitetsbildet, *Samfunnsspeilet 3*, 2004, Statistisk sentralbyrå.

Skraastad, Halvor (1982): *Siktet for forbrytelse – hva skjer videre. En undersøkelse av siktede i januar og februar 1973*, Rapporter 82/22, Statistisk sentralbyrå.

SPACE I: Annual Penal Statistics of the Council of Europe, Council of Europe/University of Lausanne.

SPACE II: Annual Penal Statistics of the Council of Europe - community sanctions and measures (CSM), Council of Europe/University of Lausanne.

Spesialenheten for politisaker: http://www.spesialenheten.no/, Spesialenheten for politisaker.

Spesialenheten for politisaker (2007): *Statistikk 2007*, Spesialenheten for politisaker.

SSB-standard: Database for standardklassifikasjoner, http://www3.ssb.no/stabas/, Statistisk sentralbyrå.

SSB (2008): *Kriminalstatistikk 2005*, NOS D 403, Statistisk sentralbyrå.

SSB (2005): *Kriminalstatistikk 2001*, NOS D 323, Statistisk sentralbyrå.

SSB (1997): *Kriminalstatistikk 1995*, NOS C 392, Statistisk sentralbyrå.

SSB (1995): *Historisk statistikk 1994,* NOS C 188, Statistisk sentralbyrå.

SSB (1972): *Kriminalstatistikk. Tilbakefall i 1962-1969 blant domfelte, botlagte og påtalefritatte for forbrytelser i 1962*, NOS A 471, Statistisk sentralbyrå.

SSB (1969): *Tilbakefall i 1957-1966 blant domfelte, botlagte og påtalefritatte for forbrytelser i 1957*, NOS A 281, Statistisk sentralbyrå.

SSB (1963). *Kriminalstatistikk 1961. Hefte IV. Tilbakefallsstatistikk for siktede*, NOS A 64, Statistisk sentralbyrå.

SSB (1961): *Tilbakefallsstatistikk for domfelte, botlagte og påtalefritatte for forbrytelser i 1951, NOS A 35,* Statistisk sentralbyrå.

SSB (div. år A): Kriminalstatistikk 1965, 1970, 1978, 1986, 1987-2005, Statistisk sentralbyrå.

SSB (div. år B): Kriminalstatistikk 1980, 1985, 1990 og 1995-1998, Statistisk sentralbyrå.

Stangeland og Hauge (1974): *Nyanser i grått. En undersøkelse av selvrapportert kriminalitet blant norsk ungdom,* Universitetsforlaget.

Statens innkrevingssentral: http://www.statens-innkrevingssentral.no/, Statens innkrevings-sentral.

Statens sivilrettsforvaltning (2008): *Årsrapport 2008 for tidligere justissekretariatene*, Statens sivil-rettsforvaltning.

Statistisk årbok 2008: Statistisk sentralbyrå.

StatRes – Kriminalomsorgen: *Kriminalomsorgen*, Statlig ressursbruk og resultater, Statistisk sentral-byrå.

StatRes – Politi og påtale: *Politi og påtale*, Statlig ressursbruk og resultater, Statistisk sentralbyrå.

Stene Reid J, Lotte R. Thorsen og Stian Lid (2008): Mindre kriminalitet og mer rus, *Samfunnsspeilet 5*, 2008, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2008): Narkotikasiktedes lovbrudd preger rettssystemet, *Samfunnsspeilet 1*, 2008, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. og Lotte Rustad Thorsen (2007): «Ungdomskriminalitet og straff i endring», i Nor-man, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2005): I familiefasens vold, *Samfunnsspeilet 6,* 2005, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003a): Narkotika, kontroll og bruk, *Samfunnsspeilet 1,* 2003, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2003b): Barn og unge inn i rettssystemet. Kriminalitet blant barn og unge, Del 1, Notater 2003/13, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J (2003c): Kriminalitet, *Samfunnsspeilet 4*, 2003, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2002): Politiet er mest avgjørende i rettssystemet, *Samfunnsspeilet 3*, 2002, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2001): Seksualforbrytelser – skjebner i rettssystemet, *Samfunnsspeilet 3*, 2001, Statistisk sentralbyrå.

Stene, Reid J. (2000): Rettslige avgjørelser, i Gundersen, Frants mfl. (2000): *Innvandrere og nord-menn som offer og gjerningsmenn*, Rapporter 2000/18, Statistisk sentralbyrå.

St.prp.nr.1. (2008-2009): *For budsjettåret 2009. Utgiftskapitler 61, 400-480. Inntektskapitler 3061, 3400-3474 og 5630*, Det kongelige Justis- og politidepartement.

Straffereaksjoner: http://www.ssb.no/straff/, Statistisk sentralbyrå.

Straffereaksjoner – Om statistikken: Statistisk sentralbyrå.

Straffereaksjoner (1999-2007): http://www.ssb.no/straff/ og http://www.ssb.no/straff/arkiv/, Statistisk sentralbyrå.

Straffereaksjoner 2002: Færre straffereaksjoner i fjor, Statistisk sentralbyrå.

Straffesakskjeden: http://www.ssb.no/straffkjede/, Statistisk sentralbyrå.

Straffesakskjeden 1997-2001: Lovbrudd – fra anmeldelse til dom, Statistisk sentralbyrå.

strgjfl.: LOV 2001-05-18 nr 21: lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven).

strl.: LOV 1902-05-22 nr 10: Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven).

strpl.: LOV 1981-05-22 nr 25: lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven).

Styrings- og informasjonshjulet: http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/, Statistisk sentralbyrå.

Sæther, Jan-Petter (2009): *Sosial arv – utdanning, yrke og materielle kår*, Rapporter 2009/16, Statistisk sentralbyrå.

Sætre, Marianne (2007): *Analyser av kriminalitet. En innføring i data og metoder i samfunnsvitenskapelige og strategiske kriminalanalyser*, Høyskoleforlaget.

Temaside om innvandring: http://www.ssb.no/innvandring/, Statistisk sentralbyrå.

Thorsen, Lotte Rustad og Ulla Haslund (2008): Dokumentasjon av statistikk over straffereaksjoner. Statistikksystemet, eksemplifisert ved 2006 årgangen, Notater 2008/29, Statistisk sentralbyrå.

Thorsen, Lotte Rustad (2007): Nye særreaksjoner mindre brukt, *Samfunnsspeilet 1*, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Tollvesenet: http://www.toll.no/.

Ung i Norge: http://www.nova.no/index.gan?id=255&subid=0, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

UNODC: United Nations Surveys on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems (CTS), The United Nations Office on Drugs and Crime.

Vedøy, Tord Finn og Astrid Skretting (2009): *Ungdom og rusmidler, Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1968-2008,* SIRUS-Rapport nr. 5/2009, Statens institutt for rusmiddelforskning.

vtrl.: LOV 1965-06-18 nr 04: vegtrafikkloven.

Walmsley, Roy 2008: Trends in Prison Populations 1995-2004, i: HEUNI (2008a): *Crime and Criminal Justice Systems in Europe and North America 1995-2004*, Report 55, European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations, Helsinki.

Westfelt, Lars (2008): Svensk brottsutveckling i internasjonell belysning, i: BRÅ (2008): *Brottsutvecklingen i Sverige fram til år 2007*, Rapport 2008:23, Brottsförebyggande rådet, Stockholm.

Øia, Tormod (2007): *Ung i Oslo – levekår og sosiale forskjeller*, Rapport 6/2007, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

Økokrim: http://www.okokrim.no/.

Referanser – tabeller

Dette er en liste over alle tabeller som er referert til i tekst. Alle tabeller finnes på SSBs hjemmeside: http://www.ssb.no/kriminalitet/

Anmeldte lovbrudd

1. Lovbrudd anmeldt, etter lovbruddsgruppe. 1993-2008. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere
3. Lovbrudd anmeldt, etter lovbruddsgruppe og gjerningssted (fylke). 2008. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere
4. Lovbrudd anmeldt, etter type lovbrudd. 1993-2008

Etterforskede lovbrudd

5. Noen hovedresultater fra statistikk over etterforskede forbrytelser. 1960-2005
7. Lovbrudd etterforsket, etter politiets avgjørelse og type lovbrudd. 2005
9. Lovbrudd etterforsket, etter lovbruddskategori, lovbruddsgruppe og politidistrikt. 2005
11. Oppklaringsprosent, etter type lovbrudd. 1994-2005
12. Oppklaringsprosent, etter lovbruddskategori, lovbruddsgruppe og politidistrikt. 2005
14. Siktede for lovbrudd, etter lovbruddskategori, kjønn og alder. 2005. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere
15. Siktede, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2005
18. Siktede for forbrytelser, etter politiets avgjørelse, kjønn og alder. 2005
19. Siktede, etter antall lovbrudd, antall medskyldige, alder og kjønn. 2005. Absolutte tall og prosent
21. Tilbakefall i femårsperioden 2001-2005 blant siktede i 2000, etter antall år med tilbakefall og siktedes kjønn og alder i 2000
22. Tilbakefall i femårsperioden 2001-2005 blant siktede i 2000, etter politiets avgjørelse, lovbruddskategori og lovbruddsgruppe i 2000
23. Tilbakefall i femårsperioden 2001-2005 blant siktede i 2000, etter siktedes alder og type hovedlovbrudd i 2000
24. Tilbakefall i femårsperioden 2001-2005 blant siktede i 2000, etter lovbruddskategori og lovbruddsgruppe i 2000, og lovbruddsgruppe ved tilbakefall. Absolutte tall og prosent

Straffereaksjoner

25. Noen hovedresultater fra statistikk over straffereaksjoner. 1960-2007
26. Straffereaksjoner, etter type reaksjon og lovbruddskategori. 1997-2007. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere
28. Straffereaksjoner, etter type reaksjon og hovedlovbrudd. 2007
30. Straffereaksjoner, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2007
31. Straffereaksjoner, etter type reaksjon, kjønn og alder. 2007
32. Straffereaksjoner i forbrytelsessaker, etter type reaksjon, tidligere straffeforhold og forbrytelsesgruppe. 2007. Absolutte tall og prosent
33. Straffereaksjoner i forbrytelsessaker, etter forbrytelsesgruppe og tidligere straffeforhold, kjønn og alder. 2007. Absolutte tall og prosent
34. Straffereaksjoner i forbrytelsessaker, etter forbrytelsesgruppe og statsborgerskap. 2007
43. Fengselsdommer, etter utmålt straff, kjønn og alder. 2007
44. Gjennomsnittlig utmålt straff, etter type reaksjon og hovedlovbrudd. 2007
46. Straffede, etter antall reaksjoner, kjønn og alder. 2007. Absolutte tall og prosent

Fengslinger

52. Noen hovedresultater fra statistikk over fengslinger. 1960-2007
53. Innsatte i fengselsanstaltene, etter kjønn, type reaksjon og type hovedlovbrudd. 1. januar 2007. Absolutte tall
54. Innsatte i fengselsanstaltene, etter kjønn, type reaksjon og alder. 1. januar 2007. Absolutte tall
55. Nyinnsettelser, etter type reaksjon, kjønn og alder. 2007
56. Nyinnsettelser, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2007
57. Nyinnsettelser i varetekt, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2007
58. Løslatelser, etter anstalttid, type reaksjon og alder. 2007
59. Overføringer fra varetekt til soning av dom, etter lengden av varetektsoppholdet og alder. 2007
60. Løslatelser, etter anstalttid og type hovedlovbrudd. 2007
62. Avganger fra fengselsanstaltene, etter type avgang og reaksjon. 2007

Ofre for lovbrudd, anmeldt

Ofre 1. Lovbrudd, anmeldt, etter type fornærmet, lovbruddskategori og lovbruddsgruppe. 2007. Absolutte tall

Ofre 2. Personoffer, etter antall lovbrudd, kjønn og alder. 2008. Absolutte tall og prosent

Ofre 3. Personoffer, etter kjønn, alder og bosted (fylke). 2007. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere

Ofre 4. Personoffer, etter lovbruddskategori, hovedlovbruddsgruppe, kjønn og alder. 2007. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere

Ofre 5. Personoffer, etter lovbruddskategori, hovedlovbruddsgruppe og ettårig alder. 2007. Absolutte tall

Ofre 8. Personoffer, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd. 2007. Absolutte tall

Ofre 10. Personoffer for vinningskriminalitet, etter kjønn, alder og bosted (fylke). 2007. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere

Ofre og lovbrudd, levekårsundersøkelse

LKU 04621. Utsatthet og uro for lovbrudd, etter type lovbrudd, kjønn og alder (prosent)

LKU 04622. Utsatthet og uro for lovbrudd, etter type lovbrudd og bostedsstrøk (prosent)

LKU 04871. Tilfeller av vold siste 12 måneder, etter helsekonsekvenser for til den utsatte, kjønn og tid (prosent)

LKU 06976. Tilfeller av vold og trusler om vold siste 12 måneder, etter type lovbrudd, alder og kjønn til gjerningsperson, kjønn og tid (prosent)

LKU 06977. Tilfeller av vold og trusler om vold siste 12 måneder, etter type lovbrudd, alder og kjønn til gjerningsperson, alder og tid (prosent)

LKU 04876. Tilfeller av vold og trusler om vold siste 12 måneder, etter type lovbrudd og politiets kjennskap til handlingen, kjønn og tid (prosent)

LKU 04877. Tilfeller av vold og trusler om vold siste 12 måneder, etter type lovbrudd og politiets kjennskap til handlingen, alder og tid (prosent)

LKU 04878. Tilfeller av vold eller trusler om vold siste 12 måneder uten politiets kjennskap, etter type lovbrudd og grunn til ikke å kontakte politiet, kjønn og tid (prosent)

LKU 04879. Tilfeller av tyveri og skadeverk siste 12 måneder, etter type lovbrudd og sted, kjønn og tid (prosent)

LKU 04883. Tilfeller av tyveri og skadeverk siste 12 måneder, etter type lovbrudd og skadeverdi (i 1000 kroner), kjønn og tid (prosent)

LKU 04887. Tilfeller av tyveri og skadeverk siste 12 måneder ikke anmeldt til politiet, etter type lovbrudd og grunn til ikke å anmelde, kjønn og tid (prosent)

Figurregister

3. Kriminalstatistikkens virkelighet
3.1. Et lovbrudds gang gjennom rettssystemet 19
3.2. Lovbrudd anmeldt, etter utvalgte typer forseelser. 1993-2008. Antall 24

4. Lovbrudd og ofre
4.1. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet. 2007. Antall 31
4.2. Lovbrudd anmeldt, etter type fornærmet og lovbruddsgruppe. 2007. Antall 33
4.3. Personoffer, etter hovedlovbruddsgruppe. 2007. Prosentandel 33
4.4. Personoffer, etter alder og hovedlovbruddsgruppe. 2007. Prosentandel 34
4.5. Personoffer for vinningslovbrudd, etter alder. 2007. Per 1 000 innbyggere 36
4.6. Personoffer for voldskriminalitet, etter kjønn og alder. 2007. Per 1 000 innbyggere 37
4.7. Utsatthet for vold, etter familiefase og kjønn. 1997-2004. Prosent av personer 16 år og over 37
4.8. Utsatthet for vold, etter sted og kjønn. 2007. Prosentandel 38
4.9. Personoffer, etter kjønn og utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Antall 39
4.10. Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over 40
4.11. Urolig for vold og trusler i nærmiljøet, etter kjønn. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over 41

5. Det registrerte lovbruddsbildet og utviklingen
5.1. Etterforskede (1980-1992) og anmeldte (1993-2008) forbrytelser, etter forbrytelsesgruppe. Per 1 000 innbyggere 43
5.2. Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (simpelt og grovt, og naskeri). 1993-2008. Antall 45
5.3. Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2008. Antall 45
5.4. Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (motorkjøretøy). 1993-2008. Antall 45
5.5. Anmeldt voldskriminalitet, etter type voldslovbrudd. 1993-2008. Antall 46
5.6. Anmeldte lovbrudd, etter utvalgte typer lovbruddsgrupper. 1993-2008. Per 1 000 innbyggere 48
5.7. Anmeldte lovbrudd, etter type narkotikalovbrudd. 1993-2008. Antall 48
5.8. Forenklede forelegg for forseelser mot vegtrafikkloven. 1998-2007. Antall 50

6. Regionale forskjeller
6.1. Lovbrudd anmeldt, etter gjerningssted (fylke) og lovbruddsgruppe. 2008. Per 1 000 innbyggere 53
6.2. Anmeldt vinningskriminalitet, etter gjerningskommune og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2007 og 2008. Per 1 000 innbyggere 55
6.3. Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. Årlig gjennomsnitt for 2007 og 2008. Per 1 000 innbyggere 57

7. Fra anmeldt lovbrudd til lovbryter
7.1. Lovbrudd og påtaleavgjørelser 59
7.2. Lovbrudd etterforsket, etter påtaleavgjørelse, lovbruddsgruppe og utvalgte typer lovbrudd. 2005. Prosent 62

7.3. Etterforskede og oppklarte forbrytelser. 1960-2005. Per 1 000 innbyggere 65
7.4. Oppklaringsprosent for forbrytelser. 1960-2005 65
7.5. Oppklaringsprosent, etter forbrytelsesgruppe. 1980-2005 66
7.6. Forbrytelser etterforsket, etter forbrytelsesgruppe. 1980-2005. Per 1 000 innbyggere 66
7.7. Forbrytelser anmeldt (1997), etter avgjørelse (per 1. januar 2002). Prosent (N=301 713) 68
7.8. Forseelser anmeldt (1997), etter avgjørelse (per 1. januar 2002). Prosent (N=120 131) 68
7.9. Påtaletid, etter utvalgte typer lovbrudd, anmeldt i 1997. 1997-2001. Gjennomsnitt og median 69
7.10. Forbrytelser etterforsket og siktelser, etter forbrytelsesgruppe. 2005. Antall og prosent 70
7.11. Siktelser (med oppklaringsprosent for type lovbrudd), etter alder og utvalgt type lovbrudd. 2005. Prosent 71
7.12. Siktelser for forbrytelser, etter type siktede og forbrytelsesgruppe. 2005. Prosent (N=105 307) 73
7.13. Siktelser for forbrytelser, etter forbrytelsesgruppe og type siktede. 2005. Prosent (N=105 307) 73
7.14. Siktede, etter lovbruddsgruppe og lovbruddskategori. 2005. Antall 74
7.15. Siktede for forbrytelser. 1960-2005. Per 1 000 innbyggere 75
7.17. Siktede, etter forbrytelsesgruppe. 1987-2005. Per 1 000 innbyggere 76
7.16. Siktede, etter forbrytelsesgruppe. 1987-2005. Antall 76
7.18. Siktede, etter utvalgte typer hovedforbrytelse. 1987-1990 og 2002-2005. Prosentendring av antall 77

8. Straffereaksjoner

8.1. Straffereaksjoner, etter type reaksjon. 1960-2007. Antall 81
8.2. Straffereaksjoner, etter utvalgte typer reaksjoner og hovedlovbrudd. 1998-2007. Antall 81
8.3. Straffereaksjoner for forbrytelser, etter type reaksjon. 1980-2007. Antall 82
8.4. Straffereaksjoner for forbrytelser, etter type reaksjon. 1980-2007. Prosent 82
8.5. Forelegg og bøter, etter forbrytelsesgruppe. 2007. Prosent 83
8.6. Fengselsdommer i forbrytelsessaker, etter type dom. 1980-2007. Antall 83
8.7. Ubetinget fengsel og særreaksjon, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Prosent 85
8.8. Ubetinget fengsel og særreaksjon, etter forbrytelsesgruppe. 2007. Prosent 85
8.9 Betingede fengselsdommer, etter forbrytelsesgruppe. 2007. Andel 86
8.10. Fengselsdommer for promillekjøring, etter type fengselsdom. 1978, 1987, 1998 og 2007. ..... Prosent 86
8.11. Samfunnsstraff, etter type forbrytelsesgruppe. 2007. Prosent 88

9. Gjennomføring av straff – innenfor og utenfor anstalt

9.1. Innsatte i norske fengsler, etter type reaksjon. 1960-2007. Gjennomsnittlig antall 91
9.2. Nyinnsettelser i fengselsanstaltene. 1966-2007. Per 100 000 innbyggere 92
9.3. Fengselsplasser per 1. januar, innsatte per 1. januar og gjennomsnittlig antall innsatte i fengselsanstaltene. 2001-2007. Antall 93
9.4. Nyinnsettelser, etter lovbruddsgruppe. 2007. Prosent 94
9.5. Innsatte i fengselsanstaltene, etter lovbruddsgruppe. 1 januar 2007. Prosent 94
9.6. Nyinnsettelser i varetekt. 1996-2007. Antall 95
9.7. Innsatte i varetekt, etter lovbruddsgruppe. 1. januar 2007. Prosent 96
9.8. Nyinnsettelser og gjennomsnittlig antall innsatte i varetekt. 1994-2007. Antall 96

9.9. Løslatelser og overføringer fra varetekt, etter lengden på varetektsoppholdet. 2007. Prosent 96
9.10. Iverksatte oppdrag i friomsorgen, etter type kategori. 2000-2007. Antall 100

10. Tilbakefall
10.1. Siktede, etter antall lovbrudd, alder og kjønn. 2005. Prosent (N=54 473) 103
10.2. Siktede og siktelser for forbrytelse i kohort 1977, etter antall forbrytelser i 1992-2001. Prosent av siktede (N=4 975) og prosent av siktelser (N= 28 599) 104
10.3. Tilbakefall til forbrytelser i treårsperiode blant siktede for forbrytelser 1957-1993 og tilbakefall til lovbrudd i femårsperiode blant siktede for forbrytelser 1992-2000. Prosent. Siktede for forbrytelse 1957-2005. Antall 105
10.4. Tilbakefall i femårsperioden 2001-2005 blant siktede i 2000, etter lovbruddskategori og lovbruddsgruppe i 2000, og lovbruddsgruppe ved tilbakefall. Prosent (N=72 152) 106
10.5. Straffereaksjoner i forbrytelsessaker, etter tidligere straffeforhold. 1978-2007. Prosent 107
10.6. Tilbakefall i 1992-2001 blant straffede for forbrytelser i 1991 med tilbakefall, etter personens alder i 1991 og antall år med tilbakefall. Prosent. (N=8 138) 109

11. Alder og kjønn
11.1. Siktede og straffede for forbrytelser og nyinnsettelser, etter alder. 2005, 2007, 2007. Per 1 000 innbyggere 113
11.2. Siktede, etter lovbruddskategori og alder. 2005. Per 1 000 innbyggere 114
11.3. Straffereaksjoner, etter alder og type reaksjon. 2007. Per 1 000 innbyggere 114
11.4. Straffereaksjoner, etter alder og utvalgte typer reaksjoner. 2007. Prosent 115
11.5. Nyinnsettelser, etter alder og type reaksjon. 2007. Per 100 000 innbyggere 115
11.6. Siktede for forbrytelser, etter aldersgrupper. 1980-2005. Prosentandel og antall 116
11.7. Straffereaksjoner for forbrytelser, etter alder. 1980-2007. Prosentandel og antall 117
11.8. Innsatte i fengselsanstaltene, etter alder. Per 1. januar. Prosentandel og antall 117
11.9. Siktede, etter utvalgte forbrytelses- og aldersgrupper. 1987-2005. Per 1 000 innbyggere ..119
11.10. Siktede 15-29 år, etter utvalgte typer voldsforbrytelser. 2005. Antall 120
11.11. Siktede, straffede og innsatte per 1. januar, etter kjønn og lovbruddskategori. 2005, 2007, 2007. Prosent 121
11.12. Straffereaksjoner for forbrytelser, etter kjønn. 1980-2007. Prosent 121
11.13. Straffereaksjoner for forbrytelser ilagt kvinner, etter lovbruddsgruppe. 2007. Prosent 122
11.14. Straffereaksjoner for forbrytelser ilagt menn, etter lovbruddsgruppe. 2007. Prosent 122
11.15. Straffereaksjoner, etter utvalgte typer hovedlovbrudd. 2007. Prosentandel kvinner 123
11.16. Straffereaksjoner, etter type reaksjon og kjønn. 2007. Prosent 124
11.17. Siktede, etter alder. 2005. Prosentandel kvinner 124

12. Sosial bakgrunn, levekår og livssituasjon
12.1. Siktede for forbrytelser, etter egenskaper ved foreldre. Kohort født 1982. 1992-2004. Prosent 126
12.2. Kohort født i 1982, etter foreldres og egen siktelse for forbrytelser. 1992-2004. Prosent 126
12.3. Straffede (unntatt forenklede forelegg), etter innvandingsbakgrunn. 2002. Prosentandel 129
12.4. Straffede (unntatt forenklede forelegg), etter innvandringsbakgrunn og lovbruddsgruppe. 2002. Antall 129
12.5. Straffede, etter innvandringsbakgrunn og alder. 2002. Per 1 000 innbyggere 130

13. Flernasjonale kriminalstatistikker

13.1. Anmeldte tyveri av motorkjøretøy, etter land. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent.....138
13.2. Anmeldte grovt tyveri i bolig, etter land. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent 138
13.3. Anmeldte voldslovbrudd, etter land. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent.....140
13.4. Innsatte i fengselsanstalter, etter land. 2003-2006. Endring fra 2002 i prosent 142

Tabellregister

6. Regionale forskjeller
6.1. Anmeldte lovbrudd, etter utvalgte lovbruddsgrupper og kommunestørrelse. Gjennomsnitt for 2007 og 2008. Absolutte tall og per 1 000 innbyggere 145

7. Fra anmeldt lovbrudd til lovbryter
7.1. Siktelser, etter kjønn, alder, utvalgte typer lovbrudd og oppklaringsprosent. 2005. Antall 146
7.2. Siktede, etter lovbruddsgruppe og lovbruddskategori. 2005. Antall 150
7.3. Siktede, etter forbrytelsesgruppe og alder. 1987-2005. Antall 153
7.4. Siktede, etter type forbrytelse/lovbrudd. 1987/1992-2005. Antall 159

Boksregister

2. Strafferettssystemet – organisering og oppgaver
2.1. Politiet 10
2.2. Spesialenheten for politisaker 10
2.3. Den høyere påtalemyndighet 11
2.4. Konfliktrådene 11
2.5. De alminnelige domstolene 13
2.6. Domstolsbehandling i sivile saker 13
2.7. Kriminalomsorgen 15

3. Kriminalstatistikkens virkelighet
3.1. Oppheving av løsgjengerloven og utvidelse av straffeloven 24

4. Lovbrudd og ofre
4.1. Statistikk over ofre for lovbrudd, anmeldt 32
4.2. Virksomheter som ofre for økonomisk kriminalitet 33
4.3. Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd 34
4.4. POD- og ICVS/Olaussen-undersøkelsen om befolkningens utsatthet for lovbrudd 35
4.5. Vold og mishandling i parforhold, to sentrale spørreundersøkelser 38
4.6. Vold og overgrep mot barn, NOVA-undersøkelse 40

5. Det registrerte lovbruddsbildet og utviklingen
5.1. Historisk statistikk, kilder til beskrivelse av kriminalitetsutviklingen 44
5.2. Statistikken over anmeldte lovbrudd 44
5.3. Grovt og simpelt tyveri og naskeri 45
5.4. Mishandling i familieforhold 47
5.5. Mer, eller like mye, vold? 47
5.6. Narkotika reguleres i to lover 48
5.7. Narkotika, kontroll og bruk 49

6. Regionale forskjeller
6.1. Faste geografiske kriminalstatistikker fra SSB 54
6.2. SSB-prosjekt om geografisk spredning, noen eksempler 56

7. Fra anmeldt lovbrudd til lovbryter
7.1. Statistikk over etterforskede lovbrudd 60
7.2. Oppklaringsprosent 67
7.3. Statistikk over straffesakskjeden (1997-2001) 69
7.4. Tid – for lovbrudd, anmeldelse, påtale- og domstolsbehandling 70
7.5. Siktelser 71
7.6. Siktede 75

8. Straffereaksjoner
8.1. Statistikk over straffereaksjoner 80
8.2. Bot, forelegg og forenklet forelegg 82
8.3. Ubetinget fengsel 84
8.4. Betinget fengsel 84

8.5. Samfunnsstraff 88
8.6. Særreaksjoner....89
8.7. Utilregnelighet og straff....90

9. Gjennomføring av straff – innenfor og utenfor anstalt
9.1. Statistikk over fengslinger....92
9.2. Hjemmesoning med elektronisk kontroll....98
9.3. Samfunnsstraff, rapport fra kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS)....98
9.4. Program mot ruspåvirket kjøring....99
9.5. Narkotikaprogram med domstolskontroll....99

10. Tilbakefall
10.1. Tilbakefall blant siktede (fra og med 1992) 105
10.2. Noen sammenhenger i tilbakefallsstatistikkene blant siktede (tall fra 2000-2005)....106
10.3. Noen sammenhenger i tilbakefallsundersøkelsene blant straffede (tall fra 1978-1986, 1987-1994) 108
10.4. Noen sammenhenger i tilbakefallsundersøkelsene blant straffede (med tall fra 1991-2001)109
10.5. Om ulike utvalg og måleperioder i tilbakefallsundersøkelser....111

12. Sosial bakgrunn, levekår og livssituasjon
12.1. Levekår blant innsatte....126
12.2. Oppvekstkår og registrert kriminalitet 127
12.3. Lovbruddskarrierer og levekår. En analyse av fødselskullet 1977....128
12.4. Kriminalitet gjennom ungdomstiden blant nordmenn og ikke-vestlige innvandrere. En analyse av fødselskullet 1977 131
12.5. Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 132

13. Flernasjonale kriminalstatistikker
13.1. International Crime Victim Survey (ICVS, samt EU ICS) 133
13.2. Eksempel på betydningen av registrerings- og rapporteringspraksis....134
13.3. Eksempel på betydning av telleenheter og populasjon 134
13.4. Eksempel på betydning av kategorisering og registreringspraksis – drap....135
13.5. Eksempel på betydning av kategorisering også i trendbeskrivelser – motorkjøretøy 136